МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Журнал заснований у 1918 році

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 34 (73) № 6 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Горник Володимир Гнатович – доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Бєлякова О.В. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Менеджмент та підприємництво на морському транспорті» Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія»;

Дєгтяр О.А. – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Марова С.Ф. – доктор наук з державного управління, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад Донецького державного університету внутрішніх справ;

Музика Ю.Д. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Корнєєв В.В. – доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та цифрових технологій, Державний податковий університет;

Кравченко С.О. – доктор наук з державного управління, професор, головний консультант відділу правової та антикорупційної політики Національного інституту стратегічних досліджень;

Кучабський О.Г. – доктор наук габілітований, професор кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (м. Гданськ, Республіка Польща);

Міхальські Томаш – доктор наук габілітований, професор кафедри океанографії Гданського університету (м. Гданськ, Республіка Польща);

Шведун В.О. – доктор наук з державного управління, професор, Начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту навчально-науково-виробничого центру, Національний університет цивільного захисту України.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 6 від 27 грудня 2023 року).

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.
Серія: Публічне управління та адміністрування» зареєстрований Міністерством юстиції України
(свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 24804-14744ПР від 08.04.2021 року).

Журнал включений до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б») за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»
відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

До 8 квітня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 3).

Журнал включений до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).

Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2663-6468 (print)
ISSN 2663-6476 (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2023

ЗМІСТ

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Будзин В.Р., Бобак А.І.
РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ..... **1**

Ганущин С.Н.
ПЕРСПЕКТИВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
У МЕЖАХ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ..... **7**

Горник В.Г., Євмєшкіна О.Л., Сімак С.В.
ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... **13**

Дзвінчук Д.І., Лопушинський І.П., Орлів М.С., Петренко В.П.
ЛАБОРАТОРІЯ "LIDER": СИНТЕЗ НАУКИ, ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ
ТА ІННОВАЦІЙ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ..... **19**

Марусенко А.В.
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ..... **26**

Орел Ю.Л., Кулініч О.В.
ВПЛИВ ДЕРЕГУЛЯЦІЇ БІЗНЕСУ НА ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ:
ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ..... **32**

Петрик О.Л.
КОМПОНЕНТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ВЗАЄМОДІЇ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ
РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ..... **40**

П'ятничук І.Д.
КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ..... **46**

Щербак В.М.
ТРАНСРЕГІОНАЛЬНА СПІВПРАЦЯ: ПОРЯДОК ДЕННИЙ ТА ПРЕДМЕТИ ВІДАННЯ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... **53**

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА

Андреєв В.М.
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ ЯК СУБ'ЄКТА
ПУБЛІЧНО-СЛУЖБОВИХ ВІДНОСИН В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ..... **58**

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Акімов А.В.
МІЛІТАРИЗАЦІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ..... **63**

Дідич О.Р., Наумко М.М.
ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА
У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..... **69**

Іваницька О.М., Якименко К.В.
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДІЇ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ..... **78**

Крупа О.В.
ДУАЛІСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР БЕЗПЕКИ ЯК БАЗИС ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИК
ЇЇ ОЦІНКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ..... **84**

Мартьянова Р.А.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ..... **90**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Ніколаєв К.Д.
КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ..... **98**

Марченко Н.А., Шестаковська Т.Л.
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ УКРАЇНИ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯ..... **103**

Бобось О.Л.
СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ..... **110**

Терзі О.О., Карпова К.В.
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..... **116**

Маргасова В.Г.
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ..... **122**

Руденко О.М.
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... **129**

Герасименко Р.В.
МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ..... **136**

Березка Н.О.
НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ..... **147**

Охонько С.М.
ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ..... **153**

Дмитрова О.С., Гончарова К.Г., Кривошликов С.Ф.
СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ..... **159**

Яровой Т.С.
КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ..... **163**

Фармхаус П.Р.
СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАЦІЇ ДЕРЖАВИ З ГРОМАДЯНАМИ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА ШЛЯХІВ ОПТИМІЗАЦІЇ..... **169**

Стовбан М.П.
КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПОНЯТТЯ ГОСПІТАЛЬНИЙ ОКРУГ..... **175**

Бікулов Д.Т., Краснокутський О.В., Заїка О.В.
ПАРТНЕРСЬКА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ УЧАСТІ МОЛОДІ У МУНІЦИПАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ..... **183**

Лисенко С.О.
РОЗРАХУНОК СТРАТЕГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ..... **190**

Качмар Б.М., Тимошенко О.О.
СУЧАСНІ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ..... **195**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... **201**

CONTENTS

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Budzyn V.R., Bobak A.I.
IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF YOUTH SOCIAL HEALTH
IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES AND THREATS TO THE NATIONAL SECURITY
OF UKRAINE..... 1

Hanushchyn S.N.
THE PERSPECTIVE OF PUBLIC ADMINISTRATION ON THE PROTECTION OF PUBLIC VALUES
WITHIN THE LIMITS OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY..... 7

Hornyk V.H., Yevmieshkina O.L., Simak S.V.
FORMATION OF ANTI-CORRUPTION CULTURE
OF UKRAINIAN SOCIETY..... 13

Dzvinchuk D.I., Lopushynskyi I.P., Orliv M.S., Petrenko V.P.
"LIDER" LABORATORY: SYNTHESIS OF SCIENCE, DESIGN THINKING AND INNOVATION
IN PUBLIC ADMINISTRATION..... 19

Marusenko A.V.
FEATURES OF THE FORMATION OF PUBLIC-POWER RELATIONS
IN THE CONDITIONS OF URBANIZATION..... 26

Orel Yu.L., Kulinich O.V.
THE EFFECT OF BUSINESS DEREGULATION ON THE POST-WAR RECOVERY
OF THE ECONOMY OF UKRAINE: THE PUBLIC AND ADMINISTRATIVE ASPECT..... 32

Petryk O.L.
COMPONENT OF STATE ADMINISTRATION IN THE INTERACTION
OF KEY STAKEHOLDERS IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP
AS DETERMINANT FOR REINTEGRATION OF MILITARY PERSONNEL, VETERANS
OF THE ATO/JFO AND MEMBERS OF THEIR FAMILY..... 40

Piatnychuk I.D.
CLASSIFICATION OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF HIGHER EDUCATION..... 46

Shcherbak V.M.
TRANS-REGIONAL COOPERATION: THE AGENDA AND SUBJECTS
OF RESPONSIBILITY IN MODERN CONDITIONS..... 53

PUBLIC SERVICE

Andreev V.M.
INSTITUTIONALIZATION OF THE PUBLIC SERVANT AS THE SUBJECT
OF PUBLIC-SERVICE RELATIONS IN THE PROCESS OF EXERCISE OF PUBLIC POWER..... 58

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF STATE SECURITY AND THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER

Akimov A.V.
MILITARIZATION OF PUBLIC AUTHORITIES OF UKRAINE IN THE NATIONAL SECURITY
SYSTEM..... 63

Didych O.R., Naumko M.M.
THE CONCEPT AND ESSENCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPHERE
OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE..... 69

Ivanytska O.M., Yakymenko K.V.
INSTITUTIONAL ASPECTS OF REFORMING THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM
IN UKRAINE IN THE FACE OF THREATS TO NATIONAL SECURITY..... 78

Krupa O.V.
THE DUALISTIC CHARACTER OF SECURITY AS THE BASIS
FOR JUSTIFICATION ITS ASSESSMENT METHODS AND ENSUREMENT..... 84

Martianova R.A.
ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM OF COMBATING ILLEGAL MIGRATION..... **90**

CURRENT PROBLEMS IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Nikolaiev K.D.
CRITICAL ANALYSIS OF LEGAL REGULATION IN THE SPHERE OF BIODIVERSITY CONSERVATION IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING ENVIRONMENTAL SAFETY..... **98**

Marchenko N.A., Shestakovska T.L.
STATE REGULATION OF WARTIME INDUSTRY OF UKRAINE AND PROSPECTS FOR ITS RECONSTRUCTION..... **103**

Bobos O. L.
INNOVATIVE MANAGEMENT STRATEGIES IN THE CONTEXT OF CONSUMER RIGHTS PROTECTION IN UKRAINE..... **110**

Terzi O.O., Karpova K.V.
HEALTH CARE AS A KEY ELEMENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE..... **116**

Marhasova V.H.
PHENOMENOLOGY OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE CIVIL SERVICE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE AND FEATURES OF THEORETICAL CONCEPTUALIZATION..... **122**

Rudenko O.M.
FEATURES OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE PUBLIC SERVICE IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL..... **129**

Herasymenko R.V.
MOTIVATIONAL MECHANISM OF STATE REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS..... **136**

Berezka N.O.
THE NEED TO IMPLEMENT LOBBYING IN THE PUBLIC SERVICE OF UKRAINE..... **147**

Okhonko S.M.
INSTITUTIONAL MECHANISM FOR PREVENTING CORRUPTION DURING THE ELECTION PROCESS..... **153**

Dmytrova O.S., Honcharova K.H., Kryvoshlykov S.F.
THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE IN TODAY'S CONDITIONS..... **159**

Yarovoi T.S.
KEY PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE URBAN PLANNING ACTIVITIES AS COMPONENT OF THE REGIONAL DEVELOPMENT POLICY..... **163**

Farmkhaus P.R.
SOCIAL NETWORKS AS A TOOL FOR STATE COMMUNICATION WITH CITIZENS: ANALYSIS OF PROBLEMS AND PATHS FOR OPTIMIZATION..... **169**

Stovban M.P.
CATEGORICAL-CONCEPTUAL APPARATUS OF THE CONCEPT HOSPITAL DISTRICT..... **175**

Bikulov D.T., Krasnokutskyi O.V., Zaika O.V.
PARTNERSHIP STRATEGY FOR DEVELOPING MECHANISMS FOR YOUTH PARTICIPATION IN MUNICIPAL GOVERNANCE..... **183**

Lysenko S.O.
CALCULATION OF STRATEGIC PRINCIPLES OF STATE MANAGEMENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE..... **190**

Kachmar B.M., Tymoshenko O.O.
MODERN METHODS OF ORGANISING TACTICAL AND SPECIAL FIRE TRAINING: ADMINISTRATIVE ASPECT..... **195**

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... **201**

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.84:35.072.2:342.5(477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/01

Будзин В.Р.
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

Бобак А.І.
Комунальне некомерційне підприємство «Центр первинної медико-санітарної допомоги Самбірської міської ради»

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

У статті зазначено, що соціальні, політичні та економічні зміни в країні та світі за чіпають та ускладнюють умови суспільного життя, змінюють соціокультурну ситуацію, що впливає на становлення та розвиток особистості, призводять до появи нових факторів, що впливають, на стан соціального та психічного здоров'я. Питання, пов'язані із забезпеченням соціально-психологічної безпеки на цьому етапі функціонування соціальної системи у кризових умовах життєдіяльності та нестабільності суспільства, набувають особливої актуальності. Соціальна безпека є дуже важливою умовою повноцінного розвитку молодого покоління, збереження та зміцнення його соціального здоров'я.

Обґрунтовано, що соціальне здоров'я молоді, у свою чергу, виступає своєрідним продуктом соціальних взаємодій молоді в суспільстві, першоосновою активної ціннісної природи її антикризової життєдіяльності та життєздатності, умовою формування соціальної зрілості та гарантією благополуччя молоді в її подальшому житті. Вивчення стану здоров'я суспільства та його соціально-психологічної безпеки неможливо без дослідження молоді як особливої групи, що забезпечує майбутнє процвітання суспільства, і визначає потенціал і траєкторію його розвитку. У такому контексті стан фізичного, психічного та соціального здоров'я є основним гарантом національної, зокрема і соціально-психологічної безпеки усього суспільства, оскільки саме молодь є його основним ресурсом, уособленням його майбутнього. Суспільне благополуччя поряд з фізичним і психічним благополуччям, є одним з найголовніших компонентів громадського здоров'я. Сутнісним характеристиками виступають механізми соціальної захищеності та безпеки громадян та права індивідів на вільний, активний прояв своїх біологічних, соціальних та психологічних можливостей.

Встановлено, що соціальне здоров'я молоді та національна безпека держави багато в чому визначаються сучасними міграційними процесами до яких призвела і втому числі війна з рф, що призвела до великих втрат серед молоді. Актуальність проблеми соціального здоров'я сучасної молоді під паливом теперішніх негативних процесів пов'язана з важливістю аналізу загроз національній безпеці та розвитку держави в цілому. Національна безпека висувається сьогодні на перший план суспільної уваги, оскільки йдеться про проблему формування та збереження суспільства, збереження соціального здоров'я та адаптації сучасної молоді у воєнний та післявоєнний період.

Проаналізовано, що сучасна ситуація в швидкозмінному світі в цілому і в нашому суспільстві, зокрема, нові виклики, загрози та небезпеки для нових поколінь людей спонукають нас звернутися до осмислення соціального здоров'я молоді в контексті збереження та покращення умов життя українців. Аналіз цих як негативних так і позитивних процесів вказує на поглиблення зростання напруженості та втрати соціально-психологічної та фізичної захищеності серед населення. Все це пояснюється проблематикою національної безпеки наповнюється новим значенням у періоди радикальних трансформацій, коли соціум перебуває в нестійкому, нерівноважному стані, зустрічається з великим спектром нових загроз, у тому числі і загроз соціальному здоров'ю найбільш уразливих груп населення.

З'ясовано, що під соціальним здоров'ям молодої особи уособлюється своєрідний показник соціального світовідчуття, яке не зводиться до рівня доходу, усвідомлення себе забезпеченим чи бідним, а є узагальненою характеристикою задоволеності або незадоволеності молодої людини своїм становищем у суспільстві, а також відчуттям захищеності та впевненості у майбутньому. Соціальне здоров'я це безпечне функціонування молодого покоління людей, що передбачає способи реалізації індивідуальних можливостей, особистих і групових інтересів молоді, запобігають або усувають можливість негативного впливу на суспільство та його структури. Життєдіяльність молодої людини вважатиметься соціально здоровою та безпечною, якщо немає динаміки з боку зовнішніх впливів при розвитку різних суспільних явищ та процесів таких, зокрема, як міграційні процеси.

Ключові слова: *соціальні впливи, сучасна молодь, державна гуманітарна політика, етап, громадське здоров'я, формування, суспільні загрози, реалізація.*

Постановка проблеми. Сьогодні саме молодь, та її стан фізичного, психічного та соціального самопочуття та здоров'я є основним гарантом національної безпеки суспільства, стан безпеки молоді повинен передбачати забезпечення сталого існування та функціонування молоді як соціального суб'єкта, задоволення та реалізацію її необхідних потреб та інтересів, а також здатність до саморозвитку та прогресу. Саме тому проблема формування та підтримки соціального здоров'я молоді як умова забезпечення національної безпеки – одна з актуальних проблем нашого часу.

Соціальне здоров'я молоді уособлює відчуття захищеності життєво важливих інтересів молодої людини від цілого комплексу різного виду і рівня небезпек і загроз, що походять від регіонального етнокультурного середовища. У свою чергу, стає зрозумілим, що національна безпека, суспільна стабільність і стійкий, сприятливий розвиток держави багато в чому визначаються станом соціального здоров'я молодого покоління [7]. У відповідь на внутрішні та зовнішні загрози життєво важливим інтересам суб'єктів та об'єктів безпеки система забезпечення національної безпеки продукує заходи у відповідь соціально-політичного, економічного, соціокультурного, охорони здоров'я, освітнього, соціального характеру.

Аналіз останніх досліджень. Систематизація фундаментальних та прикладних досліджень із публічного управління з розвитку соціального здоров'я молоді у сучасній науковій літературі дала можливість з'ясувати, що науково-теоретичні, методологічні, структурно-функціональні, організаційно-змістові, нормативно-правові та концептуальні засади функціонування і вдосконалення системи публічного управління в Україні розкрито в наукових працях провідних учених: В. Авер'янова, В. Бакуменка, С. Домбровської, О. Крюкова, М. Латиніна, В. Майбороди, С. Майстро, В. Малиновського, Н. Нижник, В. Олуйка, Я. Радиша, В. Токовенко, В. Цвєткова та ін.

Упродовж останніх десятиліть проблема вдосконалення системи публічного управління у сфері соціально-гуманітарної політики стала об'єктом уваги багатьох вітчизняних дослідників, у працях яких висвітлено теоретичні й практичні аспекти цієї актуальної суспільно-значимої проблематики. Удосконаленню й розвитку національної системи громадського здоров'я дітей, учнівської та студентської молоді присвятили свої праці такі вчені, як А. Дубогай, С. Вавренюк, М. Зубалій, Т. Крученич, А. Куц, Р. Раєвський, С. Сінгаєвський, Б. Шиян та інші.

Метою даної статті є обґрунтування реалізації державної гуманітарної політики у сфері соціального здоров'я української молоді в контексті сучасних викликів і суспільних загроз.

Виклад основного матеріалу. Представники молодіжних груп не поспішають розчинятися в соціокультурному середовищі того чи іншого регіону, навпаки, вони конструюють і підтримують свою етнічну ідентичність, створюють свої поселенські, господарсько-економічні та культурні ареали, конфесійні спільноти, формують конфесійні та етнічні ареали, формують етнічні анклави [1]. Одночасно з територіальною локалізацією етнічних груп за етнічною ознакою диференціюються сфери економічної діяльності, сфери бізнесу, монополізується торгівля.

Економічну диференціацію загострює культурна ізоляція етнічних груп у різних регіональних молодіжних спільнотах. На жаль, в умовах збільшення кількості діаспор, етнокультурних центрів, національних шкіл володіння українською мовою поступово перестає бути обов'язковою і неодмінною умовою соціально комфортного існування в державі. У вивчення соціокультурних факторів стагнації та загроз безпеки на регіональному рівні, говорить про низьку керованість та відсутність інститутів саморозвитку регіональних угруповань [4]. Пояснюється це тим, що головними факторами такої ситуації стали застійні сфери

функціонування регіонів, у яких концентруються та стійко відтворюються негативні характеристики, що зумовлюють депресивний стан не тільки цих сфер, а й регіонів загалом.

Всі ці елементи припускають володіння відповідними вміннями, знаннями та навичками, певний рівень розвитку інтелектуальних, емоційно-вольових здібностей, а також сформовану мотивацію до того, щоб забезпечити безпеку у кризових умовах життєдіяльності. Ставлення молоді до себе, до соціуму, соціальна активність, ступінь її задоволеності життям створює простір соціально-психологічної захищеності від загрозливих факторів її життєдіяльності. Соціально-психологічна безпека є станом динамічного балансу відносин молоді до світу, до соціуму, до себе, його активності та задоволеності, що відповідають різним загрозливим впливам як зовнішнього, так і внутрішнього світу.

Соціально-психологічна безпека сприяє можливості молодих людей до саморозвитку, збереження цілісності та реалізації власних цілей та цінностей у процесі життя та соціальної діяльності [5]. Розвиток сучасної прогресивної та активної молоді в умовах невизначеності та ризикогенності суспільного середовища при подоланні небезпечних обставин, що загрожують її соціальному здоров'ю, є можливістю становлення молоді себе, вибору свого життєвого шляху та самоактуалізації особистості. Соціальне здоров'я молоді виступає основою безпеки всієї соціальної системи, тобто такого її стану, при якому забезпечується збереження її цілісності, соціально-психологічної стійкості та життєздатності в процесі взаємодії її структурних складових.

Такими структурними складовими безпеки є не тільки соціально-економічна, демографічна, культурна та інші, але насамперед – соціально-психологічна безпека. Що стосується критеріїв соціально-психологічної безпеки, то ними вважаються індивідуальний соціально-психологічний досвід та особистісно-психологічні особливості молодих індивідів. І, як зазначають дослідники, ці критерії дуже різноманітні, оскільки умови взаємин молоді з соціальним середовищем також відрізняються різноманітністю. Найважливішим критерієм безпеки молодого покоління є його цілісність, що включає фізичні, психічні, духовні та соціальні компоненти. Крім того, не менш важливим критерієм соціально-психологічної безпеки є особистісне зростання молоді та її розвиток, як результат подолання різних небезпек, кризових умов життєдіяльності та збереження своєї цілісності.

Необхідно підкреслити, що у повній соціально-психологічній безпеці, також як і в стані абсолютного соціального здоров'я жоден молодик перебувати не може, можуть зустрічатися тільки різні ступені небезпеки і для соціального здоров'я в тому числі. Соціальне здоров'я та соціально-психологічна безпека – це лише відомі ідеальні стани, яких необхідно прагнути [6]. У зв'язку з цим, з нашої точки зору, більш правильно говоритиме не просто про забезпечення соціально-психологічної безпеки молоді, а про захист її життєдіяльності у кризових умовах існування і проблему формування її соціального здоров'я з урахуванням того, що життєздатність нашого суспільства, його соціально-психологічний потенціал та перспективи розвитку безпосередньо пов'язані саме з молоддю та рівнем її соціального здоров'я.

Тому молоді представники приймаючого суспільства, для яких характерне очікування асиміляції від мігрантів, що демонструють високий рівень тривожності, а представники приймаючого суспільства, для яких характерне неприйняття мігрантів, мають низький рівень психологічного та соціального благополуччя. Сучасні масові міграційні процеси в державі сьогодні дає результат неоднозначних, важко прогнозованих соціально-політичних, економічних та соціокультурних процесів, які відбуваються в країні та у світі, негативно впливають на соціальне здоров'я місцевого населення та загрожують національній безпеці країни.

Зазначені зміни можуть оцінюватися не лише як орієнтовані на розвиток соціокультурних форм, але перш за все на їх деформації. Варто ще згадати і про проблеми, що стосуються міста як територіальної та соціальної цілісності та етнокультурних молодіжних груп. Соціокультурна система втрачає свою монолітність і консолідуючу функцію, що, природно, негативно позначається на соціальному здоров'ї молоді, і тим самим формуються нові виклики загрози національній безпеці усього суспільства [3]. Ускладнення етнічного плюралізму призводить до формування соціальної напруженості, соціального нездоров'я та етнічної конфліктності в молодіжному середовищі. У зв'язку з цим з метою підвищення рівня соціального здоров'я молоді та підтримання безпеки та стабільності у регіонах необхідно чітко усвідомлювати три обставини.

В умовах глобалізованого світу у зв'язку з потенційним збільшенням кількості міграційних потоків та соціально-економічної ролі різних груп мігрантів у багатьох суб'єктах держави

можна прогнозувати неминуче і цілком природне підвищення їхньої активності за умов жорсткої конкуренції. Відповідно, такі явища тануть у собі загрозу соціальному здоров'ю всіх груп населення, зокрема молоді, а також несуть нові виклики та загрози національній безпеки.

Вирішувати проблему необхідно шляхом оптимізації етнічних міграцій, а саме шляхом наведення порядку в обліку мігрантів, а не їх повної заборони, необхідно відстоювати свої інтереси, розуміючи, що вони полягають у забезпеченні національної безпеки [8]. І з урахуванням загальносвітового досвіду не вибирати активне залучення етнічних мігрантів як демографічна стратегія розвитку країни. Крім того, вводити заборонні та заохочувальні заходи до певних етносів.

Інакше негативні наслідки міграційних процесів для соціального самопочуття, соціального здоров'я молоді та національної безпеки загалом тільки розростатимуться. Необхідно виробити комплексну, цілеспрямовану державну молодіжну соціальну політику у питаннях забезпечення національної безпеки. Вона має базуватися не тільки на державному рівні, але й на рівні різних державних органів для того, щоб враховувати і базові питання забезпечення національної безпеки, і місцеву специфіку.

При формуванні державної молодіжної соціальної політики необхідно пам'ятати, чим вищий ступінь залучення молоді до соціально схвалюваних форми активності, тим нижче ймовірність формування девіантних соціально нездорових форм поведінки як серед мігрантів. Основи соціально-психологічного підходу до розуміння соціального здоров'я молоді згідно з якою здоров'я будь-якої особистості залежить не так від неї самої, як від структури даного суспільства. Дотримуючись такої логіки, можна зробити висновок, що якщо суспільство надає розвиваючий вплив на молоде покоління, то це сприятиме формуванню у нього соціального здоров'я, а, отже, та формування відчуття соціально-психологічної безпеки.

Якщо соціум надає деформуючий вплив на молодь, то це спричинить зниження рівня соціального здоров'я і, як наслідок, не сприятиме формуванню у неї відчуття соціально-психологічної безпеки. Соціальне здоров'я молоді залежить від низки об'єктивних та суб'єктивних показників. Як такі показники, зазвичай виділяють: адекватність самооцінки, задоволеність життям, відкритість зовнішньому світу, усвідомлення та дотримання своїх ціннісних орієнтацій, адекватне сприйняття соціальної дійсності, інтерес до навколишнього світу, адаптація до суспільної середовищі, спрямованість на суспільно корисну справу, культура споживання та емпатія. Також не менш важливим є відповідальність перед іншими, альтруїзм, готовність до змін, свобода та активність особистості в різних ситуаціях життєдіяльності.

Стан соціального здоров'я молоді виявляється дуже суперечливою, що відображає протиріччя нестабільності соціального буття сучасної молоді. Досліджуючи сприйняття студентською молоддю факторів, що загрожують її соціально-психологічному існуванню, серед основних загроз вказує на втрату почуття безпеки, переживання невпевненості у майбутньому та загрозу соціально-економічному благополуччю [2]. Соціальне здоров'я, будучи соціальним за своєю природою феноменом, є показником соціального здоров'я кожної молодої людини, і соціального здоров'я суспільства.

Слід зазначити, що на індивідуальному рівні соціальне здоров'я виступає інтегральною характеристикою повноцінності як фізичного, так і психосоціального функціонування молодих людей, зрілості механізмів їх особистісної саморегуляції, здатності успішно взаємодіяти з соціальним оточенням і виступає активним суб'єктом власної життєдіяльності, відчуваючи при цьому відчуття психо-соціального комфорту та безпеки.

Що ж до суспільства, то на цьому рівні соціальне здоров'я є якоюсь сутнісною характеристикою життєздатності в будь-яких, в тому числі й кризових умовах життєдіяльності молоді, її можливості гармонійного розвитку в різних сферах економічної, політичної, духовної, соціальної, психологічної. На цьому рівні соціальне здоров'я молоді виступає як певна умова, що забезпечує гармонійні відносини між внутрішніми потребами молодих людей та потребами суспільства, що орієнтує молодь на виконання своїх життєвих біологічних і соціально-психологічних функцій. Соціальне здоров'я особистості є серйозною умовою соціально-психологічної безпеки особистості молодої людини. І тому формування, збереження та зміцнення соціального здоров'я молоді розглядається як одна з найважливіших завдань суспільства та держави.

Висновки. Формування соціального здоров'я молоді в кризових умовах життєдіяльності необхідно виділити кілька напрямків таких як розробку та реалізацію концепції соціальної роботи з молоддю. Орієнтирами такої роботи можуть служити профілактика, оздоровлення способу

життя, викорінення соціальних забобонів та шкідливих звичок. У здійсненні цієї складної діяльності необхідно спиратися на сучасні технології соціальної роботи з молоддю та розвивати її власний соціально-психологічний потенціал. Також дуже важливим є ведення роз'яснення основних положень оптимальної тактики поведінки у небезпечних умовах та ситуаціях, соціально-психологічну експертизу, яка дозволяє виробити найбільш адекватні сучасній ситуації та сучасним небезпекам рекомендації з приводу правильної поведінки молоді в умовах, що загрожують її фізичному, психічному та соціальному здоров'ю.

Сьогодні необхідним є посилення ролі публічного управління соціальними процесами та формування ефективної та адекватної сучасності державної молодіжної політики у рамках забезпечення національної безпеки. Ключовим компонентом для опису соціально здорової молодої людини є поняття гармонія, що дозволяє відчувати внутрішнє відчуття соціально-психологічної безпеки навіть у кризових умовах життєдіяльності молоді. Говорячи про соціальне здоров'я індивіда можна сказати що воно відображає ступінь гармонійності відносин особистості із громадянським суспільством та ступінь її соціальної зрілості.

Список літератури:

1. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С., Ткаченко Л.Г., Ковтун Н.В. Вимірювання якості життя в Україні. Київ, 2013. 48 с.

2. Ліфінцев О.В. Принципи здійснення контролю у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3-2. Т. 1. С. 156–159.

3. Майоров О.Ю., Худошина О.В., Горбань А.Є. та ін. Оцінка діяльності закладів охорони здоров'я по стандартам акредитації : метод. рекомендації. Київ, 2015. 220 с.

4. Марова С.Ф., Вовк С.М. Участь приватного сектору в капіталі державних установ охорони здоров'я. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 352–356.

5. Надюк З.О., Сенюк Ю.І. Сучасна державна політика у сфері охорони здоров'я: аналіз реформування системи. *Право та державне управління*, 2020. № 2. С. 211–220. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/34.pdf (дата звернення: 10.03.2023).

6. Парубчак І.О., Балашов А.М. Державне регулювання в системі надання послуг з оздоровлення та відновлення здоров'я населення в мережі рекреаційно-курортних закладів України. *Публічне управління та адміністрування*. 2021. Вип. 21. С. 68–71.

7. Рингач Н.О. Громадське здоров'я як чинник національної безпеки : монографія. Київ : НАДУ, 2009. 296 с.

8. Рожков Г.С. Державний контроль і нагляд в сфері охорони здоров'я. *Теорія та практика державного управління*. 2009. № 3. С. 1–5.

Budzyn V.R., Bobak A.I. IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF YOUTH SOCIAL HEALTH IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES AND THREATS TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article states that social, political and economic changes in the country and the world affect and complicate the conditions of public life, change the socio-cultural situation, which affects the formation and development of the individual, lead to the emergence of new factors that affect the state of social and mental health 'I. Issues related to ensuring socio-psychological security at this stage of the functioning of the social system in crisis conditions of life and instability of society are becoming particularly relevant. It is substantiated that the social health of the youth, in turn, acts as a peculiar product of the social interactions of the youth in society, the primary basis of the active value nature of their anti-crisis life activity and viability, a condition for the formation of social maturity and a guarantee of the well-being of the youth in their further life.

Studying the state of society's health and its socio-psychological security is impossible without studying youth as a special group that ensures the future prosperity of society and determines the potential and trajectory of its development. In this context, the state of physical, mental and social health is the main guarantor of the national, in particular, the social and psychological security of the entire society, since it is the youth who are its main resource, the personification of its future. Social well-being, along with physical and mental well-being, is one of the most important components of public health. Mechanisms of social security and safety of citizens and the right of individuals to free, active manifestation of their biological, social and psychological capabilities are essential characteristics.

It has been established that the social health of the youth and the national security of the state are largely determined by the modern migration processes, including the war with the Russian Federation, which led to great losses among the youth. The urgency of the problem of social health of modern youth fueled by current

negative processes is connected with the importance of analyzing threats to national security and development of the state as a whole. Today, national security is brought to the forefront of public attention, as it concerns the problem of the formation and preservation of society, the preservation of social health, and the adaptation of modern youth in the war and post-war period.

It was analyzed that the current situation in the rapidly changing world as a whole and in our society, in particular, new challenges, threats and dangers for new generations of people prompt us to turn to the understanding of the social health of young people in the context of preserving and improving the living conditions of Ukrainians. The analysis of these both negative and positive processes indicates the deepening of tension and the loss of socio-psychological and physical security among the population. All this is explained by the issues of national security, filled with new meaning in periods of radical transformations, when society is in an unstable, unbalanced state, faces a wide range of new threats, including threats to the social health of the most vulnerable population groups.

It was found that the social health of a young person represents a peculiar indicator of social worldview, which is not reduced to the level of income, the awareness of oneself as well-off or poor, but is a generalized characteristic of a young person's satisfaction or dissatisfaction with his position in society, as well as a feeling of security and confidence in the future. Social health is the safe functioning of the young generation of people, which involves ways of realizing individual opportunities, personal and group interests of young people, preventing or eliminating the possibility of negative impact on society and its structures. The life activity of a young person will be considered socially healthy and safe, if there are no dynamics from external influences during the development of various social phenomena and processes, such as, in particular, migration processes.

Key words: *social influences, modern youth, state humanitarian policy, stage, public health, formation, social threats, implementation.*

УДК 342.241
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/02

Ганущин С.Н.
Львівський державний університет внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МЕЖАХ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Здійснено спробу дослідити перспективу державного управління щодо захисту суспільних цінностей у межах стратегій національної безпеки. Обґрунтовано, що безпека була, є і, напевно, ще довго буде явищем, яке по-різному сприймають та визначають. Реальний вплив на безпеку держави мають політики, але підхід до визначення поняття безпеки, її трактування та типології формулюють учені. Наукові досягнення, пов'язані з ідентифікацією та поясненням суті безпеки, мають сенс, але чи є вони повністю вичерпними? Інтерпретація безпеки ґрунтується на когнітивній, мовній та прикладній точках зору, методах, які застосовуються у пізнанні. Результатом такої різноманітності є секторальний багатоаспектний підхід до безпеки, який не сприяє створенню спільної основи для її пізнання як універсальної, загальноприйнятої категорії, яка б сприймала результати окремих досліджень у спосіб, який був би зрозумілим для всіх, щоб знання про безпеку можна було транспонувати для практики та навчання. Через те, що безпека є предметом багатьох дисциплін, кожна з них охоплює та визначає безпеку для власних цілей. Отже, є чимало визначень, поглядів і класифікацій, систематизацій, типологій, типізацій і категоризацій поняття безпеки. Доведено, що в науковій літературі є два еквівалентні підходи до поділу (національної) державної безпеки: суб'єктивний та об'єктивний. Об'єктивний критерій виділяє багато видів безпеки. Найчастіше застосовується об'єктивний поділ безпеки щодо різних проблемних сфер, таких як: політична, військова, економічна, соціальна, культурна, ідеологічна, релігійна, морська, екологічна, енергетична та багато інших. Безсумнівно, тематичний список є відкритим і залежить від винахідливості його авторів і рівня деталізації поділів, наприклад: продукти харчування, гігієнічні вироби, правові аспекти та багато іншого. Суб'єктивний підхід стосується розташування джерел загроз для суб'єкта, всередині чи поза ним. Для держави внутрішня безпека означає стабільність і злагоду державного організму, тоді як зовнішня безпека – відсутність зовнішніх загроз для держави.

Ключові слова: *держава, національна безпека, суспільні цінності, громадське суспільство, державне управління.*

Постановка проблеми. Практично в кожній публікації з техніки безпеки містяться запатентовані пропозиції, погляди та інтерпретації автора. З великою ймовірністю можна припустити, що кожен із цих підходів сформульовано на вимогу часу, тому вважаю, що цей результат не слід ігнорувати. Чимало визначень безпеки є простими описами без пояснень її сутності, що означає для кожного щось своє. Скажімо, безпека визначається принаймні в трьох вимірах: онтологічному – вказуючи на сутність свого буття; гносеологічному – визначаючи шляхи його наукового осмислення; предметному (сфера застосування) – із зазначенням його важливості. У найзагальнішому розумінні (в універсальному сенсі) безпеку слід розглядати як одну з найважливіших сфер (частин, станів, потреб, почуття, цінності, цілі) конкретної істоти (речі, організації, явища), що стосується всіх його категорій (елементів, структур, функцій), пов'язаних із забезпеченням інтересу цього суб'єкта. Тому до безпеки слід віднести такі універсальні цінності: безпека була відома у багатьох сферах людської діяльності, кожна з яких для власних потреб фіксує і визначає безпеку і кожна має на це повноваження, і будь-які спроби оцінити результати цієї діяльності з універсальних позицій є несанкціонованими; суб'єктивність, тобто безпека, є невід'ємною частиною кожного суб'єкта, однією з найважливіших з точки зору власного інтересу; безпека стосується всіх аспектів і галузей предметів (елементів, функцій, структури тощо); кожна сфера людської діяльності має свій когнітивний апарат, мову і це певним чином визначає мету безпеки – диференціює її як: стан, процес; обсяг безпеки тепер значно ширший, ніж був донедавна, і охоплює практично всі сфери

діяльності суб'єкта; залежно від прийнятого типологічного критерію існують різні типи, сектори, підрозділи та сфери безпеки, перелік яких є відкритим; сутність безпеки пов'язана з інтересом суб'єкта, під яким розуміють сукупність найважливіших для суб'єкта цінностей, що визначають цілі його існування та діяльності [1, с. 47–71]; безпечне середовище сприймають двояко: як сукупність усіх факторів, що оточують об'єкт безпеки, а також виклики, можливості, загрози та ризики, пов'язані з існуванням об'єкта безпеки; ризики є більш корисними для практичної експлуатації безпеки (застосування теорії безпеки в законодавчій, процедурній, навчальній практиці тощо), ніж негативні події та їх наслідки; державна безпека стосується міжнародного суб'єкта і означає як здатність, так і гарантію його незалежного функціонування (виживання), а також передумов для розвитку, відповідаючи визнаним цінностям і прагненням усіх громадян, забезпечуючи їх добробут, можливість консолідації та переходу до наступних поколінь; національна безпека та безпека держави є різними категоріями: перша стосується представників певної нації, інша – суб'єкта міжнародного права, яким є держава та всі її громадяни, незалежно від їх національності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення окреслених у науковій розвідці завдань передбачає аналіз праць учених, хто безпосередньо чи опосередковано досліджував основи захисту суспільних цінностей у межах стратегій національної безпеки. Серед зарубіжних вчених необхідно відзначити таких, як: Здродовські В., Карольчак К., Кітлер В., Фехлер В., Шемпруч Й. та ін. Посилання на їхні праці будуть подані у тексті статті з обґрунтуванням основ, що стали теоретико-методологічним підґрунтям презентованого дослідження.

Метою статті є вивчення перспективи державного управління щодо захисту суспільних цінностей у межах стратегій національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі можна знайти різні підходи до означення внутрішньої безпеки держави. Порівняно простим визначенням цієї безпеки є стан: функціонування держави, що забезпечує протидію, усунення або обмеження загроз конституційному ладу, внутрішньому порядку та миру, а також забезпечує захист індивідуальних суспільних інтересів громади та кожного громадянина. Подібний підхід до державної безпеки інші автори подають як стан: відносини та процеси всередині держави, що забезпечують інтереси як держави, так і її громадян. Вони прирівнюють цю безпеку до потенціалу ефективної діагностики та реагування у випадках виникнення загроз, що зачіпають ці інтереси. Загалом стратегія внутрішньої безпеки Європейського Союзу також широко описує внутрішню безпеку держави як широку та комплексну концепцію, яка пов'язує багато секторів для реагування на всі можливі загрози (включаючи природні та антропогенні катастрофи, такі як лісові пожежі, землетруси, повені та шторми), які безпосередньо впливають на життя, безпеку та комфорт громадян [2].

Деякі дослідники вважають, що під внутрішньою безпекою держави слід розуміти захист: конституційного ладу, громадську безпеку і загальну безпеку – у вузькому розумінні; конституційний лад, життя і здоров'я громадян, національне надбання проти протиправної діяльності, а також наслідків природних і технічних катастроф – у широкому розумінні. Такий подвійний підхід до державної безпеки, включаючи використання різних категорій для опису одного і того ж явища, дозволяє кожному вільно використовувати один із них, залежно від ваших потреб і намірів. Часто у визначеннях внутрішньої безпеки держави вказують на асоціації з елементами держави, тому знайти її компоненти в них складно: внутрішню безпеку держави слід ототожнювати зі стабільним і гармонійним функціонування державних структур, вона складається з владних структур і процедур прийняття рішень у цих структурах, відносин між владою та громадянами.

Також дехто з дослідників подає закритий поділ державної безпеки, вказуючи на дуже великий перелік різних видів національної (державної) безпеки [3]: політична (суверенітет держави, безперешкодне функціонування її політичних інститутів); військова (протидія загрозам застосування військової сили); соціальна (виживання, процвітання та сталий розвиток суспільства); екологічна (збереження навколишнього середовища в непорушному стані); економічна (енергетичні, сировинні, продовольчі, фінансові); загальна (охорона здоров'я, порятунок, екологія, освіта, економіка, соціальний догляд, юридичний, психологічний, санітарно-ветеринарний захист); громадська (захист правового порядку, норм і звичаїв, установ і громадських об'єктів) – часто асоціюється або прирівнюється до громадського порядку, ідеологічна – можна виділити або класифікувати як політична та культурна (формування та консолідація спільних поглядів у прагненні до національних цілей, протидія крайнім ідеологіям,

захист від концепцій та дій, ворожих національним інтересам); культурна – консолідація та плекання національної самосвідомості, профілактика послаблення національної єдності, захист культурних цінностей, як-от мова, релігія, звичаї, традиції, література, філософія, ідеологія, матеріальна культура.

Із функцій і завдань держави зрозуміло, що її обов'язок щодо безпеки полягає у забезпеченні: стабільності та конституційного ладу; гідних умов проживання (побут, праця та відпочинок, доступ до споживчих товари), охорони здоров'я, сталого розвитку через боротьбу з безробіттям, соціальним розшаруванням і соціальними конфліктами для всього суспільства і всіх громадян; соціального і порядку у публічному просторі; захисту усіх громадян, а також інших осіб на території держави, установи, інфраструктури та майна проти природних та технічних небезпек, надзвичайних ситуацій; громадянської свободи та прав людини; захисту особистості та інформаційної сфери. Ці зобов'язання доповнюють одні одних, вони пронизують і перетинаються, тому їх можна по-різному групувати, на одному або кількох рівнях деталізації, відповідно до різних критеріїв, залежно від потреб, логічної аргументації та ступеня впорядкованості. Це розмаїття призводить до різних рівнів внутрішньої безпеки держави. З огляду на виокремлені внутрішні функції держави, можна припустити, що для ідентифікації внутрішньої безпеки держави достатньо виділити шість її складових: системна безпека, громадська безпека, громадянська безпека, соціальна безпека, цивільна безпека, інформаційна безпека.

Одним із найважливіших елементів створення простору внутрішньої безпеки держави є її громадська безпека. Це поняття є загальноприйнятим, воно об'єднується з поняттям громадського порядку в один термін – «безпека і громадський порядок». Чимало з тих, хто займається внутрішньою безпекою держави, вважають, що ці поняття не слід об'єднувати в один термін, оскільки вони поділяються на різні категорії [4, с. 30–39]. Ці поняття, безумовно, схожі. У багатьох інтерпретаціях вони навіть збігаються за змістом, але часто їх фіксують як неоднозначні та неточні. Домінуючими є погляди як на громадську безпеку, так і на громадський порядок як бажаний стан функціонування держави та її громадян. З іншого боку, окремий підхід до публічного порядку є її звуженням до норм і підтримки ефективності державних установ. Безсумнівно, обидва поняття стосуються реалізації та дотримання законів і принципів, що діють у державі, і коли вони співвідносяться одне з одним, ми знаходимо спільні семантичні галузі.

Доволі часто у повсякденному житті ми використовуємо терміни «безпека» та «небезпека». Вони обидва мають багато значень і їх застосовують для опису різних сфер життя. Безпеку позитивно сприймають як об'єкт наших зусиль і прагнень, пов'язаних із миром, стабільністю та відсутністю загроз. Антонімом до слова «безпека» є термін «загроза», пов'язаний з тривогою, невпевненістю, страхом за майбутнє. Невпевненість – це відчуття того, що нам щось загрожує, що може призвести до втрати, руйнування, матеріальної шкоди у повсякденному житті, розпаду сім'ї, дому, держави, хвороби або смерті. Під загрозою розуміють явища, спричинені дією сил природи чи людини, що призводить до зниження або повного зникнення почуття безпеки, викликає страх, паніку, бажання втекти або змушує діяти, мобілізуватися для уникнення, запобігання поганим наслідкам. Захист від небезпек дає змогу задовольнити потреби: існування, виживання, ідентичності, володіння та визначеності в розвитку. Термін «безпека» ототожнюється зі здатністю нації виживати завдяки такому стану соціальної структури, за якого немає очевидних загроз, які б могли її дестабілізувати. Тимчасові переживання, тривоги можуть викликати дестабілізацію та зміни у функціонуванні нервової системи, зокрема в емоційно-соціальній, а іноді й у когнітивній сфері людини [5, с. 57–76]. Для прикладу, як зазначає Йоланта Шемпрух, особливістю сучасного суспільства є поява нової форми довіри, необхідної для відчуття безпеки та нормального існування. Йдеться про довіру в сенсі знеособлених комплексів пристроїв та організаційних форм (комунікаційних та телекомунікаційних систем, транснаціональних корпорацій, фінансових ринків, енергетичних мереж, збройних сил, міжнародних організацій, засобів масової інформації). Ми спостерігаємо прогресуюче глобальне розширення ризику, його інтенсифікацію та універсалізацію, а також значні проблеми освіти, яка зосереджується на тих проблемах і викликах, яких раніше не помічала, завдяки яким відбувається посилення сприйняття, усвідомлення загроз і ризику в суб'єктивному вимірі. Бауман і Гідденс розглядали сучасний світ, сучасну реальність як процес, зумовлений різними політичними та економічними впливами на глобалізацію, яка прогресує [6, с. 26].

Безпека сьогодні є найважливішою і найвищою екзистенційною цінністю й потребою

держави та пріоритетною метою її діяльності. Освіта та безпека є важливими детермінанти, між якими існують міцні залежності та зв'язки. Сила цих залежностей загалом визначається крізь призму ефективності впроваджених заходів безпеки [5, с. 61]. Пріоритетом для держави має бути нейтралізація будь-яких загроз. Йдеться насамперед про нові види загроз у різних сферах, пов'язаних з діяльністю людини та природою. Окрім того, національна безпека має і виховну мету. «Із точки зору держави (ratio status) і громадян її часто розуміють як найвищу цінність і водночас основну мету багатогранної діяльності державних органів. Вона охоплює такі сфери, як стабільність держави, суверенітет, існування і довговічність нації, національна самобутність, біологічне виживання населення, якість життя, права людини та громадянина» [7, с. 17]. Завдання вихователя, учителя, педагога, на якому наголошують творці різних освітніх підходів майбутнього, необхідно спрямовувати на вирішення викликів майбутнього. Зміни в способі життя пересічної молодої людини, величезні темпи змін у всіх сферах вимагають формування нових підходів до вирішення проблем у цих сферах. Наслідки таких зміни є помітними переважно у високорозвинених країнах. Їхні спостереження засвідчують: зростання значення знань, удосконалення талантів, появу мережевого суспільства, збільшення свободи та незалежності людини і самостійне формування свого життя, включаючи нові можливості навчання. Може виникнути враження, що домінуючі сьогодні цінності віра, добро, правда, свобода, рівність, права людини, справедливість і демократія (загальнолюдські цінності) недостатньо оцінюються в реальній соціальній дійсності, а увагу світової громадськості привертають такі питання, як поширеність насильства, зростання агресивної поведінки та жорстокості життя. Це сприяє погіршенню якості життя людей, що помітно не тільки серед бідних громад. Водночас ми спостерігаємо нещадну деградацію навколишнього природного середовища, і значне погіршення матеріальних умов життя слабшої частини суспільства в результаті несправедливого розподілу ресурсів і соціальних наслідків трудового процесу [5, с. 63–64]. Відтак ефективна, дієва та дружня до громадян держава – це держава, яка, задовольняючи суспільні потреби, може також ефективно не тільки враховувати, а й задовольняти індивідуальні потреби та забезпечувати права і громадянські свободи людини та громадянина. Держава здійснює таку діяльність через спеціалізовані органи та ресурси. І однією зі сфер, яка належить до сфери інтересів держави (наприклад, ефективна, дієва чи дружня до громадян), є безпека, яка також є включеною до переліку соціальних та індивідуальних потреб, з-поміж яких можна виділити і право громадян на безпеку. Однак, щоб говорити про безпечне суспільство, громадян та їхні організації, має сформуватися також безпечна держава як інституція, яка виконує свої завдання через призначену з цією метою владу (публічне управління).

Безпека охоплює задоволення таких потреб, як існування, самоідентичність, незалежність, виживання, спокій, володіння або впевненість у розвитку. Будучи першочерговою потребою людини і соціальних груп, вона також є основною потребою держави. Невпевненість викликає тривогу та відчуття загрози [5, с. 75]. У демократичній правовій державі безпека є однією з фундаментальних цінностей, яка стосується функціонування держави та її органів, а також суспільства, стимулювання його належного існування. Вона є настільки важливою, що її враховують у створенні правил політичного устрою держави і зазначають про те, що метою діяльності держави є безпека, вона визначає її характер, наприклад, соціальні потреби, які мають бути задоволені.

Державна безпека доволі тісно пов'язана з національною безпекою. Проте між цими поняттями не можна ставити знак рівності, бо це призведе до надмірного та невиправданого обмеження поняття «національна безпека». Окрім занепокоєння, характерного для державної безпеки щодо захисту держави від загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, національна безпека також включає інтерес до успішного існування, розвитку та захисту цінностей, близьких членів громади, котрі не пов'язані з державною організацією. Тут найперше йдеться про збереження таких цінностей, як якість життя, соціальна солідарність, права людина, культура, звичаї та обряди, а також національна ідентичність. Порівняно з терміном «державна безпека», «національна безпека» також включає потреби та цінності, які є дорогими для окремих осіб і соціальних груп. Їх реалізація є безумовною метою демократичної держави, при цьому застосовують класичне визначення державної безпеки для кожної держави, незалежно від її правлячого політичного режиму. Тому поняття «національна безпека» не слід застосовувати до тоталітарних чи навіть авторитарних держав, хоча в цих випад-

ках також можна говорити про державну безпеку в традиційному розумінні цього терміна (територіальна цілісність, безпека населення, збереження правлячого ладу) [8, с. 21–22].

Можна констатувати, що державна безпека є складовою національної безпеки. З іншого боку, внутрішня і зовнішня безпека держави становлять два аспекти державної безпеки. Відтак безпека є однією з найважливіших цінностей, про які йдеться в Конституції України 1996 р. Серед багатьох понять безпеки, які фіксуються в юриспруденції, Конституція України застосовує лише деякі з них. Їх розрізняють насамперед такі поняття: «безпека громадян», «національна безпека», «державна безпека», «внутрішня безпека» та «зовнішня безпека». Серед приписів конституції знаходимо також положення про «публічний порядок». У базовому акті немає термінів, які доволі часто виникають в адміністративному праві, як-от «громадська безпека», «громадський спокій (порядок)», «громадська безпека і порядок». Найважливішим аспектом та цінністю Конституції України є наявність у ній терміна «національна безпека», що дає змогу використати його в конституційно-правових міркуваннях, особливо якщо врахувати досягнення науки у визначенні змісту цього поняття. Зрештою, аналіз положень Конституції України дає змогу зробити висновок, що законодавець вживає термін «безпека», зважаючи на різні критерії – суб'єктивний (визначає «безпеку держави» та «безпеку громадян») та об'єктивний («екологічна безпека»). Проте застосування законотворцями диференційованого підходу до питання безпеки не впливає негативно на тлумачення положень конституції, які характеризуються власною специфікою через їх загальний характер і автономністю (не залежать від способу розуміння цих понять в актах нижчого уряду, особливо в статутах). З іншого боку, ці критерії можуть бути важливими для міркувань, спрямованих на впорядкування термінології у сфері безпеки.

Висновки. Завдання збереження незалежності та недоторканності території держави тісно пов'язане з необхідністю забезпечення безпеки громадян, якщо ширше – усього населення, яке проживає на території України. Це один із найважливіших обов'язків кожної країни. Найзагальніше безпеку громадян можна визначити як протидію загрозам і нападам, спрямованим на життєдіяльність громадян, що відбувається в рамках права та з їхньої згоди. Посилаючись на погляди найвидатніших представників філософії права, слід дійти висновку, що реалізація цього завдання розкриває сутність держави. Згідно з теорією суспільного договору, людина як істота за природою є вільною і погоджується на обмеження її свободи державою, аби натомість отримати гарантію забезпечення свого існування.

Слід констатувати також і те, що в Конституції України використовується термін «національна безпека», а не «безпека громадян», оскільки природним є те, що державі важливо забезпечити безпеку всього населення, яке проживає на її теренах, під її юрисдикцію (на території) потрапляють не тільки громадяни. Наголошуючи на обов'язку забезпечення національної безпеки України, можна стверджувати про фізичний зв'язок, який пов'язує кожного громадянина з його чи її власною державою. Цей природний зв'язок виникає в результаті настання певної юридичної події (народжені від батьків, які є громадянами цієї держави, або народжені на території цієї держави). Як і громадянин, так і держава є обмеженими певним видом зобов'язань. З одного боку, громадянин може бути зобов'язаний, наприклад, виконувати обов'язок оборони (військова служба). З іншого боку, держава зобов'язана забезпечити йому хоча б мінімальну безпеку і належне існування. З цієї позиції можна говорити про право громадянина на безпеку, яке співвідноситься з обов'язком держави забезпечити цю безпеку. Відтак обмеження прав і свобод особи в інтересах безпеки держави не викликає сумнівів і є допустимим.

Список літератури:

1. Zdrodowski B. Istota bezpieczeństwa. *Teoria zarządzania kryzysowego. Studia de Securitate*. 2019. № 9 (3). S. 47–71. URL: https://doi.org/10.24917/26578549.9.3.4

2. Strategia Bezpieczeństwa Wewnętrznego Unii Europejskiej. *Dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa*. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/30744/qc3010313plc.pdf

3. Waldemar Kitler. Bezpieczeństwo narodowe RP: podstawowe kategorie, uwarunkowania, system. Warszawa : Akademia Obrony Narodowej, 2011. S. 46–59.

4. Fehler W. Bezpieczeństwo publiczne. *Społeczeństwo i Polityka*. 2009. № 4 (21). S. 30–39.

5. Pieczywok A. Edukacyjny wymiar bezpieczeństwa. *Studia nad bezpiecze*. 2012. S. 57–76.

6. Szempruch J. Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej. Kraków : Impuls, 2012.

7. Karolczak K. Bezpieczeństwo jednostki i narodu – mrzonka czy realność w XXI wieku? Warszawa : Difin, 2011. 479 s.

8. Waldemar Kitler. System bezpieczeństwa narodowego rp – aspekty prawno-organizacyjne. *Wiedza Obronna*. 2019. Vol. 268. No 3. S. 5–33. URL: https://doi.org/10.34752/gy7c-tk94

Hanushchyn S.N. THE PERSPECTIVE OF PUBLIC ADMINISTRATION ON THE PROTECTION OF PUBLIC VALUES WITHIN THE LIMITS OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY

The article attempts to investigate the perspective of public administration regarding the protection of public values within the framework of national security strategies. In the course of the research, it was substantiated that security was, is, and will probably be a phenomenon that is perceived and defined in different ways. Politicians have a real influence on the security of the state, but the approach to defining security, its interpretation and all typologies are the domain of scientists. Scientific achievements related to the identification and explanation of the essence of security make sense, but is it completely comprehensive? The interpretation of security derives from a cognitive, linguistic and applied point of view, the methods used in cognition. The result of such diversity is a sectoral multifaceted approach to security, which does not contribute to the creation of a common basis for its knowledge, as a universal, generally accepted category that would perceive the results of individual studies in a way that would be understandable to all, so that knowledge about security can be transposed for practices and training. Because security is the subject of many disciplines, each one embraces and defines security for its own purposes. Therefore, there are many definitions, views and classifications, systematizations, typologies, typifications and categorizations. Thus, it is proved that in the scientific literature there are basically two equivalent approaches to the division of (national) state security: subjective and objective. An objective criterion distinguishes many types of security. The most common is the objective division of security in relation to various problem areas, such as: political, military, economic, social, cultural, ideological, religious, maritime, environmental, energy, and many others. Of course, the topic list is open and depends on the ingenuity of its authors and the level of detail of the divisions made, for example: food, hygiene products, legal aspects and many others. The subjective approach concerns, first of all, the location of sources of threats to the subject, inside or outside it. For the state, internal security means the stability and harmony of the state body, while external security means the absence of external threats to the state.

Key words: *state, national security, social values, public society, public administration.*

УДК 35.304.39
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/03

Горник В.Г.
Таврійський національний університету імені В.І. Вернадського

Євмєшкіна О.Л.
Таврійський національний університету імені В.І. Вернадського

Сімак С.В.
Таврійський національний університету імені В.І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються основні чинники формування антикорупційної культури українського суспільства. На сьогоднішній день корупція становить загрозу культурного розвитку суспільства. Вона є серйозною перешкодою на шляху проведення ефективних реформ публічного управління, демократичних змін, суттєво знижує довіру громадян до влади, погіршує імідж країни у міжнародному середовищі. Корупція, як соціальне явище, пронизує всі сфери розвитку суспільства. Тому, саме антикорупційна культура суспільства є чинником, який може стримувати її розростання, запобігати її проявам у всіх сферах життя. Антикорупційна культура розуміється як соціальна активність, перетворююча діяльність суспільства. Її рівень впливає на рівень життя члени суспільства або груп, що складають суспільство. Антикорупційна культура як форма нематеріальної культури, має формуватися в суспільній свідомості і включає систему цінностей, знань, переконань, світоглядних орієнтирів, норм, традицій та інше. Формуючи суспільну свідомість антикорупційна культура тісно пов'язується з такими формами як правова свідомість, мораль. Правова культура суспільства спирається на панівні в ньому моральні норми, уявлення про добро і зло, свободу і справедливість, що також свідчить про приналежність правової культури до загальнолюдської. Чим вище рівень культури і моральності особистості і суспільства, тим сприйнятливіші вони до свободи і права. Проаналізовано законодавчу базу щодо антикорупційної діяльності, що містить міжнародні акти і національне законодавство. Зокрема, Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля; Закони країни «Про запобігання корупції», «Про медіа» та інші. Визначено поняття антикорупційної політики держави як постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства. Визначено напрями державної антикорупційної політики України.

Ключові слова: *корупція, запобігання корупції, антикорупційна культура суспільства, антикорупційна політика держави, влада, громадськість.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день корупція становить загрозу культурного розвитку суспільства. Вона є серйозною перешкодою на шляху проведення ефективних реформ публічного управління, демократичних змін, суттєво знижує довіру громадян до влади, погіршує імідж країни у міжнародному середовищі. Корупція, як соціальне явище, пронизує всі сфери розвитку суспільства. Тому, саме антикорупційна культура суспільства є чинником, який може стримувати її розростання, запобігати її проявам у всіх сферах життя. Головні лідерські позиції на шляху розвитку антикорупційної культури, звичайно належать владі. Діяльність державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування повинна демонструвати принципи правопорядку, належне управління державними справами й державним майном, чесність, непідкупність, прозорість та відповідальність.

Аналіз останніх публікацій. Сутність корупції, особливості дефініції даного поняття та її класифікація розглянуто у працях В. Трепак, С. Яковенко. Загальні проблеми корупції досліджені такими вченими: В. Авер'янов, О. Бандурка, Л. Білинська, В. І. Возний, С. Кравченко, О. Михайленко, А. Новак, В. Побережний, О. Прохоренко, Б. Романюк, С. Серьогін та інші. Теоретичні та практичні питання, пов'язані

з організаційно-правовими аспектами протидії корупційним діянням розглянуті у статті Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Вони також виділяють об'єктивні та суб'єктивні причини поширеності корупції в Україні. Разом з тим, незважаючи на досить велику кількість наукових праць з питань корупції, бракує розробки щодо дослідження проблем антикорупційної культури суспільства.

Метою статті є визначення теоретичних засад формування антикорупційної культури суспільства.

Виклад основного матеріалу. Культура в науці означає все те, що створюється людиною. На думку науковців культурою можна вважати той етап розвитку суспільства, який характеризується становленням, ціннісною орієнтацією і динамізмом, а також на даному етапі створюються культурні форми [3]. В широкому аспекті культуру розглядають як сукупність результатів людської діяльності. Культура є органічною єдністю матеріальної і духовної праці. Взагалі в науці розрізняють культуру духовну і матеріальну. Духовна культура охоплює сферу духовного виробництва – сукупність форм суспільної свідомості [17]. Антикорупційна культура належить до однієї з форм нематеріальної культури. Вона має формуватися в суспільній свідомості і включає систему цінностей, знань, переконань, світоглядних орієнтирів, норм, традицій та інше. Формуючи суспільну свідомість антикорупційна культура тісно пов'язується з такими формами як правова свідомість, мораль. Мораль являє собою сукупність, систему норм, правил поведінки людей в суспільстві. На відміну від правових норм, норми моралі не закріплені в юридичних законах, а регулюються в суспільстві силою громадської думки [15].

Характерною ознакою суспільства є рівень культурного розвитку, система норм і цінностей, які лежать в основі взаємозв'язків між людьми. Культура і суспільство взаємопов'язані між собою, оскільки одне без одного не можуть існувати. Осмислюючи культуру в контексті співставлення її з людиною, природою, історією, соціумом, вчені тримаються думки, що «культура – це геном соціального життя. Щоб виник новий тип суспільства, має виникнути нова культурна матриця. Подібно до того, як геном визначає, яким буде організм, так тип культури визначає, як буде відтворюватися діяльність людини». Батоманітні точки зору стосовно культури представляють її як вияв людської природи, творчих сил людини, історично визначений рівень розвитку суспільства, способи організації життя та діяльності людей. В контексті дослідження формування антикорупційної культури українського суспільства важливим для нас є розуміння культури як ціннісного відношення до реальності. Культура створює та визначає цінності суспільства, його ідеали, зокрема моральні та естетичні. В культурі ідеали суспільства набувають світоглядної спрямованості [13].

На думку науковців Ф. Моісеєвої та В. Усачова, безпосередньо беручи участь у розвитку особи людини, культура здатна регулювати і поведінку людини. Спираючись на ті або інші моральні засади, норми і цінності, виховання, ми робимо свій вибір, здійснюємо певні вчинки. Більшість оцінних думок засновані на культурних цінностях [6].

Антикорупційна культура є складовою загальної культури суспільства. Вона розуміється як соціальна активність, перетворююча діяльність суспільства. Звичайно, рівень антикорупційної культури визначає, як саме живуть члени суспільства або груп, що складають суспільство. В Україні створена законодавча база щодо антикорупційної діяльності, що містить міжнародні акти і національне законодавство. Тому, можна стверджувати, що антикорупційна культура тісно взаємопов'язана з правовою культурою, оскільки запобігання корупції в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, а політика запобігання корупції має нормативно-правову основу. Правова культура суспільства характеризує якісний стан правового життя соціуму: рівень розвитку законодавчої бази; наявність системи законодавчих, виконавчих і правоохоронних органів; ступінь виконання вимог правових норм у всіх сферах життєдіяльності суспільства; ставлення суспільства до законів, до їх дотримання, до підтримання правопорядку тощо. Отже, правова культура суспільства спирається на панівні в ньому моральні норми, уявлення про добро і зло, свободу і справедливість, що також свідчить про приналежність правової культури до загальнолюдської. Чим вище рівень культури і моральності особистості і суспільства, тим сприйнятливіші вони до свободи і права [8].

З метою забезпечення високих стандартів суспільного життя держава постійно проводить антикорупційну політику. Вона полягає у спрямуванні узгоджених дій держави і суспільства щодо усунення (мінімізації) причин і умов, які породжують корупцію в різних сферах життя. Дієвий підхід полягає в системному і постійному запобіганні та протидії корупції з метою її зведення до незначного рівня й підтримки на такому рівні.

Антикорупційна політика – це постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства, що полягає в розробці, удосконаленні та реалізації стратегічних засад і тактичних заходів, спрямованих на усунення або блокування причин та умов корупції й детермінацй них комплексів корупційних правопорушень, удосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формування антикорупційної культури.

Антикорупційна політика України охоплює такі напрями:

1. Стратегія протидії корупції;
2. Законодавство;
3. Громадська участь;
4. Антикорупційна діяльність органів влади;
5. Антикорупційна діяльність структур громадянського суспільства [9].

В антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки [2] сформульовані основні принципи антикорупційної політики, які на сьогодні можна вважати основоположними для розвитку антикорупційної культури суспільства. Зміст таких принципів здебільшого стосується удосконалення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, в частині оптимізації функцій держави та місцевого самоврядування, реалізація чого передусім передбачає: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції, до запровадження належних процедур, які мінімізуватимуть відповідні корупційні ризики; усунення випадків реалізації одним і тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики. Принцип цифрової трансформації реалізації повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних є таким, що сприяє мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності.

Значною мірою запобіганню корупції служать принципи:

створення більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб (на противагу існуючим корупційним практикам);

забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин;

формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права.

Звичайно, у формування антикорупційної культури суспільства лідируюча роль належить органам публічної влади. Так, відповідно до ст. 5 Конвенції ООН проти корупції, підписаної 31 жовтня 2003 р. та ратифікованої Україною 18 жовтня 2006 р., кожна держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності [1].

З метою зміцнення авторитету державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, формування позитивної репутації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування Національним агентством України з питань державної служби затверджено Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

В контексті запобігання корупції державний службовець та посадова особа місцевого самоврядування зобов'язані діяти доброчесно, а саме:

спрямовувати свої дії на захист публічних інтересів та недопущення конфлікту між приватними та публічними інтересами, уникати виникнення реального та потенційного конфлікту інтересів у своїй діяльності;

не використовувати службове становище в приватних інтересах чи в неправомірних приватних інтересах інших осіб, у тому числі не використовувати свій статус та інформацію про місце роботи з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб;

державний службовець та посадова особа місцевого самоврядування повинні використовувати своє службове становище, ресурси держави та територіальної громади (рухоме та нерухоме майно, кошти, службову інформацію, технології, інтелектуальну власність, робочий час, репутацію тощо) виключно для виконання своїх посадових обов'язків і доручень керівників, наданих на підставі та у межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України [4].

Важливу роль у формуванні антикорупційної культури суспільства відіграє забезпечення відкритості діяльності влади. Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування має стати прозорою для громадян України. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Конвенції про доступ до

інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, ратифікованої Законом України від 6 липня 1999 року № 832-XIV, громадськість повинна адекватно, своєчасно й ефективно одержувати інформацію залежно від обставин шляхом публічного повідомлення або в індивідуальному порядку на початковому етапі процедури прийняття рішень [7].

Прозорість, відкритість, спрямованості на потреби людини викладені в Конституції України [5]. Зокрема, в статті 3 вказується, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Стаття 40 Конституції вказує, що громадяни мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Закон України «Про медіа» [12] визначає основні засади державної політики, серед яких створення умов для задоволення та забезпечення інформаційних і культурних прав та потреб громадян України, а також потреб закордонних українців.

Якісним заходом у підвищенні прозорості влади став законопроєкт «Про внесення змін до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування». В даному документі встановлюються вимоги щодо роботи органів місцевого самоврядування, а саме: обов'язкове проведення онлайн-трансляції сесій місцевих рад в режимі реального часу із безстроковим подальшим зберіганням; публікація додатків до проектів рішень і проекти порядків денних постійних комісій ради; проведення регулярної публічної інвентаризація майна громади; створення відкритого реєстру об'єктів права комунальної власності територіальної громади [10].

У дослідженні Усмонової С.Т. пропонуються основні критерії відкритості та прозорості влади:

– декларування намірів влади бути дотримуватися принципів «прозорості» та «відкритості», розбудовувати демократичне суспільство, створювати механізми для покращення взаємодії громадськості та влади, тощо;

– безпосередня прозорість діяльності, «гласність» – відкритість засідань органів влади, публікація у відкритому доступі звітів про діяльність, кошторисів та інших документів, які становлять суспільний інтерес;

– розбудова механізмів для прискорення отримання інформації, зворотного зв'язку, висловлення громадської думки, тощо [16].

В контексті розгляду негативного впливу корупції на суспільство, вчені І.Скобіна, К. Дубич зазначають, що антикорупційна функція громадянського суспільства є важливим напрямком легітимного впливу громадськості на формування та реалізацію заходів антикорупційного спрямування. Зокрема у сфері утвердження і впровадження антикорупційних стратегій, здійснення контролю за доброчесністю посадових та службових осіб органів публічної влади, повідомлення та оприлюднення про факти корупції на публічній службі, проведення просвітницької та інформаційно-аналітичної роботи у сфері запобігання корупції [14].

Зокрема, Законом України «Про запобігання корупції» визначено форми участі громадськості у заходах із запобігання корупції. Так, громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни у діяльності щодо запобігання корупції мають право:

повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції;

запитувати та одержувати від державних органів інформацію про діяльність щодо запобігання корупції;

проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів і проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів;

брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції;

вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, які виникають у сфері запобігання корупції;

здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції та здійснювати інші не заборонені законом заходи щодо запобігання корупції [11].

Висновки. Отже, антикорупційна культура належить до однієї з форм нематеріальної культури і має формуватися в суспільній свідомості. Формуючи суспільну свідомість антикорупційна культура тісно пов'язується з такими формами як правова свідомість, мораль. Антикорупційна

культура є складовою загальної культури суспільства і розглядається як соціальна активність, перетворююча діяльність суспільства. Важлива роль у формуванні антикорупційної культури суспільства належить владі, її відкритості і прозорості у взаємодії з громадянами.

Список літератури:

1. Антикорупційна політика та запобігання корупції в публічному управлінні: навчальний посібник / Бондар І. С., Горник В. Г., Кравченко С. О., Кравченко В. В. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 163 с.

2. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf (дата звернення: 01.01.2024 р.)

3. Взаємозв'язок між культурою та цивілізацією. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10850 дата звернення: 28.12.2023 р.)

4. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Національне агентство України з питань державної служби : Наказ. 05.08.2016 р. № 158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text (дата звернення: 25.12.2023 р.)

5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення: 03.01.2024 р.)

6. Моісеєва Ф.А., Усачов В.А. Осмислення культури як процесу розвитку людського суспільства. Наука. Релігія. Суспільство. 2013. № 4. С. 70–74.

7. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії участі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 67–76.

8. Підлісний Є. Правова культура суспільства, особистості та соціальної групи. *Науковий* вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. 2018. № 3 (62). Т. 2. С. 241–246.

9. Правові основи запобігання та боротьби із корупцією : навч. посіб. для підготовки до атестації здобувачів вищої освіти / Б. М. Головкін, К. А. Автухов, М. Ю. Валуйська, С. Ю. Лукашевич та ін. ; за ред. Б. М. Головкіна і С. Ю. Лукашевича. Харків : Право, 2018. 288 с.

10. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування : Проєкт Закону України вноситься народними депутатами України Лозинський Р. М., Безгін В. Ю. та іншими. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI06584A?an=3 (дата звернення: 01.01.2024 р.)

11. Про запобігання корупції. Закон України. 14.10.2014. № 1700. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2014. № 49. Ст. 2056. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 01.01.2024 р.)

12. Про медіа : Закон України. 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text (дата звернення: 03.01.2024 р.)

13. Сидоренко Л.І. Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів: URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-culture.htm (дата звернення: 28.12.2023 р.)

14. Скобіна І. І., Дубич К. В. Організаційно-правові засади запобігання корупції в державному управлінні. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2021/21.pdf (дата звернення: 01.01.2024 р.)

15. Суспільна свідомість: форми, особливості формування, розвиток. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13217/ (дата звернення: 03.01.2024 р.)

16. Усмонова С. Т. Поняття «відкритість» та «прозорість» влади в контексті розвитку законодавства та громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування.* 2022. № 4 (78). С. 66–73. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2022/10.pdf (дата звернення: 01.01.2024 р.)

17. Філософія : навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін. ; за ред. І.Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. Київ : Вікар, 2008. 534 с.

Hornyk V.H., Yevmieshkina O.L., Simak S.V. FORMATION OF ANTI-CORRUPTION CULTURE OF UKRAINIAN SOCIETY

The article examines the main factors of the formation of the anti-corruption culture of Ukrainian society. Today, corruption poses a threat to the cultural development of society. It is a serious obstacle to effective public administration reforms, democratic changes, significantly reduces citizens' trust in the government, and worsens the country's image in the international environment. Corruption, as a social phenomenon, permeates all spheres of society's development. Therefore, the anti-corruption culture of society is a factor that can restrain its growth and prevent its manifestations in all spheres of life. Anti-corruption culture

is understood as social activity, transforming activity of society. Its level affects the standard of living of members of society or groups that make up society. Anti-corruption culture as a form of intangible culture should be formed in public consciousness and includes a system of values, knowledge, beliefs, worldview guidelines, norms, traditions, etc. Forming public consciousness, anti-corruption culture is closely connected with such forms as legal consciousness and morality. The legal culture of society is based on the moral norms prevailing in it, ideas about good and evil, freedom and justice, which also indicates that legal culture belongs to the universal human culture. The higher the level of culture and morality of the individual and society, the more receptive they are to freedom and law. The legislative framework for anti-corruption activities, which includes international acts and national legislation, is analyzed. In particular, the Convention on access to information, public participation in the decision-making process and access to justice on issues related to the environment; Laws of the country "On Prevention of Corruption", "On Media" and others. The concept of the anti-corruption policy of the state is defined as a constantly implemented, systematic, purposeful activity of the state in close cooperation with institutions of civil society. The directions of the state anti-corruption policy of Ukraine have been determined.

Key words**:** *corruption, prevention of corruption, anti-corruption culture of society, anti-corruption policy of the state, government, public.*

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/04

Дзвінчук Д.І.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Лопушинський І.П.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Орлів М.С.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Петренко В.П.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЛАБОРАТОРІЯ "LIDER": СИНТЕЗ НАУКИ, ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ ТА ІННОВАЦІЙ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті на основі аналізу і оцінки стану поширення та використання в Україні уже поширеної в світі методики і технології дизайн-мислення продемонстровано необхідність та обґрунтовано доцільність її використання для інтенсифікації генерування персоналом вітчизняної системи публічного управління та адміністрування нестандартних, творчих, інноваційних управлінських рішень з вагомими економічними, соціальними та екологічними наслідками. Показано, що, оскільки рамки компетентності публічних служб країн ЄС, США, Великобританії, ФРН та ін. передбачають саме такі вимоги до креативності публічних службовців, поширенню та використанню методики і технологій дизайн-мислення для удосконалення процесів і процедур публічного управління на всіх рівнях ієрархії системи публічного управління та адміністрування України може сприяти досвід і результати науково-практичних і навчально-методичних досліджень лабораторії дизайн-мислення "LIDER" при кафедрі публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Виявлено, що уже існуючий в багатьох країнах досвід створення лабораторій з інноватизації публічного сектору можна і слід використати для створення лабораторій дизайн-мислення з метою розробки, експертизи, поширення і консультативної підтримки інноваційних змін у вітчизняній системі публічного управління. Запропоновано використати приклад і результати лабораторії "LIDER" для створення при вітчизняних університетах мережі аналогічних навчально-наукових лабораторій з метою проведення досліджень, створення, тестування і поширення інноваційних продуктів, процесів, процедур і послуг, що сприятиме інноваційним змінам в системі публічного управління країни.

Ключові слова: *публічне управління, інновація, дизайн-мислення, лабораторія, мережа, навчання, рекомендації, послуги, рішення, поширення, консультування, експертиза.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ще зовсім недавно факт появи дизайн-мислення – успішної та ефективної методики і технології створення орієнтованих на людину інноваційних рішень в самих різних сферах людської активності – оцінювався виключно як проривна парадигма інноваційного бізнес-управління з належного використання інтелектуального потенціалу груп людей для створення нового концепту продукту чи послуги на основі принципів людиноцентризму, інкременталізму, мультидисциплінарності проєктних команд, орієнтації на пошук креативних рішень та ін.».

Проте, поступове проникнення і використання засад, способу і прийомів дизайн-мислення для інноватизації освіти, виховання, науки, права, менеджменту, громадської діяльності і т. п. засвідчило їх універсальність та суспільну корисність. Чи не останніми до переваг цієї технології почали звертатись представники сфери публічного управління та адміністрування країн з еволюційно розвинутими ринковими економіками, які протягом двох перших десятиліть XXI століття поступово оволодівали і використовували інноваційні принципи та процедури дизайн-мислення як інструмент залучення громадян до пошуку інноваційних рішень проблем суспільства [1].

Тому, на думку багатьох експертів, використання переваг дизайн-мислення в публічному

управлінні, яке традиційно вважається консервативним елементом з позицій обов'язкового дотримання в процесах управління функціонуванням соціуму діючих законів, регулювань, документів, приписів, бюрократичних функцій, процесів і процедур, може і повинно стати джерелом інноваційних змін в роботі саме публічного сектору [для прикладу: 2; 3; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В країнах з транзитними і квазі-ринковими економіками поширення і використання дизайн-мислення кадровим наповненням системи публічного управління їх життєдіяльністю та розвитком є чи не єдиним джерелом і ресурсом для усунення недоліків попереднього досвіду, традицій і звичок їх персоналу шляхом суттєвих змін в культурі, теорії і практиці публічного управління. І хоча в Україні дизайн-мислення вже тримало як науково-теоретичну, так і практично-рекомендаційну підтримку, популяризацію та поширення головним чином в традиційних для його використання сферах бізнесу [для прикладу, 5, 6, 7], проникнення цієї інноваційної технології у сферу вітчизняного публічного управління зустрілося з певними труднощами, спричинених впливом існуючих бюрократичних традицій (42,9 %), неготовністю і нехіттю публічних службовців до радикальних змін (41,9 %), низьким рівнем їх мотивації до необхідних змін (35,2 %), браком часу (34,3 %), недостатністю фінансування (21,9 %), відсутністю необхідних знань (20 %) та відсутністю критичної маси лідерів і виконавців доцільних змін (19, 1 %) [8].

Проте, позитивний досвід, здобутий у впровадженні дизайн-мислення у сферу публічного управління в багатьох країнах ринкової економіки і отримані результати, мотивують до його поширення в державному секторі України в якості інтелектуальної основи процесу спільного творчого мислення, яке поєднає характерний для професійних бюрократів стиль аналітико-логічного мислення з притаманними мистецьким і творчим професіям способами інтерпретаційного та інтуїтивного мислення. Таке інноваційне поєднання дозволить вітчизняній системі публічного управління включити в процес виробництва її кадровим наповненням нових суспільних благ і/або послуг, цінних і корисних для громадян країни з точки зору соціальних і політичних результатів.

Впровадження і ефективне використання у публічних секторах країн з ринковою економікою методів і технологій дизайн-мислення [9; 10] з часом привело до появи у багатьох з цих країн таких утворень як «інноваційні лабораторії публічного сектору» [11] для проведення досліджень, створення, тестування і поширення інноваційних продуктів, процесів, процедур і послуг для користувачів державних послуг [для прикладу: 12; 13; 14].

Перша в Україні університетська лабораторія аналогічного призначення під назвою "LIDER" (Laboratory of Intellectual Development for Empowering Region) була створена у 2021 році при кафедрі публічного управління і адміністрування (ПУіА) Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ) [15].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, у вітчизняній системі публічного управління та адміністрування (ПУА) створення і активний вплив таких структур на стан поширення і ефективного використання дизайн-мислення серед персоналу системи та її структурних складових ще не набули бажаних масштабів. Завдання ж, які уже постали та ще постануть перед системою публічного управління в умовах війни і, особливо, у повоєнному відновленні країни, її регіонів, галузей національної економіки, підприємств і т. д. уже потребують радикальної інтенсифікації процесів генерування кадровим наповненням системи нестандартних, творчих, інноваційних рішень, що вимагає використання потенціалу методики і технологій дизайн-мислення.

Метою статті є аналіз перших результатів діяльності лабораторії "LIDER", оцінка отриманого досвіду та формулювання рекомендацій з поширення методології дизайн-мислення у сфері публічного управління України.

Виклад основного матеріалу. Лабораторія "LIDER" була створена в результаті співпраці групи дослідників кафедри публічного управління та адміністрування ІФНТУНГ і групи з питань освіти та публічного врядування Каунаського технологічного університету (КТУ, Литва). Їх взаємодія на основі Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про співробітництво в галузі освіти, науки та культури була спрямована на виконання проєкту «Розвиток компетентності працівників литовського та українського публічних секторів з використанням методології дизайн-мислення», визнаного у 2019 році переможцем конкурсу за пріоритетним напрямом «Соціальні та гуманітарні науки» [16; 17]. Ідеологія проєкту полягала в обґрунтуванні використання методології дизайн-мислення для розвитку компетентності публічних службовців, створені з цією метою

дизайн-лабораторії, розроблення і апробації в ній низки навчально-методичних матеріалів, поширення останніх серед мережі закладів системи професійного навчання публічних службовців, а також надання послуг навчально-консультативних характеру для всіх бажаючих оволодіти відповідними професійними компетентностями, спрямованими на інноватизацію публічного управління.

За результатами виконання групою науково-педагогічних працівників кафедри у співпраці з експертами Каунаського Технологічного Університету низки передбачених проєктом завдань в лабораторії протягом 2020–2023 років було:

– досліджено специфіку використання методології дизайн-мислення для удосконалення професіоналізму публічних службовців та сформульовано рекомендації щодо запровадження необхідних змін у вітчизняних органах публічної влади;

– розроблено і апробовано в процесі трансформативного навчання 233 державних службовців (категорії посад «Б» і «В») дві короткострокові програми оволодіння методологію дизайн-мислення, організоване он-лайн опитування яких засвідчило доцільність їх подальшого використання;

– проведено навчальний тренінг для 16 працівників апарату Івано-Франківської обласної ради та виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради з видачою останнім сертифікатів Муніципального тренінгового центру (Municipal Training Center, Kaunas, Lithuania) про отримання кваліфікації у використанні дизайн-мислення;

– організовано навчання 16 викладачів університету, опитування яких в комплексі з результатами інтерв'ювання студентів бакалаврату спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» дозволило розробити рекомендації з удосконалення навчального процесу і освітнього середовища в університеті для розвитку компетентностей XXI ст. та визначити пріоритети в діяльності дизайн-лабораторії;

– підготовлено і видано у співавторстві з литовськими колегами навчально-методичний посібник «Використання методології дизайн-мислення для розвитку компетентності працівників публічного сектора» [18];

– організовано і проведено дві міжнародні науково-практичні конференції «18th International Conference on European Processes (ICEP-21, 23.04.2021 p., Kaunas University of Technology) [19] і «Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи (30.09.2021 р., Івано-Франківськ, ІФНТУНГ) [20];

– за результатами роботи лабораторії "LIDER" викладачами кафедри за участю аспірантів і здобувачів ступенів бакалавра та магістра опубліковано понад 20 статей у зарубіжних і вітчизняних наукових журналах, взято участь в низці науково-практичних конференцій з публікацією кількох десятків тез доповідей.

Слід зауважити, що підготовлена і подана на конкурс Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) в сфері освітніх інновацій презентація «Використання методології дизайн-мислення у навчанні публічних службовців для впровадження змін» здобула перше місце в номінації «Підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад» [21].

Проте, перелік результатів роботи колективу кафедри в рамках лабораторії "LIDER" можна вважати тільки спорудженням стартового майданчика для продовження і масштабного розширення її діяльності. Отримані результати тільки надають впевненості у можливості та доцільності інтенсифікації і розширення її функціонування уже не тільки і не стільки як інструмента впровадження основ дизайн-мислення в навчальний процес підготовки бакалаврів, магістрів і докторів філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» для їх практичного використання в майбутньому, скільки як джерела потенційних інновацій та осередку процесу інноватизації діючої системи публічного управління.

Адже, якщо в Україні популяризацією і наданням послуг з поширення та використання дизайн-мислення в сфері бізнесу займаються бізнес-школи при університетах і академіях [для прикладу: 22; 23; 24; 25; 26], а десятки консалтингових центрів, компаній, агенцій і бюро [27] пропонують для бізнесу цілу палітру програм курсів, тренінгів, вебінарів, семінарів і т. п., то у державних інституціях і, в першу чергу, державних університетах підрозділи з дослідження, виявлення і розроблення всебічно обґрунтованих рекомендацій щодо необхідних інноваційних змін в теорії і практиці публічного управління на основі синергії наукової думки і дизайн-мислення, поширення управлінських інновацій через викладання і навчання, надання порад, консультацій і т. ін. відсутні.

Оскільки ж лабораторія "LIDER" ІФНТУНГ уже сьогодні є тим дослідним майданчиком, на базі якого уже отримано низку нових наукових результатів і рекомендацій щодо використання

дизайн-мислення для удосконалення навчального процесу [28], розвитку людських ресурсів та організаційної культури системи [29], удосконалення управління [30], функціонального дизайн-лідерства [31], залучення до управління громадськості [32], приваблення та утримання в системі талановитих працівників [33] та ін., стає цілком доцільним інтенсифікувати передачу цих нових знань не тільки здобувачам освіти, а в першу чергу практикуючим управлінцям в самих різних секторах і на різних рівнях національного господарства. Для цього в рамках лабораторії слід започаткувати планування, організацію і проведення наукових досліджень, аналіз, оцінку, розробку і поширення методичних рекомендацій, генерування управлінських інновацій, проведення навчальних тренінгів, вебінарів, семінарів, стажувань і т. п. на вимогу, за замовленням і оплатою організаціями і установами системи ПУіА.

В цьому контексті цілком стає цілком доцільним проаналізувати і визначити потенційних замовників науково-аналітичних продуктів та споживачів консультативно-навчальних послуг лабораторії "LIDER" ІФНТУНГ та можливі напрями співпраці з ними.

Оскільки кафедра публічного управління та адміністрування та її лабораторія функціонують в структурі ІФНТУНГ який, будучи закладом вищої освіти (ЗВО) науково-освітньої галузі національного господарства (Міністерство освіти і науки України – МОНУ), орієнтованим на задоволення кадрових потреб ключової для національної економіки енергетичної галузі (Міністерство енергетики України – МЕУ) за територіальної приналежності такій регіональній складовій, як Івано-Франківська область (ІФО), а всі названі складові є об'єктами управлінських впливів єдиного суб'єкта, в якості якого виступає система ПУА держави Україна, то спільні зони, де збігаються потреби, інтереси і можливості взаємодії всіх складових ПУА щодо використання дизайн-мислення можна інтерпретувати у вигляді діаграми, представленій на рисунку.

З діаграми очевидно, що завдання діяльності лабораторії в проведенні досліджень, виконання замовлень і надання послуг з використанням дизайн-мислення можуть визначатися спільними інтересами відразу всіх 4-х складових системи (ПУА, МОНУ, МЕУ, ІФО), або різними варіантами інтересів 3-х, 2-х і тільки однієї із складових (зони перетину спільних потреб, інтересів і можливостей всіх підсистем ПУіА).

Таким чином, джерелом формування головних потреб, завдань і замовлень з розвитку компетентності працівників системи ПУА шляхом поширення, оволодіння і ефективного використання методології дизайн-мислення для генерування і впровадження управлінських інновацій, можуть виступати як зацікавлені центральні та регіональні органи державного управління, так і органи місцевого самоврядування територіальних громад, як Міністерство освіти і Міністерство енергетики, так і їх регіональні структурні

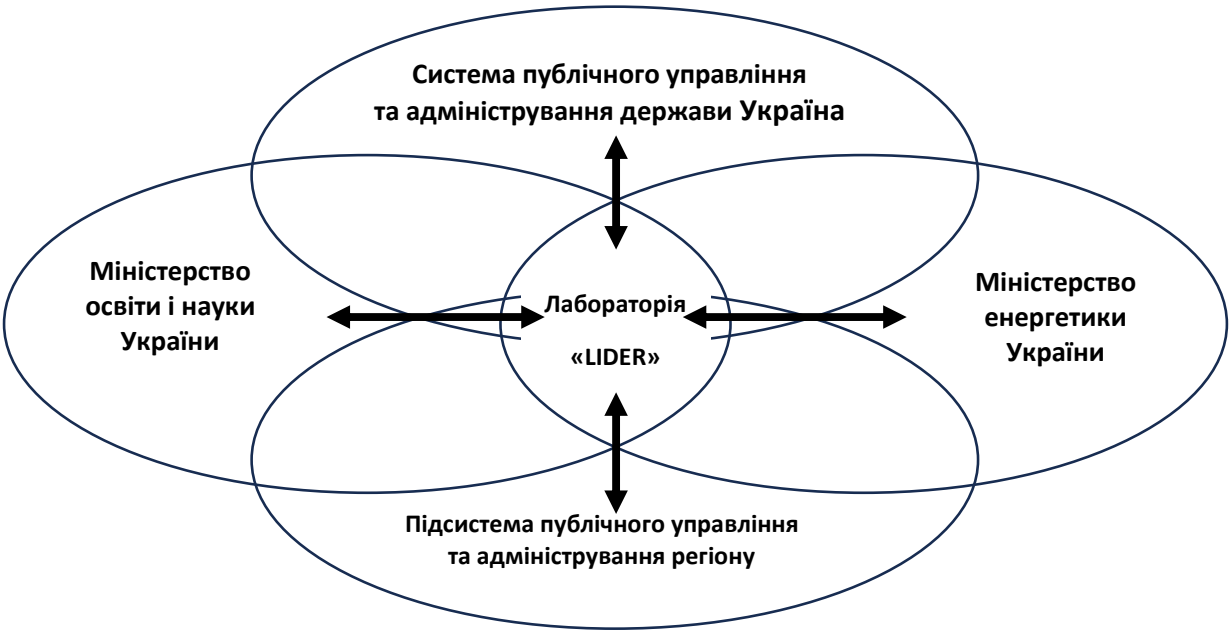

Діаграма можливих напрямів взаємодії лабораторії "LIDER" із споживачами – суб'єктами ПУА загальнодержавного і регіонального рівня

підрозділи (заклади вищої і фахової передвищої освіти, установи, організації, підприємства і т. п.).

Позиціонування університетських дизайн-лабораторій в зоні спільних потреб та інтересів системи і підсистем ПУА слід вважати оптимальним з точки зору мінімізації потреб створення їх спеціалізованих галузевих чи регіональних аналогів.

Адже, для прикладу, лабораторія "LIDER", функціонуючи в рамках галузевого університету, окрім навчання студентів і викладачів сучасними основам дизайн-мислення, може і повинна організувати та запропонувати галузі перепідготовку і підвищення кваліфікації за цією ж тематикою відповідної частки кадрового наповнення енергетичної галузі національного господарства для забезпечення належного інноваційного управління змінами в період глобального енергетичного переходу. Одночасно можуть виконуватись і завдання з поширення цієї технології через підвищення кваліфікації працівників регіональних органів державної влади і органів місцевого самоврядування, забезпечуватись аналітично-консультаційний супровід розробки стратегічних змін в регіоні, його територіальних громадах, установах і т. д.

Орієнтованість більшості наведених вище наукових результатів і рекомендацій лабораторії "LIDER" на наукову співпрацю і надання практичних послуг і розробок для споживачів регіонального і територіального рівнів не заперечує можливості її співпраці з іншими галузевими підсистемами ПУА, а, скоріше, демонструє необхідність вивчення, аналізу і формуються як попиту із сторони системи ПУА, так і пропозицій із їх задоволення зі сторони університетів.

Тому, створення в низці університетів країни лабораторій дизайн-мислення з удосконалення публічного управління є важливим і необхідним кроком навіть в часи сталого розвитку суспільства, а в часи агресії, потрясінь, невизначеності і необхідності повоєнного відновлення національного господарства з подальшою децентралізацією та залученістю до управління його відбудовою і розвитком творчого потенціалу всіх людських ресурсів країни, може стати вірним кроком в удосконаленні системи ПУА з високим потенціалом інноваційної корисності як для державних структур всіх можливих рівнів і сфер управління, так і для всього суспільства.

Адже, на цілком слушну думку авторки уже цитованої статті проф. Дж. Люіс (Jenny M. Lewis) – директорки Лабораторії політики університету Мельбурна – оскільки сьогодні «…державна бюрократія має потужні адміністративні традиції, які перешкоджають новим способам роботи, зокрема через «вічну мерзлоту» керівників середньої ланки, які можуть блокувати зміни», то на даний час «… інновації державного сектора застрягли між потребою в змінах і потребою в стабільності», а для виходу з цієї ситуації новостворювані лабораторії повинні «…мати певний ступінь гнучкості, що дозволяє їм діяти як агенти змін» [13].

Висновки. Отриманий в ІФНТУНГ досвід створення і результати роботи лабораторії дизайн-мислення "LIDER" наочно демонструють позитивні можливості та потенціал використання методики і технологій дизайн-мислення для удосконалення процесів і процедур публічного управління на всіх рівнях ієрархії системи ПУА України.

Потреба в радикальній інтенсифікації процесів генерування кадровим наповненням системи ПУА нестандартних, творчих, інноваційних управлінських рішень з вагомими економічними, соціальними та екологічними наслідками обумовлюється необхідною для вітчизняної системи підготовки до входження та функціонування країни в умовах Європейського Союзу, оскільки компетентнісними рамками публічних служб країн ЄС, США, Великобританії, ФРН та ін. передбачаються саме такі характеристики, якими дизайн-мислення наділяє користувачів.

В зв'язку з цим, на порядок денний виходять потреба і доцільність створення мережі університетських лабораторій дизайн-мислення для налагодження та активізації їх науково-теоретичної, методико-рекомендаційної і навчальної взаємодії з системою публічного управління та адміністрування України з метою задоволення її потреб, цілей і завдань з інноватизації шляхом генерування, апобації і впровадження в практику інноваційних способів отримання економічних, соціальних і політичних результатів та суспільних благ.

Список літератури:

1. Bason, Christian. Leading public sector innovation: Co-creating for a better society. Bristol, 2010; online edn, Policy Press Scholarship Online. URL: https://doi.org/10.1332/policypress/9781847426345.001.0001

2. Bason, C., Schneider, A. Public design in global perspective: empirical trends, Design for Policy, ed. C. Bason. Farnham: Routledge, 2014, pp. 23–40.

3. Liedtka, J., Salzman R. Applying Design Thinking To Public Service Delivery. IBM Center for The Business of Government, 2018. 49 p. URL: https://www.businessofgovernment.org/sites/default/files/Applying%20Design%20Thinking%20to%20Public%20Service%20Delivery.pdf

4. Jenny M. Lewis, Michael McGann, Emma Blomkamp. When design meets power: Design thinking, public sector innovation and the politics of policymaking. *Policy & Politics*. 2019. P. 111–130. DOI: 10.1332/03055731 9X15579230420081

5. Удріс Н. С. Дизайн-мислення та дизайн-менеджмент (нові парадигми інноваційного ведення бізнесу). *Упаковка*. 2012. № 6. С. 57–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upakovka_2012_6_20

6. Губинський А. Навіщо дизайн-мислення бізнесу? *Craft Innovations*. 31 травня 2020. URL: https:// www.craftinnovations.com.ua/post/design-thinking-for-business

7. Захарченко Н. В. Перспективи розвитку дизайн-мислення в управлінні бізнесом та інноваціями. *Академічний огляд*. 2022, № 1 (56). С. 53–60. URL: https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2022/1/7.pdf

8. Орлів М. Використання технології дизайн-мислення для впровадження змін та інновацій на державній службі. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка. ННІ Публічного управління та державної служби.* URL: https://ipacs.knu.ua/pages/dop/366/files/36c221b1-a28b-4bd9-9c69-aa5ea4e1b51f.pdf

9. Junginger, S. Design and Innovation in the Public Sector: Matters of Design in Policy-Making and Policy Implementation. *Annual Review of Policy Design*. 2013. Vol. 1. № 1. URL: https://ojs.unbc.ca/index.php/design/ article/view/542

10. Deserti, A., Rizzo, F. Design and Organizational Change in the Public Sector. *The Design Management Institute*. 2014. 9 (1). 85–97.

11. Tõnurist, P., R. Kattel, and V. Lember. Innovation Labs in the Public Sector: What They Are and What They Do? *Public Management Review.* 2017. 19 (10). P. 1455–1479. doi:10.1080/14719037.2017.1287939

12. Michael McGann, Emma Blomkamp, Jenny M. Lewis. The rise of public sector innovation labs: experiments in design thinking for policy. *Policy Sciences, Springer; Society of Policy Sciences.* 2018. September. Vol. 51 (3). P. 249–267, DOI: 10.1007/s11077-018-9315-7

13. Jenny M. Lewis. Design thinking and innovation labs. Action publique. Recherche et pratiques. *IGDPE Editions publications.* 2020. № 7. URL: https://www.economie.gouv.fr/igpde-editions-publications/comparative-analysis_n7

14. Komatsu, T., Salgado, M., Deserti, A., Rizzo, F., Komatsu, T., Salgado, M., & Deserti, A. Policy labs challenges in the public sector : the value of design for more responsive organizations. *Policy Design and Practice.* 2021. 4 (2). P. 271–291. https://doi.org/10.1080/25741292.2021.1917173

15. Dmytro Dzvinchuk, Mariana Orliv, Brigita Janiunaite, Victor Petrenko. Creating innovative design labs for the public sector: A case for institutional capacity building in the regions of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. 19 (2), 320-332. doi:10.21511/ppm.19 (2).2021.26

16. Білий С. В Івано-Франківську створено дизайн-лабораторію для навчання публічних службовців. *Агенція новин Firtka*. 01.10.2021. URL: https://firtka.if.ua/blog/view/v-ivano-frankivsku-stvoreno-dizain-laboratoriiu-dlia-navchannia-publichnikh-sluzhbovtsiv

17. Оголошено підсумки конкурсу кращих практик впровадження освітніх інновацій в сфері професійного навчання публічних службовців. *Портал управління знаннями.* НАДС. 16.10.2022. URL: https:// pdp.nacs.gov.ua/news/oholosheno-pidsumky-konkursu-krashchykh-praktyk-vprovadzhennia-osvitnikh-innovatsii-v-sferi-profesiinoho-navchannia-publichnykh-sluzhbovtsiv

18. Використання методології дизайн-мислення для розвитку компетентності працівників публічного сектора: навч.-метод. посіб. / Р. Петраускене та ін. ; за ред. Д. Дзвінчука, М. Орлів. Каунас : Технологія. 2021. 58 с. DOI: 10.5755/e01.9786090217863

19. 18th International Conference on European Processes (ICEP-21, 23.04.2021), Kaunas University of Technology. URL: https://en.ktu.edu/events/icep-2021-18th-international-conference-on-european-processes/

20. Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 30 вересня 2021 р.) / за ред. Д. І. Дзвінчука ; упоряд. Л. С. Мосора. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2021. 229 с. URL: https://nung.edu.ua/department/ instytut-humanitarnoyi-pidhotovky-ta-derzhavnoho-upravlinnya/konferentsiyi

21. Оголошено підсумки конкурсу кращих практик впровадження освітніх інновацій в сфері професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. *Національне агентство України з питань державної служби*. 24.11.2021. URL: https://nads.gov.ua/news/pidbito-pidsumki-konkursu-krashchih-praktik-vprovadzhennya-osvitnih-innovacij-v-sferi-profesijnogo-navchannya-derzhavnih-sluzhbovciv-ta-posadovih-osib-miscevogo-samovryaduvannya

22. Дизайн-мислення та креативність. Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/ua/kse-program/ design-thinking-and-creativity/

23. Дизайн-мислення в бізнесі. Бізнес-школа Українського Католицького Університету (LvBS). URL: https://lvbs.com.ua/lvbs/

24. Бізнес трансформація: Як впроваджувати зміни, використовуючи метод Design Thinking. *Бізнес-школа КРОК.* URL: https://bs.krok.edu.ua/treningi-ta-seminari/navchalnii-kurs-biznes-transformacija-jak-vprovadzhuvati-zmini-vikoristovujuchi-metod-design-thinking/

25. Дизайн-мислення: практикум креативного мислення в бізнесі. *Академія «Делойт» в Україні*. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/deloitte-academy/articles/training-design-thinking.html

26. Дизайн-мислення: як застосовувати метод на практиці у 2023 році. *Beetroot Academy.* 14.03.2023. URL:https://beetroot.academy/blog/dizayn-mislennya-yak-zastosovuvati-metod-na-praktici-u-2023-roci

27. Designed in Ukraine: як дизайн-мислення працює в Україні. *PLATFOR.MA*. Агенція соціальних проєктів та медіа. URL: https://www.platfor.ma/specials/designed-ukraine-yak-dyzajn-myslennya-pratsyuye-v-ukrayini/

28. Дзвінчук Д. І., Орлів М. С., Петренко В. П. Впровадження технології дизайн-мислення у підготовку фахівців за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». *Освітньо-професійна програма за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»: відповідь на виклики сьогодення* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 29 груд. 2020 р.). Київ : НАДУ, 2021. С. 33–35.

29. Орлів М. С. Розвиток людських ресурсів та організаційної культури в державних органах: використання методології дизайн-мислення. *Публічне управління і адміністрування в Україні.* 2020. Вип.19. С. 76–81. URL: http://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/19-2020/16.pdf

30. Орлів М.С. Удосконалення управління людськими ресурсами в системі публічної служби: досвід дизайн-лабораторій. *Публічне управління XXI століття: портал можливостей* : зб. тез XX Міжнар. наук. конгресу (Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2020. С. 33–36.

31. Petrenko, V., Dmytro Dzvinchuk, Mark Liutyi, & Iryna Ozminska. 3S-leadership model as a tool of using design thinking in the system of public governance. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* 2022. 3 (35). URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30092022/7852

32. Кімейчук Є., Хухра О., Петренко В. Дизайн-мислення як технологія залучення населення до прийняття стратегічних управлінських рішень з розвитку територіальних громад. *Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 30 вересня 2021 р.) / зв ред. Д. І. Дзвінчука ; упоряд. Л. С. Мосора, Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2021. С. 23–25.

33. Петренко В. Дизайн-мислення як інструмент приваблення і утримання талантів у системі публічного управління і адміністрування. *Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 30 вересня 2021 р.) / зв ред. Д. І. Дзвінчука ; упоряд. Л. С. Мосора, Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2021. С. 42–46.

Dzvinchuk D.I., Lopushynskyi I.P., Orliv M.S., Petrenko V.P. "LIDER" LABORATORY: SYNTHESIS OF SCIENCE, DESIGN THINKING AND INNOVATION IN PUBLIC ADMINISTRATION

In the article, based on the analysis and assessment of the state of dissemination and use in Ukraine of the design thinking methodology and technology, which is already widespread in the world, the need is demonstrated and the feasibility of its use is for the intensification of the generation by the staff of the domestic system of public management and administration of non-standard, creative, innovative management solutions with significant economic, social and environmental consequences. It is shown that, since the framework of competence of public services of the EU, USA, Great Britain, Germany, etc. envisage precisely such requirements for the creativity of public servants, the dissemination and use of design-thinking methods and technologies for the improvement of public management processes and procedures at all levels of the hierarchy of the public management and administration system of Ukraine can be facilitated by the experience and results of scientific-practical and educational-methodological research of the design-thinking laboratory "LIDER" at the Department of Public Management and Administration of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. It was revealed that the experience of creating public sector innovation laboratories, which already exists in many countries, can and should be used to create design thinking laboratories for the purpose of development, expertise, dissemination and advisory support of innovative changes in the domestic public administration system. It is proposed to use the example and results of the "LIDER" laboratory to create a network of similar educational and scientific laboratories at domestic universities for the purpose of conducting research, creating, testing and distributing innovative products, processes, procedures and services, which will contribute to innovative changes in the country's public administration system.

Key words: *public administration, innovation, design thinking, laboratory, network, training, recommendations, services, solutions, dissemination, consulting, expertise.*

УДК 332.1
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/05

Марусенко А.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ

У статті розглядається проблема суспільно-владних відносин в умовах урбанізації. Встановлено, що для кращого розуміння ролі урбанізації у цих відносинах необхідно враховувати не тільки кількісні, але й якісні характеристики міського середовища, а також концепцію сталого розвитку. Проведено аналіз інституційних змін суспільно-владних відносин в умовах урбанізації з використанням еволюційного, системного і синергетичного підходів. Обгрунтовано, що синергетичний підхід інтегрує принципи еволюційного і системного підходів на основі міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації системи.

Стверджується, що до трьох ключових принципів – солідарності, відкритості, гнучкості, доцільно додати принцип партнерства, який передбачає взаємну відповідальність, довіру, повагу та співробітництво між представниками влади та суспільства. При умові такого принципу ми розглядаємо владу і суспільство як дві рівносильні частини єдиної системи, коли результат їхньої співпраці демонструє нам синергетичний ефект – спільний результат від взаємодії є ефективнішим і більш значущим, ніж при умові їхніх результатів якби дві сторони діяли окремо. Пропонується на основі цих принципів формувати діалог «суспільство – влада» в умовах урбанізації, який сприятиме розвитку міського потенціалу, підвищенню якості життя мешканців, формуванню громадянського суспільства та євроінтеграції.

Автор наводить приклади таких механізмів та інструментів, таких як громадські ради, громадські слухання, соціальні мережі, електронні петиції та громадський бюджет, та аналізує їхні переваги та недоліки для демократії, розвитку та суспільної інтеграції.

На основі теоретичного аналізу та практичних прикладів автор робить висновок, що сталий розвиток міст вимагає не тільки технічних та інституційних рішень, але й активної участі та співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи органи влади, громадські організації, приватний сектор та громадян.

Ключові слова: *сталий розвиток, міста, суспільно-владні відносини, інклюзивність, громадянське суспільство.*

Постановка проблеми. Урбанізація – це процес збільшення міського населення та розширення міських територій, який відбувається в усьому світі. Цей процес впливає на різні сфери суспільного життя, такі як демократія, розвиток, соціальна інтеграція, громадянське суспільство та європейська інтеграція. Однак, наукові дослідження проблеми соціально-владних відносин в умовах урбанізації часто обмежуються кількісними показниками, такими як чисельність населення, щільність і швидкість зростання, і не враховують якісні характеристики, такі як різноманітність, складність і динаміка міського середовища, а також концепцію сталого розвитку, яка передбачає гармонізацію економічного, соціального та екологічного вимірів урбанізації. Тому необхідно застосувати більш комплексний та цілісний підхід до аналізу інституційних змін суспільно-владних відносин в умовах урбанізації, який би використовував різні теоретико-методологічні підходи, які би дозволили висвітлити сутність та еволюцію цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження суспільно-владних відносин на сьогодні набирає обертів, адже все більше науковців та практиків, серед яких О. Хижняк, Є. Головаха, Т. Любива, І. Демида, Л. Гонюкова, В. Кулешов, звертаються до цього питання аби окреслити і дійти розуміння щодо ефективних механізмів та інструментів, що зможуть забезпечити дієвий розвиток взаємодії між суспільством і владою. Зважаючи на те, що в Україні на сьогодні проходить значна кількість реформувань, в тому числі це стосується суспільних процесів, тема суспільно-владних відносин в умовах урбанізації потребує подальшого вивчення.

Основною **метою статті** є дослідити інституційні зміни суспільно-владних відносин в умовах урбанізації за допомогою еволюційного, системного та синергетичного підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Урбанізація – це глобальна тенденція, яка значно вплинула на відносини між людьми та природою

за останні десятиріччя і, як передбачається, буде одним з основних чинників глобальних змін у майбутньому. У 1900 році тільки 15 % населення планети мешкало в містах, але у 2007 році ця цифра сягнула 50 % і, за оцінками, до 2050 року зросте до 70–80 %. Урбанізація означає складний процес поширення міського способу життя 2, який включає розвиток міст (просторова урбанізація), а також посилення зв'язків і процесів обміну між містами та сільськими районами (функціональна та соціальна урбанізація). Крім того, очікується, що урбанізація призведе до зміни або втрати місцевої культури через строгіші норми будівництва та, відповідно, менше можливостей для створення та адаптації простору, а також погіршення почуття приналежності до місця. Урбанізація вважається дуже складним явищем з потужним потенційним впливом на фізичне та соціальне навколишнє середовище [1].

Урбанізація впливає не тільки на фізичне та екологічне середовище, але й на соціальні відносини та взаємодію між людьми, громадами та владою. Різні дослідження, проведені в кінці XX століття, спробували виявити, як урбанізація впливає на почуття приналежності до місця, настрій громади та громадську активність. Однак, результати були неоднозначними, оскільки вони залежали від багатьох факторів, таких як національний контекст, методологія дослідження , типи міських та сільських поселень, та визначення урбанізації. Більшість досліджень фокусувалися на фізичних аспектах урбанізації, таких як розмір, щільність та різноманітність населення, але ігнорували функціональні та соціальні аспекти, такі як мережі, взаємодія, співпраця та конфлікти між міськими та сільськими громадами.

Таким чином, урбанізація є складним і багатогранним процесом, який вимагає глибокого аналізу та оцінки його наслідків для різних сфер життя суспільства. Одним із ключових питань, яке ставить перед собою сучасна наука, є те, як забезпечити, щоб урбанізація сприяла сталому розвитку, а не загрожувала йому. Сталий розвиток, у свою чергу, є не просто теоретичною концепцією, а практичною стратегією, яка визначає цілі та принципи діяльності суспільства в умовах глобалізації та екологічної кризи.

Для того, щоб краще зрозуміти роль урбанізації у суспільно-владних відносинах, необхідно враховувати не тільки кількісні, але й якісні характеристики міського середовища, а також концепцію сталого розвитку. Сталий розвиток – це спосіб організації діяльності суспільства, за якою воно зможе існувати в довгостроковій перспективі, задовольняючи сучасні потреби людства і захищаючи інтереси майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [2]. Таким чином, сталий розвиток є ключовим принципом, що визначає напрямки та механізми урбанізації, а також її вплив на суспільно-владні відносини. Сталий розвиток передбачає гармонійне поєднання трьох складових: економічної, соціальної та екологічної [3]. Це означає, що урбанізація повинна сприяти економічному зростанню, соціальній справедливості, культурній різноманітності, демократичному управлінню та охороні природи. За цих умов, урбанізація стає не тільки процесом територіальної трансформації, але й фактором соціальної інтеграції, культурної ідентичності, політичної легітимності та екологічної відповідальності.

Сталий розвиток міст ґрунтується на інклюзивному, спільному та справедливому підході до суспільно-владних відносин. Це означає, що міста сприяють стійкості у всіх сферах: екологічній, економічній, соціальній та культурній. Також це означає, що міста надають своїм громадянам можливості робити внесок та користуватися благами більш упорядкованого, життєстійкого та сталого міського розвитку. Крім того, це означає, що міста забезпечують повноцінну участь громадян у реалізації свого права на місто. Основна мета таких міст – зробити їх більш процвітаючими, справедливими, комфортними та новаторськими, задовольняючи соціальні потреби та забезпечуючи високу якість та доступність житла та міських послуг. Також такі міста враховують потреби вразливих груп та людей з обмеженими можливостями, гендерну та вікову специфіку, визнаючи, що потреби мешканців різні та змінюються на різних етапах життя. Отже, сталий розвиток міст вимагає не тільки технічних та інституційних рішень, але й активної участі та співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи органи влади, громадські організації, приватний сектор та звичайних громадян.

Цей підхід є інклюзивним і справедливим, оскільки він прямо і чітко пов'язує стійкий розвиток з розвитком людського капіталу, а також підтверджує необхідність розширення життєвих можливостей і підвищення якості життя для всіх. Поняття суспільно-владних відносин у забезпеченні сталого розвитку міст також орієнтоване на потреби людей, їх та нарощування потенціалу. Воно пропонує зацікавленим сторонам брати участь у спільній, інклюзивній та прагматичній політиці для досягнення сталого розвитку.

Така політика має бути заснована на наукових даних, досвіді та інноваціях, а також враховувати специфіку різних міських контекстів та викликів.

Розвиток цифрових технологій і «розумних» технологій вплинули на концептуалізацію стійких міст, додавши «розумний» вимір як нову вимогу нормативності для технологічного суспільства. За останні два десятиліття «розумні міста» та "інтелектуальні міста» стали популярними як бачення формування більш ефективного та комфортного міського середовища. При цьому визнається роль ІКТ у підвищенні ефективності, екологічності та економічної доцільності міської інфраструктури та систем прийняття рішень та управління. «Розумні» міста обіцяють інтеграцію, ефективність, стійкість та орієнтованість на людей. Для того щоб бути розумним, місто потребує не тільки ефективних технологій, а й перетворення систем управління, взаємодії громадян і створення цінностей. Успіх проектів «розумних» міст визначається не лише технологіями чи технічним капіталом, а й лідерством, міжорганізаційною координацією та залученням громадян. Активна участь зацікавлених сторін, у тому числі громадян, у спільному творенні та реалізації рішень «розумних» міст має важливе значення для посилення прозорості та стимулювання більш стійких практик та поведінки.

Урбанізація є одним з ключових факторів, що впливають на формування суспільно-владних відносин в сучасному світі. Вона викликає інституційні зміни, що вимагають нових підходів до аналізу та управління. Для цього необхідно використовувати міждисциплінарні методи, що базуються на еволюційній, системній і синергетичній парадигмах. Ці парадигми дозволяють враховувати процеси самоорганізації, відтворення та мережевої взаємодії між елементами системи суспільно-владних відносин в умовах урбанізації. Інституційні зміни суспільно-владних відносин в умовах урбанізації – нерівномірний, багатогранний і незворотній процес, обумовлений різними видами зв'язків між органами влади та активними представниками громадськості, їх можливою стереотипною поведінкою представників і неоднорідністю їхніх структур. Це пояснює необхідність використання методів аналізу, що використовуються в рамках еволюційної, системної і синергетичної парадигм, зокрема міждисциплінарного підходу, що дозволяє застосовувати загальнонауковий інструментарій, що розроблений для універсального використання в різних галузях знань.

Можна стверджувати, що синергетичний підхід інтегрує принципи еволюційного і системного підходів на основі міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації системи. По-перше, з точки зору дослідження самоорганізація суспільно-владних відносин в умовах урбанізації може розглядатись не тільки на довгостроковий період часу, де враховуються глибокі системні зміни, але і в короткостроковому періоді, розкриваючи хід деяких визначених процесів. По-друге, принципи синергетики дозволяють розглядати і відтворювальні процеси, що зазвичай виступають об'єктом дослідження в еволюційній теорії, та мережеві міжелементні взаємозв'язки, що співпадає з принципами дослідження системного підходу.

Звідси формується пріоритетний рівень дослідження: якщо в рамках еволюційного підходу – це перевага макрорівня, то можливості системного і самоорганізаційного підходу більші, оскільки направлені на вивчення нерівноправних систем, таких як суспільно-владні відносини.

Таким чином, потенційні можливості для побудови теоретичної моделі інституційних змін суспільно-владних відносин в умовах урбанізації можуть базуватися на синтезі трьох основних підходів, серед яких:

– еволюційний підхід дозволяє досліджувати інституційні зміни в довгостроковому періоді щодо розвитку суспільно-владних відносин; акцентувати увагу на інституційному механізмі змін, які формують перманентний неоднозначний стан суспільно-владних відносин; виявити закономірності інституційних змін в соціально-економічному розвитку і поведінці суб'єктів суспільно-владних відносин в умовах урбанізації; надати представлення про різноманітність ресурсів, що залучаються для становлення і розвитку суспільно-владних відносин в умовах урбанізації;

– системний підхід дозволяє виявити інтегративні властивості суспільно-владних відносин, які якісно не характерні для її складових елементів окремо; дослідити якісну своєрідність та функціональну роль відповідної стадії розвитку суспільно-владних відносин в умовах урбанізації з позиції інституційних змін; представити інституційну організацію окремих суб'єктів суспільно-владних відносин у вигляді системи, що мають ієрархічну структуру, в якій кожна з них являє собою частину (підсистему) загальної системи; виокремити умови формування різних типів поведінки суб'єктів суспільно-владних відносин і орієнтовного стимулу їх дій;

– синергетичний підхід, враховуючи еволюційні і загальносистемні принципи дослідження, дозволяє розглядати універсальні процеси інституційної самоорганізації на різних рівнях суспільно-владних відносин в умовах урбанізації: від взаємодії органів влади з громадськістю на місцевому рівні до співпраці в межах прийняття загальнодержавних рішень.

Зазначені парадигми дозволяють розглянути суспільно-владні відносини в умовах урбанізації як складну, динамічну та адаптивну систему, що здатна до самоорганізації та саморозвитку. Така система вимагає від своїх елементів – представників влади та суспільства – дотримання певних принципів, що забезпечують її функціонування та ефективність. У цьому контексті ми погоджуємося з підходом Хижняк О. В. [4, с. 10–12] щодо трьох ключових принципів, які мають лежати в основі суспільно-владних відносин:

– *принцип солідарності* – представники влади і суспільство повинні створювати між собою такий тип зв'язку, який дозволяє кожній зі сторін самоідентифікуватися, виражати свою думку та позицію, категорично не зазіхаючи на особливості іншої сторони та створюючи гармонійний тип відносин;

– *принцип відкритості* – представники влади і суспільство готові до співпраці, пошуку шляхів взаємодії; відкрито виражають свою позицію з тих чи інших питань та не дискредитують іншу сторону через її можливу відмінну думку;

– *принцип гнучкості* – представники влади і суспільство створюють так званий діалог щодо обговорення певних дій, ситуацій, вирішення питань, при цьому кожна зі сторін повинна фокусуватися не тільки на доведенні правоти своєї позиції і підтримки її всіма можливими способами, але й аналізувати позицію іншої сторони; шукати шляхи прийняття оптимального рішення з умовою врахування думки іншої сторони.

Однак, на нашу думку, доцільно буде додати до цього списку ще *принцип партнерства*. При умові такого принципу ми розглядаємо владу і суспільство як дві рівносильні частини єдиної системи, коли результат їхньої співпраці демонструє нам синергетичний ефект – спільний результат від взаємодії є ефективнішим і більш значущим, ніж при умові їхніх результатів якби дві сторони діяли окремо [5].

Принцип партнерства, який ми пропонуємо додати до списку принципів суспільно-владних відносин, відповідає сучасним тенденціям урбанізації, яка вимагає від міст бути більш інноваційними, конкурентоспроможними та адаптивними. Партнерство передбачає взаємну відповідальність, довіру, повагу та співробітництво між представниками влади та суспільства, що сприяє розвитку міського потенціалу та підвищенню якості життя мешканців. Також партнерство сприяє формуванню громадянського суспільства, яке є необхідною умовою для демократичних перетворень та євроінтеграції [6].

При створенні діалогу «суспільство – влада» в умовах урбанізації варто звернути увагу, що представникам влади необхідно буде залучати громадськість і до вирішення інших питань, що виникатимуть в подальшому, та враховувати її думку. Тому давайте узагальнимо деякі сильні та слабкі сторони, можливості і загрози такої взаємодії (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз суспільно-владних відносин в умовах урбанізації

Сильні сторони	Слабкі сторони
стимулювання залучення громадськості на законодавчому рівні; гарний іноземний приклад залученості громадськості; одна з умов європейської інтеграції; приймаються рішення з врахуванням думки кожної сторони;	стереотипність поведінки; недовіра до влади; відсутність належного досвіду у такій комунікації з обох сторін; недосконаліть законодавчої бази щодо такої співпраці; відсутність належної поваги до думки громадськості;
Можливості	**Загрози**
збільшення рівня довіри до представників влади; зменшення соціальної невдоволеності; підвищення рівня соціальної відповідальності; відхід від стереотипної української державної діяльності (пострадянський синдром); підвищення рівня доцільності прийнятих рішень;	тривалий процес прийняття рішень через довгі обговорення; розподіл думки та позиції всередині громадськості; небажання влади поступатися; незрозумілість відповідальності за прийнятті рішення.

Розробка автора на основі використаного матеріалу

Механізми та інструменти залучення громадськості до діалогу «суспільство – влада» – це різноманітні форми участі громадян, які спрямовані на підвищення прозорості, легітимності та ефективності політичних рішень. Урбанізація створює все більшу різноманітність, складність і динамізм соціальних викликів, тому такі механізми

Таблиця 2

Потенційні переваги та недоліки механізмів та інструментів залучення громадськості до діалогу «суспільство – влада»

Потенційні переваги	Потенційні недоліки
• Вища якість і прийнятність політичних рішень, оскільки вони ґрунтуються на ширшій інформаційній та знаннєвій основі та краще враховують потреби та інтереси громадян. • Сильніша демократія та громадянське суспільство, оскільки вони сприяють громадянській освіті, залученості та відповідальності громадян, а також покращують довіру та спілкування між ними та урядом чи іншими державними установами. • Більш інноваційний і сталий розвиток, оскільки вони стимулюють творчість, різноманітність та співпрацю між громадянами та оптимізують використання ресурсів та потенціалу.	• Нижча ефективність і репрезентативність політичних рішень, оскільки вони вимагають більше часу, ресурсів та координації та збільшують ризик маніпуляцій, конфліктів або нерівності. • Слабша легітимність і обов'язковість політичних рішень, оскільки вони підривають або ставлять під сумнів роль і компетенцію уряду чи інших державних інституцій та можуть не відповідати очікуванням та задоволенню громадян. • Роздроблене та поляризоване суспільство, оскільки вони можуть посилити розбіжності та напругу між різними соціальними групами та загрожувати інтеграції та згуртованості.

Розробка автора на основі використаного матеріалу

та інструменти стають особливо важливими для врахування та інтеграції потреб та інтересів громадян [7].

Серед загальних механізмів та інструментів можна виділити [8]:

• **Громадські ради**: це консультативні органи, які складаються з представників різних соціальних груп і допомагають уряду чи іншим громадським інституціям у певних темах чи сферах політики. Вони можуть висловлювати рекомендації, позиції чи оцінки.

• **Громадські слухання**: це заходи, під час яких уряд чи інші громадські установи отримують думки та пропозиції громадян щодо певної теми чи планованого закону чи проекту. Вони можуть проводитися у формі зустрічей, семінарів або онлайн-консультацій.

• **Соціальні мережі**: це цифрові платформи, які дозволяють громадянам обмінюватися, інформувати, мобілізувати або співпрацювати між собою та з урядом чи іншими державними установами. Вони можуть використовуватися у формі блогів, форумів, вікі або соціальних медіа, таких як Facebook, Twitter або Instagram.

• **Електронні петиції**: це онлайн-ініціативи, які запускають громадяни, щоб привернути увагу уряду чи інших державних установ до певної проблеми або вимагати певних дій. Вони можуть мати форму збору підписів, онлайн-опитувань або електронного голосування.

• **Громадський бюджет**: це процес участі громадян, у якому вони безпосередньо чи опосередковано визначають розподіл частини державного бюджету. Вони можуть брати участь у формі зустрічей, голосувань або онлайн-платформ.

Ці механізми та інструменти мають різні переваги та недоліки, залежно від того, як вони розроблені та реалізовані (табл. 2).

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити наступні рекомендації для покращення суспільно-владних відносин в умовах урбанізації:

Зміцнювати суспільно-владні відносини на всіх рівнях управління, забезпечуючи діалог консенсус і партнерство між усіма зацікавленими сторонами;

Забезпечувати громадську участь і контроль у процесах прийняття рішень, планування і оцінки сталого розвитку міст;

Стимулювати креативну активність і інноваційний потенціал мешканців міст, створюючи сприятливе середовище для навчання, культурної різноманітності і соціальної інклюзії;

Використовувати ІКТ та інші інноваційні розробки для підвищення якості життя та ефективного управління, захисту довкілля, розвитку економіки та соціальної сфери;

Розвивати стійку мобільність, забезпечуючи доступність і безпеку громадського транспорту, сприяючи велосипедному і пішохідному русі;

Створювати місто для людей, яке би було компактним, зеленим, зручним для життя і навчання, багатим на суспільні простори.

Список літератури:

1. Ujang, N.; Zakariya, K. The Notion of Place, Place Meaning and Identity in Urban Regeneration. *Procedia Soc. Behav. Sci.* 2015. № 170. P. 709–717.

2. Сталий розвиток в охороні здоров'я : навчальний посібник: навч.посібник для студентів спеціальності 227 – «Фізична терапія, ерготерапія» / Ю. В. Антонова-Рафі, І. Ю. Худецький, Н. О. Науменко, Г. В. Косякова КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 257 с.

3. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання : монографія / Наталія Володимирівна Павліха, Ірина Олександрівна Цимбалюк, Наталія Леонідівна Хомюк, Максим Володимирович Войчук, Анастасія Юріївна Савчук, Владислав Вікторович Коломечюк, Сергій Миколайович Цимбалюк. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. С. 516, 292.

4. Хижняк О. В. Колективні соціальні дії та модернізація суспільно-владних відносин: нові виклики. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 16. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2014_16_3 (дата звернення: 25.12.2023).

5. Головаха Є., Любива Т. Довіра до державно-політичних інститутів і реформи в Україні. *Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ : Ін-т соціології НАНУ, 2012.

6. Демида І. Взаємовідносини держави та громадського суспільства в зарубіжних країнах: досвід для України. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством* : матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 53–73.

7. Гонюкова Л. Консультування влади з громадськістю для прийняття рішень. *Влада і управління* : зб. наук. праць. Вип. 6. Чернівці : «Букрек», 2019. 264 с. С. 162–174.

8. Кулешов В.В. Методи громадського контролю представницьких органів влади: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 3 (46). С. 24–35.

Marusenko A.V. FEATURES OF THE FORMATION OF PUBLIC-POWER RELATIONS IN THE CONDITIONS OF URBANIZATION

The article examines the problem of public-power relations in the conditions of urbanization in Ukraine. It was established that for a better understanding of the role of urbanization in these relations, it is necessary to take into account not only quantitative, but also qualitative characteristics of the urban environment, as well as the concept of sustainable development. The analysis of institutional changes in public-power relations in the conditions of urbanization was carried out using evolutionary, systemic and synergistic approaches. It is substantiated that the synergistic approach integrates the principles of evolutionary and systemic approaches based on interdisciplinary studies of the processes of self-organization of the system.

It is argued that to the three key principles – solidarity, openness, flexibility, it is advisable to add the principle of partnership, which involves mutual responsibility, trust, respect and cooperation between representatives of the government and society. Under the condition of such a principle, we consider the government and society as two equal parts of a single system, when the result of their cooperation shows us a synergistic effect – the joint result from the interaction is more effective and more significant than under the condition of their results if the two parties acted separately. Based on these principles, it is proposed to form a dialogue "society – government" in the conditions of urbanization, which will contribute to the development of urban potential, improvement of the quality of life of residents, formation of civil society and European integration. The author provides examples of such mechanisms and tools, such as public councils, public hearings, social networks, e-petitions and public budgeting, and analyzes their advantages and disadvantages for democracy, development and social inclusion.

Based on theoretical analysis and practical examples, the author concludes that the sustainable development of cities requires not only technical and institutional solutions, but also the active participation and cooperation of all interested parties, including authorities, public organizations, the private sector and citizens.

Key words: *sustainable development, cities, public-power relations, inclusiveness, civil society.*

УДК 338.242.2(477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/06

Орел Ю.Л.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кулініч О.В.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ВПЛИВ ДЕРЕГУЛЯЦІЇ БІЗНЕСУ НА ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Це дослідження спрямоване на визначення актуальних проблем регуляторного середовища й визначення шляхів покращення економічно-господарських процесів. Метою розвідки є встановлення основних проблем регуляторного середовища, які впливають на бізнес-спільноту України, а також визначення шляхів дерегуляції, що сприятимуть повоєнному відновленню економіки. Результати дослідження показали, що головні проблеми регуляторного середовища, які потребують уваги, – це ліквідація корупції, збільшення доступності державних кредитних і пільгових програм, проведення податкової реформи зі зменшенням податкового тиску й судової реформи з покращенням регуляторного законодавства, оптимізація положень взаємодії з Державною податковою службою та іншими регуляторними органами. Висновком дослідження є те, що дерегуляція має одне з ключових значень для повоєнного відновлення економіки України. Успішна реалізація дерегуляційних заходів в обраних напрямках може сприяти поліпшенню бізнес-середовища, залученню інвестицій, зростанню підприємництва й створенню нових робочих місць. Важливими факторами для цього є прискорення реформ, оптимізація адміністративних процедур, контроль і регулювання. Отримані результати можуть слугувати основою для подальшого планування й упровадження дерегуляції з метою досягнення стабільного економічного розвитку в повоєнній Україні. Дослідження має практичне значення, оскільки містить конкретні рекомендації для поліпшення регуляторного середовища й сприяння відновленню економіки України після війни. Результати розвідки будуть корисними для уряду, регуляторних органів, бізнес-спільноти й інвесторів. Також їх можна використати для розроблення й упровадження ефективних політичних реформ, привернення іноземних інвестицій, стимулювання економічного зростання й покращення умов ведення бізнесу, що сприятиме створенню нових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності підприємств і залученню кредитних ресурсів.

Ключові слова: *регуляторне середовище, дерегуляція, економічне відновлення, бізнес-спільнота, повоєнне відновлення.*

Постановка проблеми. Обмеження й надмірне втручання держави в господарську діяльність підприємств перешкоджають ефективному функціонуванню бізнесу, звужують його можливості для впровадження інновацій і розширення, а також впливають на економічний розвиток країни. Ця проблема виникає у зв'язку із недостатньою прозорістю, відсутністю ефективного контролю й регулювання, зайвим бюрократичним навантаженням, корупцією та іншими негативними явищами, які ускладнюють бізнес-процеси й перешкоджають створенню сприятливого середовища для підприємництва [1–3].

Дослідження дерегуляції бізнесу, враховуючи повоєнну відбудову України, є доцільним, оскільки вона сприятиме економічному відновленню країни, зростанню привабливості для інвесторів і створенню робочих місць. Дерегуляційні заходи спрощують бізнес-процеси, зменшують бюрократичні перешкоди й позитивно впливають на розвиток підприємництва, що є важливим фактором для успішного відновлення економіки країни після війни [4–6].

Зв'язок проблеми з важливими науковими й практичними завданнями полягає в необхідності розробки й упровадження ефективних стратегій дерегуляції, які сприятимуть створенню сприятливих умов для бізнесу. Наукові дослідження можуть встановити причини, механізми й наслідки державного втручання в господарську діяльність і визначити оптимальні шляхи дерегуляції. Практичні завдання полягають у впровадженні конкретних дерегуляційних заходів, забезпеченні координації між різними органами влади, залученні громадськості й бізнесу до процесу прийняття рішень і контролю за їхнім виконанням [7–9].

Важливими науковими завданнями є дослідження впливу дерегуляції на розвиток економіки, оцінка ефективності дерегуляційних заходів і розробка подальших стратегій у цьому напрямку. Практичні завдання включають впровадження справедливих й ефективних процедур, гарантування прозорості й відкритості, створення сприятливого середовища для бізнесу й забезпечення контролю дій влади. Розв'язання проблеми дерегуляції потребує комплексного підходу, враховуючи наукові дослідження, практичний досвід й активну участь громадськості й бізнесу. Важливо забезпечити ефективне спілкування й співпрацю між усіма зацікавленими сторонами для досягнення успішних результатів у галузі дерегуляції бізнесу [10–12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз актуальних і релевантних публікацій, які стосуються дерегуляційних заходів й оцінки їхнього впливу на економічно-господарські процеси, дозволяє сформувати відповідне фактажне підґрунтя для визначення адекватного дослідного вектору. Зокрема варто виокремити роботи таких авторів: А. Оура (A. Oura) [13] (про суперечливий аспект дерегуляції – доступ на ринки учасників, які надають неякісні послуги (товари)); Г. Ченг та Й. Лю (H. Cheng & Y. Liu) [14] (про вплив дерегулятивного заходу на скасування вимог до мінімального внеску в статутний капітал, який суттєво сприяє створенню підприємств і робочих місць, а також розширенню промислової бази й зниженню концентрації економічної діяльності, зміцнює конкурентоспроможність, стимулює інновації й економічне зростання в дерегульованих галузях); Ш. Лі (X. Li) [15] (про вплив дерегуляційної політики в банківському секторі, що викликає позитивні соціально-економічні ефекти); Г. Карленко та ін. (H. Kaplenko et al.) [16] (про необхідність розвитку дерегуляційної політики, згідно з якою для забезпечення якісної трансформації економічних систем і досягнення стійкого розвитку необхідно враховувати фактори, що впливають на процеси детінізації економіки, включно з підприємницькою активністю, ефективною регуляторною системою й інноваційністю, а практична реалізація результатів дослідження сприятиме створенню передумов для стабільного розвитку економічних систем на різних рівнях); К. М. Бух, С. Ейкмаєр та Є. Прієто (C. M. Buch, S. Eickmeier & E. Prieto) [17] (про позитивний тимчасовий вплив підвищеної конкуренції між банками, спричиненої дерегуляцією й можливістю географічного розширення, на економічну активність, позикову діяльність і ціни на житло, а також зміцнення передачі монетарної політики); М. Мехі та К. Коккіну (M. Mehi & C. Kokkinou) [18] (про негативний вплив жорсткої державної регуляторної політики й перспективи застосування дерегуляторних заходів, заснованих на новітніх цифрових технологіях); К. Ванг, Й. Донг та Р. Же (C. Wang, Y. Dong & R. Ge) [19] (про те, що дерегуляція міжміського розширення міських комерційних банків призвела до зростання кредитного ризику регіонального банківського сектору в містах у зв'язку з посиленням конкуренції й стимулюванням ризикових поведінкових моделей, особливо в регіонах з високими рівнями відношення позик до депозитів і конкуренції в банківському секторі); Г. Базот (G. Bazot) [20] (про те, що дерегуляція фінансового сектору сприяла зниженню одиничних витрат фінансового посередництва в багатьох країнах, але міжнародні одиничні витрати залишалися стабільними у зв'язку зі зниженням ваги країн з низькими витратами в загальному виробництві, а також спостерігався негативний зв'язок між дерегуляцією й витратами, особливо залежно від ринкової сили банків); О. Могильний та ін. (O. Mohylnyi et al.) [21] (про особливості механізмів дерегуляції сільськогосподарського сектору в умовах воєнного стану з подальшою пропозицією перегляду стратегічних документів і впровадження радикальних змін механізмів боротьби з продовольчою кризою, а також про значущість досвіду дерегуляції для відновлення роботи товаровиробників й забезпечення продовольчої безпеки в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз); Дж. Хелман (J. Hellman) [22] (про суперечливий вплив дерегуляційних заходів на систему інвестування *angel investing*, включно із застосуванням для її реалізації цифрових інструментів, що в підсумку не досягло бажаного соціально-економічного ефекту) та ін.

Наведені результати релевантних досліджень локально обмежені, суперечливо оцінюють дерегулятивні заходи, не враховують контекст військових загроз і не містять узагальнених стратегій розробки й імплементації дерегуляторної політики, що надзвичайно актуально для повоєнної України.

Мета дослідження – оцінка впливу дерегуляторних заходів на господарсько-економічні процеси й розробка адаптованих засад державної дерегуляторної політики для стимулювання розвитку бізнес-підприємництва в умовах повоєнного відновлення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив дерегуляції бізнесу на повоєнне відновлення економіки України може мати значний позитивний ефект у публічно-управлінському аспекті. Дерегуляція бізнесу – це процес зменшення дер-

жавного втручання в господарську діяльність і створення більш сприятливого середовища для розвитку підприємництва.

Публічно-управлінський аспект – це взаємозв'язок між державним сектором (публічною владою) і суспільством у сфері управління суспільними справами. Він охоплює процеси формування й реалізації публічної політики, участь громадян у процесі управління, а також вплив цих процесів на суспільство загалом.

З огляду на те, що державна регуляторна політика наразі вже має певні конкретні дії, оцінимо їхній вплив на українське бізнес-середовище.

Методологічна база дослідження складається з профільних статистичних масивів Кабміну України, Мінекономіки України, Мінфінансів України, Мінцифри України, Мінреінтеграції України, Державної регуляторної служби України, Держстату, Офісу з розвитку підприємництва та експорту, Центру розвитку інновацій, національного проєкту Дія.Бізнес, агентства Advanter Group та інших. Вона формувалася з профільного опитування для 934 респондентів (CEO українських підприємств) в період з 02.03.2022 до 10.04.2023.

На підставі результатів аналізу визначеної методологічної бази встановлено, що проблематика державної регуляторної діяльності входить у топ 10 причин, що заважають відновленню й розвитку господарсько-економічної діяльності підприємств бізнес-спільноти України (див. рис. 1).

Відповідно до наведених аналітичних даних (див. рис. 1) значна кількість причин, що стають на заваді провадженню господарсько-економічної діяльності українській бізнес-спільноті (сукупно – 48,5 %), пов'язані з поточною державною регуляторною політикою. Серед прямих завад, що виникають внаслідок взаємодії з державними регуляторами, українські підприємці переважно виділяють блокування податкових накладних, проблеми з митним супроводом, проблеми з персоналом (в контексті бронювання від призову) (див. рис. 2).

Водночас більшість підприємців протягом періоду широкомасштабної неспровокованої збройної агресії рф проти України не скористались жодною програмою державної підтримки й дерегуляції (див. рис. 3). Також за результатами зазначеної методологічної бази встановлено, що більшість резидентів української бізнес-спільноти не користувались і не планують користуватись одним із дієвих дерегуляторних рішень – системою державних закупівель Prozorro (див. рис. 4).

Лише третина українського бізнесу відчуває позитивні зрушення щодо дерегуляції підприємницького простору (див. рис. 5).

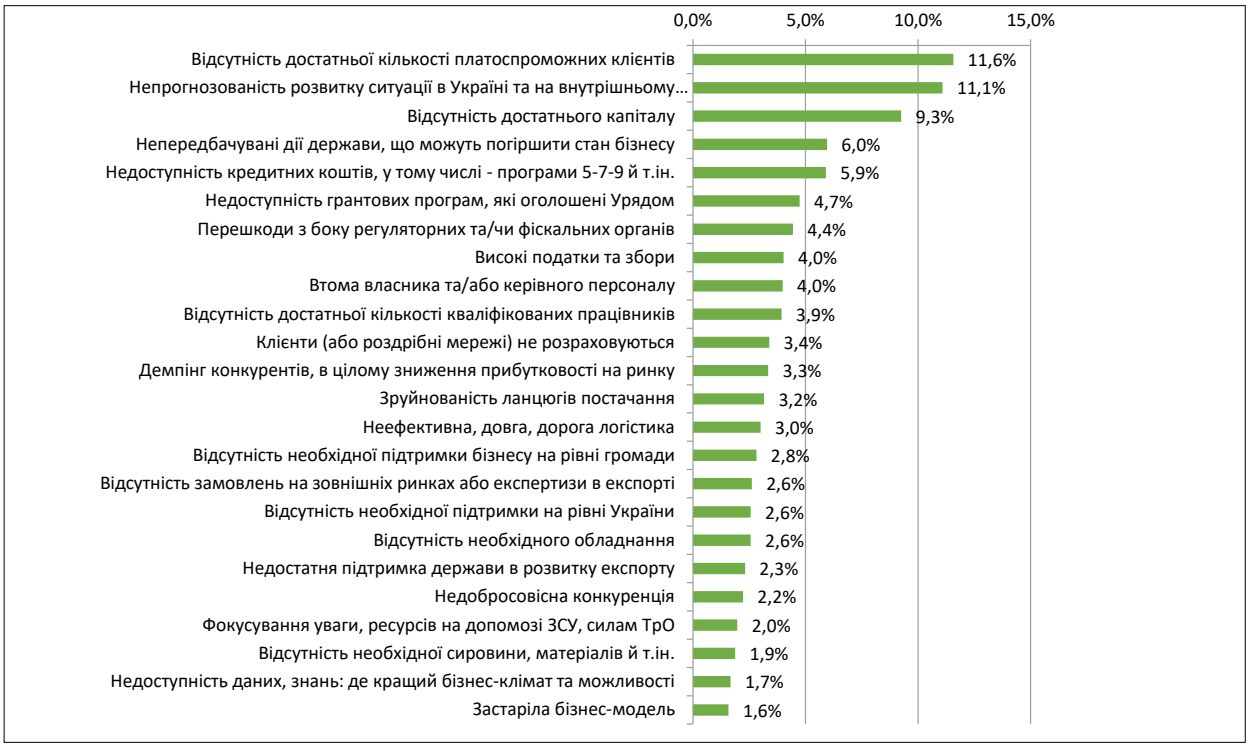

Рис. 1. Рейтинг причин, які перешкоджають провадженню господарсько-економічної діяльності українськими підприємцями (завади, що є наслідком поточної державної регуляторної політики, виділені кольором)

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

Рис. 2. Рейтинг дій державних регуляторів, які блокують діяльність українських підприємців

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

Рис. 3. Рейтинг використання українською бізнес-спільнотою програм державної підтримки й дерегуляції (протягом періоду російської неспровокованої збройної агресії)

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

А ще український бізнес фіксує проблеми регуляції у сфері дозвільно-ліцензованої діяльності (див. рис. 6).

Отже, за аналізом профільних масивів даних наведеної методологічної бази (рис. 1–6) фіксуємо, що поточна державна регуляторна політика досі суперечливо впливає на український бізнес і не забезпечує повноти публічно-управлінських принципів дерегуляції (див. рис. 7).

Водночас спостерігаємо, що українські підприємці прагнуть до реформації державної регуляторної політики, зокрема шляхом прямої участі в процесах формування законодавчих норм і дерегуляційних заходів, однак більшість резидентів української спільноти щодо вирішення цієї проблематики є індиферентними або відчувають адміністративний спротив (див. рис. 8).

За результатами аналізу профільних масивів даних зазначеної методологічної бази встановлено, що резиденти української бізнес-спільноти прагнуть до розв'язання таких головних проблем регуляторного середовища зі сторони відповідних державних інстанцій (за рейтингом запиту) – див. рис. 9.

Рис. 4. Структура української бізнес-спільноти відносно використання централізованого дерегуляторного рішення – системи державних закупівель Prozorro

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

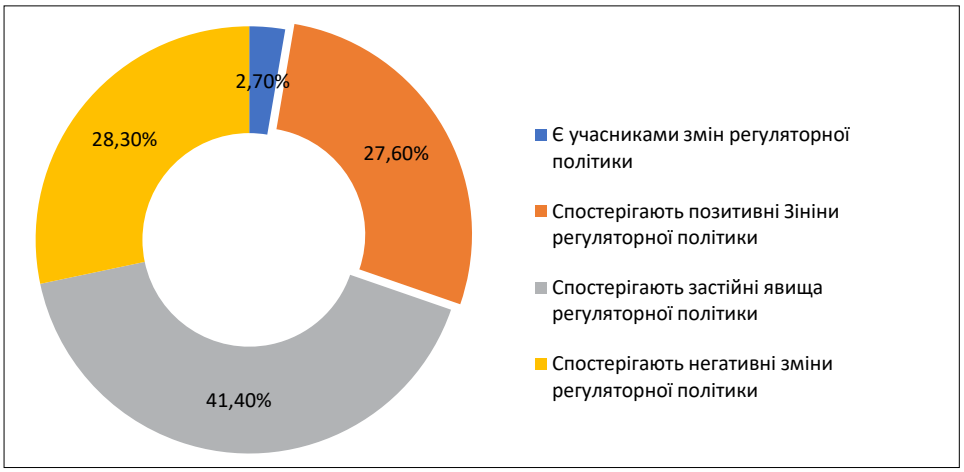

Рис. 5. Структура оцінки впливу поточної державної регуляторної політики на бізнес-процеси українських підприємців

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

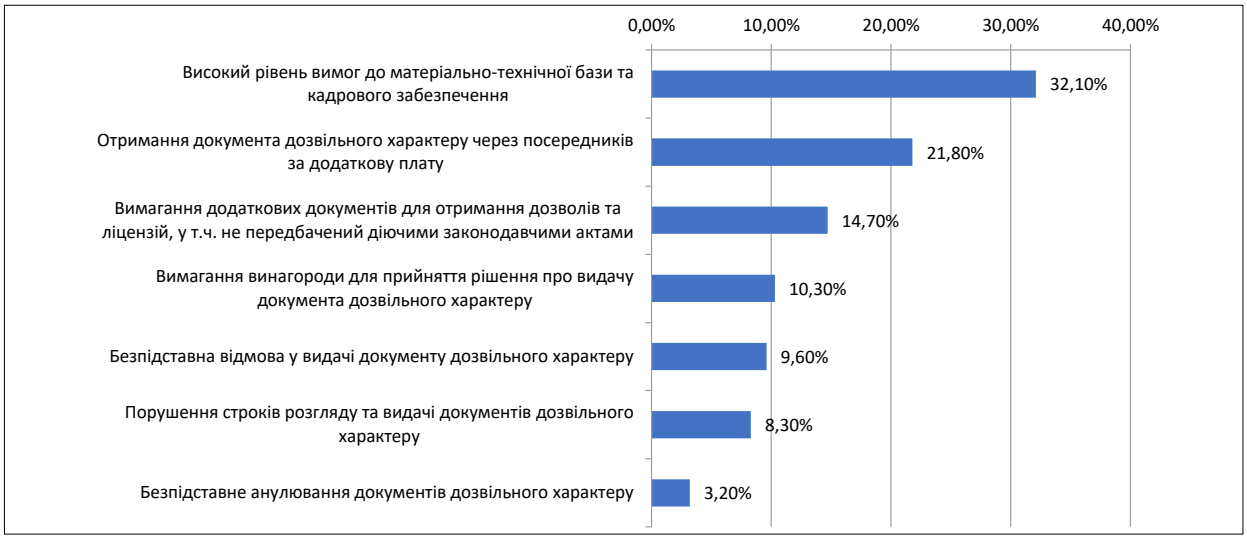

Рис. 6. Рейтинг причин відмови у видачі дозвільно-ліцензійних документів українським підприємцям від профільних державних регуляторних інстанцій

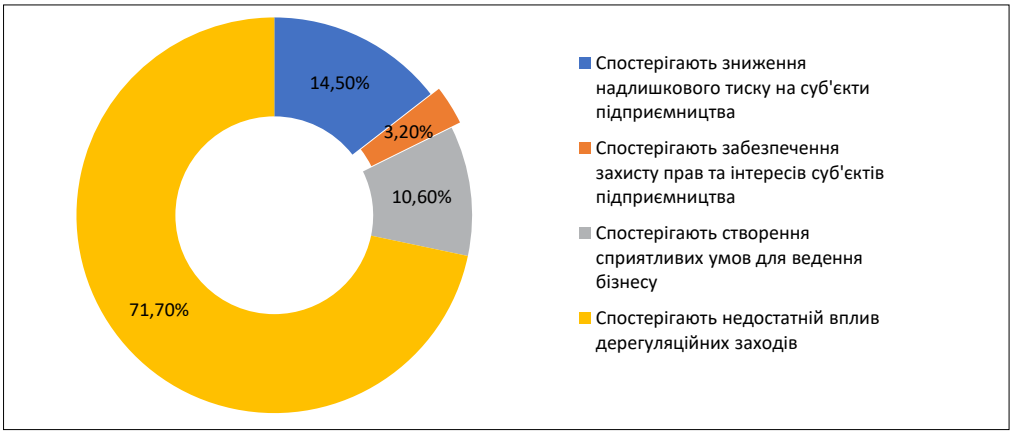

Рис. 7. Структура оцінки узагальненого впливу заходів з дерегуляції серед українських підприємств

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

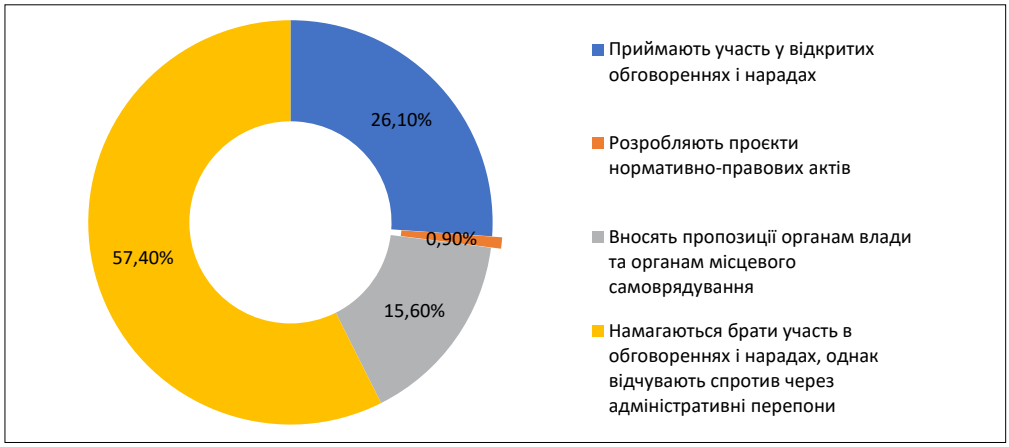

Рис. 8. Структура українських підприємств за активністю щодо розробки дерегуляційних заходів

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

Рис. 9. Рейтинг першочергових заходів для оптимізації державної регуляторної політики за оцінкою експертних висновків серед резидентів української бізнес-спільноти

Джерело: створено автором на підставі аналізу методологічної бази

Загальне формулювання схематичного представлення впливу дерегуляції бізнесу на повоєнне відновлення економіки України виглядає так:

1. Зменшення бюрократичних обмежень й адміністративних процедур.

2. Створення сприятливого середовища для бізнесу.

3. Зростання фінансової стійкості й ефективного управління ресурсами.

4. Розвиток інновацій і технологічного прогресу.

5. Контроль і регулювання.

Ця схема відображає проблеми регуляторного середовища, які повинні бути вирішені за допомогою дерегуляції для сприяння повоєнному відновленню економіки України й розвитку підприємництва.

Висновки. За результатами поточного дослідження встановлені такі аспекти:

Резиденти української бізнес-спільноти визначили ключові проблеми регуляторного середовища, які потребують уваги державних регуляторних інстанцій. Серед них найважливіші такі: ліквідація корупції, збільшення доступності державних кредитних і пільгових програм, податкова реформа зі зменшенням податкового тиску, судова реформа з оптимізацією регуляторного законодавства й оптимізація адміністративних процедур.

Реалізація дерегуляційних заходів потребує ефективного контролю й регулювання. Забезпечення адекватного контролю за діяльністю підприємств, встановлення ефективних механізмів регулювання й збереження стандартів безпеки й екологічних норм є важливими аспектами для успішної дерегуляції.

Після проведення дослідження планується продовжити роботу в таких напрямках: глибший аналіз кожного ідентифікованого вектора дерегуляції, враховуючи конкретні заходи й політики; додаткові розвідки для виявлення можливих викликів і перешкод; розробка плану впровадження дерегуляції, враховуючи визначення кроків, термінів і ресурсів; взаємодія із зацікавленими сторонами для підтримки й консенсусу; моніторинг та оцінка результатів впровадження; розширення отриманих результатів. Ці етапи сприятимуть успішній реалізації дерегуляції та досягненню найкращих результатів для повоєнного відновлення економіки України.

Список літератури:

1. Yates L. How platform businesses mobilize their users and allies: Corporate grassroots lobbying and the Airbnb 'movement' for deregulation. *Socio-Economic review*. 2023. URL: https://doi.org/10.1093/ser/mwad028 (date of access: 11.07.2023).

2. Pye J., Rai A., Dong J. Q. Business value of information technology capabilities: an institutional governance perspective. *Information systems research*. 2023. URL: https://doi.org/10.1287/isre.2023.1228 (date of access: 11.07.2023).

3. Liao C.-S. Deregulation, bank efficiency and economic cooperation across china–taiwan strait. *Journal of policy modeling*. 2023. URL: https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2022.12.002 (date of access: 11.07.2023).

4. Müller W., Khrystoforova O. M., Lyashenko V. Post-War Reconstruction of Ukraine – Parallels of the Post-War Reconstruction of Germany. *International Journal of Academic Management Science Research (IJAMSR)*. 2022. Vol. 6. № 10. P. 267–271. URL: https://openarchive.nure.ua/handle/document/21072 (date of access: 11.07.2023).

5. Lemishko O., Davydenko N., Shevchenko A. Strategic directions of the economic recovery of post-war Ukraine. *Journal of innovations and sustainability*. 2022. Vol. 6. № 2. P. 09. URL: https://doi.org/10.51599/is.2022.06.02.09 (date of access: 11.07.2023).

6. Żuk P. The war in Ukraine: Consequences for the economy, labour class and equitable development in Europe and beyond. *The economic and labour relations review*. 2023. P. 1–14. URL: https://doi.org/10.1017/elr.2023.18 (date of access: 11.07.2023).

7. Regulation and deregulation: striking a balance between control and entrepreneurial freedom / N. M. Shmygol et al. *Change management and innovation*. 2023. № 6. P. 44–47. URL: https://doi.org/10.32782/cmi/2023-6-8 (date of access: 11.07.2023).

8. Lynch J. Does banking competition really increase credit for all? The effect of bank branching deregulation on small business credit. *SSRN electronic journal*. 2022. URL: https://doi.org/10.2139/ssrn.4314680 (date of access: 11.07.2023).

9. Ye W. Research on the Impact of Government Financial Deregulation on Banking M&A. In *2022 International Conference on Economics, Smart Finance and Contemporary Trade (ESFCT 2022)*. 2022. P. 920–928. URL: https://doi.org/10.2991/978-94-6463-052-7_104 (date of access: 11.07.2023).

10. Viard V. B., Zhang G. Financial deregulation and ESG: impacts and mechanisms. *SSRN electronic journal*. 2023. URL: https://doi.org/10.2139/ssrn.4399717 (date of access: 11.07.2023).

11. Abdelhamid D. M. International regulatory rivalry in open economies: the impact of deregulation on the US and UK financial markets. Routledge, 2017. URL: https://doi.org/10.4324/9781315197883 (date of access: 11.07.2023).

12. Wang Y., Chen S., Yao J. Impacts of deregulation reform on PM2.5 concentrations: A case study of business registration reform in China. *Journal of cleaner production*. 2019. Vol. 235. P. 1138–1152. URL: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.06.312 (date of access: 11.07.2023).

13. Oura A. Deregulation: why we should sometimes welcome even low-quality firms. *SSRN electronic journal*. 2023. URL: https://doi.org/10.2139/ssrn.4393284 (date of access: 11.07.2023).

14. Cheng H., Liu Y. The effectiveness of entry deregulation: novel evidence from removing minimum capital requirements. *SSRN electronic journal*. 2022. URL: https://doi.org/10.2139/ssrn.4182365 (date of access: 11.07.2023).

15. Li X. Bank Competition and Entrepreneurial Gaps: Evidence from Bank Deregulation. 2022. URL: https://res.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/11.pdf. (date of access: 11.07.2023).

16. Public management of the detinization of economic relations in the conditions of globalization / H. Kaplenko et al. *Khazar journal of humanities and social sciences*. 2023. Vol. 26. № 1. P. 119–133. URL: https://doi.org/10.5782/.kjhss.2023.119.133 (date of access: 11.07.2023).

17. Buch C., Eickmeier S., Prieto E. Banking deregulation, macroeconomic dynamics and monetary policy. *Journal of financial stability*. 2022. P. 101057. URL: https://doi.org/10.1016/j.jfs.2022.101057 (date of access: 11.07.2023).

18. M. Mexi, C. Kokkinou. Crisis, deregulation and the rise of the gig economy: Greek industrial relations and social partnership under stress? *Work and Employment Relations in Southern Europe: The Impact of De-regulation, Organizational Change and Social Fragmentation on Worker Representation and Action*. 2023. P. 93. URL: https://ideas.repec.org/h/elg/eechap/19388_5.html (date of access: 11.07.2023).

19. Wang C., Dong Y., Ge R. Bank branching deregulation and the credit risk of the regional banking sector: Evidence from city commercial banks in China. *Emerging markets review*. 2022. P. 100969. URL: https://doi.org/10.1016/j.ememar.2022.100969 (date of access: 11.07.2023).

20. Bazot G. Deregulation and financial intermediation cost: an international comparison. *Journal of money, credit and banking*. 2023. URL: https://doi.org/10.1111/jmcb.13019 (date of access: 11.07.2023).

21. Features of agrarian sector deregulation in the context of martial law: shocks in food security / O. Mohylnyi et al. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. № 20. P. 12979. URL: https://doi.org/10.3390/su142012979 (date of access: 11.07.2023).

22. Hellman J. Venture capitalists in miniature? Deregulation and equity crowdfunding in the United States. *Economy and society*. 2022. P. 1–24. URL: https://doi.org/10.1080/03085147.2022.2044605 (date of access: 11.07.2023).

Orel Yu.L., Kulinich O.V. **THE EFFECT OF BUSINESS DEREGULATION ON THE POST-WAR RECOVERY OF THE ECONOMY OF UKRAINE: THE PUBLIC AND ADMINISTRATIVE ASPECT**

This research aims to identify the current issues in the regulatory environment and determine ways to improve economic processes. The objective of the study is to identify the main problems in the regulatory environment that affect Ukraine's business community and determine deregulation strategies that will contribute to post-war economic recovery. The research findings indicate that the key issues in the regulatory environment requiring attention include combating corruption, enhancing the accessibility of government credit and preferential programs, implementing tax reforms to reduce tax burden, carrying out judicial reforms to optimize regulatory legislation, and optimizing the interaction with the State Tax Service and other regulatory bodies. The conclusion of the study emphasizes the crucial role of deregulation in Ukraine's post-war economic recovery. Implementing deregulation measures in the identified areas can enhance the business environment, attract investments, stimulate entrepreneurship, and create new job opportunities. Accelerating reforms, streamlining administrative procedures, and ensuring effective control and regulation are essential factors for successful implementation of deregulation initiatives. The obtained results can serve as a basis for future planning and implementation of deregulation measures to achieve stable economic development in post-war Ukraine. The research holds practical significance as it provides specific recommendations for improving the regulatory environment and promoting post-war economic recovery in Ukraine. The research findings are valuable for the government, regulatory bodies, business community, and investors. The results can be utilized to develop and implement effective policy reforms, attract foreign investments, stimulate economic growth, and improve business conditions, ultimately leading to the creation of new job opportunities and enhancing the competitiveness of enterprises by attracting credit resources.

Key words: *regulatory environment, deregulation, economic recovery, business community, post-war reconstruction.*

УДК 351.84
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/07

Петрик О.Л.
Національний університет «Чернігівська політехніка»

КОМПОНЕНТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ВЗАЄМОДІЇ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

У статті розглянута компонента державного управління у матриці взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як передумови реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Серед широкого спектру напрямів системи реабілітаційних заходів, що направлені на покращення рівня життя колишніх військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, особливої ролі в межах даного наукового дослідження приділено саме професійному відновленню даної категорії громадян, що, зокрема, реалізовується шляхом втілення ними в життя ідей соціального підприємництва, що вбачається як дієвий ресурс до подальшої реінтеграції в сучасне суспільство. Підтверджено необхідність саме комплексного підходу до роботи з колишніми військовослужбовцями, ветеранами АТО/ООС і членами їх сімей, з урахуванням їхніх потреб та особливостей, що може стати каталізатором позитивних змін для усіх ключових гравців на національному та місцевому рівнях, допомогти згуртувати зусилля на рівні держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Відзначена ключова роль держави в контексті забезпечення ефективної державної політики, що спрямована на реалізацію всіх елементів системи реабілітації соціально-вразливих верств населення, у тому числі й військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Наголошено на потребі розробки законодавчо врегульованих інструментів і стратегій підтримки досліджуваної категорії громадян у сферах працевлаштування та підприємництва, де в черговий раз наголошено саме на потребі сприяння розвитку соціального підприємництва як передумови їх реінтеграції. Із урахуванням міжнародного досвіду державної підтримки ветеранської спільноти відзначено декілька основних її напрямів: інформаційно-дослідницька, медико-реабілітаційна й соціально-адаптаційна діяльності, а також фінансово-кредитна та податкова підтримка.

Ключові слова: *професійне відновлення, реінтеграція, державне управління, військовослужбовці, ветерани АТО/ООС та члени їх сімей, соціальне підприємництво.*

Постановка проблеми. Реінтеграція колишніх учасників бойових дій – це комплексний процес, що ускладнений багатьма факторами. Особливо якщо він відбувається в країні, яка перебуває у стані війни або під час повоєнної відбудови, коли значно погіршена економічна ситуація, зруйнована інфраструктура, бракує соціальних й інших послуг, кваліфікованих фахівців. Ще складнішим процесом визнають реінтеграцію колишніх учасників бойових дій з інвалідністю, оскільки ветерани стикаються з численними бар'єрами у доступі до соціально-економічних можливостей.

Для успішної реінтеграції вищеназваної категорії громадян не достатньо просто виділяти цю цільову групу як окремих бенефеціарів, варто ширше подивитися на поняття та процес їхньої реінтеграції.

Комплексний підхід до роботи з колишніми військовослужбовцями, ветеранами АТО/ООС і членами їх сімей, з урахуванням їхніх потреб та особливостей, може стати каталізатором позитивних змін для усіх ключових гравців на національному та місцевому рівнях, допомогти згуртувати зусилля на рівні держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства [1, с. 6].

Реабілітація, яка важлива як передумова подальшої реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС і членів їх сімей, своєю чергою, є системою психолого-педагогічних, медико-фізичних, фізкультурно-спортивних, професійно-трудових і соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення й підтримки їх

соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

Серед широкого спектру напрямів системи реабілітаційних заходів, що направлені на покращення рівня життя колишніх військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, таких як психологічна, соціальна, професійна, психологічна, трудова, фізкультурно-спортивна, медична реабілітація та інші, особливу роль у рамках даного наукового дослідження приділяємо саме професійному відновленню даної категорії громадян, що, зокрема, реалізовується шляхом втілення ними в життя ідей соціального підприємництва, що вбачається нами як дієвий ресурс до подальшої реінтеграції в сучасне суспільство. Розуміємо, що роль держави є ключовою в контексті забезпечення ефективної державної політики, що спрямована на реалізацію всіх елементів системи реабілітації соціально-вразливих верств населення, у тому числі й військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Тобто саме соціальне підприємництво, як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, а також компонента державного управління у взаємодії найголовніших стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва є основними об'єктами висвітлюваного наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика вивчення ролі держави як ключового стейкхолдера у формуванні моделі взаємодії в контексті розвитку соціального підприємництва, що є передумовою успішної реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, загалом не є поширеною як предмет наукових досліджень та об'єкт публікаційної активності науковців. Проте проблемами розвитку соціального підприємництва як передумови успішної реінтеграції вищеназваної соціально-вразливої категорії громадян загалом займалися Вербицька А. [2], Дивнич Г. [3], Зновяк В., Казанська А., Кіріллова Ю., Максьом К., Нагорна Н. [4], Ткалич М. та інші, вивчаючи потреби ветеранів у цілому, роль освіти, бізнесу й активних представників громадської сфери в даному питанні.

Мета статті. Ключовим завданням даної наукової статті є визначення компоненти державного управління у матриці взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як передумови реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей.

Виклад основного матеріалу. Як відзначається у наявних апробованих дослідженнях, соціальне підприємництво, як особливий вид ведення підприємницької діяльності, що зумовлено його соціальною спрямованістю, може одночасно сприяти економічному зростанню, соціальній та екологічній стійкості країни. Важливу роль у розвитку екосистеми соціального підприємництва мають відігравати такі ключові стейкхолдери:

– держава (органи державної влади та органи місцевого самоврядування) – через механізми підтримки стимулювання може визначити інституціональні засади та стратегію розвитку соціального підприємництва на рівні країни;

– громада (громадські організації, недержавні організації, ініціативні групи громадян) – через формування соціального капіталу та соціальної партисипації задля досягнення соціальних змін за ініціативою "bottom-up (знизу-вгору)";

– бізнес (великі, малі та середні підприємства, фізичні особи-підприємці) – у ролі інвестора, партнера, ментора;

– освіта (заклади вищої освіти) як інструмент формування обізнаності про соціальне підприємництво, розвитку підприємливості та емоційного інтелекту, підвищення мотивації до заснування соціальних підприємств [5].

Упроваджувані нині заходи з реінтеграції більшості цільових соціально-вразливих груп населення, зокрема і досліджуваної нами – військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, на жаль, є недостатніми. У своїй більшості вони мають форму державних соціальних гарантій, виплат і пільг, які як самі державні чиновники, так і представники громадянського суспільства та безпосередньо ветерани вважають неспіввідносними з тим вкладом, що зроблений Героями заради доброї долі українського суспільства. Багато переваг не тільки застаріли, але й важкодоступні.

Якщо говорити про підтримку розвитку соціального підприємництва, що вбачається нами передумовою успішної реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, то необхідно відмітити активну позицію всіх ключових стейкхолдерів синергії з даного питання, що проявляються в розробці локальних програм підтримки, перенавчання, професійного розвитку, допомоги в реабілітації, пошуку організаційно-правової та матеріальної підтримки задля відкриття власної справи соціального спрямування, але одна з ключових ролей належить саме державі, як головному законодавцеві країни.

Складний економічний клімат у поєднанні з яскраво вираженими упередженнями роботодавців призвів до ситуації, коли багато ветеранів

мають труднощі з працевлаштуванням, яке має надати нові цілі в житті та допомагає призвичаїтись до мирних реалій. Як наслідок, ветерани часто стикаються з проблемами, такі як зловживання алкоголем, наркотиками, агресія та схильність до самогубства.

Є три основні перешкоди для успішної реінтеграції ветеранів в Україні: 1) нестача адміністративного потенціалу міністерств та міжвідомчого співробітництва, 2) недостатня протидія загрозі політичної маргіналізації та радикалізації та 3) посилення суспільного розколу, що веде до відчуження ветеранів як соціальної групи. Українське Міністерство у справах ветеранів не має достатнього політичного впливу, фінансування та адміністративного охоплення для формування та реалізації всеосяжної стратегії реінтеграції ветеранів. Крім того, проблемою залишається співпраця з набагато більш впливовими Міністерством оборони та Міністерством внутрішніх справ.

На політичному рівні відчуження ветеранів створює ризик відштовхнути частину ветеранів в обійми радикальних груп. Ця радикалізована меншість в даний час домінує у дискурсі щодо політичних поглядів ветеранів, що спричиняє ще більшу недовіру населення до всіх ветеранів [6, с. 3].

На соціальному рівні більшість соціально активних місцевих громад намагаються актуалізувати питання реінтеграції вразливих груп населення, але ураховуючи велику кількість обмежень «з верхівки», вони вирішуються недостатньою мірою. Існуючі стереотипи про ветеранів часто перетворюються на дискримінацію. Тому владні інституції в Україні повинні активізувати свої зусилля щодо формування та реалізації послідовної якісної системної політики реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей.

Незважаючи на те, що ця проблема є комплексною, а ресурси українського уряду обмежені, суспільна важливість цього питання занадто висока, щоб залишати його без уваги. Найбільш нагальними є наступні заходи:

– Уряд України повинен вирішити питання реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей шляхом розробки програми з чітко визначеними цілями, яка буде тривати, поки всі ці цілі не будуть досягнуті.

– Міністерству фінансів України та Верховній Раді України слід збільшити фінансування та штат Мінветеранів як у Києві, так і в регіонах, необхідно оптимізувати діяльність профільного Міністерства в контексті вироблення чіткого механізму реалізації всіх напрямів системи реабілітаційних заходів.

– Міністерству у справах ветеранів у співпраці з Міністерством оборони та Міністерством внутрішніх справ необхідно подолати проблему присвоєння статусу ветеранів АТО/ООС, збирання та аналізу інформації щодо останніх, щоб сформулювати послідовну політику та протистояти стереотипам.

– Уряд, громадянське суспільство та міжнародні організації повинні посилити взаємодію між цивільним населенням та ветеранами в громадах, щоб уникнути створення соціально ізольованих груп. Діалог про реінтеграцію військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей є надзвичайно важливим, і його не можна залишати лише до уваги активних, часто поодиноких, представників соціуму (часто саме членів родин цих військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС), які найголосніше артикулюють свою позицію.

– Міністерство охорони здоров'я України та Мінветеранів повинні посилити свою систему охорони фізичного та психічного здоров'я ветеранів, адже добрий або більш-менш стабільний якісний фізичний і психо-емоційний стан є запорукою подальшого прагнення ветерана підтримувати свою активну життєву позицію, продовжувати жити та розвиватися.

– Міжнародні організації повинні вкладати більше політичного та фінансового капіталу у реінтеграцію ветеранів в Україні та відділити ветеранські програми від програм, спрямованих на прилеглі до зони конфлікту території [6, с.3].

Тим не менше, Україна має достатньо можливостей для зміцнення суспільної єдності, якщо уряд серйозно сприйме виклик реінтеграції українських ветеранів та вирішить суспільні й політичні розбіжності. Серйозний підхід до проблем соціальної напруги також закладе основу для потенційної реінтеграції учасників бойових дій з боку сепаратистів, що буде набагато складнішим завданням в майбутньому. Відповідальність за успішну реінтеграцію лежить не лише на уряді – це не лише суспільний, а і глибоко індивідуальний процес. На суспільному рівні реінтеграція вимагає від цивільних осіб, ветеранів та інших груп, які постраждали від війни, навчитися мирно взаємодіяти один з одним у своїх громадах. У той же час реінтеграція – це особистий досвід, і кожен окремий ветеран несе відповідальність за пошук свого місця в мирному житті. Якщо їм надають умови для успішної реінтеграції, ветерани мають хороші стартові позиції стати рушієм змін на краще в своїх громадах.

Якщо український уряд не забезпечить належних умов, за яких ветерани можуть (ре-)інтегруватися у цивільне життя, це створить ризик маргіналізації цих колишніх учасників бойових дій, що може збільшити для них привабливість участі в різноманітних радикальних групах [6, с. 7].

Колишні учасники часники бойових дій та військовослужбовці не лише змінили погляди суспільства на ветеранів, вони також спричинили суттєві зміни в законодавстві та практиці надання соціальних послуг ветеранам. Це значною мірою стало результатом активних лобістських зусиль громадянського суспільства, які зрештою призвели до створення Міністерства у справах ветеранів України у 2018 році.

Однак, незважаючи на покращення доступу ветеранів до інформації, що стосується їх прав та привілеїв, поточні заходи з реінтеграції залишаються недостатніми. Підтримка ветеранів організована як система виплат та пільг, для отримання яких ветерани мають окремо подавати заявку. Доступ до цієї системи залишається складним, та і самі пільги не задовольняють потреби реінтеграції належним чином. Психологічна, фізична та професійна реабілітація – це ті сфери, у яких особливо відчувається нестача державних зусиль. Ветерани, організації громадянського суспільства, співробітники міністерств та міжнародні актори постійно критикують такий орієнтований на пільги підхід до реінтеграції як застарілий та неефективний, і пропонують реформи для його оновлення. У той же час, вищеназвані групи беруть участь у процесі реінтеграції на різних рівнях і не завжди співпрацюють між собою.

Глибокі структурні виклики в Україні формують політику реінтеграції. Країна-агресор продовжує докладати зусиль для ослаблення української системи управління. Одночасно Україна намагається провести внутрішні реформи в умовах складної економічної ситуації на тлі зростаючої суспільної та політичної поляризації. Політика в Україні – це важка битва – не лише стосовно ветеранів [6, с.17].

Таким чином, аналізуючи роль країни та її ефективного державного управління щодо організаційно-правового урегулювання питання реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, вбачаємо що саме досконала нормативно-правова база, яка визначатиме ключові напрями дій усіх стейкхолдерів у матриці їх взаємодії в даному питанні, є першоосновою їхньої подальшої ефективної діяльності, а формування стратегій державного сприяння у працевлаштуванні та самозайнятості, зокрема шляхом державної підтримки розвитку ідей соціального підприємництва – є одним зі стратегічних напрямків соціальної підтримки ветеранів загалом.

За результатами дослідження, проведеного у 2023 році Українським ветеранським фондом Міністерства у справах ветеранів у партнерстві із соціологічною групою «Рейтинг» за результатами аналізу політик і практик сприяння розвитку ветеранського бізнесу в різних країнах було окреслено державні та громадські політики та ініціативи підтримки ветеранів та сприяння їхній ресоціалізації.

Узагальнюючи вивчений для цього дослідження міжнародний досвід підтримки ветеранської спільноти, було виокремлено декілька основних напрямків такої підтримки:

1) інформаційно-дослідницька діяльність – один з основних та найбільш масштабних напрямів, що окрім інформаційних кампаній, масштабних польових досліджень, включає також створення мережі центрів для ветеранів та залучення громадського сектору задля забезпечення потреб ветеранів в сфері працевлаштування, підприємництва та психосоціальних послуг;

2) фінансово-кредитна та податкова підтримка – чинник, що сприяє становленню ветеранів як самодостатніх та незалежних членів соціуму, зокрема шляхом розвитку ветеранського бізнесу, сприяє технічному забезпеченню підприємств ветеранів, а також залучення ветеранського бізнесу як підрядників та субпідрядників при виконанні державних замовлень;

3) медико-реабілітаційна діяльність – широкий напрям тривалої підтримки, що водночас передбачає чи не найбільше видатків з державного бюджету задля забезпечення безоплатного медичного обслуговування та різного роду фінансових компенсацій, зумовлених станом здоров'я;

4) соціально-адаптаційна діяльність – нею пронизано усі напрямки державної політики підтримки ветеранів у багатьох країнах, адже починаючи з медичного обслуговування і до програм з перекваліфікації – усі заходи організовуються з урахуванням особливого досвіду ветеранів та націлені на створення комфортних умов для розвитку ветеранів у цивільному житті.

Особливу увагу міжнародні партнери, зокрема Сполучене Королівство, США та Канада, приділяють соціальному супроводу ветеранів, який забезпечується частково силами громадянського суспільства, а частково силами влади на локальному рівні. Супровід ветеранів здійснюється як під час оформлення соціальних пільг,

так і в процесі пошуку роботи та створенні власного бізнесу. Досвід впровадження політик та практик сприяння реінтеграції ветеранської спільноти в США, Сполученому Королівстві, Канаді, Хорватії та Австралії залишається мало дослідженим, адже не менш значущими на шляху до успіху залишаються ризики та виклики, із якими стикаються як ветерани, так і органи виконавчої влади, впроваджуючи необхідні зміни. Для України досвід вищезгаданих країн є показовим для орієнтації при розробці власної стратегії сприяння ресоціалізації ветеранів, адже включає в себе роботу з ветеранами різних поколінь, застосування різноманітних підходів та охоплення масштабних напрямів як фінансової, так і інформаційної підтримки ветеранів [7, с. 29].

Соціальне підприємництво є вектором розв'язання актуальних соціальних викликів українського суспільства, які потребують швидких та інноваційних рішень, невід'ємною складовою розвитку сучасної країни та консолідації емоційного та інтелектуального людського ресурсу. Діяльність соціальних підприємств має стати своєрідною реакцією громади на соціальну проблему, яка є нагальною та пріоритетною [5]. Стратегія розвитку соціального підприємництва є теоретичною рамкою для розвитку підприємницьких моделей діяльності всіх стейкхолдерів взаємодії в контексті реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей.

Висновки. Таким чином, державне сприяння у працевлаштуванні та самозайнятості ветеранів є одним зі стратегічних напрямків соціальної підтримки ветеранів загалом, адже дозволяє розвивати малий та середній бізнес в Україні, частково зменшуючи навантаження на фінансування соціальної сфери. Украй необхідна розробка власних законодавчо врегульованих інструментів та стратегій підтримки військовослужбовців, ветеранів АТО/ООО та членів їх сімей у сферах працевлаштування та підприємництва, де в черговий раз наголошуємо саме на необхідності сприяння розвитку соціального підприємництва як передумови реінтеграції досліджуваної категорії громадян. Держава має ключову роль в контексті забезпечення ефективної державної політики, що спрямована на реалізацію всіх елементів системи реабілітації соціально-вразливих верств населення, у тому числі й військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Її підтримка полягає у забезпеченні здійснення інформаційно-дослідницької, медико-реабілітаційної та соціально-адаптаційної діяльності, а також фінансово-кредитній та податковій підтримці.

Подальші наукові пошуки в даному напрямку можуть бути перспективними, оскільки розвиток соціального підприємництва має великий позитивний ефект, адже спрямований на вирішення соціальних проблем і дає можливість професійно самореалізуватися певним соціально-вразливим групам населення. Роль держави в контексті формування дієвої державної підтримки, вироблення та затвердження стратегій розвитку соціального підприємництва, яке є детермінантою реінтеграції саме військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, може бути предметом ґрунтовних наукових пошуків, оскільки матриця взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва може бути ефективною лише у випадку якісної синергії всіх її ключових партнерів.

Список літератури:

1. Реінтеграція ветеранів з інвалідністю: методичний посібник. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/Reintegration-manual.pdf (дата звернення: 15.12.2023)

2. Verbytska, A. (2022). Prerequisites for the development of democratic governance in the field of social entrepreneurship. Економіка та суспільство, (43). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-31.

3. Дивнич Г.А. (2022). Нормативне регулювання соціального підприємництва: європейський досвід. Baltic Journal of Legal and Social Sciences, (2), 47-52.

4. Нагорна Н.С., Максьом К.В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології.* 2022. № 36. С. 272–276.

5. Стратегія розвитку соціального підприємництва в Національному університеті «Чернігівська політехніка», затв. Вченою радою Національного університету «Чернігівська політехніка» 25 вересня 2023 р., протокол № 11. URL: https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/strategia-rozvytku-soczialnogo-pidpryemnycztva.pdf (дата звернення: 15.12.2023)

6. Фрідріх Ю., Люткефенд Т. Довга тінь Донбасу: Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності в Україні. URL: https://www.gppi.net/media/GPPi_2021_Friedrich_Luetkefend_Long-Shadow-of-Donbas_ukr.pdf (дата звернення: 15.12.2023)

7. Потреби ветеранів 2023. Дослідження Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів у партнерстві із соціологічною групою «Рейтинг», січень – квітень 2023 року. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf (дата звернення: 15.12.2023)

Petryk O.L. COMPONENT OF STATE ADMINISTRATION IN THE INTERACTION OF KEY STAKEHOLDERS IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS DETERMINANT FOR REINTEGRATION OF MILITARY PERSONNEL, VETERANS OF THE ATO/JFO AND MEMBERS OF THEIR FAMILY

The article examines the public administration component in the matrix of interaction of key stakeholders in the development of social entrepreneurship as a prerequisite for the reintegration of military personnel, veterans of the ATO/JFO and their family members. Among the wide spectrum of directions of the system of rehabilitation measures aimed at improving the living standards of former military personnel, veterans of the ATO/JFO and their families, a special role within the scope of this scientific study was given to the professional rehabilitation of this category of citizens, which, in particular, is implemented by their realization of ideas of social entrepreneurship, which is seen as an effective resource for further reintegration into modern society. The need for a comprehensive approach to working with ex-servicemen, veterans of the ATO/JFO and their families, taking into account their needs and characteristics, which can become a catalyst for positive changes for all key players at the national and local levels, help rally efforts at the level of a state, local self-government and civil society has been confirmed. The key role of the state in the context of ensuring an effective state policy aimed at the implementation of all elements of the system of rehabilitation of socially vulnerable segments of the population, including military personnel, veterans of the ATO/JFO and their families, has been outlined. The need to develop legally regulated tools and strategies to support the studied category of citizens in the fields of employment and entrepreneurship is highlighted, where once again the need to promote the development of social entrepreneurship as a prerequisite for their reintegration is emphasized. Taking into account the international experience of state support of the veteran community, several of its main directions have been noted: information and research, medical rehabilitation and social adaptation activities, as well as financial-credit and tax support.

Key words: *professional recovery, reintegration, public administration, military personnel, veterans of the ATO/JFO and their family members, social entrepreneurship.*

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/08

П'ятничук І.Д.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

У статті досліджено питання класифікації механізмів публічного управління вищою освітою. Виявлено, що на сьогоднішній день в літературних джерелах паралельно застосовуються терміни «механізм державного управління» та «механізм публічного управління», які взаємопов'язані між собою у наступному співвідношенні: перший термін є основою для другого. Встановлено, що наявними є різноманітні підходи стосовно виокремлення видів й відповідно формування класифікації механізмів публічного управління. На основі вивчення різних поглядів фахівців, здійснено систематизацію класифікаційних ознак механізмів публічного управління вищою освітою, а саме: за комплексністю; за функціональним призначенням; за рівнями державного управління; за особливостями побудови механізми публічного адміністрування; за об'єктами управління; за суб'єктами державного управління. Додатково запропоновано виокремлення наступних класифікаційних ознак механізмів публічного управління вищою освітою: за напрямами управління (механізм розвитку персоналу, який забезпечує реалізацію відповідної функції; механізм розвитку середовища, у котрому реалізується функція; механізм розвитку змісту діяльності із реалізації конкретної функції; механізм розвитку менеджменту/фінансування діяльності стосовно забезпечення конкретної функції; механізм оцінювання реалізації функції; механізм розвитку політики стосовно реалізації функції); за видом управління (механізми державного та недержавного управління); за способом реалізації (механізм публічного управління та публічного адміністрування); за функціями управління (планувальний; організаційний; мотиваційний; контрольний; регулятивний; аналітичний); за способом забезпечення ефективності (механізм забезпечення сталого розвитку; механізм цифрової трансформації; механізм забезпечення ефективності державного управління; адаптивні механізми державного управління. Перспективою наступних досліджень є формування дослідження механізмів публічного управління вищою освітою, які забезпечують підвищення ефективності функціонування публічних інституцій зазначеної галузі та розробка моделей їх імплементації за сучасних умов невизначеності та перспективності застосування нових підходів до публічного управління

Ключові слова: *механізми публічного управління, механізми публічного управління вищою освітою, публічне управління вищою освітою, публічне управління та адміністрування вищою освітою, класифікація механізмів публічного управління, класифікація механізмів державного управління.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день під час реформування вищої освіти важливу роль потрібно відводити механізмам управлінського впливу, які у спрощеному вигляді характеризуються як сукупність засобів та способів впливу суб'єкта владних повноважень на керований об'єкт. У цьому сенсі слід особливу увагу звернути на категорію «механізм державного управління», яка має відігравати важливу роль у питаннях упорядкування та розвитку вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які присвятили свої наукові праці дослідженню механізмів державного управління, можна виокремити: О. Барило [1], Н. Волкова [2], В. Григорович [3], Ю. Древаль [4], Т. Лукіна, А. Шошова [5], Н. Нижник, С. Мосов [6], Л. Приходченко [7], Р. Рудніцька, О. Сидорчук [8], І. Семенець-Орлова [9], О. Федорчак [10], В. Шевченко [11] та ін. З практичної точки зору, механізм державного управління визначає процеси управлінської діяльності органів державної влади у відповідній сфері. Однак, важливим є взаємозв'язок практичної й теоретичної складової задля одержання найбільш ефективного результату, через виокремлення відповідних його видів.

Мета статті. Слід зазначити, що трансформації, котрі можемо спостерігати у сфері публічного управління та адміністрування, в цілому, зумовили зміни в моделях управління державним сектором. Попри це, у теоретико-методичній й науковій літературі відсутній уніфікований підхід до

виокремлення класифікаційних ознак механізмів публічного управління, що й визначає актуальність тематики дослідження.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведеного емпіричного дослідження виявлено, що виокремлення механізмів дає змогу не тільки більш системніше розуміти особливості функціонування публічних органів влади, імплементації їхніх управлінських рішень та досягнення стратегічних й оперативних цілей, а й визначати перспективні напрями реформування зазначеного об'єкта. Також доцільно відмітити, що у цьому випадку мовиться про всесторонній опис і розуміння останнього [5, с. 87].

Вважаємо за необхідне зазначити, що на сьогоднішній день в літературних джерелах паралельно застосовуються терміни «механізм державного управління» та «механізм публічного управління», які взаємопов'язані між собою у наступному співвідношенні: перший термін є основою для другого.

Оскільки публічне управління передбачає взаємодію державного, приватного та громадського сектору через державні, місцеві та громадські інституції задля задоволення інтересів і потреб суспільства. Тому доцільно виокремити термін «механізм публічного управління», під яким, пропонується нами, розуміти сукупність засобів, заходів, стимулів, інструментів, які реалізовуються публічними інституціями задля досягнення визначеної цілі.

У результаті проведеного емпіричного дослідження, встановлено, що відсутнім є трактування терміну «механізм публічного управління вищою освітою», тому нами сформовано авторське бачення цієї дефініції, а саме, що це сукупність засобів, заходів, стимулів, інструментів, які реалізовуються публічними інституціями у сфері вищої освіти задля реалізації усіх функцій цієї галузі, досягнення визначених стратегічних цілей розвитку галузі через призму задоволення суспільних потреб та вимог в сучасних умовах невизначеності.

Таке тлумачення дефініції пов'язане із особливістю освітньої сфери і активним долучення до реалізації освітнього процесу та контролю за його якістю представників всіх трьох секторів (державного, приватного та громадського) через діяльність державних, місцевих та громадських інституцій, із виокремленням зацікавлених сторін (стейкхолдерів) освітнього процесу. Саме тому імплементація механізму публічного управління вищою освітою на сучасному етапі розвитку науки в питання публічного управління є більш актуальною й відповідною вимогам і викликам сьогодення, аніж застосування терміну «механізм державного управління», що обмежує можливості розвитку освітньої сфери.

Вивчення літературних джерел з дослідження публічного управління дало змогу встановити, що наявними є різноманітні підходи стосовно виокремлення видів й відповідно формування класифікації механізмів державного управління.

Значна кількість науковців у цілому виокремлюють наступні механізми державного управління: правовий, організаційний, фінансовий, кадровий, політичний, інформаційний, мотиваційний та інші.

Деякі дослідники [12] переконані, що для державного управління освітою притаманним є політичні, організаційні, правові, економічні та соціальні механізми. Інші ж переконані [13], що притаманний організаційно-комунікативний, нормативно-правовий, фінансовий та кадровий.

Для прикладу, дослідники В. Григорович [3] пропонує виокремлювати наступні види механізмів державного управління: організаційний, адміністративний, правовий, інформаційний та фінансовий. Автор переконаний, що з метою проведення аналізу і формування стратегії країни стосовно розвитку відповідної галузі, переліченим механізмам необхідно забезпечити взаємозв'язок, оскільки вони взаємопов'язані і повинні враховувати відповідні суспільні потреби й можливості.

Також в літературі можна простежити пропозицію класифікувати механізми державного управління на основі двох підходів: структурно-організаційного і структурно-функціонального. Систематизацію таких підходів було здійснено дослідником Л. Приходченко [7, с. 271]. Структурно-організаційний підхід передбачає організацію й реалізацію державного управління за допомогою дослідження таких його важливих складових, як: об'єкти і суб'єкти управління; функції їх виконання; взаємозв'язок між суб'єктами та об'єктами управління тощо. Структурно-функціональний підхід має на меті, під час вивчення механізмів державного управління акцентувати увагу на сукупності функціональних складових, тобто функцій, які реалізуються державою.

Відмітимо, що дослідниця Н. Волкова під час висвітлення тематики ефективності державного управління освітою запропонувала визначати її із урахуванням таких чинників, як: фінансово-економічні (передбачає врахування розвитку та конкурентоспроможності економіки, ресурсозабезпеченості освітньої сфери, пешочерговості бюджетної

політики) та організаційно-управлінські (врахування адаптації та відповідності освітньої сфери вимогам ринку праці, суб'єкт-об'єктивні зв'язки, постійності стратегічних пріоритетів розвитку, політичної волі щодо розв'язання проблемних питань в освітній сфері). Крім цього, визначається імплементацією публічно зазначених стратегічних й оперативних цілей, котрі задекларовані в нормативних документах [2, с. 65].

Переконані, що ефективність державного управління вищою освітою передбачає комплексний і системний підхід, що має на меті вироблення державної політики у сфері вищої освіти, котра відповідатиме міжнародним вимогам й пріоритетам розвитку освітньої системи, враховуватиме вітчизняні суспільні характеристики, та забезпечуватиме злагоджену співпрацю відповідних органів публічної влади на основі реалізації дієвих механізмів державного управління вищою освітою.

Більш деталізований підхід до виокремлення видів механізмів державного управління пропонує вчений О. Федорчак, за переконанням котрого, в залежності від сутності проблем та способів їх розв'язання за допомогою відповідних державних механізмів управління, їх можна класифікувати на складні (комплексні) й ті, що включають кілька відокремлених механізмів [10].

Доцільно зазначити, що під комплексним механізмом державного управління розуміють сукупність наступних підвидів механізмів: економічний (механізми державного управління різними видами діяльності, зокрема податковою, грошово-валютною, кредитною, банківською, інвестиційною, інноваційною, страховою та ін.); мотиваційний (система командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що сприяють підвищенню ефективності роботи співробітників публічних інституцій); організаційний (передбачає виокремлення об'єктів й суб'єктів державного управління, цілі, завдання, функції, методи управління тощо); політичний (механізм, що сприяє створенню певного виду політики, зокрема, економічної, соціальної, фінансової, промислової та ін.); правовий (передбачає такий вид забезпечення, як нормативно-правовий) [1, с. 67].

За переконаннями Шевченко В.М. [11], комплексний механізм державного управління у сфері вищої освіти, повинен передбачати наступні види механізмів: правовий; організаційний; фінансовий; інформаційний. Дослідники Н.Нижник та С. Мосов [6, с. 113] переконані, що під комплексним механізмом державного управління необхідно розуміти сукупність економічного, мотиваційного, організаційного, політичного і правового механізмів.

Також встановлено, що, крім комплексного механізму державного управління, наявними є недержавні механізми управління, зокрема: бізнесовий, конфесіональний, партійний та ін. Однак, вказані механізми не вокремлюються в розрізі конкретних класифікаційних ознак.

Науковець О. Коротич пропонує виокремлювати види механізмів державного управління в залежності від видів суб'єктів управління, зокрема в нашій країні механізми державного управління виконуються на наступних рівнях управління:

1) вищий рівень управління (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України);

2) обласний рівень (обласні ради, обласні державні адміністрації);

3) районний рівень (районні ради, районні державні адміністрації);

4) місцевий рівень (міські, селищні, сільські ради) [14, с. 36].

В залежності від особливостей побудови механізми публічного адміністрування розподіляються на цільовий механізм публічного адміністрування (направлені на досягнення встановленої цілі, мети), механізм функціонування підсистеми публічного адміністрування на різноманітних етапах розвитку суспільства та механізм реалізації процесу публічного адміністрування відповідними органами влади і певними посадовими особами.

Дослідник Шевченко В.М. пропонує класифікувати механізми державного управління за такими ознаками:

1) за функціональним призначенням дослідник Шевченко В.М., виділяє економічно-фінансові, інформаційно-аналітичні; організаційно-управлінські; соціально-політичні; правові; контрольні;

2) залежно від суб'єктів управління виділяють механізми державного управління: на рівні органів законодавчої влади; на рівні Президента; на рівні органів виконавчої влади; на рівні органів судової влади; на рівні органів місцевого самоврядування;

3) залежно від об'єкта управління виокремлюють механізми: загальнодержавні, регіональні, галузеві, територіальних громад, підприємств та організацій [11].

У своїй науковій праці Л. Паращенко резюмує, що система державного управління повинна

передбачати наступні механізми: механізм розвитку персоналу, який забезпечує реалізацію відповідної функції; механізм розвитку середовища, у котрому реалізується функція; механізм розвитку змісту діяльності із реалізації конкретної функції; механізм розвитку менеджменту/фінансування діяльності стосовно забезпечення конкретної функції; механізм оцінювання реалізації функції; механізм розвитку політики стосовно реалізації функції [15, с. 56]. Вважаємо, що зазначений перелік механізмів є актуальним і відображає напрями управління, тому нами запропоновано вищенаведені види механізмів класифікувати за цією ознакою.

Дослідниця Л.Параценко аргументує, що для освітньої галузі важливими є наступні механізми: педагогічного персоналу; розвитку навчального середовища (інфраструктури); розвитку контингенту; менеджменту / фінансування освіти; цілевизначення та освітньої політики; оцінювання і моніторингу освіти [15, с. 56].

На основі вивчення різних поглядів фахівців у сфері публічного управління стосовно видів механізмів державного та публічного управління, нами здійснено систематизацію класифікаційних ознак та представлено у вигляді табл. 1.

Варто відмітити, що систематизована класифікація видів механізмів публічного управління має в собі класифікаційні ознаки механізмів державного управління, які є складовою механізмів публічного управління.

Таким чином, внаслідок проведеного емпірич-

Таблиця 1

Класифікація механізмів публічного управління

Класифікаційна ознака	**Види механізмів**
1	2
За комплексністю	– комплексні; – включають кілька відокремлених механізмів
За функціональним призначенням	- економічний; – організаційний; – політичний; – правовий; – мотиваційний; – кадровий; – інформаційний (інформаційно-аналітичний); – комунікаційний
За рівнями державного управління	– вищий рівень управління (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України); – обласний рівень (обласні ради, обласні державні адміністрації); – районний рівень (районні ради, районні державні адміністрації); – місцевий рівень (міські, селищні, сільські ради)
За особливостями побудови механізми публічного адміністрування	цільовий механізм публічного адміністрування, механізм функціонування підсистеми публічного адміністрування на різноманітних етапах розвитку суспільства та механізм реалізації процесу публічного адміністрування відповідними органами влади і певними посадовими особами
За об'єктами управління	загальнодержавні, регіональні, галузеві, територіальних громад, підприємств та організацій.
За суб'єктами державного управління	– на рівні органів законодавчої влади; – на рівні Президента; – на рівні органів виконавчої влади; – на рівні органів судової влади; – на рівні органів місцевого самоврядування.
За напрямами управління *	– механізм розвитку персоналу, який забезпечує реалізацію відповідної функції; – механізм розвитку середовища, у котрому реалізується функція; – механізм розвитку змісту діяльності із реалізації конкретної функції; – механізм розвитку менеджменту/фінансування діяльності стосовно забезпечення конкретної функції; – механізм оцінювання реалізації функції; – механізм розвитку політики стосовно реалізації функції
За видом управління **	– механізми державного управління; – недержавні механізми управління (бізнесовий, конфесіональний, партійний та ін.)

Закінчення таблиці 1

1	2
За способом реалізації**	– механізм публічного управління; – механізм публічного адміністрування
За функціями управління (менеджменту)**	– планувальний (стратегічного планування, тактичного планування, оперативного планування); – організаційний; – мотиваційний; – контрольний; – регулятивний; – аналітичний (стратегічного аналізу, інформаційно-аналітичний)
За способом забезпечення ефективності**	– механізм забезпечення сталого розвитку; – механізм цифрової трансформації; – механізм забезпечення ефективності державного управління; – адаптивні механізми державного управління

Примітки: * – назва класифікаційної ознаки запропонована автором; ** – класифікаційна ознака і виокремлення видів механізмів запропоновано автором.

Джерело: складено автором

ного дослідження, вважаємо за доцільне виокремити наступні механізми публічного управління вищою освітою за класифікаційною ознакою «за функціональним призначенням»: економічний; мотиваційний; організаційний; політичний; правовий; політичний; кадровий; інформаційний (інформаційно-аналітичний); комунікаційний. З-поміж поширених механізмів, вважаємо за доцільне звернути увагу на виокремлений нами комунікаційний механізм публічного управління вищою освітою, котрий має передбачати сукупність засобів, способів, інструментів, які формують комунікації не тільки між суб'єктами та об'єктами управління, але й із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), які долучені до процесу управління, контролю за ефективністю діяльності та впливають на результативність публічних інституцій).

З-поміж визначених класифікаційних ознак, нами запропоновано виокремити ознаку «за видом управління», в межах якої виділяти механізми державного управління; недержавні механізми управління. Така класифікаційна ознака дає змогу більш чіткіше розуміти сутність механізмів публічного управління, що передбачає взаємодію державного, приватного й громадського сектору через діяльність державних, місцевих та громадських інституцій.

Дослідники М. І. Іщенко, Є. В. Міщук, А. С. Костенко обґрунтовують, що оскільки публічне управління не є тотожним до терміну публічне адміністрування, тому доцільно розрізняти механізм публічного управління (під яким запропоновано розуміти «способи реалізації публічної влади для досягнення стратегічних цілей») та механізм публічного адміністрування (під яким запропоновано розуміти «способи об'єктно-суб'єктної взаємодії як всередині публічної адміністрації, так і з її зовнішнім оточенням» пропонується до механізмів публічного управління відносити економічні, правові, комбіновані, а до механізмів публічного адміністрування – адміністративні, організаційні, комбіновані [16, с. 161].

З урахуванням наявності поглядів дослідників щодо існування мотиваційного, контрольного, організаційного механізмів управління, нами запропоновано застосовувати також до них класифікаційну ознаку «За функціями управління (менеджменту)» і виокремлювати в межах неї такі механізми, як: планувальний (котрий передбачає механізми стратегічного планування, тактичного планування, оперативного планування); організаційний; мотиваційний; контрольний (сукупність засобів, заходів, інструментів для здійснення контролю за об'єктом управління); регулятивний (сукупність засобів, заходів, інструментів націлених на усунення відхилень в керованій системі); аналітичний (передбачає наявність механізмів стратегічного аналізу, інформаційно-аналітичного). Такий підхід дасть змогу більш структурованіше підходити до формування механізмів на основі реалізації усіх функцій управління і цим самим забезпечить більш ефективне управління сферою вищої освіти, що побудоване з урахуванням концепції «Нове публічне управління» ("New public management").

Також нами запропоновано ще одну класифікаційну ознаку «за способом забезпечення ефективності», згідно якої нами виокремлено наступні механізми публічного управління: механізм забезпечення сталого розвитку (передбачає необхідність дотримання цілей сталого розвитку задля досягнення відповідного результату діяльності у довгостроковій перспективі); механізм

цифрової трансформації (сукупність засобів, заходів, інструментів, які дають змогу підвищити ефективність управлінського процесу, через застосування інноваційних цифрових технологій); механізм забезпечення ефективності державного управління (сукупність засобів, заходів, стимулів, інструментів, які націлені на підвищення ефективності державного управління); адаптивні механізми державного управління (сукупність засобів, заходів, стимулів, інструментів, які через призму використовуваних концепцій (збалансованості, інноваційності, сталості, динамічності, тощо) адаптовуються й застосовуються для підвищення ефективності управлінської діяльності й досягнення визначений цілей.

Резюмуючи, вважаємо за доцільне відмітити, що структура механізму публічного управління передбачає наявність організаційного, правового, економічного, мотиваційного, кадрового та інформаційного компонентів, сукупність котрих відображає усі суттєві складові функціонування системи публічного управління, що передбачає взаємозв'язок державного, приватного й громадянського сектору через діяльність державних, місцевих та громадських інституцій, зокрема, у частині: реалізації функцій (організаційний), дотримання чинного законодавства та нормативних приписів (правовий), забезпечення ефективності (економічний), наявність стимулів (мотиваційний), наявність кваліфікованого персоналу (кадровий), можливості функціонування (інформаційний) та налагодження комунікативного взаємозв'язку між усіма зацікавленим сторонами управлінського процесу (комунікаційний).

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження встановлено, що на сьогоднішній день наявні в Україні механізми (а саме, економічний, політичний, правовий, організаційний, мотиваційний, кадровий та ін.) публічного управління вищою освітою не відповідають суспільним запитам у загальному і не забезпечують досягнення ефективного публічного управління вищою освітою, що в стратегічній перспективі матиме негативні прояви для забезпечення суспільного розвитку нашої країни. Виявлена ситуація потребує вдосконалення механізмів та пошуку шляхів більш ефективного їх застосування для системи вищої освіти.

Перспективою наступних досліджень є формування дослідження механізмів публічного управління вищою освітою, які забезпечують підвищення ефективності функціонування публічних інституцій зазначеної галузі та розробка моделей їх імплементації за сучасних умов невизначеності та перспективності застосування нових підходів до публічного управління.

Список літератури:

1. Барило О. Г. Аналіз визначень поняття «механізми державного управління» та його уточнення для сфери цивільного захисту. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 63–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_1_14 (дата звернення: 12.12.2023).

2. Волкова Н. В. Визначення ефективності державного управління освітою. 2009. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Dutp/2009-1/doc_pdf/VolkovaNV.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

3. Григорович В. Р. Удосконалення управлінських механізмів державної підтримки системи охорони здоров'я в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_2_13 (дата звернення: 12.12.2023).

4. Древаль Ю. Д. Механізми державного управління вищою освітою в Україні: проблеми формування та вдосконалення. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління.* № 2. 2014. С. 107–111.

5. Лукіна Т. О., Шошова А. Г. Удосконалення механізмів державного управління спеціальними закладами для дітей з особливими освітніми потребами. *Державне управління: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 86–96.

6. Нижник Н. Р., Мосов С. П. Державне управління в Україні: функція координування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2014. № 6. С. 111–116.

7. Приходченко Л. Сутність понять механізмів держави, державного управління та державного регулювання. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2008. № 3. С. 269–274.

8. Рудніцька Р. М., Сидорчук О. Г. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. *Публічне управління: теорія та практика.* 2014. № 4. С. 50–60.

9. Semenets-Orlova, I., Kushnir, V., Rodchenko, L., … Druz, O., Rudenko, M. Organizational development and educational changes management in public sector (case of public administration during war time) | Desenvolvimento organizacional e gestão de mudanças educacionais no setor público (caso da administração pública em tempo de guerra). *International Journal of Professional Business Review*. 2023. № 8 (4), e01699.

10. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування* : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf (дата звернення 13.12.2023).

11. Шевченко В. М. Особливості формування механізмів державного управління вищими навчальними закладами в умовах євроінтеграції та інноваційного розвитку України. *Державне будівництво.* 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_47 (дата звернення 13.12.2023).

12. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. Акад. упр. При Президентові України ; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук. ред. колегія: Ю. П. Сурмін, П. І. Надолішній та ін. 2011. 692 с.

13. Дубенко С. Д., Максименко К. О., Овчарук О. В. Споживча політика в системі державного управління : навч. метод. посіб. Київ : Тютюкін, 2009. 284 с.

14. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України : монографія. Харків : Вид-во ХарРІДУ НАДУ Магістр, 2006. 220 с.

15. Паращенко Л. І. Державне управління розвитком загальної середньої освіти в Україні: методологія, стратегія, механізми : монографія. Київ : Майстер книг, 2011. 285 с.

16. Іщенко М. І., Міщук Є. В., Костенко А. С. Механізми та технології публічного управління й адміністрування у сфері партнерства місцевої влади з бізнес-структурами. *Держава та регіони. Серія : Державне управління.* 2019. № 3 (67). С. 159–164.

Piatnychuk I.D. CLASSIFICATION OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF HIGHER EDUCATION

The article examines the issue of classification of mechanisms of public management of higher education. It was found that the terms "mechanism of state administration" and "mechanism of public administration" are used in parallel in literary sources today, which are interconnected in the following relationship: the first term is the basis for the second. It has been established that there are various approaches to distinguishing types and, accordingly, forming a classification of public management mechanisms. On the basis of the study of different views of specialists, a systematization of the classification features of mechanisms of public management of higher education was carried out, namely: by complexity; by functional purpose; by levels of state administration; according to the construction features of public administration mechanisms; by management objects; by subjects of state administration. In addition, the following classification features of the mechanisms of public management of higher education are proposed to be distinguished: by direction of management (mechanism of personnel development, which ensures the implementation of the corresponding function; mechanism of development of the environment in which the function is implemented; mechanism of development of the content of activities for the implementation of a specific function; mechanism of development of management/financing of activities regarding the provision of a specific function; the mechanism for evaluating the implementation of the function; the mechanism for the development of policy regarding the implementation of the function); by type of management (state and non-state management mechanisms); according to the method of implementation (mechanism of public management and public administration); by management functions (planning; organizational; motivational; control; regulatory; analytical); by the method of ensuring efficiency (mechanism of ensuring sustainable development; mechanism of digital transformation; mechanism of ensuring efficiency of public administration; adaptive mechanisms of public administration.

The perspective of the following studies is the formation of a study of the mechanisms of public management of higher education, which ensure an increase in the efficiency of the functioning of public institutions of the specified field and the development of models of their implementation under modern conditions of uncertainty and the prospects of applying new approaches to public management.

Key words: *mechanisms of public management, mechanisms of public management of higher education, public management of higher education, public management and administration of higher education, classification of mechanisms of public management, classification of mechanisms of state management.*

УДК 351.712:338.49
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/09

Щербак В.М.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ТРАНСРЕГІОНАЛЬНА СПІВПРАЦЯ: ПОРЯДОК ДЕННИЙ ТА ПРЕДМЕТИ ВІДАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто регіональну політика та міжнародну співпрацю, які виступають елементами державної політики у багатьох пострадянських державах. Вивчено особливості традиційних підходів до координування і контролю щодо транскордонної співпраці та причини їх домінування. Встановлено ознаки європейської інтеграції як важливого завдання з адаптації до світових та європейських норм транскордонної/трансрегіональної співпраці. З'ясовано специфіку пошуку державою гнучкої моделі координації та стимулювання регіональної співпраці на сучасному етапі. У статті застосовуються фахові методологічні інструменти сучасних наук публічного управління. Виявлено, що відчувається зростання цікавості до України та щире бажання надати їй допомогу з боку міжнародної спільноти. Розкрито залежність стратегії трансрегіональної співпраці від усвідомлення небезпеки, готовності їй запобігати та зовнішніх умов, які визначають її актуальність. Доведено необхідність поширення прикладів усвідомлення політичними лідерами необхідності консенсусного бачення проблем та перспектив трансрегіональної співпраці. З'ясовано потребу перегляду змісту та перспектив трансрегіональної співпраці за умов глобалізації та технологічної революції. Приділено увагу ефективності перетворення публічного менеджменту трансрегіональної співпраці на ефективний командний механізм. З'ясовано значення новітнього змісту трансрегіональних контактів, які надають більш вигідні пропозиції співпраці. Встановлено, що середовище вільного циркулювання нових ідей та підходів формується як наслідок інноваційно – технологічної революції. Доведено, що досвід конкретних регіонів світу свідчить, що участь політичної співпраці зовсім не означає інтенсифікації економічних відносин та реалізації проєктів. Встановлено, що приклад туризму засвідчує, що трансрегіональна співпраця може бути орієнтована на конкретний регіон. Розкрито актуалізацію кластерного підхіду стосовно питання організаційної та інституційної спроможності держав та конкретних регіонів, а також щодо розвитку інфраструктури певних галузей. З'ясовано, що на сучасному етапі однією із форм урядового піклування трансрегіональною співпрацею виступає патронат голів держави. Доведено, що євроінтеграція виступає постійно діючим чинником інтересу України до трансрегіональної співпраці. Зроблено висновок про завдання щодо усвідомлення потреб конкретних регіонів та спроможності локальних громад і регіональної публічної влади подавати заявки на трансрегіональну допомогу та взаємовигідний економічний обмін.

Ключові слова: *трансрегіоналізм, порядок денний, економічна ефективність, децентралізація, адаптація, управлінська ініціатива.*

Постановка проблеми. Створення дієвих механізмів стимулювання регіонального співробітництва вимагає переформулювання завдань та визначення нових ефективних механізмів досягнення проміжних та кінцевих цілей. Регіональна політика та міжнародна співпраця іноді виступають протилежними елементами державної політики в багатьох пострадянських державах. Попри істотні зміни, які вже відбулися в період глобалізації, традиційні підходи до координування і контролю щодо транскордонної співпраці з нею продовжують домінувати.

Для сучасної України в контексті європейської інтеграції важливим завданням є адаптація до світових та європейських норм транскордонної/трансрегіональної співпраці. Ця адаптація має здійснюватися з урахуванням небезпеки та викликів, спричинених російською агресією. Ідеться як про посилення контролю за рухом ресурсів громадян, так і про зняття штучних бар'єрів та відомчих суперечностей у відносинах між зацікавленими сторонами. Отже, українська держава на сучасному етапі шукає гнучку модель координації та стимулювання регіональної співпраці. Це вимагає ідентифікації змісту цієї діяльності та основних потреб територій, які будуть залучені до неї.

Прогнозування рівня транснаціональної співпраці істотно ускладнюється реаліями війни

росії проти України. Разом з цим, відчувається зростання цікавості до України та щире бажання надати допомогу нашій державі з боку міжнародної спільноти. Ці чинники та «налаштування» громадської думки повинні бути ефективно використані в сучасних умовах.

Аналіз останніх публікацій. Основні вектори еволюції сучасної трансрегіональної співпраці вивчає потужна група знаних українських вчених. Т. Бутенко здійснює оцінку міжрегіональної економічної інтеграції в Україні [1], Т. Гордєєва розглядає міжнародні торговельні суперечки у сучасній регулятивній парадигмі [2], Є. Іванов вивчає мегарегіональні торговельні угоди, їх основні положення та потенційний вплив на глобальну торгівлю [7], Н. Калюжна надає увагу міждержавним торговельним конфліктам як уособленню політики непротекціонізму [8], В. Панченко та Н. Резнікова аналізують нову норму світової економіки як середовище становлення неопротекціонізму [11]. Поряд з цим, істотним завданням сучасної науки залишається встановлення змісту порядку денного регулювання сучасної трансрегіональної співпраці.

Метою статті є з'ясування порядку денного сучасної транснаціональної співпраці. Завданням статті є виявлення особливостей адаптації публічного врядування до нових параметрів трансрегіонального співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порядок денний трансрегіональної співпраці включає не лише перспективи розширення контактів між територіями різних країн, але й ризики, відповідно до яких публічне управління має формувати стратегії реагування. Ця стратегія залежить від усвідомлення небезпеки, готовності їй запобігати та зовнішніх умов, які визначають її актуальність. Серед таких викликів провідне місце посідає транскордонна злочинність. Згідно з українським дослідником Д. Чувиріним, «динаміка процесу глобалізації, зокрема зменшення бар'єрів на шляхах руху вантажів та основних пасажиропотоків, міжнародних фінансових операцій, дозволили транскордонній злочинності розширити діапазон своїх інтересів та діяти за межами традиційних кордонів, використовуючи нові можливості для швидкого переміщення своєї діяльності в різні регіони світу. Основні (за родом діяльності) міжнародні злочинні організації стали глобальнішими. Одночасно, більшість місцевих кримінальних груп розширили свою діяльність за межі держав, створюючи загально-регіональні загрози» [13, с. 70].

Подолання комплексу проблем в рамках міжнародної співпраці визначає наявність конкретних схем та структур, які забезпечують постійні контакти на рівні урядів. Наявність організацій міждержавної співпраці в конкретних регіонах світу є прикладом усвідомлення політичними лідерами необхідності консенсусного бачення проблем та перспектив трансрегіональної співпраці. С. Шергін справедливо наголошує, що «у рамках Європейського Союзу діють двосторонні контакти з багатьма учасниками АСЄМ, зокрема з країнами АСЕАН, Китаєм, Японією, Індією, Кореєю та росією. Окремі держави, наприклад, Південна Корея, мають аналогічні механізми двосторонньої співпраці з Асоціацією і водночас із провідними гравцями ЄС, який є для неї основним іноземним інвестором. Головна перевага АСЄМ полягає в тому, що дві частини цієї організації – ЄС і АСЕАН, розвиваючи економічну інтеграцію на власних теренах, сприяють розвиткові міжрегіональної інтеграції в Азії та Європі. Особливо це стосується інтеграції за формулою АСЕАН+3 (Японія, Китай, Південна Корея)» [14, с. 33].

Порядок денний трансрегіональної співпраці на початковому етапі формується на основі процедур та правил, які визначали контакти в минулому. Однак в умовах глобалізації та технологічної революції існує потреба перегляду змісту та перспектив трансрегіональної співпраці. В. Єсіна слушно вважає, що «розвиток міжрегіональних взаємодій більшою мірою відноситься до компетенції практичної діяльності самих регіонів. Прямий зв'язок регіонів між собою за умови орієнтації на законодавчі положення й основи державної політики, на наш погляд, може забезпечити більш корисні результати в реальному часі виконання завдань і зобов'язань, що несуть взаємовигоду регіонам-учасникам» [5].

Інноваційність виступає одним з ключових пріоритетів удосконалення трансрегіональної співпраці. Що більш новітній зміст несуть контакти, то більш вигідним виступає пропозиція співпраці. Її перспективи визначаються початковим технологічним рівнем партнерів. На думку В. Єсіної, «розробки стратегій розвитку на регіональному рівні та врахування зростаючої ролі міжрегіональних взаємодій в активації інноваційного процесу в Україні, концентрують увагу на трьох складових регіональної політики, а саме: оцінці інноваційного потенціалу, проектуванні стратегічних програм і реформуванні механізмів їх реалізації» [5].

Актуальними аспектами порядку денного трансрегіональної співпраці слід вважати креативність

та неординарність підходів до збільшення обсягів співпраці. Середовище вільного циркулювання нових ідей та підходів формується як наслідок інноваційно-технологічної революції. Згідно з аналізом практичної діяльності регіонів щодо розробки перспектив інноваційного розвитку, здійсненого В. Єсіною, «виявлено значні недоліки в цій роботі, серед яких – несистемність, неоригінальність (відсутність специфіки своєї стратегічної лінії), незавершеність розробок. Для їх подолання запропоновано нові типи моделей розвитку, що базуються на постійній практиці ведення робіт щодо управління інноваційним процесом в кожному регіоні» [5].

Аналіз ефективності міжрегіональної економічної діяльності сучасної України призводить до висновків про консервативність вузького географічного розподілу трансрегіональних ініціатив. Приклади конкретних регіонів світу свідчать, що участь політичної співпраці зовсім не означає інтенсифікації економічних відносин та реалізації проєктів. Ю. Присяжнюк вважає за можливе поширити висновки про тенденції економічних зв'язків між Україною і країнами Центральної та Східної Європи. «Розглядаючи регіони цих країн як їхні частини, на міжрегіональну співпрацю. Через брак необхідної для аналізу статистичної інформації про економічні зв'язки між регіонами країн Центральної та Східної Європи та України, методом перенесення знань про ціле на його частини», вказує науковець [12, с. 249].

Крім географічно-просторового підходу до визначення актуального порядку денного трансрегіональної співпраці є важливим галузевий принцип. Приклад туризму засвідчує, що трансрегіональна співпраця може бути орієнтована на конкретний регіон. Метою співпраці, зокрема, виступає інтенсифікація експлуатації туристичних послуг. Ю. Леонт'єва та Н. Влащенко справедливо роблять висновок, що «чинники, які впливають на розвиток туризму, є важливими для формування механізму управління і розвитку дослідженого явища, однак вони не будуть враховуватися в процесі виконання міжрегіональної кластеризації. Також вважаємо, доцільним розширити групу показників підсистеми «підприємство» за допомогою введення показників обсягу наданих послуг, які пропонується виділити додатковою аналітичною групою» [10, с. 178].

Пошук нових організаційних форм галузевої співпраці між регіонами визначається необхідністю раціонального використання ресурсів та механізмів прийняття рішень. Кластерний підхід актуалізує питання організаційної та інституційної спроможності держав та конкретних регіонів щодо розвитку інфраструктури певних галузей. Ю. Леонт'єва та Н. Влащенко визначають «принципові контури туристських кластерів, до яких відносять єдину систему стратегічного управління, налагодженість виробничих зв'язків і стабільність грошових потоків, корпоративну відповідальність і гнучкий механізм управління прибутком та інвестиціями. Як нова організаційна структура туристський кластер формує свою нормативно-правову базу внутрішніх відносин (ціни, об'єкти постачань, квоти та ін.), налагоджує управлінський облік, створює резервні фонди, тобто освоює мобільну й оперативну технологію ефективної діяльності кластера» [10, с. 183].

Кейси горизонтальної співпраці між прикордонними регіонами виступають важливим чинником оптимізації порядку денного взаємодій між економічними акторами та установами. Разом з цим, важливого значення набуває також політична діяльність центральних урядів та їх зацікавленість у конкретних міжрегіональних проектах. На сучасному етапі однією із форм урядового піклування трансрегіональною співпрацею виступає патронат голів держави. Як вважають Л. Левашова та Н. Савіна, «у контексті розвитку міжрегіонального співробітництва, надзвичайно важливим заходом залишається Конференція голів обласних державних адміністрацій, обласних рад України та воєвод і маршалків воєводств Республіки Польща, яка відбувається в рамках Економічного форуму «Україна-Польща» під патронатом та за участі президентів України та Польщі» [9, с. 77].

Мотивація до модернізації трансрегіональної співпраці підживлюється не лише з центрального рівня, але й з рівня локальних громад. Локальний порядок денний може стимулювати трансрегіональну співпрацю на основі впровадження проєктів місцевого розвитку. На думку Л. Левашової та Н. Савіної, «системна і сконсолідована політика щодо розвитку транскордонного співробітництва в значній мірі дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжувати рецидиви периферійності у соціальноекономічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць» [9, с. 78].

Географічна локалізація конкретних економічних ініціатив з'являється як наслідок стратегічних прагнень конкретних держав. У цьому контексті євроінтеграція виступає постійно діючим чинником інтересу України до трансрегіональної співпраці. Це тло для конкретних форм організації міжрегіональних взаємодії. Згідно

з Л. Левашовою та Н. Савіною, «основною організаційною формою транскордонного співробітництва є єврорегіони, практика функціонування яких в останні роки показала свою ефективність у справі ліквідації бар'єрів для вільного руху людей, товарів, послуг, капіталів» [9, с. 78].

Обрання оптимальної форми регіональної співпраці дозволяє задовольнити інтереси всіх сторін та побудувати відносини на довгий термін. При цьому сучасні міжнародні економічні об'єднання пропонують власні оптимальні форми для співпраці та подальшого розвитку. На це, зокрема, вказує досвід функціонування Міжрегіональної Асоціації «Карпатський єврорегіон» – найбільшого з усіх нині існуючих єврорегіонів, який об'єднує прикордоння п'яти країн: України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. З боку України до Асоціації входять Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області, з боку Польщі – Підкарпатське та Малопольське (лише одна ґміна Ропа) воєводства [9, с. 79].

Важливим елементом порядку денного реформування трансрегіональної співпраці слід вважати переформатування відносин між регіонами всередині конкретних держав. Приклад сучасної України дозволяє говорити про поступове подолання архаїчних практик взаємодії між економічними системами регіонів. Згідно з І. Заблодською та Є. Ахромкіним, «домінування протягом тривалого періоду постачальницько-збутових економічних відносин між регіонами зумовило формування в основному торгових зв'язків як найпростішої форми міжрегіонального короткострокового співробітництва обминаючи проблеми спільного використання природних, особливо води. Активізація міжрегіонального співробітництва у довгостроковому періоді, передбачає формування та реалізацію стратегій й програм міжрегіонального (транскордонного) співробітництва, які мають завбачувати використання новітніх організаційних форм і визначити основні завдання їх функціонування» [6, с. 24].

Порядок денний трансрегіональної співпраці включає коло питань, які стосуються конкретних предметів відання інститутів публічної влади та місцевого самоврядування. Важливим елементом еволюції цих відносин є розширення кількості стейкхолдерів трансрегіональної співпраці та державної регіональної політики. Як стверджують І. Заблодська та Є. Ахромкін, «особливе місце у сучасних організаційних формах міжрегіонального співробітництва займають єврорегіони. Сьогодні це одна з найбільш поширених форм розвитку трансграничної співпраці в ЄС та вирішення проблем раціонального використання спільних природних ресурсів (особливо водних). Значного імпульсу транскордонному співробітництву надасть інформаційна підтримка цього процесу, яка має бути сформована у відповідну інформаційну інфраструктуру, розвиток якої обумовлений слабкістю зв'язків між регіонами-учасницями євро регіонів»[6, с. 24].

Таким чином, порядок денний регіональної співпраці в сучасний період складається з процедурних та інституційних засад, а також векторів економічного і суспільно-політичного розвитку. Подолання інерції бюрократичної структури та директивного урядування має забезпечити комплексний розвиток міжрегіональних контактів, а також надати можливість визначати конкретні цілі й плани співпраці.

Висновки. Таким чином, параметри трансрегіональної співпраці на сучасному етапі формуються на основі потреб відновленням глобальної економіки після Covid-19. Також світові економічні лідери намагаються перебудувати механізми світової економіки внаслідок відповідно до кризових елементів і явищ, які виникли внаслідок російської агресії. У зв'язку з цим трансрегіональна співпраця набуває вимірів міждержавної взаємодопомоги, ресурсного забезпечення, подолання наслідків кризи. Поряд з цим, Україна має будувати власний профіль економічної співпраці. Ідеться про диверсифікацію джерел енергетичного забезпечення та інших товарів і послуг, гнучкість підходу до стимулювання трансрегіонального співробітництва.

Завдання трансформації підходів публічного врядування полягає в усвідомленні потреб конкретних регіонів та спроможності локальних громад і регіональної публічної влади своєчасно подавати заявки на допомогу та взаємовигідний економічний обмін. Зазначені дії та процеси вимагають інформаційно-аналітичної діяльності та компетентності відповідних установ і структур. Бажаними проєктами в цьому контексті є формування електронної бази потреб регіонів для її трансляції на трансрегіональний і міждержавний рівень. Успіх трансрегіональної співпраці буде залежати від ініціативності та динамічності центрів прийняття рішень й управлінських структур. Підвищення інституційної спроможності публічної влади в контексті трансрегіональної співпраці вимагає подальшого дослідження тематики, порушеної в даній статті.

Список літератури:

1. Бутенко Т. О. Оцінка міжрегіональної економічної інтеграції в Україні. *Економіка та право.* 2013. № 2. С. 126–131.

2. Гордєєва Т. Міжнародні торговельні суперечки у сучасній регулятивній парадигмі. *Міжнародна економічна політика*. 2013. № 2 (19). 125 с.

3. Дугінець Г. К. Павлишина Санкції у зовнішній торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 6. С. 5–17.

4. Європейська Бізнес Асоціація. URL: https://eba.com.ua/pravovi-aspekty-ukrayinskyhsanktsij/.

5. Єсіна В. О. Розвиток інноваційного потенціалу регіону з використанням механізму управління міжрегіональними взаємодіями. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси.* 2013. Вип. 10 (1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10 (1)__28.

6. Заблодська І. В., Ахромкін Є. М. Інфраструктурні забезпечення активізації міжрегіонального співробітництва в Україні: стан та задуми. *Прометей.* 2013. № 1. С. 22–25.

7. Іванов Є. І. Мегарегіональні торговельні угоди: основні положення та потенційний вплив на глобальну торгівлю. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки.* 2016. Вип. 17 (1). С. 38–42.

8. Калюжна Н. Г. Міждержавні торговельні конфлікти як уособлення політики непротекціонізму. *Проблеми системного підходу в економіці*. Київ. 2019. Вип. 1 (69). С. 30–36.

9. Левашова Л. Н. Савіна Міжрегіональна співпраця як елемент розвитку польсько – українського економічного співробітництва. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. Вип. 3. С. 72–89.

10. Леонт'єва Ю. Ю., Влащенко Н. М. Прикладні аспекти міжрегіональної кластеризації в туризмі. *Бізнес Інформ*. 2012. № 9. С. 177–183.

11. Панченко В., Резнікова Н. Нова норма світової економіки як середовище становлення неопротекціонізму. *Міжнародні відносини*. Серія «Економічні науки»: збірник наукових праць. 2014. № 4. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3144.

12. Присяжнюк Ю. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічних міжрегіональних зв'язків України. *Вісник Львівського університету*. Сер. : Міжнародні відносини. 2011. Вип. 28. С. 243–252.

13. Чувирін Д. Е. Сучасний стан та перспективи міжрегіональної протидії організованому наркобізнесу (досвід деяких країн світу). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. 69–82.

14. Шергін С. АСЄМ – діюча модель міжрегіональної співпраці. *Зовнішні справи*. 2013. № 3. С. 32–36.

Shcherbak V.M. TRANS-REGIONAL COOPERATION: THE AGENDA AND SUBJECTS OF RESPONSIBILITY IN MODERN CONDITIONS

Regional policy and international cooperation, which are elements of state policy in many post-Soviet states, are considered. Peculiarities of traditional approaches to coordination and control of cross-border cooperation and the reasons for their dominance are studied. Signs of European integration as an important task of adaptation to global and European norms of cross-border/transregional cooperation have been established. The specificity of the state's search for a flexible model of coordination and stimulation of regional cooperation at the current stage has been clarified. The article uses professional methodological tools of modern public administration sciences. It was revealed that there is a growing interest in Ukraine and a sincere desire to provide assistance to our state on the part of the international community. The dependence of the strategy of transregional cooperation on awareness of danger, readiness to prevent it and external conditions that determine its relevance is revealed. The need to spread examples of awareness by political leaders of the need for a consensus vision of the problems and prospects of transregional cooperation is proven. The need to review the content and prospects of transregional cooperation under the conditions of globalization and technological revolution has been clarified. Attention is paid to the effectiveness of the transformation of public management of transregional cooperation into an effective team mechanism. The meaning of the latest content of transregional contacts, which provide more profitable offers for cooperation, is clarified. It is established that the environment of free circulation of new ideas and approaches is formed as a result of the innovation and technological revolution. It has been proven that the experience of specific regions of the world show that the participation of political cooperation does not at all mean the intensification of economic relations and the implementation of projects. It was established that the example of tourism proves that transregional cooperation can be focused on a specific region. The actualization of the cluster approach regarding the issue of organizational and institutional capacity of states and specific regions, as well as regarding the development of the infrastructure of certain industries, has been revealed. It was found that at the current stage, patronage of the heads of state is one of the forms of governmental patronage of transregional cooperation. It has been proven that European integration acts as a permanent factor of Ukraine's interest in transregional cooperation. A conclusion was made about the task of understanding the needs of specific regions and the ability of local communities and regional public authorities to submit applications for transregional aid and mutually beneficial economic exchange.

Key words: *transregionalism, agenda, economic efficiency, decentralization, adaptation, managerial initiative.*

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/10

Андреєв В.М.
Профспілка працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ ЯК СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНО-СЛУЖБОВИХ ВІДНОСИН В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Автором досліджено сутність та важливість інституціонального впливу на роль публічних службовців у сучасному державному управлінні. Зазначено, що інституціоналізація формує не тільки принципи взаємодії в адміністративному оточенні, але також впливає на ключові аспекти ефективності, легітимності та стабільності державного управління. Розуміння важливості інституціоналізації та реалізації публічної влади в сучасному суспільстві вимагає вивчення різноманітних теорій, які розкривають ключові аспекти цих понять. В статті подана таблиця, що містить короткий аналіз основних теорій, пов'язаних із зазначеними поняттями, та їхнє застосування в публічної влади. Отже, розгляд ролі інституцій у формуванні публічного службовця дозволяє визначити ключові аспекти, які сприяють його компетентності, незалежності та ефективності в процесі виконання обов'язків на користь громадян та суспільства. Таким чином, аналіз впливу інституціональних змін на публічного службовця важливий для розуміння та адаптації до нових вимог та умов в роботі владних структур. Це сприяє вдосконаленню системи управління та забезпечує високий рівень професіоналізму у сфері публічної служби. Проведено, що дослідження вказує на важливість цього процесу для успішного функціонування публічної влади та необхідність розуміння можливих викликів і перспектив для досягнення оптимальних результатів у служінні суспільству. Визначено, що інституціоналізація публічного службовця забезпечує стабільність, професіоналізм та захист від зовнішніх впливів, стаючи фундаментальною складовою успішної публічної влади. Досліджено, актуальність питання інституціоналізації публічного службовця у світлі сучасних викликів, таких як зростання очікувань громадян, політичні зміни та технологічний прогрес. Здійснення аналізу цієї теми є важливим кроком у забезпеченні ефективної та легітимної роботи державного апарату в сучасному адміністративному середовищі.

Ключові слова: *Інституціоналізація, публічний службовець, публічно-службові відносини, публічна влада, правові рамки, професійна етика, стандарти поведінки.*

Постановка проблеми. Проблематика інституціоналізації публічного службовця в публічно-службових відносинах та в процесі реалізації публічної влади виникає на фоні актуальних викликів та перетворень у сфері державного управління. Значущість цієї теми виявляється у необхідності забезпечення ефективності та стабільності державного апарату, враховуючи зростаючі очікування громадян, динаміку політичних процесів і швидкі технологічні зміни. Вирішення цієї проблеми є критичним для встановлення високого рівня професіоналізму та довіри до публічної служби, що визначає успішну реалізацію публічної влади в інтересах громадянства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми ролі інституціоналізації публічного службовця як суб'єкта публічно-службових відносин в процесі реалізації публічної влади досліджували такі науковці, як: О. Акімов, М. Карпа, С. Селіванов, О. Дєгтяр, Є. Іванов, Н. Липовська, В. Малиновський, Л. Мосора, Ю. Пайда, С. Серьогін, Н. Липовська, Є. Бородін та інші.

Мета статті полягає у вивченні ролі інституціоналізації публічного службовця в публічно-службових відносин та її впливу на реалізацію публічної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне суспільство неможливо уявити без ефективної публічної служби, яка відіграє важливу роль у забезпеченні розвитку та добробуту країни. Однак успішність цієї системи значною мірою

залежить від інституціоналізації публічного службовця, яка визначає його роль, повноваження та відповідальність в публічно-службових відносин та реалізації публічної влади.

Висловлено, що думку вченого Л. Мосора [7, с. 41], який стверджує, що інституціоналізація публічного службовця є критичним елементом для забезпечення стабільності та неперервності у функціонуванні системи публічної служби. Встановлення основних стандартів та процедур гарантує унікальність управлінських змін, забезпечуючи безперервне надання важливих послуг громадянам.

Підвищення професійного рівня та компетентності публічних службовців регулюється Законам України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-IX [9] , який визначає загальні принципи та стандарти державної служби, включаючи вимоги до кваліфікації та професійної підготовки службовців.

Доречно розглянути думку вченого О. Акімова [1], що інституціолізована система дарує публічним службовцям недоторканість від небажаних політичних впливів. Це стає гарантією того, що вони можуть виконувати свої обов'язки незалежно від коливань у політичному курсі, зберігаючи об'єктивність та пріоритети державних інтересів. Збереження довіри громадян до публічної служби – ще одна вагома перевага інституціоналізації. Прозорі та справедливі процедури відбору та призначення забезпечують, що громадяни сприймають публічну службу як надійний інструмент для задоволення своїх потреб.

Слід додати, що високий рівень професіоналізму та додержання етичних стандартів серед публічних службовців, який визначається процесами інституціоналізації, визнається ключовим фактором для забезпечення ефективності та легітимності державної влади. Це допомагає створити об'єктивне та довірене оточення, в якому приймаються важливі рішення для країни та її громадян.

Розуміння важливості інституціоналізації та реалізації публічної влади в сучасному суспільстві вимагає вивчення різноманітних теорій, які розкривають ключові аспекти цих понять. Нижче подана таблиця, що містить короткий аналіз основних теорій, пов'язаних із зазначеними поняттями, та їхнє застосування в публічної влади.

Необхідно звернути увагу, що на думку вченого Є. Іванова, що інституціоналізація публічного службовця визначається системою формалізованих структур, норм, традицій та цінностей, які визначають його функції та поведінку в органах влади. Розглядаючи роль інституцій у формуванні публічного службовця, важливо звернутися до кількох ключових аспектів:

− *норми та стандар*ти: встановлює стандарти професійної поведінки та норми етики для публічних службовців. Це включає в себе вимоги до чесності, прозорості та відданості служінню громаді;

− *процедури набору та оцінки*: визначають процедури набору, навчання та оцінки публічних службовців. Вони спрямовані на забезпечення відбору кваліфікованих кандидатів та постійного професійного розвитку;

− *захист від політичних тисків*: повинна гарантувати незалежність публічних службовців від політичних тисків. Це дозволяє їм виконувати свої обов'язки на основі професіоналізму та об'єктивності;

− *система навчання та розвитку:* передбачає систему постійного навчання та розвитку, яка дозволяє публічним службовцям удосконалювати свої навички та адаптуватися до змін у суспільстві;

Таблиця 1

Теоретичний аналіз інституціоналізації та реалізації публічної влади

Теорія	Основна ідея	Застосування в контексті публічної влади
Інституціоналізм	формалізація та стабілізація соціальних відносин через інституції	визначення структур та правил управління, вплив на регулювання влади
Новий інституціоналізм	раціональний вибір та трансакційні витрати у формуванні інституцій	вивчення впливу інституцій на поведінку та формулювання політик
Влада та ресурси	аналіз влади як розподілу ресурсів у суспільстві	визначення доступу до ресурсів, вплив на прийняття рішень
Публічне управління	раціональне та ефективне управління ресурсами для досягнення цілей	оптимізація процесів, забезпечення управлінської ефективності
Легітимність та легітимізація	отримання легітимності та підтримки владою від громадян	формування легітимності через встановлення правил та процедур

Таблиця модифікована автором [10]

– *відповідальність та визначеність ролей*: визначають систему відповідальності та чітко визначають ролі публічних службовців, забезпечуючи їхню ефективність та відповідність вимогам [3].

Отже, розгляд ролі інституцій у формуванні публічного службовця дозволяє визначити ключові аспекти, які сприяють його компетентності, незалежності та ефективності в процесі виконання обов'язків на користь громадян та суспільства.

На думку М. Карпа [4], що інституціоналізація публічного службовця визначається рядом фундаментальних змін у системі, які впливають на його характер, дії та взаємодію з іншими суб'єктами публічно-службових відносин. Варто розглянути ключові аспекти впливу інституціональних змін на публічного службовця.

Отже, аналіз впливу інституціональних змін на публічного службовця важливий для розуміння та адаптації до нових вимог та умов в роботі владних структур. Це сприяє вдосконаленню системи управління та забезпечує високий рівень професіоналізму у сфері публічної служби.

Доцільно зазначити, що на думку В. Малиновського [6], що взаємодія публічного службовця з іншими учасниками публічно-службових відносин визначається складними міжособистісними та організаційними взаємодіями. Публічний службовець взаємодіє з громадськістю та споживачами послуг, спрямовуючи свою роботу на задоволення громадських потреб. Це включає прослуховування скарг, надання інформації та активну участь у громадських обговореннях. Внутрішня взаємодія в організації визначається співпрацею з іншими службовцями та колегами. Обмін інформацією, спільна робота та вирішення проблем сприяють досягненню організаційних цілей.

Крім того, у глобалізованому світі публічний службовець може взаємодіяти з представниками інших країн та міжнародними організаціями. Це важливо для обміну досвідом, спільного вирішення глобальних проблем та зміцнення міжнародних відносин. Вплив публічного службовця часто розповсюджується на сектор бізнесу та громадськість. Діалог з цими суб'єктами важливий для забезпечення балансу інтересів та розвитку партнерських відносин [2].

Таким чином, взаємодія публічного службовця з різними учасниками є критично важливою для побудови довіри, вирішення конфліктів та ефективного функціонування публічної служби. Це вимагає високого рівня комунікації, лідерства та гнучкості у взаємодії з різноманітними стейкхолдерами.

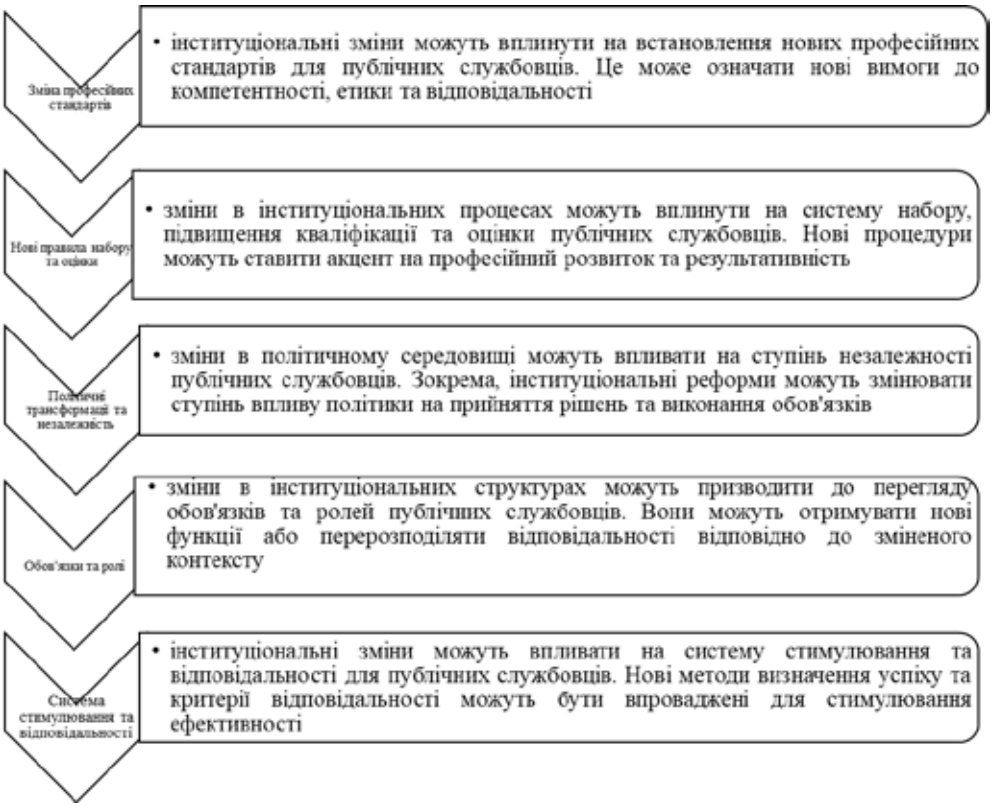

Рис. 1. Інституціональні зміни у публічній службі, *складено та узагальнено на основі аналізу джерела* **[4]**

Варто зазначити, що інституціоналізація публічного службовця має значний вплив на функціонування та сприйняття публічної влади. Розглянемо, як цей процес впливає на ефективність та легітимність влади більш детально:

– *ефективність у прийнятті та реалізації рішень*: визначає стандарти та процедури, які публічні службовці повинні дотримуватися у своїй роботі. Це сприяє ефективнішому прийняттю та реалізації рішень, забезпечуючи стабільність та послідовність у виконанні обов'язків;

– *легітимність через професійність та етику*: встановлює високі стандарти професійної поведінки та етики для публічних службовців. Це сприяє зміцненню легітимності публічної влади, оскільки громадяни мають довіру до високого рівня професіоналізму та чесності у владних структурах;

– *захист від політичних тисків*: допомагає у створенні незалежних механізмів управління та контролю, що захищають публічних службовців від небажаних політичних тисків. Це забезпечує вільне виконання їх обов'язків незалежно від змін у політичній сфері;

– *підвищення довіри громадян:* створює прозорі та справедливі процедури відбору та призначення публічних службовців. Це підвищує довіру громадян до публічної служби як надійного інструменту задоволення їхніх потреб;

– *забезпечення стабільності та неперервності*: гарантує постійність у функціонуванні системи публічної служби, уникаючи раптових змін та забезпечуючи безперервність у наданні ключових послуг громадянам. Це забезпечує стійкість та неперервність у роботі публічної влади [11].

Інституціоналізація публічного службовця виступає як гарантія ефективності та легітимності публічної влади, формуючи основу для стійкого та довірчого взаємодії із громадськістю.

На думку Н. Липовської, яка вважає, що вплив інституціоналізації на публічну владу відкриває широкий аспектів, які визначають розвиток та ефективність адміністративних структур. Варто розглянути більш детально:

– *створення ефективних механізмів управління:* формує структури та процедури, які сприяють створенню ефективних механізмів управління. Це дозволяє публічній владі більш ефективно вирішувати завдання та реагувати на потреби суспільства;

– *забезпечення легітимності та довіри громадян*: впливає на легітимність публічної влади, оскільки вона визначає правила та стандарти, за якими працюють публічні службовці. Це сприяє збереженню довіри громадян та підвищує авторитет владних структур;

– *незалежність від політичних впливів:* процес інституціоналізації встановлює механізми, які захищають публічних службовців від небажаних політичних тисків. Це дозволяє уникати втручання у прийняття об'єктивних рішень та забезпечує незалежність при виконанні обов'язків;

– *підвищення прозорості та відкритості*: сприяє створенню прозорих механізмів управління, що підвищує відкритість публічної влади. Громадяни мають можливість більш ефективно контролювати та оцінювати діяльність владних структур [5].

Аналіз впливу інституціоналізації на публічну владу розкриває ключові аспекти, що формують ефективність та легітимність адміністративних процесів у сучасному суспільстві.

Отже, інституціоналізація публічного службовця виявляється ключовим елементом для забезпечення стабільності, професіоналізму та легітимності в сфері публічної влади. Цей процес не лише формує ефективні механізми управління, але й гарантує незалежність службовців від політичних впливів. Збереження довіри громадян, підвищення рівня професіоналізму та врахування можливих викликів роблять інституціоналізацію необхідністю для сучасної публічної влади, забезпечуючи її ефективність та адаптацію до змін.

Висновки. У підсумку можна визначити, що інституціоналізація публічного службовця грає важливу роль у формуванні структур та процедур публічної влади. Ця динаміка не тільки формує засади взаємодії в адміністративному полі, але і має важливий вплив на основні характеристики ефективності, легітимності та стійкості управління державним апаратом. Забезпечуючи стабільність, професіоналізм та захист від зовнішніх впливів, інституціоналізація стає фундаментальною складовою успішної публічної влади. При цьому, важливо розуміти можливі виклики та враховувати перспективи розвитку для досягнення оптимальних результатів у служінні суспільству.

Список літератури:

1. Акімов О. О. Функціонально-компетенційна складова державно-управлінської діяльності: зміст та джерела наповнення. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* № 1, 2020 р. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1574
2. Дєгтяр О. А. Державна служба: конспект лекцій для студентів бакалавріату всіх форм навчання. *Публічне управління та адміністрування* / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. С. 128.
3. Іванов Є. В. Історія зародження та розвитку державної служби Україні в контексті викликів сьогодення. *Теорія та історія публічного управління*. 2021. № 2. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/4.pf
4. Карпа М. І. Аналіз процесів формування та реалізації компетенцій органів публічної влади та їх посадових осіб за суб'єктивними оцінками експертів. *Ефективність державного управління*. № 58. 2019. URL: https://doi.org/10.33990/2070-4011.58.2019.168709
5. Липовська Н. А. Публічно-службові відносини в системі демократичного врядування. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 1.
6. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні : підручник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018 р. С. 312 URL: https://core.ac.uk/download/pdf/199400191.pdf
7. Мосора Л. С. Публічна служба: методичні вказівки до вивчення дисципліни. Івано- Франківськ : ІФНТУНГ, 2020. С. 41
8. Пайда Ю. Ю. Сутність та специфіка співвідношення органів публічної адміністрації з іншими галузями права. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* № 1, 2021 р. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/14.pdf
9. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text
10. Селіванов С. В. Інноваційні вектори розвитку професіоналізації публічних службовців в процесі службової діяльності. *Право та державне управління.* № 4. 2022. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2022/28.pdf
11. Серьогін С. М., Липовська Н. А., Бородін Є. І. Публічна служба. Дніпро. ГРАНІ, 2019 р. С. 384. URL: https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/162886/2019_9_Publichna_sluzhba_2_2019.pdf?sequence=1
12. Сєрих О. В. Професійна етика державних службовців: поняття, особливості. *Нове українське право.* № 4, 2021р. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/87/78

Andreev V.M. INSTITUTIONALIZATION OF THE PUBLIC SERVANT AS THE SUBJECT OF PUBLIC-SERVICE RELATIONS IN THE PROCESS OF EXERCISE OF PUBLIC POWER

The author investigated the essence and importance of institutional influence on the role of public servants in modern state administration. It is noted that institutionalization forms not only the principles of interaction in the administrative environment, but also affects key aspects of efficiency, legitimacy and stability of state administration. Understanding the importance of institutionalization and implementation of public power in modern society requires the study of various theories that reveal the key aspects of these concepts. The article presents a table containing a brief analysis of the main theories associated with these concepts and their application in public authority. Consequently, consideration of the role of institutions in the formation of a public servant allows us to identify key aspects that contribute to his competence, independence and effectiveness in the process of performing duties in the interests of citizens and society. Thus, analyzing the impact of institutional changes on a public servant is important for understanding and adapting to new requirements and conditions in the work of government structures. This contributes to the improvement of the management system and ensures a high level of professionalism in the field of public service. It was concluded that the research indicates the importance of this process for the successful functioning of public authorities and the need to understand possible challenges and prospects for achieving optimal results in serving society. It was determined that the institutionalization of a public servant ensures stability, professionalism and protection from external influences, becoming a fundamental component of successful public authority. The relevance of the issue of institutionalization of a public servant in the light of modern challenges, such as the growth of citizens' expectations, political changes and technological progress, has been investigated. Carrying out the analysis of this topic is an important step in ensuring the effective and legitimate work of the state apparatus in the modern administrative environment.

Key words: *Institutionalization, public servant, public service relations, public power, legal framework, professional ethics, standards of conduct.*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 354
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/11

Акімов А.В.
Запорізький національний університет

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Забезпечення національної безпеки в нашій державі залишається вкрай актуальною тематикою для сучасної системи державного управління та першочерговою метою діяльності для всього суспільства. У статті досліджується феномен системи забезпечення національної безпеки, її вплив на діяльність всієї публічної адміністрації та суспільства, а також роль такої системи у підтримці фундаментальних основ функціонування держави. Варто зазначити, що можлива реалізація сучасної стратегії національної безпеки в нашій державі, безпосередньо залежна від системного взаємозв'язку одразу декількох факторів, а саме: соціальних, політичних, економічних і оборонно-військових. Процес мілітаризації в органах державної влади набуває обмеженого характеру і можливий лише у разі чіткого дотримання прав, свобод та законних інтересів громадян. У дослідженні звертається увага на дотримання балансу між державним інтересами та правами і свободами громадян, навіть в умовах воєнного стану. Державний механізм постійно мусить знаходити оптимальні рішення щодо підвищення силового характеру захисту національної безпеки України, зокрема шляхом проведення додаткових практичних заходів для працівників, формування нової стратегії та підходів діяльності профільних органів державної влади. У статті аналізується вплив інноваційних заходів на процес мілітаризації органів державної влади. До того ж, у статі досліджується питання зв'язку процесу мілітаризації органів державної влади з іншими чинниками, зокрема соціально-економічними та оборонно-військовими. Однією з головних причин неефективної системи забезпечення національної безпеки є непідготовленість органів державної влади України до збройних конфліктів, а також неефективна діяльність щодо недопущення поширення агресії на території України та її оборонно-військове стримування. У статті пропонуються додаткові заходи щодо підвищення рівня системи забезпечення національної безпеки України в органах державної влади, зокрема проведення додаткових заходів для кадрового ресурсу профільних органів, оновлення законодавства та інші надзвичайно важливі заходи.

Ключові слова: *державне управління, система забезпечення національної безпеки, мілітаризація, органи державної влади, загроза.*

Постановка проблеми. Поступове загострення ситуації навколо України у 2014 році стало одним із ключових факторів перегляду усталеної політики забезпечення національної безпеки та її трансформацію до сучасних викликів. Проте, на початку швидкого адаптування системи національної безпеки виявилось чимало чинників, що заважали системі державного управління повністю трансформуватись у сучасну та ефективну. Стало зрозуміло, що питання забезпечення національної безпеки у цю мить є першочерговим для нашої держави як головна умова здійснення реформування в усіх сферах публічної діяльності. Слід звернути увагу, що можлива реалізація сучасної стратегії національної безпеки залежить від системного взаємозв'язку соціальних, політичних, економічних і оборонно-військових факторів. Однією з головних причин неефективної системи забезпечення національної безпеки видається непідготовленість органів державної влади України до подібних подій, а також неефективна діяльність щодо недопущення поширення агресії на території України та її оборонно-військове стримування. Один із нових методів підвищення ефективності системи національної безпеки – це мілітаризація органів державної влади,

що здійснюється і сьогодні. Однак, питання її запровадження і фактичної реалізації залишається складним у багатьох аспектах, зокрема у нормативному та функціональному. Саме тому ця тематика вбачається вкрай актуальною для України і зараз.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. У доктринальному полі присвячено чимало наукових досліджень політиці мілітаризації всього державного управління або певних державних органів, а також вивченню питання національної безпеки загалом, зокрема особливої уваги заслуговують вчені доробки таких науковців як: В. Ліпкан, Н. Нижник, І. Оніщенко, М. Сунгуровський, О. Мельник, С. Жук, С. Мосов, П. Пригунов, І. Яковюк, С. Серьогіна, Ю. Битяк, І. Яковюк, Л. Шипілова. Проте, питання фактичної реалізації процесу мілітаризації органів державної влади є новим феноменом для України, а отже й вкрай актуальний для всієї системи забезпечення національної безпеки.

Метою статті є аналіз проблематики мілітаризації органів державної влади у системі забезпечення національної безпеки України. Для досягнення зазначеної мети перед дослідженням були поставлені такі завдання: вивчити передумови трансформації системи національної безпеки; проаналізувати сучасний стан системи національної безпеки; проаналізувати ефективність політики мілітаризації в системі органів державної влади.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні питання національної безпеки залишається найактуальнішим для України через повномасштабну агресію зі сторони рф проти нашої держави. Визначення категорії національної безпеки міститься і в доктринальному, і в нормативному полях, проте для найбільш повного розуміння, пропонуються надати синтез дефініцій. Тому під системою забезпечення національної безпеки слід розуміти державну організовану сукупність профільних суб'єктів: органів публічної адміністрації (органи місцевого самоврядування, державні органи, зокрема найвищі органи у трьох гілках влади: законодавчої, виконавчої та судової), громадських організацій та інших об'єднань, посадових осіб та окремих громадян, що об'єднуються за принципом спільної мети та завданнями задля захисту територіальної цілісності, суверенітету, національних інтересів, нормального функціонування всієї системи державного управління та розвитку держави у всіх сферах суспільного життя. Варто зазначити, що можлива реалізація сучасної стратегії національної безпеки безпосередньо залежить від системного взаємозв'язку соціальних, політичних, економічних і оборонно-військових факторів [1]. Збройна агресія рф виявила велику кількість недоліків та застарілих підходів у системі національної безпеки, організованої у перші роки незалежності України. Одним із головних недоліків у такій системі є непідготовленість органів державної влади України до подібних подій, а також неефективна діяльність щодо недопущення поширення агресії на території України та її оборонно-військове стримування. До того ж, варто зазначити й інші причини, що нівелювали ефективність системи національної безпеки України крізь призму діяльності органів державної влади:

– система національної безпеки нашої держави була сформована за радянським принципом, тобто із залученням таких державних органів, що не притаманні для сучасного світу, а також застосування методів отримання інформації та застарілого радянського законодавства. Обізнаність про фундаментальність такої системи зі сторони інших держав, зокрема й рф, здійснила додатковий тиск на систему безпеки;

– організація всієї системи національної безпеки нашої держави формувалась за участю інших держав, як-от США, Франція, рф, Китай, Великобританія, зокрема під час Будапештського меморандуму про ліквідацію статусу ядерної держави. Такі домовленості, та як наслідок тиск зі сторони світових лідерів щодо виконання своїх зобов'язань зі сторони України, безпосередньо послабило систему національної безпеки і, фактично, позбавило реальних гарантій на особисту безпеку, дотримання територіальної цілісності та суверенітету;

– недооцінення загрози зі сторони сусідньої держави, як наслідок міражне очікування повної безпеки та контролю над територією і суверенітетом. Крім того, політична складова держави з набуття незалежності і до 2014 року нівелювала пріоритет для держави із забезпеченням національної безпеки, а розвивала таку систему лише з формальним показником. Знижувалась система національної безпеки й через хронічне недофінансування галузі, відсутність комплексних програм щодо підвищення ефективності та розвитку такої системи, проросійські кадри на ключових місцях оборонної системи та профільних органів державної влади та корупційні фактори діяльності публічної адміністрації;

– розбіжність у геополітичних поглядах вищого ешелону влади на розвиток програм дер-

жавного співробітництва у економічний, соціальній та міжнародній аренах. До того ж, підвищувалась розбіжність у поглядах населення, більшою мірою за принципом регіоналізації і територіальності. Частина східно-південних регіонів мала певну прихильність до взаємозв'язку у більшості державних галузей з рф, а західні – з країнами ЄС. Саме це вплинуло й на загальну систему забезпечення національної безпеки, оскільки багатовекторність у виборі стратегії розвитку неминуче впливає на стале ефективне функціонування системи безпеки;

– некомпетентність органів державної влади або застаріла система аналізу та виявлення реальних загроз національній безпеці України. Додатково на профільні органи державної влади щодо забезпечення безпеки в державі здійснюється тиск від іноземних спецслужб для допущення критичних помилок та рішень у сфері державного управління щодо національної безпеки. Варто визнати доволі ефективну діяльність іноземних структур щодо спроби паралізування всієї системи забезпечення національної безпеки України, однак повністю контролювати безпеку в державі їм не вдалося, що надає органам державної влади можливість запобігти такій діяльності у майбутньому через різні методи, зокрема й мілітаризацію органів державної влади [2].

Зазначені причини значної втрати ефективності всієї системи забезпечення національної безпеки України є вагомими для підняття питання про реформування такої системи і створення нових заходів задля підвищення ефективності та розвитку системи національної безпеки. Проаналізувавши діяльність держави, можна дійти висновку, що з 2014 року здійснюється активна трансформація органів державної влади у секторі безпеки на силових структур забезпечення національної безпеки, зокрема шляхом зростання військово-силового потенціалу, розширення компетенції, зростання кадрового ресурсу та загального підвищення рівня покладених на органи функцій держави. Одним із нових методів підвищення ефективності та ролі органів державної влади у забезпеченні національної безпеки став метод мілітаризації, що безумовно здійснив позитивний вплив на всю систему забезпечення національної безпеки в Україні. До того ж, саме процес мілітаризації органів державної влади, що розпочався після 2014 року надав додаткову можливість відсічі повномасштабній агресії зі сторони рф вже у 2022 році.

Щодо дефініції категорії «мілітаризація», то найбільш повну можна знайти лише в доктринальному аспекті, оскільки й нині її не визначено законодавчо, з погляду застосування цього методу в органах державної влади для підвищення рівня національної безпеки [3]. Під поняттям «мілітаризація» в органах державної влади слід розуміти поширення та розвиток військової культури та законів і дисципліни, зокрема й на цивільні сфери функціональної діяльності держави, економіку, діяльність профільних державних органів у секторі економічної безпеки, політики та соціуму загалом, що безпосередньо спрямовані на забезпечення національної безпеки та зростання оборонно-військового потенціалу держави.

До того ж, складним питанням залишається мілітаризація правоохоронних органів, що також беруть участь у забезпеченні національної безпеки держави. Складність полягає у тому, що правове регулювання діяльності і методів впливу зі сторони правоохоронних органів, на кшталт Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, органів прокуратури та навіть Служби безпеки України, доволі обмежене Конституцією України і профільними законами, особливо в контексті дотримання балансу між національними інтересами держави та правами і свободами громадян.

З юридичного погляду, обмеження чи звуження прав, свобод та законних інтересів, що передбачені Основним законом України можливо застосувати лише під час надзвичайного чи воєнного правових режимів. За такою правовою формулою, мілітаризація в таких органах набуває обмеженого характеру і можлива лише за умови чіткого дотримання прав, свобод та законних інтересів громадян. Однак, державний механізм знаходить оптимальні рішення щодо підвищення силового характеру захисту національної безпеки України, зокрема шляхом проведення додаткових практичних заходів для працівників, формування нової стратегії та підходів діяльності профільних органів державної влади, координація таких органів з Міністерством оборони України та безпосередньо зі Збройними силами України, трансформація застарілого законодавства, а також активна участь у координації з іноземними держави у рамках підвищення ефективності запобігання безпекових загроз державі. Отриманий досвід активно застосовується профільними органами під час забезпечення національної безпеки, особливо у тих регіонах, де така діяльність залишається вкрай важливою задля збереження державної політики, безпеки та правопорядку [4]. Варто звернути увагу на деяку розбіжність між мілітаризацією в розумінні підвищення силової організації

державних структур і ідеологією, що акцентується на абсолютній мілітаризації держави і пропонує піднесення військової культури загалом, а також збройної могутності.

Ідеологія мілітаризму була поширена у період середньовіччя та на початку минулого століття, до того ж, саме імперські утворення активно зверталися до подібної ідеології, нівелюючи інші підходи щодо збереження держави та забезпечення національної безпеки [5]. У сьогоденні така ідеологія трапляється зрідка, до того ж, в державах, що значно обмежені у міжнародній взаємодії з іншими державами, на кшталт КНДР.

Зараз Україна продовжує процес мілітаризації органів державної влади в аспекті забезпечення внутрішньої та зовнішньої національної безпеки за допомогою дотримання всіх правових регламентацій, розраховуючи на власний оборонно-військовий потенціал та оборонно-промисловий комплекс, постійно удосконалюючи Збройні сили України, війська особливого призначення, інші органи державної влади, як-от правоохоронні органи та навіть органи з цивільними функціями. Активно змінюються підходи щодо вектору захисту держави: якщо на початку незалежності Україна прагнула до статусу нейтральної держави, що не має намір брати участь у військових операціях чи належати до певного оборонно-військового блоку, та відмовилась від ядерного статусу, то вже зараз наша держава змінила бачення безпекової ситуації навколо себе і на постійній основі прагне стати членом НАТО та інших організацій, що мають на меті забезпечити національну безпеки своєї держави, а також інших членів організації [6]. Паралельно Україна повною мірою дотримується прагнення активно сприяти підтримці та зміцненню миру у світі, не допускати збройних конфліктів, підтримувати світовий правопорядок і безпеку, та активно брати участь у функціонуванні міжнародних урядових та неурядових організацій з метою належного забезпечення і відстоювання національних інтересів.

Головними функціями забезпечення національної безпеки під призмою процесу постійної мілітаризації органів державної влади залишаються:

– організація та постійна підтримка ефективного застосування безпекових сил та засобів щодо забезпечення безпеки в державі, що охоплює організацію та безперервне вдосконалення правового поля з метою розвитку та функціонування всієї системи національної безпеки; організацію державної структури та системи державних органів оборонно-військового характеру та постійне вдосконалення такої системи, зокрема й органами, що прямо не включенні в безпекову систему, розподіл функцій серед органів системи та спеціалізація на окрему функцію; підвищення кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення всієї системи, зокрема й запровадження змін в Державному бюджеті України на відповідний рік [7];

– чітка організація системи в забезпеченні національної безпеки, що охоплює створення загальної стратегії та планування відповідних силових заходів та завдань щодо забезпечення національної безпеки. Ґрунтовна перевірка кожного завдання у секторі національної безпеки, а також запровадження висококваліфікованого керівництва системою та всіма її елементами;

– заздалегідь продумані планові й оперативні зміни в процесі забезпечення національної безпеки, що охоплюють: розуміння національних інтересів їх пріоритетів та порядку їх реалізації; прогнозування, виявлення реальних загроз державі, аналіз причин допущення такої ситуації та потенційних наслідків таких загроз, оперативне запобігання й ліквідацію негативного впливу, дестабілізуючих елементів на національну безпеку; недопущення, обмеження та швидку деескалацію всіх можливих збройних конфліктів за участю України та інших держав, що можуть нести загрозу нашій державі, а також здійснення всіх необхідних заходів щодо мирного врегулювання конфліктів, а у разі неминучого збройного конфлікту – оперативна ліквідація наслідків для безпекової ситуації [8].

– трансформація підходу до визначення безпекової стратегії держави, зокрема активний перехід від нейтрального статусу до участі у відповідних міжнародних системах безпеки, як-от НАТО, що охоплює: виконання всіх необхідних вимог щодо повноправного членства в таких організаціях, активну роль в організації нових глобальних чи регіональних міжнародних систем забезпечення безпеки; організацію та активну роль у функціонуванні мультидержавних управлінських, виконавчих, політичних, соціально-економічних, оборонно-військових та інших профільних міжнародних органах, зокрема введення відповідних змін у нормативну складову забезпечення світового порядку та дотримання загального миру, координація оборонно-військових сил з іншими державами чи організаціями та постійне вдосконалення навичок оборони у взаємодії з іншими силовими структурами, зокрема шляхом проведення військових навчань [9].

Усі ці заходи є вкрай необхідними у розрізі мілітаризації органів державної влади, оскільки

безпосередньо підвищують обороноздатність системи національної безпеки.

Під час активної мілітаризації органів державної влади зростає ризик зловживання деякими повноваженнями зі сторони профільних суб'єктів. Зокрема, з історичного погляду, вже на початку Другої світової війни, інкорпорація західноукраїнських території до складу СРСР постійно стояла поруч з активною радянізацію цих земель більшою мірою саме примусовими методами, а також зростання рівня режимних заходів у загальному розумінні процесу мілітаризації всього державного управління. За допомогою агресивних заходів мілітаризації органів державної влади практично нівелювались всі можливі права та свободи громадян, порушувався передбачений законодавчий порядок діяльності органів публічної адміністрації, що максимально негативно вплинуло на розвиток громадянського суспільства [10]. Отож, для сучасних держав надзвичайно важливо дотримуватись принципу балансу між процесами мілітаризації та передбаченими правами і свободами громадян, особливо в період воєнного стану.

Висновки. Отже, основну роль зниження ефективності системи національної безпеки зіграла агресивна діяльність рф проти України, особливо в аспекті порушення нормальної діяльності профільних безпекових органів. Однак, наша держава самостійно створила замало запобіжних методів з метою недопущення впливу на національну безпеку. Нелогічна нормативна система забезпечення національної безпеки, застарілі, з погляду сучасних підходів до побудови системи безпеки, управлінські рішення, корумповані чинники – стали одними із головних передумов ослаблення безпекової ситуації. Проте, саме за допомогою процесу мілітаризації стає можливим здійснення нових заходів у системі органів державної влади щодо зростання рівня виконання покладених функцій у секторі безпеки. Розробка нової фундаментальної стратегії національної безпеки з акцентом на розширення компетенції органів державної влади у сфері забезпечення національної безпеки, створення системи взаємообміну інформацією серед органів та проведення додаткових навчальних заходів для профільних суб'єктів – це пріоритетні фактори для подальшого розвитку національної безпеки нашої держави.

Список літератури:

1. Блистів Т.І., Колесник В.Т., Пригунов П.Я., Карпова К.В. Концептуальні підходи до визначення методологічної функції законодавчого забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2015. Вип. No 4 (81). С. 13–26.

2. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Наєнко О.С. Економічна безпека України: проблеми тапріоритети зміцнення : монографія. Київ : Знання України, 2011. 299 с.

3. Лисецький Ю.М., Семенюк Ю.В., Павленко Д.Г. Аналіз чинників, що впливають на сис- тему забезпечення національної безпеки України в умовах гібридної війни. *Вісник воєнної розвідки.* 2020. № 60. С. 99–103.

4. Генрі Кіссинджер. Дипломатія. Київ : Вид. група КМБУКС, 2020. С. 864.

5. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. С. 288

6. Ліпкан В.А. Національна безпека України : монографія. Київ : Кондор, 2013. С. 437.

7. Хилько О.Л. Теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхи її забезпечення : автореф. дис. … к. політ. н. : 23.00.01. Київ, 2004. С. 16.

8. Шипілова Л.М. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України : автореф. дис. … к. політ. н. : 21.01.01. Київ, 2007. С. 20.

9. Кондратьєв Я.Ю., Ліпкан В.А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. С. 20

10. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. С. 496.

Akimov A.V. MILITARIZATION OF PUBLIC AUTHORITIES OF UKRAINE IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

Ensuring national security in our country remains an extremely relevant topic for the modern state administration system and the primary goal of activity for the entire society. The article examines the phenomenon of the national security system, its impact on the activities of the entire public administration and society, as well as the role of such a system in supporting the fundamental foundations of the state's functioning. It is worth noting that the possible implementation of a modern national security strategy in our country

directly depends on the systemic interrelation of several factors at once, namely: social, political, economic and defense-military. The process of militarization in state authorities acquires a limited character and is possible only with clear observance of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. The study draws attention to maintaining a balance between state interests and the rights and freedoms of citizens, including in conditions of martial law. The state mechanism must constantly find optimal solutions to increase the force nature of the protection of Ukraine's national security, in particular by conducting additional practical measures for employees, forming a new strategy and approaches to the activities of specialized state authorities. The article analyzes the impact of innovative measures on the process of militarization of state authorities. In addition, the article examines the issue of the connection between the process of militarization of state authorities and other factors, in particular socio-economic and defense-military. One of the main reasons for the ineffective national security system is the unpreparedness of the state authorities of Ukraine for armed conflicts, as well as ineffective activities to prevent the spread of aggression on the territory of Ukraine and its defense and military deterrence. The article proposes additional measures to increase the level of the national security system of Ukraine in state authorities, in particular, the implementation of additional measures for the personnel resources of specialized bodies, updating legislation and other extremely important measures.

Key words: *state administration, national security system, militarization, state authorities, threat.*

УДК 334.752:351.86(477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/12

Дідич О.Р.
Національний університет «Львівська політехніка»

Наумко М.М.
Національний університет «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено поняття державно-приватного партнерства. З'ясовано, що механізми взаємодії держави та приватного сектору у сфері забезпечення національної безпеки законодавством України не врегульовані. Українське законодавство містить положення про державно-приватне партнерство, які потребують подальшого розвитку та конкретизації. Показано, що особливої уваги заслуговує питання перспектив державно-приватного партнерства в безпековому секторі України. Розглянуто поняття національної безпеки та національних інтересів. Можливості приватного суб'єкта дозволяють вирішувати традиційні завдання держави більш ефективно та з використанням власних коштів. Виокремлено основні недоліки та прогалини в законодавстві, які негативно впливають на співпрацю приватних партнерів з державою. Встановлено, що державно-приватне партнерство у сфері національної безпеки в Україні базується на досвіді протидії російській агресії, є необхідним в сучасній безпековій ситуації, має перспективу розвитку, потребує удосконалення чинної та розроблення базової законодавчої бази, розробки конкретних інструментів партнерства та розбудови довіри між державою і приватним сектором. Проаналізовано внесок науковців у зазначеній сфері, відзначимо недостатньо досліджену роль державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки України. Зокрема, відсутні системні дослідження використання державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки України в умовах воєнного часу. Посилення уваги заслуговує питання з'ясування перспектив державно-приватного партнерства в безпековому секторі України. Сучасні реалії вимагають розширення сфери дії державно-приватного партнерства в Україні та забезпечення на законодавчому рівні можливості використання такого механізму у секторі безпеки і оборони України. Обґрунтовано доцільність вдосконалення чинної нормативно-правової бази з метою розширення сфери дії державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки України для поліпшення гнучкості і надійності з метою забезпечення стійкості та своєчасності реагування держави на сучасні виклики і загрози.

Ключові слова: *державно-приватне партнерство, приватний сектор, безпекова сфера, система національної безпеки, національні інтереси.*

Постановка проблеми. Актуальною проблемою упродовж останніх років стала партнерська співпраця між державним та приватним сектором в певних галузях суспільного життя, в тому числі й у секторі національної безпеки.

Згідно із Стратегією національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» 2020 року одним із пріоритетних національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є розвиток державно-приватного партнерства [13]. В умовах сьогодення у воєнний час при повномасштабному вторгненні російської федерації на територію України стає зрозуміло, що у вирішенні завдань значну допомогу державі надають приватні партнери як із-за кордону, так і в межах країни. Разом з тим, з боку держави не створюються відповідні умови, прозорий та доступний для всіх механізм цього партнерства з метою забезпечення більш тісного співробітництва. З огляду на це тема статті є своєчасною та актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці багатьох вчених наголошують на ефективності та необхідності співпраці між державним та приватним сектором. Останніми роками в Україні спостерігається збільшення уваги науковців до проблем державно-приватного партнерства (далі – ДПП) у сфері національної безпеки України. Так, основні положення про ДПП у сфері національної безпеки України розглянуті в працях

О. Маркєєва, Б. Розвадовського [2], В. Паливоди [5], В. Круглова [4], В. Бойко [1], О. Єрменчука, М. Пальчика [3], Ю. Романюка [14] та інших.

Досліджуючи питання державно-приватного партнерства в секторі безпеки, вчені сфокусували увагу на порівнянні вітчизняного та зарубіжного досвіду з метою виявлення певних спільних та відмінних рис і тенденцій.

Метою статті є дослідити та обґрунтувати доцільність вдосконалення чинної нормативно-правової бази з метою розширення сфери дії державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки України для поліпшення гнучкості і надійності з метою забезпечення стійкості та своєчасності реагування держави на сучасні виклики і загрози.

Виклад основного матеріалу. Розвиток цивілізації породжує збільшення кризових явищ в усіх сферах діяльності держави, суспільства, людини. Технологічний прогрес, зростання населення, збройні конфлікти, кліматичні зміни, пандемії демонструють непередбачуваність виникнення та вплив криз на сучасний світ.

Головним чинником, який враховується при формуванні державної політики, є безпека. Критерії безпеки визначають основи соціального існування та можливості держави підтримувати захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Неможливість своєчасного реагування на кризові явища природного, техногенного та суспільного характеру породжує наслідки, які можуть вплинути на подальше існування населення країни, інфраструктуру та привести до втрати державності. Держава, в міру своєї спроможності, здійснює управління кризами: частково запобігає появі окремих видів, мінімізує частину проявів, усуває наслідки. Сучасна система державного управління орієнтується на розуміння безпеки в контексті складних викликів міжнародної агресії, тероризму, кліматичних змін, економічних криз та нестабільності. Окремі функції держави в сучасних економіках поступово почали передаватися до приватного бізнесу. Можливості приватного суб'єкта дозволяють вирішувати традиційні завдання держави більш ефективно та з використанням власних коштів. Зазначені підходи до партнерських відносин державного та приватного секторів отримали назву державно-приватне партнерство (ДПП). Сфера безпеки ще достатньо нова для використання у моделях державно-приватного партнерства, але має значний потенціал та можливості для вирішення завдань забезпечення безпеки. У сучасному світі безпека охоплює як людську, так і національну безпеку, де державна безпека є засобом досягнення людської безпеки. У сучасних умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій забезпечення національної безпеки є пріоритетним завданням для кожної країни. Однією з інноваційних стратегій досягнення цієї мети є впровадження державно-приватного партнерства (ДПП). Розуміння поняття державно-приватного партнерства (ДПП) у контексті національної безпеки стає важливим аспектом стратегії державного управління та ефективного застосування ресурсів. ДПП у сфері національної безпеки ґрунтується на партнерських відносинах, враховуючи комплементарність ресурсів та експертизи обох секторів. Це взаємодія, спрямована на ефективне використання інновацій та технологій для запобігання та вирішення загроз національній безпеці.

Державно-приватне партнерство в нашій країні явище не нове, в різні часи нашої незалежності активно застосовується у багатьох сферах. Насамперед, слід зазначити, що визначення поняття державно-приватного партнерства міститься в Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI зі змінами та доповненнями [9]. Відповідно до цього нормативно-правового акту «державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом». Хоча, думки, що до визначення поняття державного-приватного партнерства серед науковців не однозначні.

В. Варнавський, А. Клименко та В. Корольов у широкому розумінні під цим поняттям розуміють «систему відносин держави та бізнесу, яка широко використовується як інструмент національного, міжнародного, регіонального, міського, муніципального, економічного і соціального розвитку» [15].

Міжнародна фінансова корпорація державно-приватне партнерство трактує як «відносини, за допомогою яких приватний сектор забезпечує суспільство інфраструктурними активами та інфраструктурними послугами, що традиційно надаються державою» [16].

Курбанов С. та Хамурадов М. державно-приватне партнерство трактують як «сукупність відносин публічного та приватного характеру, що виникають між державою і приватним бізнесом чи приватним сектором на середньостроковій та довгостроковій основі з реалізації конкретних проектів шляхом залучення приватних інвестицій, які реалізуються на основі розподілу повноважень, ризиків і відповідальності публічного та приватного партнера, що здійснюється шляхом укладення та виконання угоди про державно-приватне партнерство і прямих договорів, для розв'язання суспільно значущих завдань на взаємовигідних умовах» [17].

В.В. Круглов вважає, що державно-приватне партнерство – це комплексний механізм інституційно визначених взаємовигідних організаційно-правових і економічних відносин суб'єктів державного управління з господарськими суб'єктами приватної форми власності, які здійснюються в різних сферах соціально-економічної діяльності у вигляді делегування державою приватному партнеру окремих функцій, та мають обумовлені характеристики (довгостроковість, поєднання фінансових та управлінських ресурсів, розподіл повноважень, ризиків, витрат, відповідальності) з метою отримання синергічного ефекту в реалізації суспільних та державних інтересів (сталий розвиток суспільства, ефективний розвиток економіки, зростання якості життя населення, створення суспільних благ тощо) шляхом створення й експлуатації інфраструктурних об'єктів і надання суспільних послуг [18].

Аналізуючи вище викладене, можна зробити висновок, що єдине в чому вчені та науковці одностайні, це втому, що державно-приватне партнерство – це відносини між державою та іншими суб'єктами господарювання різних форм власності .

Також, немає однієї думки, щодо сфер застосування державно-приватного партнерства. Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI зі змінами та доповненнями [9], державно-приватне партнерство застосовується в таких сферах:

виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;

будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури;

машинобудування;

збір, очищення та розподілення води;

охорона здоров'я;

туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт;

забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;

управління відходами, крім збирання та перевезення;

виробництво, розподілення та постачання електричної енергії;

надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом;

виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції;

встановлення модульних будинків та будівництво тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб;

надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я;

управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини;

донорство крові та/або компонентів крові, заготівля, переробка, тестування, зберігання, розподіл і реалізація донорської крові та/або компонентів крові;

електронні комунікації.

Разом з тим, законодавцем визначено, що «за рішенням державного партнера державно-приватне партнерство може застосовуватися в інших сферах діяльності, які передбачають надання суспільно значущих послуг, крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям. Державно-приватне партнерство застосовується з урахуванням особливостей правового режиму щодо окремих об'єктів та окремих видів діяльності, встановлених законом» [9]. Таким чином, законодавець дає можливість застосовувати державно-приватне партнерство і в інших сферах діяльності. Враховуючи, що в Указі Президента України № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» [19], одним із напрямків державної політики у сфері забезпечення державної безпеки є розвиток державно-приватного партнерства з урахуванням пріоритетності інтересів держави в системі забезпечення державної безпеки, що дає можливість застосовувати державно-приватне партнерство у надзвичайно важливих сферах діяльності,

особливо у такий тяжкий для нашої держави час, як відбиття збройного вторгнення російської федерації, це у сфері оборони та сфері національної безпеки.

Перш ніж перейти до розгляду питання сутності державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки, слід розглянути сутність національної безпеки загалом.

Так, ось поняття та розуміння національної безпеки у такому вигляді, яке воно є на теперішній час, було не завжди. З моменту здобуття незалежності Україною, термін «Національна безпека України» не був чітко сформульований та був відсутній у засадничих державотворчих документах – Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. [20] та Акті проголошення незалежності України від 24.08.1991 р. [21]. У Декларації йшлося про «українську націю», «національну державу», «національну державність», «усі національності», «національно-культурний розвиток», «національно-культурне відродження», «національно-етнографічні особливості», «національно-культурні потреби», «національні цінності», проте не згадувалося про національну безпеку. На думку В. Смолянюк, давався взнаки негативний радянський спадок: у срср в його партійно-ідеологічній, законодавчій, державно-управлінській, воєнно-політичній, науково-освітній та інших важливих сферах термін «національна безпека» (як і «радянська нація») не вживався [22]. Замінниками залежно від конкретної суспільно-політичної ситуації виступали «державна безпека», «міжнародна безпека», «воєнна (оборонна) безпека», «екологічна безпека». Як наслідок, рання державотворча риторика України, що стосувалася національної безпеки, на зламі 1990–1991 рр. не містила визначень, не апробованих у попередній державі [22]. Використання західної суспільно-політичної термінології з метою позначення масштабних суспільно-політичних змін на пострадянському просторі на той момент було незначним, що додатково звужувало змістовний простір базових державотворчих документів. Відтак імплементація словосполучення «національна безпека» в українські державотворчі реалії відбувалася з певною інерцією. Я. Дашкевич свого часу взагалі пропонував відмовитися від цього терміна, оскільки, на його погляд, англійському прикметнику «national" більше відповідав український аналог «державний» [23]. В перше термін «Національна безпека України» було вжито у Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» [24], та давало можливість застосування у державотворчому процесі. У документі в контексті визначення національних інтересів України у сфері міжнародних відносин йшлося про «стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності» [24]. Урізноманітнення безпекової проблематики на сторінках Постанови відбувалося шляхом застосування низки взаємопов'язаних термінів: «загроза національній безпеці», «система міжнародної регіональної безпеки», «загальноєвропейська безпека», «забезпечення загальної і регіональної безпеки», «забезпечення міжнародного миру і безпеки», «універсальна безпека».

Однією з головних пріоритетних функцій зовнішньої політики України відповідно до її найважливіших загальнонаціональних інтересів та завдань було визначено «забезпечення національної безпеки». Постанова указувала на шляхи виконання цієї функції, серед яких домінували створення всеосяжних безпекових систем, ядерне роззброєння держав, нерозповсюдження технологій виготовлення та застосування інших видів зброї масового знищення тощо. В наш час визначення поняття національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, що відображене у законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року [10]. Цим законом, також визначено повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

Що, стосується визначення національної безпеки України, тут є питання, як розуміти «інші національні інтереси», це фундаментальні національні інтереси України, а саме:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями [10].

Аналізуючи період незалежності України, розуміння та усвідомлення важливості питання національної безпеки у державі не було і до 24 лютого 2022 року попри те, що російська збройна агресія проти України, а саме, пряме й опосередковане застосування збройної сили проти суверенітету і територіальної цілісності України розпочалась у 2014 році.

Яскравим прикладом пострадянських країн є Литва, Латвія та Естонія, які гідно оцінили свою незалежність та з перших днів почали відновлювати свою національність, пріоритетними напрямками, якої були національні інтереси та національна безпека. Гідно були оцінені ризики та небезпеки із врахуванням історичного досвіду, радикальний підхід до отримання громадянства, виведення російських військ з території Балтійських країн, енергетична незалежність від росії та інші. На відміну від розглянутих країн, Україна не наполягала на повному виведенні російських військ із своєї території, що в подальшому призвело до анексії Криму, повна енергетична залежність, що дозволяло росії проводити ефективну політику економічного тиску. Питання, щодо отримання громадянства, визначення державної мови не були дискусійними, передусім це стосувалося російськомовних спільнот, що жили в Естонії та Латвії. Протягом радянського періоду до країни емігрували жителі російської радянської федеративної соціалістичної республіки, тому відбулася русифікація всіх сфер суспільного життя. Частиною цих російськомовних меншин були й етнічні українці. Громадянство російських спільнот було найскладнішою сферою переговорів у політичному аспекті для Латвії та Естонії. Оскільки Естонія та Латвія були юридично визнані відновленими державами, а не державами-спадкоємцями срср, громадянство не надавалося автоматично всім жителям. Тим, хто оселився тут в радянський період, потрібно було подавати документи та складати іспит на знання державної мови. Часто замість того, щоб складати іспит з естонської чи латиської мов, багато хто обирав російське громадянство або бути без громадянства взагалі. Так, країнам вдалося мінімізувати російський вплив, на відміну від України, яка запровадила тест на знання мови для отримання громадянства лише у 2022 році. До того ж після розпаду срср усі його громадяни, які на момент проголошення незалежності України 1991 року постійно проживали на території України, також отримували громадянство України.

Таким чином, багато, так званих в лапках «українців», а насправді проросійсько налаштованих громадян, отримали можливість голосувати, займати державні посади, можливість бути обраними депутатами до верховної ради України, мати свої політичні партії, тобто всіляко впливати на ситуацію у всіх сферах життєдіяльності держави.

Так, наприклад, перший гучний сепаратистський захід відбувся у 2004 році у місті Сєвєродонецьк Луганської області, а саме, відбувся перший Сєвєродонецький з'їзд депутатів усіх рівнів, на якому були присутні представники південно-східних регіонів України, і де пролунали окремі заклики від'єднатися від України і створити свою Південно-Східну Українську Автономну Республіку. Перед організацію цього з'їзду передували низка подій у південно-східних регіонах України. Зокрема 26 листопада 2004 р. чергова сесія Луганської обласної ради більшістю голосів ухвалила рішення, щодо створення Автономної Південно-Східної Української Республіки. Починаючи з 2008 року процеси сепаратизму в Україні посилюються через мережу некомерційних організацій Російської Федерації, які фінансуються через державний фонд РФ під назвою «Русский мир». У період з 2008 по 2014 рр. в Україні вже працює 14 «Русскихцентров», які є партнерськими організаціями фонду «Русский мир» [25]. Діяльність некомерційних організацій з РФ в Україні була направлена на просування ідеології «Русского мира» в південно-східних регіонах України. Ці центри були розташовані в центральних та південно-східних регіонах України, вони вели діяльність у вигляді просвітницьких заходів серед громадськості. Така діяльність була направлена на просування ідеології «Русского мира», виховування майбутніх агентів впливу в громадському та політичному житі України, а також формувала ідеологічний фундамент для політичної підтримки

проросійських політичних діячів в Україні. Наприклад в жовтні 2010 р. у м. Одеса партією «Родина» у партнерстві з «Русским центром» та Інститутом Країн СНД (громадською організацією з пропискою у РФ) було організовано конференцію «Федералізація України: від розколу до єдності». 8 лютого 2012 року в м. Луганську було проведено круглий стіл «Майбутнє Донбасу», під час якого було створено громадську ініціативну групу «Донбас за Євразійський Союз» – одну з перших організацій громадськості єврорегіону «Донбас». У листопаді 2012 року з ініціативи цього громадського руху у м. Донецьк відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Донбас у євразійському проекті», організована громадською організацією «Донецька Республіка». Такі заходи проходили систематично починаючи з 2005 року по 2014 рік за фінансовою підтримки державного фонду РФ «Русский мир», що підтверджується у звітах цього фонду [26]. Не дивує також, відсутність реакції зі сторони правоохоронних органів, та всієї верхівки влади, до яких входили проросійські громадяни. У червні 2019 року Олександр Турчинов, який у лютому-травні 2014 виконував обов'язки Президента України, оприлюднив відсоток зрадників по різним силовим структурам під час захоплення Криму [27] :

- Збройні сили України – 70 %,
- Міністерство внутрішніх справ України – 99 %,
- Державна прикордонна служба України – 70 %,
- Служба безпеки України – 90 %,
- Управління державної охорони України – 95 %

Отже, на нашу думку забезпечення Національної безпека країни, захист національних інтересів, які є життєво важливими для людей, суспільства і держави це пріоритетне завдання держави. Попри це держава не змогла забезпечити захист цих інтересів, що призвело до війни, порушення територіальної цілісності, захоплення російською федерацією територій України та багато інших кривавих наслідків, які ми переживаємо по теперішній час.

У законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року визначено, що національні інтереси України – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [10]. Також, цим законом передбачено відпрацювання основного документу довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки – це стратегія національної безпеки України. Цей документ визначає [10]:

1) пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі, основні напрями державної політики у сфері національної безпеки;

2) поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;

3) основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;

4) напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони;

5) ресурси, необхідні для її реалізації.

Стратегія національної безпеки України розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост та схвалюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України і затверджується указом Президента України [10].

Реалізація Стратегії національної безпеки України здійснюється на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги [10]. Враховуючи, що поняття державно-приватного партнерства розглянуто, встановлено важливість і пріоритетність забезпечення національної безпеки, розглянемо суть державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки України. Державно-приватне партнерство зазнало значного розвитку у найскладніший час для нашої держави. В мирний час державно-приватне партнерство результативно застосовувалось у декількох сферах, таких як: сфера надання адміністративних послуг, економічній (інфраструктурні, фінансові проекти, концесії), медичній, комунальній сферах тощо, разом з тим широкого застосування не зазнало.

В умовах сьогодення у воєнний час при повномасштабному вторгненні російської федерації на територію України стає зрозуміло, що у вирішенні завдань державою, щодо забезпечення національної безпеки, значну допомогу надають приватні партнери, як із за кордону так і в межах держави. Яскравими прикладами такої допомоги є волонтерські, благодійні та громадські організації, які у надзвичайно складний період взяли на себе вирішення найбільш нагальних і болючих

проблем держави. Хоча своє справжнє визнання та необхідність ці організації здобули на початку 2014 року, до цього часу механізмів його взаємодії з владними структурами не було.

Згодом, значна роль та високий авторитет волонтерських, благодійних та громадських організацій підштовхнули владу до співпраці і восени 2014 року почалось їх тісне співробітництво, насамперед із Міноборони, що відобразилось у багатьох змінах до законів України та інших нормативно-правових актів, а саме таких як: закон України «Про волонтерську діяльність» [7], закон України «Про громадські об'єднання» [8], закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [6], закон України «Про основи національного спротиву» [11]. Цими нормативно-правовими актами держава сприяє діяльності цих організацій та делегує їм свої певні права та обов'язки, це свого роду партнерство, насправді ці організації могли би працювати у тісній співпраці із державою і до війни, ще до 2014 року, але для того, щоб це зрозуміти в силу тих чи інших обставин такої співпраці не було.

Наступним прикладом такого співробітництва є приватні підприємства, організації та фабрики, які з початку вторгнення без вагань перекваліфікувались та почали працювати на оборону країни. При введенні в дію воєнного стану у нашій державі з'явився чіткий механізм співпраці держави та приватного бізнесу, що регламентує закон України «Про правовий режим воєнного стану» [12]. Як не дивно це звучить, але у розвитку співпраці держави та приватного бізнесу сприяла війна, хоча реального механізму, що регулює ці відносини у мирний час не має. Закон України «Про державно-приватне партнерство» [9], лише визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами на основі принципу державно-приватного партнерства на договірній основі і стосується лише правовідносин партнерства у сфері об'єктів нерухомості, інфраструктури (концесій) тощо. Але він не розкриває порядку практичного застосування співпраці держави та приватного бізнесу у статусі повноправних партнерів.

До війни поставало питання, яким чином державно-приватне партнерство може вплинути на забезпечення національної безпеки, але зараз це очевидно, що державно-приватне партнерство займає важливу роль у забезпечені національної безпеки країни. Держава основною цінністю визначає безпеку людини, захист її прав та свобод та реалізує принципи безпеки у політичній, соціальній, економічній, екологічній, інформаційній та інших сферах. Державно-приватне партнерство все частіше починають розглядати, як вирішення багатьох проблем, пов'язаних з управлінням безпекою. Безпека покликана захистити критичну інфраструктуру та інші важливі суспільні функції від різних складних загроз. Можливості механізмів державно-приватного партнерства дають надію на створення чітких правил та моделей співпраці державного та приватного сектору у сфері безпеки. Державно-приватні партнерства служать способом організації, який може поліпшити гнучкість і надійність та своєчасність реагування держави, включаючи більш широке коло громадянських і приватних суб'єктів. Зокрема про це свідчать не тільки яскраві приклади боротьби нашого народу проти російських окупантів на військовому, інформаційному, технологічному, патріотичному, волонтерському фронтах, але і внесенням у Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» 2020 року [13] одним із пріоритетних національних інтересів України це забезпечення національної безпеки. Цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки – розвиток державно-приватного партнерства. І хоча у Стратегії національної безпеки України йде мова виключно про організації, установи державної форми власності, але Стратегія визначає забезпечення потреб Збройних Сил України, інших складових сектору безпеки і оборони України в озброєнні та військовій техніці шляхом реалізації потенціалу державно-приватного партнерства.

Ми вважаємо, що державно-приватне партнерство – це форма співпраці між державою і приватним сектором, яка спрямована на спільне вирішення конкретних завдань або проектів на взаємовигідних умовах та прозорості в прийнятті рішень і здійсненні діяльності.

Висновки. Аналізуючи вище викладене, зрозуміло, що державно-приватне партнерство є невід'ємною складовою національної безпеки та оборони України. Для того, щоб державно-приватне партнерство було доступним, необхідно внести зміни в низку нормативно-правових актів та підлаштувати їх, до можливості застосування державно-приватного партнерства. Пропрацювати чіткий, прозорий та доступний для всіх механізм цього партнерства, а саме правила гри, які визначає держава та які зрозумілі приватному сектору так і простому винахіднику. Тільки в таких умовах буде здорова конкуренція та загальна

система створення прозорих правил гри на ринку. Державно-приватне партнерство у сфері національної безпеки вважається дуже важливим елементом сучасного управління безпекою. Ось кілька причин, чому це важливо:

Ресурси та експертиза: Приватні компанії часто мають значні ресурси та експертизу, які можуть бути корисними для вирішення різноманітних завдань у сфері національної безпеки, таких як кібербезпека, боротьба з тероризмом, розробка новітніх технологій і т. д.

Інновації: Приватний сектор часто є джерелом інновацій та новітніх технологій. Співпраця з приватними компаніями може допомогти у використанні передового досвіду та технологій для поліпшення систем безпеки.

Ефективність та гнучкість: Приватні компанії зазвичай працюють більш ефективно та гнучко, що може бути корисним у ситуаціях, де потрібна швидка реакція чи мобілізація ресурсів.

Обмін інформацією: Співпраця між державним та приватним сектором може полегшити обмін інформацією про потенційні загрози та вразливості, що допомагає вчасно реагувати на можливі загрози.

Спільні ініціативи: Державно-приватне партнерство може бути реалізоване за допомогою спільних проектів, які охоплюють різні сфери, такі як виробництво, науково-дослідна діяльність та інновації, навчання та надання послуг.

Кібербезпека: З урахуванням зростання кіберзагроз, приватні компанії можуть відігравати важливу роль у посиленні безпеки країни в Інтернеті. Співпраця в цьому напрямку може включати обмін інформацією про кіберзагрози та спільне розроблення заходів для їх запобігання.

Стійкий розвиток: Державні програми у сфері національної безпеки мають бути гнучкими та пристосованими до змін у загрозах та технологічних викликах.

Глобальні виклики: Багато з викликів у сфері національної безпеки є глобальними, такими як кіберзагрози, тероризм, пандемії. Співпраця з приватним сектором може допомогти країнам ефективніше впоратися з цими проблемами.

Однак, важливо також забезпечити належний рівень контролю та координації, щоб уникнути можливих конфліктів і зберегти інтереси громадян та національну безпеку. Державно-приватне партнерство повинно ґрунтуватися на прозорості, взаєморозумінні та взаємному довірі.

Варто зауважити, що використання ДПП у сфері національної безпеки може створювати деякі особливості та виклики. Наприклад, треба забезпечити конфіденційність та безпеку інформації, а також уникати конфлікту інтересів. Останні роки були спрямовані на поліпшення інвестиційного клімату в Україні, і ДПП може стати важливим інструментом для приваблення приватного капіталу та технологічних ресурсів для зміцнення національної безпеки.

Список літератури:

1. Бойко В. О. Європейський досвід державно-приватного партнерства: підходи до формування та нормативно-правові засади. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1 (49). С. 28–36.

2. Маркєєва О. Д., Розвадовський Б. Л., Держава та приватний сектор на захисті національної безпеки: від взаємодії до партнерства : аналіт. доп. / Київ : НІСД, 2021. 72 с.

3. Єрменчук О. П., Пальчик М. Л. Проблемні аспекти правового регулювання державно-приватного партнерства у сфері захисту критичної інфраструктури. URL: http://academy.ssu.gov.ua/ua/page/page_1581342397.htm

4. Круглов В. В. Роль державно-приватного партнерства у сфері безпеки. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 12. С. 107–110.

5. Паливода В.О. Приватні розвідувальні компанії: іноземний досвід залучення приватного сектору до виконання завдань розвідки : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2022. 20 с.

6. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 11.12.2022 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2013. № 25. Ст. 252. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text.

7. Про волонтерську діяльність: Закон України від 31.03.2023. № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2011. № 42. Ст. 435. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text.

8. Про громадські об'єднання: Закон України від 31.03.2023 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2013. № 1. Ст. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text.

9. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#n44.

10. Про Національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

11. Про основи національного спротиву : Закон України від 31.03.2023 № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2021. № 41. Ст. 339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text.

12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 31.03.2023 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

13. Про рішення Ради національної безпеки України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Ст. 2377.

14. Романюк Ю. П., Паливода В. О. Роль недержавних інституцій у зміцнені сектору безпеки і оборони держави. Стратегічна панорама. 2020. № 1–2. С. 21–28.

15. Варнавский В. Г., Клименко А. В., Королев В. А. Державно-приватне партнерство: теорія і практика : навч. посібник. 2010.

16. Карпа М. І., Місце та роль державно-приватного партнерства у виконанні функцій публічної служби: *Вісник НАДУ при Президентові України. Серія «Державне управління».* 2017. № 2. С. 95–103.

17. Курбанов С., Хамурадов М., Ризики та їх роль в державно-приватному партнерстві. *Політика, економіка и соціальна сфера: проблеми взаємодії*. 2016. № 8. С. 16–22.

18. Круглов В. В. Механізми державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства в Україні. 2020. С. 52. URL: https://ipa.karazin.ua/wpcontent/themes/kbuapa/filesforpages/science/kvv_dis_20202606.pdf

19. Указ Президента України № 56/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». URL: https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377

20. Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. https://zakon.rada.gov.ua/go/55-12

21. Акті проголошення незалежності України від 24.08.1991 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T142700

22. Смолянюк В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження.* 2021. № 1. С. 167.

23. Дашкевич Я. Питання безпеки: зміст і межі поняття. *Український час.* 1996. № 1 (15). С. 2−8.

24. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text

25. Лисянський П., Ястребова В. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2022. Випуск 45. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/18.pdf

26. Мамонтова Е. В., Лисянський П. Л. *Актуальні проблеми політики.* 2022. Вип. 70 DOI https://doi.org/10.32782/app.v70.2022.8

27. Турчинов О. «Реванш не пройде». URL: https://censor.net/ru/-blogs/3131160/revansh_ne_proyide

Didych O.R., Naumko M.M. THE CONCEPT AND ESSENCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article examines the concept of public-private partnership. It was found that the mechanisms of interaction between the state and the private sector in the sphere of ensuring national security are not regulated by the legislation of Ukraine. Ukrainian legislation contains provisions on public-private partnership that require further development and specification. It is shown that the issue of prospects of public-private partnership in the security sector of Ukraine deserves special attention. The concepts of national security and national interests are considered. The capabilities of a private entity allow to solve the traditional tasks of the state more efficiently and with the use of own funds. The capabilities of a private entity allow to solve the traditional tasks of the state more efficiently and with the use of own funds. The main shortcomings and gaps in the legislation are highlighted, which negatively affect the cooperation of private partners with the state. It has been established that the public-private partnership in the field of national security in Ukraine is based on the experience of countering Russian aggression, is necessary in the modern security situation, has a perspective for development, requires improvement of the current and development of the basic legal framework, development of specific partnership tools and building of trust between the state and private sector. The contribution of scientists in the specified field has been analyzed, we note the insufficiently researched role of public-private partnership in the field of national security of Ukraine. In particular, there are no systematic studies of the use of public-private partnership in the field of national security of Ukraine in wartime conditions. The issue of clarifying the prospects of public-private partnership in the security sector of Ukraine deserves increased attention. Modern realities require expanding the scope of public-private partnership in Ukraine and ensuring at the legislative level the possibility of using such a mechanism in the security and defense sector of Ukraine. The expediency of improving the current legal framework in order to expand the scope of public-private partnership in the field of national security of Ukraine to improve flexibility and reliability in order to ensure the stability and timeliness of the state's response to modern challenges and threats is substantiated.

Key words: *public-private partnership, private sector, security sphere, national security system, national interests.*

УДК 35.316
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/13

Іваницька О.М.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Якименко К.В.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДІЇ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

У статті висвітлено проблеми забезпечення національної безпеки в Україні, а також формування інституціональної основи для їх вирішення із врахуванням системних викликів і загроз суверенітету держави. Обґрунтовується необхідність реформування системи публічного управління для ефективного забезпечення національної безпеки, зокрема запровадження змін у процеси налагодження взаємодії між державою та громадянами, створення ефективної системи координації та залучення громадськості до прийняття рішень. Розглянуто важливість долання інституційних проблем, які призводять до гальмування розвитку публічного управління. Звертається увага на важливості взаємодії різних рівнів учасників прийняття управлінських рішень, зокрема органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості, розподілу їх компетенції для досягнення ефективності та координації управлінських процесів. У статті підкреслено важливість забезпечення взаємозв'язку між реформами, які відбуваються у системі публічного управління та національної безпеки. Також розглядається питання виділення фінансових ресурсів для забезпечення потреб у військовій сфері та реформуванні системи національної безпеки. На підставі аналізу сучасної ситуації сформульовано рекомендації щодо подальших досліджень у галузі публічного управління та національної безпеки, включаючи аналіз внутрішніх політичних процесів, інституційні аспекти реформування, врахування досвіду міжнародних партнерів та організацію взаємодії України з ними.

Ключові слова: *інституціональна основа, реформа державного управління, система державного управління, національна безпека, державна безпека, інституційні зміни.*

Постановка проблеми. В умовах викликів і загроз внутрішнього та зовнішнього середовища особливої актуальності набуває питання забезпечення ефективності та стійкості системи публічного управління. Здійснення необхідних перетворень у цьому напрямку вимагає детального аналізу інституціональних аспектів, які впливають на функціонування та розвиток системи публічного управління. Задля вирішення вказаного завдання необхідно адекватно оцінити ті інституціональні трансформації та організаційні зміни, які сьогодні відбуваються в Україні, віднайти ключові проблеми, які спричиняють погіршення соціально-економічного розвитку країни. Також слід окреслити коло першочергових змін, яких потребує система прийняття державноуправлінських рішень та механізм розробки стратегічних планів на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Разом з тим, необхідно визначити, як система публічного управління може врахувати характер загроз, що постійно змінюються, та забезпечувати ефективну реакцію на нові виклики. Це стає невід'ємною частиною вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки в умовах сучасних геополітичних реалій.

Отже, дослідження інституціональних аспектів реформування системи публічного управління в Україні дозволить визначити раціональні шляхи забезпечення ефективності та адаптованості системи публічного управління до вирішення проблем, пов'язаних з дією загроз національній безпеці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій думці дослідження питання реформування публічного управління в Україні в аспекті підвищення рівня національної без-

пеки є актуальним. У наукових праці О. Васильчишина [3] досліджуються питання стратегічного планування та визначення системи індикаторів національної безпеки держави, у тому числі її зміни під час режиму воєнного стану. Комплексні дослідження проблематики національної безпеки відображено у працях Н. Нижник, Г. Ситника та В. Білоуса. Дослідження, які представили такі вчені, як В. Смолянюк, І. Шопіна, С. Баранов [1] формують уявлення про методологічні аспекти, стан і тенденції забезпечення національної безпеки України. Дослідження В. Борщевського [2], Н. Дамірова [5], М. Іжи [7] формують розуміння функціонування публічного управління в умовах воєнного стану.

Водночас, визначимо, що проблема впровадження ефективних механізмів публічного управління в умовах дії загроз національній безпеці, зокрема в умовах воєнного стану, до цього часу в Україні досліджена недостатньо. Адже протягом усього періоду незалежності наша країна не стикалася з такими масштабними викликами національній безпеці, як це має місце сьогодні.

Мета статті полягає у проведенні аналізу інституціональних аспектів реформування системи публічного управління в Україні, дослідженні впливу російсько-української війни на систему національної безпеки та публічного управління в Україні, визначенні пріоритетних напрямів удосконалення публічного управління в Україні в умовах дії загроз національній безпеці та окресленні відповідних стратегічних напрямів діяльності державних органів, зокрема в контексті забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Світова практика демонструє, що країни, які переживають та пережили воєнні дії на своїй території, стикаються з низкою викликів. Серед них – руйнування усталених механізмів управління державою, стрімка зміна структури економіки, втрата значної частини бюджетних надходжень, загострення соціальних та демографічних проблем, зростання бідності, інфляція та зниження інвестиційної активності бізнесу [2].

Водночас, саме недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики, названо у розділ ІІ, п. 22 Стратегії національної безпеки джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії [16]. Отже, реформа публічного управління, внесення змін у форму та зміст системи державного управління, у формат взаємодії між державою та громадянами набуває особливої важливості під час дії системних загроз державі.

Реформування системи публічного управління в Україні в умовах дії загроз національній безпеці вимагає комплексного підходу, який охоплює всі механізми публічного управління. Інституціональний механізм, який включає в себе розвиток і зміцнення інститутів, політичних процесів, правової бази та ефективних механізмів взаємодії між секторами суспільства, представляється першоосновою перетворень.

Передусім, необхідно ідентифікувати проблем, характерні для публічного управління в Україні. У вітчизняних дослідженнях і міжнародних документах зазначаються такі з них, як корумпованість, незавершеність адміністративної реформи, недосконале законодавче врегулювання та низький рівень прозорості влади. Зокрема, В. Борщевський, О. Василиця, Є. Матвєєв акцентували увагу на низці проблем організаційно-правового характеру, які призводять до гальмування переходу публічного управління до нових стандартів в контексті підвищення рівня обороноздатності країни. Зокрема, науковці перелічували такі негативні чинники: інституційні диспропорції у взаємовідносинах між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, недостатня врегульованість питань розподілу управлінських функцій в частині реалізації повноважень у сфері публічного управління між різними учасниками управлінського процесу, зокрема органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, несвоєчасність сформованості інститутів територіальної оборони та їх правового забезпечення, наявність різних інституційних дисфункцій, зокрема корупції, що блокують ефективність механізмів публічного управління в Україні [2].

Зауважимо, водночас, що інституціональна основа формування політики забезпечення національної безпеки України представлена широким колом документів. До них належать Закон України «Про національну безпеку України» [10] та низка стратегічних документів, зокрема Стратегія національної безпеки України [16], Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» [13], Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» [12], Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України [17]. Також було прийнято низку інших стратегічних документів, що стосувались людського розвитку, біобезпеки, екобезпеки, продовольчої, економічної, енергетичної безпеки та ін.

Ці стратегічні документи (документи довгострокового планування) охоплюють широке коло питань, пов'язаних із державним управлінням та адмініструванням системи підвищення готовності держави до долання зовнішніх та внутрішніх викликів. Оскільки вони були розроблені та прийняті в 2021 році, тобто до початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, то можна зазначити, що інституціональні основи забезпечення національної безпеки закладались превентивно та в достатньо повному обсязі.

Розглянемо деякі ключові стратегічні напрями забезпечення національної безпеки, що відображено в цих інших законодавчо-нормативних актах. Згідно зі ст. 1 профільного закону України, національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [10]. Отже, демократичні основи держави, її суверенітет й інтереси покладено головною метою та одночасно умовою національної безпеки.

Під час встановлення адміністративно-правового режиму воєнного стану виникають такі особливості життєдіяльності суспільства, як обмеження демократичних процедур, посилення ієрархічності та єдиноначальності.

Частково обмежуються конституційні права та свободи громадян, включаючи право на вільний вибір трудової діяльності, свободу пересування та вибору місця проживання. Під час воєнного стану можливі обмеження права на майно та його примусове відчуження, що має супроводжуватися відповідною компенсацією. Також передбачається обмеження масових заходів, акцій, зборів та проведення виборів та референдумів [11].

Задля долання сучасних викликів, пов'язаних з складнощами реалізації концепції національної безпеки, для забезпечення розвитку та функціонування системи публічного управління, важливого значення набуває процес врахування складності характеру загроз та інтересів, які впливають на життя і добробут громадян та суспільства в цілому. Зауважимо, що з моменту проголошення Україною незалежності, людина, її життя та здоров'я стали найвищими соціальними цінностями. Отже, система національної безпеки має включати заходи для захисту прав та інтересів громадян. Важливо розуміти взаємодію національних інтересів, які визначаються поняттям «національна безпека», і встановлювати їх інтегративну єдність та вплив на суспільні відносини.

У сучасних умовах, коли спостерігається процес децентралізації державної влади, важливо враховувати різноманітність та динаміку об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на національну безпеку. Це ставить перед урядом і суспільством особливі завдання щодо організації вертикалі публічного управління, розподілу повноважень, прав й обов'язків органів влади та розроблення нормативного регулювання в цій сфері.

Розвиток ефективних інституцій у сфері національної безпеки в Україні має важливе значення для забезпечення стійкості та захисту країни в умовах війни. Це включає в себе зміцнення існуючих інституцій та створення спеціалізованих підрозділів для боротьби з конкретними загрозами. Для ефективного стратегічного управління національною безпекою потрібно переглянути та оновити структури інституцій, розширити їхні функції та повноваження, а також створити механізми координації для налагодження ефективної співпраці. Важливим є також залучення громадськості до процесів прийняття рішень.

Скорик Ю. зазначає, що розподіл управлінських функцій між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства в сфері публічного управління залишається неповністю врегульованим, що ускладнює виконання завдань своєчасно та в повному обсязі. Це особливо актуально під час воєнного стану. Прояв незавершеності адміністративно-територіальної реформи в Україні може викликати наростання інституційних диспропорцій у взаєминах між органами державної влади та органами місцевого самоврядування під час введення воєнного стану [8].

Введення воєнного стану передбачає делегування публічним адміністраціям (органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування) необхідних повноважень для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Одним із найголовніших завдань стає усунення загрози державній незалежності та територіальній цілісності України [8].

Після введення воєнного стану на всій території держави створюються військові адміністрації, що функціонують як тимчасові державні органи. Їх метою є забезпечення дії норм і положень Конституції та законів України, спільно з військовим командуванням впровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, а також охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [1]. Від них залежить основна організаційно-управлінська робота з реалізації положень режиму воєнного стану.

Необхідно також враховувати різноманітність і суперечливість інтересів та цінностей нації на різних рівнях, від місцевого до міжнародного. Це вимагало розроблення стратегій, які сприяють гармонізації економічних, політичних, соціальних та культурних взаємовідносин на всіх рівнях управління.

Крім того, ефективне управління в умовах децентралізації передбачає більшу взаємодію та обмін інформацією між різними рівнями влади, включаючи горизонтальну взаємодію. Це дозволяє більш повно оцінювати загальні та специфічні аспекти національної безпеки, а також розробляти та впроваджувати ефективні стратегії її забезпечення.

Найважливішим для розуміння сенсу процесу інституціональних реформ є той факт, що раціональна побудована стратегія реформування змінює систему прийняття рішень державних та громадських інститутів, висуваючи на перший план принцип субсидіарності (відповідно до якого питання вирішуються на тому рівні, котрий забезпечує найбільш кваліфіковану та ефективну їх реалізацію) [4].

Для України важливим завданням стає також долання інституційних проблем і забезпечення адаптації державного управління до умов повоєнного відновлення. Для вирішення завдань, пов'язаних із проведенням реформ в управлінні державою та гарантуванням безпеки, необхідно провести глибокі та комплексні зміни на різних рівнях управління, зокрема на центральному, регіональному та субрегіональному. Додатково слід звернути увагу на реформування системи місцевого самоврядування, яка повинна бути легітимізована через участь народу. Важливим є розгляд взаємозв'язку між цими системами управління, оскільки демократизація однієї системи вимагає впровадження відповідних змін у іншій; слід визначити чіткі компетенції та взаємодію, щоб уникнути дублювання та підвищити координацію між різними рівнями управління [3].

З метою мінімізації та подолання посталих викликів Указом Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 утворено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, експертами якої підготовлено проєкт масштабного Плану відновлення України (далі – План), що було презентовано в липні 2022 року під час Ukraine Recovery Conference в Лугано, Швейцарія [9]. В цьому Плані враховано численні пропозиції міжнародних партнерів, бізнесу та представників громадськості. Загалом План відновлення України передбачає реалізацію 850 проєктів на загальну суму 750 мільярдів доларів США. Цей План планується втілювати у два етапи протягом 10 років (2023–2032 роки). Перший етап (2023–2025 роки) включатиме в себе виконання 580 проєктів на загальну суму 350 мільярдів доларів. Другий етап (2026–2032 роки) передбачатиме реалізацію 270 проєктів на суму 400 мільярдів доларів.

Зауважимо, що Планом передбачено 24 стратегічні напрями змін, серед яких «зміцнення інституційної спроможності держави». Пріоритетними ініціативами держави в напрямку досягнення даної стратегічної цілі стають: продовження курсу цифровізації управлінських процесів, забезпечення антикорупційної складової державної політики, покращення рівня корпоративного сектору економіки та удосконалення антимонопольної системи, а також, що не менш важливо, реформування державної служби і державних послуг. Останнє передбачає спрощення організаційної структури державних служб, цифровізація ключових державних послуг із супровідними інфраструктурними заходами, розбудова організаційної архітектури кліматичного управління, підвищення кваліфікації державних службовців [9].

Обраний Україною курс впровадження інституційних змін у системі публічного управління є очікуваним і доречним, особливо зважаючи на певні недоліки в реалізації українським Урядом обраної політики реформування державного управління у минулому. Прийнята у 2016 році Стратегія реформування державного управління до 2021 року не забезпечила для України перехід до принципово нової моделі публічного управління, оскільки не було запроваджено дієвих інституціональних змін у багатьох сферах публічного управління. Зокрема, часткові зміни у законодавстві щодо державної служби не вирішили питань, пов'язаних із формуванням ефективного інституту публічної служби. Проблеми, обумовлені складнощами з патронатною службою та службою на політичних посадах, залишилися практично невирішеними. Перехід до більш складної структури категорій державних службовців не призвів до їхньої інтеграції, а, навпаки, спричинив їхню небажану диференціацію.

Урядом затверджено нову Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 роки та план заходів з її реалізації [6]. Нова стратегія включає в себе вирішення завдань із посилення інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади та розвитку компетенцій державних службовців, однак значною мірою не відповідає сучасним викликам та загрозам національній безпеці України. Це, в свою чергу, призводить до відсутності систематизованих та узгоджених стратегічних дій держави у цьому напрямку.

У зв'язку із сучасними глобальними порушеннями в середовищі безпеки, Україна має сформувати активний динамічний механізм забезпечення

національної безпеки в усіх сферах, у тому числі під час реалізації заходів з реформування державного управління. Для боротьби з конкретними видами загроз, такими як кіберзагрози, тероризм чи повномасштабна війна, доведено доцільність створення спеціалізованих центрів аналізу та реагування. Впровадження новітніх технологій у їхню роботу та співпраця на міжнародному рівні є першочерговим завданням для держави.

Особлива увага має бути спрямована на інформаційну безпеку. Важливо розвивати систему захисту від кібератак, дезінформації та інших загроз інформаційній безпеці. Інформаційна війна вимагає відповідних засобів і ресурсів для ефективного контролю та захисту інформації [3; 5].

В умовах повномасштабної війни важливо розширити повноваження та функції виконавчої влади, посилити координацію дій у сфері національної безпеки та оборони. Умови повномасштабної війни вимагають розробки планів реагування для надання допомоги населенню, забезпечення медичної допомоги, евакуації та інших необхідних заходів у разі військової загрози. Долання викликів вимагає активної участі громадянського суспільства. Важливо створити механізми для залучення громадян до підтримки та захисту національної безпеки.

Крім того, найактуальнішою проблемою у системі публічного управління забезпеченням національної безпеки є брак фінансування. Фінансова стійкість держави визначається як основа для забезпечення гідного рівня життя громадян та є ключовим елементом для економічного розвитку, суверенітету та цілісності країни. У воєнний період фінансова безпека стає ще більш важливою, оскільки потребує належного та стабільного фінансування для оборони країни, функціонування військових структур та систем безпеки.

Під час впровадження інституціональних змін системи публічного управління слід враховувати тиск різних чинників на систему публічного управління та стратегічного планування їх усунення. Система публічного управління відчуває тиск викликів, як зовнішнього середовища, породжених руйнуванням соціально-економічних зв'язків внаслідок війни, так і внутрішніх проблем, пов'язаних зі змінами елементів самої системи: кадрових, фінансових, матеріально-технічних ресурсів та організаційно-адміністративних відносин [7].

Україна обрала непростий шлях переходу до європейської цивілізаційної моделі, що передбачає складний демократичний процес утворення політично організованого та відповідального суспільства нового типу. Такий процес передбачає поступове підвищення рівня ділової та політичної активності громадян, забезпечення їхніх прав і свобод, а також формування нової структури соціального простору [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному світі гарантування національної безпеки стає ключовою проблемою. Сучасна Україна стикається зі значними викликами у сфері національної безпеки, зокрема у зв'язку з повномасштабною війною на теренах країни. Для успішного подолання цих викликів і забезпечення національної безпеки, Україна повинна провести широкомасштабні реформи в системі публічного управління, а також безпековому секторі. Реформування системи публічного управління в умовах повномасштабної війни вимагає комплексного підходу, залучення різних інститутів і партнерів, а також активної ролі громадянського суспільства і міжнародної співпраці.

Водночас, як зазначено в п. 50 Стратегії забезпечення державної безпеки, «держава повинна виконувати лише необхідні функції, насамперед безпекову, зовнішньополітичну, соціальну, регуляторну. Правоохоронні, податкові та митні органи захищатимуть права, свободи та законні інтереси громадян, зокрема щодо ведення бізнесу. Україна має завершити процес децентралізації і сформувати спроможні об'єднані територіальні громади [13].

Перспективи подальшого дослідження полягають в необхідності детального аналізу впливу внутрішніх політичних процесів на національну безпеку України; визначенні інституціональних аспектів реформування системи публічного управління у контексті національної безпеки; дослідження взаємодії України з міжнародними партнерами та її роль у світовій політиці у контексті забезпечення національної безпеки. Дослідження цих аспектів дозволить розробити більш ефективні стратегії та заходи для забезпечення публічного управління в умовах сучасних викликів та загроз.

Список літератури:

1. Баранов С. О. Особливості здійснення публічного адміністрування під час дії адміністративно-правового режиму воєнного стану. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції, м. Одеса, 28 жовтня 2022 р. Одеса : ОДУВС, 2022. 152 с. С. 19-23.

2. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвєєв Є. Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони.* 2022. № 2. С. 30–35.

3. Васильчишин О., Титор В., Кекіш І. Національна безпека держави: особливості забезпечення у режимі воєнного стану. *Економічний аналіз.* 2022. Т. 32. № 4. С. 289–297.

4. Гавриленко К. М., Юхно І. В., Баштанник В. В. Формування адміністративного простору реалізації публічноуправлінської діяльності в умовах конституційних змін в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 2. С. 7–12.

5. Даміров Н. Дослідження питання реформування системи публічного управління в умовах військових конфліктів. *Наукові перспективи*. 2022. № 10 (28). С. 40–49.

6. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/831-2021-%D1%80.

7. Іжа М. М., Курносенко Л. В. Публічне управління в умовах викликів воєнного стану. Публічне управління та регіональний розвиток. 2023. № 19. С. 11-30.

8. Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (22 червня 2023р., Україна) / редкол.: Т.М. Слінько та ін. Харків : 2023. 215 с.

9. План відновлення України (Липень 2022). Національна рада з відновлення. URL: https://recovery.gov.ua/.

10. Про національну безпеку України ^ Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (зі змінами та доповненнями).

11. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=3.

12. Про Стратегію воєнної безпеки України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. Введено в дію Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

13. Про Стратегію забезпечення державної безпеки. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року. Введено в дію Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377.

14. Рачинська О. А. Сучасні підходи в організації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління. Електронне видання: «Державне управління : удосконалення та розвиток». 2019. № 2. URL:http://www.dy.nayka.com.ua.

15. Стратегія інформаційної безпеки. Затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text.

16. Стратегія національної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12.

17. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України. Затверджено Указом Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#n12.

Ivanytska O.M., Yakymenko K.V. INSTITUTIONAL ASPECTS OF REFORMING THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN UKRAINE IN THE FACE OF THREATS TO NATIONAL SECURITY

The article highlights the problems of ensuring national security in Ukraine, as well as the formation of an institutional framework for their solution, taking into account systemic challenges and threats to the sovereignty of the State. The author substantiates the need to reform the public administration system to ensure effective national security, in particular, to introduce changes in the processes of establishing interaction between the state and citizens, to create an effective system of coordination and public involvement in decision-making. The importance of overcoming institutional problems that lead to the inhibition of public administration development is considered. Attention is drawn to the importance of interaction between different levels of decision-makers, including public authorities, local self-government bodies and the public, and the distribution of their competence to achieve efficiency and coordination of management processes. The article emphasizes the importance of ensuring the relationship between the reforms taking place in the public administration system and national security. It also considers the issue of allocating financial resources to meet the needs of the military and national security reforms. Based on the analysis of the current situation, recommendations for further research in the field of public administration and national security are formulated, including analysis of internal political processes, institutional aspects of reform, consideration of the experience of international partners and organization of Ukraine's interaction with them.

Key words: *institutional framework, public administration reform, public administration system, national security, state security, institutional changes.*

УДК 330.1:65.012.8
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/14

Крупа О.В.
Хмельницький національний університет

ДУАЛІСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР БЕЗПЕКИ ЯК БАЗИС ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИК ЇЇ ОЦІНКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проблемні питання оцінки та забезпечення безпеки, особливо в контексті сфер публічного управління, постійно перебувають у полі зору дослідників зі всього світу, хоча в останні роки наростання числа збройних конфліктів і, в тому числі, тривала повномасштабна війна на території нашої держави зумовили зміщення акцентів у сфері державної безпеки до практичної площини і, особливо, до секторів безпеки й оборони. Однак враховуючи те, що сучасна наукова теорія оперує диференційованим спектром визначень окремих категорій та понять у сфері безпеки, то в контексті необхідності формування ефективних методик оцінки безпеки, особливо таких складних систем, як держава, існує потреба приділення значної уваги не лише сутнісним аспектам самого поняття безпека, а й, зокрема, розбіжностям між її об'єктивними параметрами та суб'єктивним сприйняттям. Саме тому головна мета дослідження полягає у здійсненні теоретичного обґрунтування змістових аспектів та дуалістичного характеру безпеки як основи побудови методик її оцінки та забезпечення за сучасних умов.

В ході дослідження було розглянуто ключові результати останніх наукових досліджень і публікацій в україномовному науковому середовищі щодо удосконалення теоретичного базису забезпечення державної безпеки та формування методик її оцінки. Досліджено основні змістові аспекти категорії «безпека» в їх різноманітті та виокремлено ключові підходи до трактування її суті у наукових джерелах. На основі критичного аналізу наявних підходів у розумінні сутності терміну «безпека» було обґрунтовано, що найбільш прийнятними за певних умов можуть бути трактування безпеки саме як стану захищеності; відображення суб'єктивного сприйняття чи як явища, результату впливу чинників, змін, перетворень чи реакцій. На основі проведеного аналізу обґрунтовано дуалістичний характер безпеки за параметрами об'єктивності – суб'єктивності, в яких об'єктивна безпека є результатом впливу (взаємодії, перетворень, зміни тощо) об'єктивних і суб'єктивних чинників у певній ситуації у визначений момент чи період часу, а суб'єктивна – суб'єктивним сприйняттям реальності у певній ситуації у визначений момент чи період часу суб'єктами чи об'єктами безпеки. Встановлено, що оскільки зростання складності об'єкта безпеки призводить до зростання потенційного числа розбіжностей між її суб'єктивно-об'єктивними параметрами, то саме дуалістична природа безпеки має враховуватися в якості одного із ключових аспектів при розбудові методик оцінки та забезпечення безпеки на рівні держави.

Ключові слова: *безпека, сутність, змістові аспекти, дуалістичний характер, методики оцінки, суб'єкти й об'єкти безпеки.*

Постановка проблеми. Сучасні концепції безпеки, незалежно від того, про який саме її різновид йде мова, базуються на обґрунтуванні об'єкта безпеки, її діапазону та суб'єктів (агентів) її забезпечення [1]. При цьому, видозмінюючись у процесі генезису та пристосовуючи методологічний базис під об'єктивні вимоги сучасності, підходи до побудови методик оцінки безпеки, а, відтак, і до подальшої діяльності з її забезпечення, залишаються практично незмінними – визначення різновиду безпеки, для якого формується методика оцінки, встановлення об'єкта (об'єктів) безпеки, детермінація комплексу можливих загроз, ризиків, небезпек тощо в контексті обраного виду безпеки, обґрунтування методів та підходів до оцінки їх впливу, що можуть бути застосованими, встановлення суб'єктів оцінки та методики її здійснення. Наявна ситуація обумовлює високий рівень залежності методичних підходів до оцінки безпеки, а, відтак, і результатів діяльності з її забезпечення не стільки від концептуального базису, закладеного в їх основу, скільки від понятійно-категорійного апарату безпеки, на основі якого вони формувалися. Враховуючи ж той факт, що сучасна наукова теорія не оперує визначеннями окремих категорій та понять у сфері безпеки, які були б загальноприйнятними у світовому науковому дискурсі, особливого значення в кон-

тексті формування ефективних методик її оцінки та забезпечення набуває дослідження змістових особливостей і, зокрема, дуалістичного характеру безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання оцінки та забезпечення безпеки, особливо в контексті сфер публічного управління, постійно перебувають у полі зору дослідників зі всього світу. В Україні дослідження проблематики забезпечення державної безпеки особливої актуальності набуло з моменту анексії частини її територій й початку військового конфлікту й лише посилилося з початком повномасштабної війни. У той же час, безпосередня загроза існуванню країни сприяла появі вузькоспеціалізованих досліджень у сфері безпеки, чітко орієнтованих на той чи інший її різновид, в той час як проблемні питання теоретичного характеру відійшли на другий план у вітчизняному науковому дискурсі. Так, серед останніх досліджень теоретичного характеру з питань державної безпеки можна виокремити праці В. Загурської-Антонюк [2] щодо визначення суб'єктивації національної безпеки та її регулювання у системі державного управління; колективу авторів [3] щодо систематизації складових елементів національної безпеки і, зокрема, її економічної безпеки; Т. Романчик [4] щодо аналізу й удосконалення термінологічного апарату теорії безпеки й, зокрема, розробки графічної візуалізації перетворення небезпеки у загрозу залежно від ймовірності настання події, негативної за своїми наслідками в якості бази для формування методики їх оцінювання; іншого авторського колективу [5] щодо вивчення безпеки та її змістового наповнення саме як філософської категорії.

Однак, в контексті формування ефективних методик оцінки безпеки особливо таких складних систем, як держава, на сучасному етапі варто більше увагу приділяти й сутнісним аспектам самого поняття безпека і, зокрема, розбіжностям між її об'єктивними параметрами та суб'єктивним сприйняттям, чим і обумовлюється актуальність проблематики дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування дуалістичного характеру безпеки як базису для побудови методик її оцінки та забезпечення на сучасному етапі економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Проблема осягнення сутності безпеки на кожному етапі розвитку суспільства вимагала пошуку різних методів досягнення захищеності та стійкості її буття, які обумовлені конкретною культурно-історичною ситуацією, способом життя людей, їх світобаченням тощо. Передумови зародження знань про безпеку можна прослідити в міфології, релігії, філософії і загалом в історії розвитку науки [6, с. 19].

Об'ємність і багатогранність категорії безпеки обумовила можливості її розгляду з точки зору різних наукових напрямів – філософського, психологічного, соціологічного, політологічного, кримінологічного, правового, економічного, військового тощо, що, своєю чергою, сприяло виокремленню різноманітних аспектів досліджуваної категорії. І хоча окремі дослідники [7] наголошують на біосоціальній дуалістичній природі безпеки, виокремлюючи фізичну і соціальну безпеку людини, організацій, держави, де фізична безпека розуміється як захист здоров'я і майна від шкоди, а соціальна – як захист життєво важливих інтересів – проте з нашої точки зору такий підхід розглядає значно звужений спектр аспектів категорії «безпека».

Філософські дослідження дали можливість виокремити онтологічний, аксіологічний та гносеологічний аспекти безпеки [8; 6, с. 22–29], тобто: її існування у загальній структурі буття; можливість пізнання, усвідомлення, набуття досвіду й формування комплексу практичних знань щодо безпеки існування, функціонування, взаємодії тощо; перебування безпеки у складі комплексу ключових цінностей окремих індивідів та суспільства в цілому. Інші напрями наукових напрацювань у сфері безпеки обумовили можливість виокремлення й цілого ряду додаткових її аспектів. Так, зокрема, науковцями [9] робиться наголос на динамічному характері безпеки, який забезпечує видозміну її суб'єктивних конфігурацій у часі чи у моменті внаслідок об'єктивних змін оточуючого середовища чи зміни суб'єктивного сприйняття.

Ще один важливий момент – суб'єктивність сприйняття безпеки. Так, наявність, відсутність чи рівень безпеки завжди визначається (трактується) з суб'єктивної точки зору, незважаючи на те, чи це окремий індивід, чи колектив (група осіб), чи певна організація, держава тощо, тобто вона завжди є суб'єктивним сприйняттям дійсності, незалежно від того, наскільки це сприйняття відповідає реальній ситуації, об'єктивним викликам, загрозам, ризикам чи небезпекам. З іншого боку, якщо суб'єктивне сприйняття безпеки може не відповідати об'єктивній дійсності, то таким чином лише підтверджується думка про об'єктивність безпеки, тобто про її існування у загальній структурі буття незалежно від суб'єктивного сприйняття. Своєю чергою, така дуалістичність

безпеки дозволяє припустити, що у її дотриманні чи забезпеченні головним завданням має бути саме максимальне наближення критеріїв суб'єктивного сприйняття до об'єктивної дійсності.

Крім того, важливо усвідомлювати й наявність відносного аспекту безпеки – вона завжди є відносною щодо кожного об'єкта, явища, суб'єкта чи їх групи у певний момент чи період часу у певній ситуації, тобто за визначеного стану об'єктивної дійсності, чим, у свою чергу, обумовлюється виокремлення дослідниками її синергетичного аспекту.

Доцільно відзначити також і те, що розуміння відносності безпеки у наукових колах є диференційованим. Зокрема, якщо у нашому розумінні відносність безпеки – це необхідність врахування того, що вона завжди повинна визначатися відносно кожного окремого об'єкта, явища, суб'єкта чи їх групи у певний момент чи період часу у певній ситуації, в певному місці, для певних дій чи процесів тощо, то в окремих працях [7] відносність безпеки розуміється як недоліки суб'єктивного сприйняття об'єктивної дійсності або ж неможливість прогнозування всіх наслідків, ризиків чи небезпек для визначених обставин, подій, процесів та ін.

Саме різноманітність поглядів на розуміння базових змістових аспектів безпеки обумовила те, що будучи одностайною в розумінні ключової ролі безпеки у забезпеченні стійкого розвитку, наукова спільнота не узгодила єдиного термінологічного бачення сутності вказаної категорії (табл. 1).

Так, під безпекою пропонують розуміти різноаспектне та складне соціально-політичне і економічне явище; діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства; певний стан системи, за якого ніщо не загрожує; безперервний суспільний процес; переконання суб'єкта у здатності існувати і вільно формувати своє власне існування чи у здатності зберегти те, що для нього є цінним та вартісним.

В першу чергу, аналізуючи представлені підходи до розуміння сутності категорії «безпека», маємо відзначити, що найбільш обмеженим, на нашу думку, є трактування її як безперервного суспільного процесу чи як переконання суб'єкта у здатності вільно формувати своє власне існування й зберігати цінні та вартісні об'єкти.

З нашої точки зору, безпеку не варто розглядати як процес, тому що не зважаючи на наявність у цій категорії динамічного аспекту, вона все ж визначається на певний момент часу, визначений період для конкретної ситуації (місця, дії) і тому є, швидше, певним результатом впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників, в тому числі

Таблиця 1

Ключові підходи до трактування категорії «безпека» в науковій літературі

Автор / джерело	Трактування категорії «безпека»
В. Франчук [7, с. 10]	різноаспектне та складне соціально-політичне і економічне явище, яке об'єктивно має конкретно-історичний характер і пов'язано з усіма формами і напрямами взаємодії в системі «природа–людина–суспільство–машина»
В. Циганов [10]	діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення, запобігання, послаблення, відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодних збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку
Словник української мови [11]	стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує
В. Антонов [12]	стан захищеності певних інтересів особи, суспільства і держави, що виявляються найважливішими в конкретній ситуації та певних умовах від розмаїття існуючих загроз
Ю. Кукулка [13, с. 29]; В. Загурська-Антонюк [2]	не стільки визначений стан речей, скільки безперервний суспільний процес, у рамках якого діючі суб'єкти намагаються вдосконалювати механізми, що забезпечують їм відчуття охорони
Енциклопедія державного управління [8, с. 42] Г. Ситник [6]	певний стан системи, за якого вона зберігає свою цілісність, стійкість (стабільність), здатність до ефективного функціонування і прогресивного розвитку, а відтак – можливість надійного захисту усіх її елементів (підсистем) від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій
В. Татаркевич [14]	переконання (впевненість) суб'єкта у здатності зберегти те, щоб для нього є цінним та вартісним
Я. Пронько [9, с. 18]	переконання суб'єкта, що він може існувати і вільно формувати своє власне існування
Л. Томе [1, с. 36]	захист і збереження цінностей та інтересів, життєво важливих для виживання й добробуту суспільства

й на суб'єктивне сприйняття реальності окремими індивідами, спільнотами, націями тощо. В даному випадку мова йде не лише про індивідуальне, а й про колективне сприйняття (розуміння, усвідомлення) в залежності від того, хто чи що виступає об'єктом безпеки.

Своєю чергою, трактування безпеки як переконання суб'єкта у здатності вільно формувати своє власне існування чи зберігати цінні та вартісні об'єкти може мати місце лише коли мова йде про суб'єктивне сприйняття, а не про об'єктивну дійсність.

Звертаючись до трактування безпеки як діяльності людей, держави, суспільства тощо [10], можемо відзначити, що в даному випадку мова йде не стільки про саму безпеку, скільки про процеси її забезпечення на різних рівнях. Сама ж безпека кожного визначеного об'єкта у тому чи іншому місці, за тих чи інших обставин є саме результатом і не лише діяльності людей, держави чи суспільства в цілому, а й інших об'єктивних чинників.

Якщо під безпекою розуміти «стан, за якого ніщо не загрожує» [11], то такий підхід породжує більше запитань, аніж відповідей, що є підставою для появи цілого спектру критичних зауважень. Як відповідь на них, окремі наукові джерела [8, с. 42; 6] пропонують розглядати безпеку як певний стан системи, «за якого вона зберігає свою цілісність, стійкість (стабільність), здатність до ефективного функціонування і прогресивного розвитку, а відтак – можливість надійного захисту усіх її елементів (підсистем) від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій».

З іншого боку, «безпека як філософська категорія передбачає факт захисту існування нації, людства, особистості, родини, тобто захист їхньої іманентної сутності, умов існування та життя загалом» [5, с. 78]. Так, якщо приймати наведене за основу, то під безпекою будь-якого об'єкта можна розуміти саме стан його захищеності від конкретної загрози, небезпеки, ризику або ж від їх комплексного впливу.

Також існує підхід до розгляду безпеки як різноаспектного та складного соціально-політичного і економічного явища [7]. В даному контексті слід відзначити, що сутність поняття «явище» розглядається як: будь-який вияв змін, реакцій, перетворень; зовнішній вияв сутності предметів, процесів; безпосереднє відбиття речі в почуттєвому сприйнятті; подія, факт [15]. Наведені трактування мають і ряд критичних зауважень щодо можливості бути застосованими до визначення поняття «безпека»:

- по-перше, якщо розуміти явище саме як зовнішній вияв сутності предметів чи процесів, то в даному випадку безпеку не слід розглядати як явище, оскільки вона об'єктивно може взагалі не мати жодного зовнішнього вияву;
- по-друге, якщо трактувати явище як безпосереднє відбиття речі в почуттєвому сприйнятті, то тут ключовим є саме поняття «речі», до якого жодним чином не належить власне безпека, не будучи річчю. У той же час, коли мова йде про особисту безпеку, то її наявність чи відсутність безумовно відображається у почуттєвому сприйнятті;
- по-третє, безпеку неможливо розглядати як подію, хоча, при цьому, у певний момент часу в конкретному місці і за визначених умов наявність безпеки може розглядатись як факт;
- по-четверте, під явищем може розумітися вияв (прояв) змін, реакцій чи перетворень. Так, безпека може бути наслідком (результатом) дій, процесів чи, до прикладу, явищ, тобто змін, реакцій, перетворень, а, отже, вона не може бути явищем.

У той же час, з точки зору філософської науки, якщо будь-яка категорія існує (може бути визначена), то вона має свою протилежність. Іншими словами, якщо об'єктивно існує небезпека, то безпека також характеризується об'єктивністю існування, а це, своєю чергою, дає підстави трактувати безпеку саме як явище. З іншого боку, об'єктивність існування безпеки зовсім не заперечує можливості суб'єктивного її сприйняття, тобто можна говорити про дуалістичний характер безпеки за параметрами об'єктивності – суб'єктивності:

- об'єктивна безпека є результатом впливу (взаємодії, перетворень, зміни тощо) об'єктивних і суб'єктивних чинників у певній ситуації у визначений момент чи період часу;
- суб'єктивна безпека – суб'єктивне сприйняття реальності у певній ситуації у визначений момент чи період часу суб'єктами чи об'єктами безпеки.

В даному випадку в якості об'єктів безпеки можуть виступати як окремі індивіди, їх групи, спільноти чи навіть нації, так і окремі організації (чи їх об'єднання), інституції, системи, процеси чи навіть окремі предмети, дії, операції тощо. Своєю чергою, суб'єктами безпеки можуть бути лише індивіди (як одноосібно, так і колективно), маючи можливість впливати на її дотримання, забезпечення, оцінку тощо. У випадку ж оцінки індивідом (групою індивідів, колективом тощо) власної безпеки чи безпеки власних дій матиме місце тотожність суб'єкта й об'єкта безпеки.

Оскільки безпека завжди «характеризується сукупністю умов, за яких забезпечується захист» [3] об'єкта (об'єктів) або ж підтримка їх функціонування в межах визначеного переліку параметрів (нормативів, показників тощо), то важливо розуміти хто і яким чином визначатиме чи забезпечуватиме ці умови. Іншими словами, мова йде не просто про необхідність встановлення складу суб'єктів безпеки для кожного її різновиду, але й формування чітких методологічних та, за необхідності, нормативних рамок, критеріїв, алгоритмів прийняття цими суб'єктами рішень у всіх питаннях, пов'язаних із встановленням переліку загроз безпеці, оцінкою їх впливу і ролі в частині необхідності дотримання безпеки, а також формуванням комплексу заходів, умов і рішень, пов'язаних із її забезпеченням.

Дуалістична природа безпеки є сама по собі об'єктивною причиною наявності розбіжностей між її об'єктивними параметрами та їх суб'єктивним сприйняттям. Однак, чим складнішим буде об'єкт безпеки, тим більш значними будуть і розбіжності між її об'єктивними умовами та тими, які превалюватимуть у суб'єктивному сприйнятті агентів безпеки. Саме цей момент має бути одним із ключових при розбудові методик оцінки та забезпечення безпеки на рівні держави як надзвичайно складного і багатогранного об'єкта безпеки.

Висновки. Проблемні питання оцінки та забезпечення безпеки, особливо в контексті сфер публічного управління, постійно перебувають у полі зору дослідників зі всього світу, хоча в останні роки наростання числа збройних конфліктів і, в тому числі, тривала повномасштабна війна на території нашої держави зумовили зміщення акцентів у сфері державної безпеки до практичної площини і, особливо, до секторів безпеки й оборони.

Критичний аналіз наведених підходів до трактування сутності поняття «безпека» дозволив зробити висновок, що найбільш прийнятними за певних умов можуть бути трактування безпеки саме як стану захищеності; відображення суб'єктивного сприйняття чи як явища, результату впливу чинників, змін, перетворень чи реакцій. Проте й такі визначення можуть бути застосованими лише для частини можливих випадків, а, отже, саме відносність категорії «безпека» вимагає й видового її диференціювання з метою формулювання більш чітких трактувань.

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати дуалістичну природу безпеки за об'єктивно-суб'єктивним параметрами, яка полягає в об'єктивному існуванні розбіжностей між реальними умовами безпеки та їх сприйняттям агентами (суб'єктами) безпеки у певній ситуації у визначений момент чи період часу. Оскільки зростання складності об'єкта безпеки призводить до зростання потенційного числа розбіжностей між її суб'єктивно-об'єктивними параметрами, то саме дуалістична природа безпеки має враховуватися в якості одного із ключових аспектів при розбудові методик оцінки та забезпечення безпеки на рівні держави. Саме тому в подальших дослідженнях окресленої проблематики доцільно здійснити спробу формування чітких рамок, критеріїв та алгоритмів прийняття рішень суб'єктами безпеки у всіх питаннях, пов'язаних із її забезпеченням на державному рівні.

Список літератури:

1. Tome L. Security and security complex: operational concepts. *JANUS.NET ejournal of International Relations*. 2010. №. 1. P. 29–44. URL: https://www.redalyc.org/pdf/4135/413536166003.pdf (дата звернення: 08.11.2023)

2. Загурська-Антонюк В. Ф. Національна безпека та система державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/59.pdf (дата звернення: 05.11.2023)

3. Сіренко К. Ю., Гончаренко О. Г., Любич О. А. Діагностування рівня економічної безпеки національної економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 26. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/390/377 (дата звернення: 12.10.2023)

4. Романчик Т. В. Небезпека, загроза, ризик: аналіз термінологічного апарату теорії економічної безпеки. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут : зб. наук. пр. Київ : КНТУУ «КПІ», 2020. № 17. 11 с. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/items/46ab7617-9027-45b6-85e6-ad9fdc23ba25

5. Kryvyzyuk L., Levyk B., Khrypko S., Ishchuk A. The phenomenon of national security within postmodern cultures: interests, values, mentality. *Postmodern openings.* 2021. № 12 (3). P. 77–95.

6. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України (теорія і практика) : монографія. Київ : НАДУ, 2004. 408 с.

7. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

8. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв, І. В. Розпутенко та ін. Київ : НАДУ, 2011. 748 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/ Entsyklopediia_derzhavnoho_upravlinnia_Tom_1.pdf?PHPSESSID=11i1j35eg7lfkivpf67aqsbnr2 (дата звернення: 06.11.2023)

9. Prońko J. Bezpieczeństwo państwa, zarys teorii problemu i zadań administracji publicznej. Bielsko Biała : WSA, 2007. 90 p. (дата звернення: 06.11.2023)

10. Циганов В. П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції. Київ : Ніка центр, 2006. 112 с.

11. Безпека / Словник української мови в 11-ти томах. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy _v_11_tomakh/%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 21.10.2023)

12. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : Талком, 2017. 576 с.

13. Kukułka J. Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów. *Sprawy międzynarodowe*. 1982. №. 7. s. 29.

14. Tatarkiewicz W. Historia filozofii. Volume I. Warszawa : PWN, 1981. PP. 110–118.

15. Явище / Словник української мови в 11-ти томах. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5 (дата звернення: 21.10.2023)

Krupa O.V. THE DUALISTIC CHARACTER OF SECURITY AS THE BASIS FOR JUSTIFICATION ITS ASSESSMENT METHODS AND ENSUREMENT

The problematic issues of assessing and ensuring security especially in the context of the public administration spheres are constantly in the field of view of researchers from all over the world. But in recent years the increase in the number of armed conflicts and a long full-scale war in our country led to a shift in emphasis in the state security field to the practical level and especially to the military and defense sectors. Taking into account the fact that modern scientific theory operates with a differentiated spectrum of certain categories and concepts definitions in the security field in the context of the need to form effective security assessment methods, especially such complex systems as the state, there is a need to pay significant attention not only to the essential aspects of the concept of security itself, but, in particular, discrepancies between its objective parameters and subjective perception. That is why the main goal of the research is to carry out a theoretical substantiation of the substantive aspects and the dualistic nature of security as a basis for building methods for its assessment and provision under modern conditions.

In the course of the study were considered the key results of the latest scientific research and publications in the Ukrainian-speaking scientific environment regarding the improvement of the theoretical basis for ensuring state security and the methods for its assessment formation. Studied the main content aspects of the category "security" in their diversity and highlighted the key approaches to the interpretation of its essence in scientific sources. On the basis of a critical analysis of existing approaches in understanding the essence of the term "security" it was substantiated that the most acceptable under certain conditions may be the interpretation of security precisely as a state of security; reflection of subjective perception or as a phenomenon, the result of the influence of factors, changes, transformations or reactions. On the basis of the conducted analysis substantiated the dualistic nature of security based on the parameters of objectivity and subjectivity, in which objective security is the result of the influence (interaction, transformations, changes, etc.) of objective and subjective factors in a certain situation at a certain moment or period of time, and the subjective one – the subjective perception of reality in a certain situation at a certain moment or period of time by security subjects or objects. Established that since the increasing complexity of the security object leads to an increase in the potential number of discrepancies between its subjective and objective parameters, the dualistic nature of security should be taken into account as one of the key aspects in developing methods for assessing and ensuring security at the state level .

Key words: *security, essence, substantive aspects, dualistic nature, evaluation methods, security subjects and objects.*

УДК 351:342.71
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/15

Мартьянова Р.А.
юрист з міграційного права

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

У статті здійснено дослідження державно-управлінського впливу через органи влади на регулювання міграційних процесів з позиції міграційних пріоритетів, спрямованих на забезпечення безпеки країни та національні інтереси держави. Розглянуто співвідношення понять «управління міграційними процесами» та «регулювання міграційними процесами». Дано власне розуміння вказаних понять.

Доведено, що сьогодення вимагає створення нового підходу до формування державного управління у сфері протидії нелегальній міграції та впровадження дієвого механізму державного управління, який містить стратегічні цілі, державно-управлінський вплив на суспільні відносини, кількісні індикатори досягнення цілей, результат.

Механізм протидії нелегальній міграції досліджено з точки зору державного управління, який запропоновано розглядати як організаційно-правовий механізм протидії нелегальній міграції, що ґрунтується на тісній взаємодії органів влади діяльність яких спрямована на протидію нелегальній міграції. Нормативно-правове регулювання міграційних процесів розглянуто як основа механізму, яке виступає як засіб державного управління і створює умови для розвитку всіх інших механізмів управління.

Доведено, що метою вказаного механізму є своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та поточних загроз у сфері протидії нелегальній міграції, що залежить від впливу суб'єктів управління на об'єкт управління, тобто протизаконне, небезпечне явище яким є нелегальна міграція, та впливу суб'єктів управління на суб'єкт міграційних процесів (мігрантів), в залежності від їх правового статусу перебування в країні перебування.

Зроблено висновки та запропоновано механізм протидії нелегальній міграції розглядати як частину системи управління, яка забезпечується впливом на зовнішні та внутрішні фактори, а також сукупністю практичних заходів, методів, важелів впливу в залежності від органу управління, інструментів, нормативно-правових актів, за допомогою яких органи державного управління реалізовують функції та завдання, що покладено на них у сфері протидії нелегальній міграції.

Ключові слова: *управління міграційними процесами, нелегальна міграції, неврегульована міграція, механізм протидії нелегальній міграції.*

Постановка проблеми. Безумовно в умовах сьогодення, режимі воєнного стану, що зумовлений широкомасштабним вторгненням росії на територію України, та міграційних процесів, які набрали обертів в Україні, державно-управлінські рішення та заходи, передусім, повинні бути спрямованими на захист національних інтересів та національної безпеки від загроз у сфері міграції та нелегальній міграції.

Зважаючи на сучасні міграційні процеси, які стали важливим чинником впливу на безпеку держави та розбудови європейської держави, постає завдання у необхідності розвитку нових підходів, методів та інструментів у вирішенні питань протидії нелегальній міграції, а від органів влади не лише достатньої інституційної спроможності в рамках власної компетенції, але і якісної міжвідомчої взаємодії, яка має ґрунтуватись на європейському досвіді та відповідати Європейським стандартам

Слід зазначити, що більшість наукових праць у сфері протидії нелегальній міграції присвячено міграційній політиці та механізмам протидії нелегальній міграції з точки зору адміністративного права та міжнародного права.

Тому актуальним питанням залишається дослідження механізму протидії нелегальній міграції з точки зору державного управління, визначення його змісту та мети, з урахуванням цілей та завдань міграційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питаннями регулювання міграційних процесів, управління міграційних

процесів, механізму протидії нелегальній міграції присвячено праці вчених: Н. Бортник, А. Дергач, О. Кузьменко, І. Майданік, О. Малиновська, О. Піскун, Р. Радейко, О. Ровенчак, А. Романюк, О. Риндзак, О. Шапоренко, та ін.

Однак аналіз зазначених праць не висвітлює в повній мірі особливостей формування та реалізації механізмів державного управління міграційних процесів у сфері протидії нелегальній міграції.

Тому питання механізму протидії нелегальній міграції з точки зору державного управління, визначення його мети, суб'єктів, об'єкту та напрямів потребує дослідження та удосконалення.

Метою статті є з'ясування змісту та комплексу елементів механізму протидії нелегальній міграції з точки зору державного управління та окреслення напрямів реалізації механізмів державного управління міграційних процесів у сфері протидії нелегальній міграції.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних аспектів реалізації міграційної політики на сучасному етапі є її цілеспрямований державно-управлінський вплив через органи влади на регулювання міграційних процесів з позиції міграційних пріоритетів, спрямованих на забезпечення безпеки країни та національних інтересів держави.

Зважаючи на процеси глобалізації та цілеспрямовані дії держав Європейського Союзу щодо врегулювання міграційних процесів, вжиття жорстких заходів щодо порушень міграційного законодавства, в тому числі, встановлення обмежень в'їзду на свою територію, перед Україною постає питання удосконалення механізмів державного управління у сфері протидії нелегальній міграції.

Насамперед слід вказати, що перетин мігрантів через державний кордон, веде до зміни їх постійного або тимчасового місця проживання, та має динамічний характер міграції, тому розглядається як процес. Міграція як процес і система розглядається у працях українських дослідників О. Риндзак і М. Біль. На думку яких, міграція як процес супроводжуються перетинами державного кордону, міграція як система – складна, відкрита, динамічна і саморегульована підсистема соцігеосистеми [10, с. 8].

Більш ширше визначення терміну міграції наводить О. Ровенчак, на думку якої перетин адміністративних кордонів зі зміною проживання може бути добровільним чи примусовим просторовим рухом осіб. Тому особи, які створюють ці рухи (міграцію), є мігрантами [17, с. 129]. А. Романюк, виокремив офіційну міграцію (людина змінює місце проживання на підставі офіційного дозволу сторони, яка приймає) та нелегальну міграцію (коли такого дозволу немає) [18, с. 21–22]. Як правило, під дозволом розуміється дозволений строк перебування або проживання мігрантів на певній території. Вказаний дозвіл може бути тимчасовим або постійним, в залежності від правового статусу мігранта. Тобто, такий дозвіл є контрольованим.

В науковій літературі найпоширенішими є терміни «легальна міграція» та «нелегальна міграція». Вчена О. Кузьменко пропонує визначати легальну та нелегальну міграцію за ступенем контрольованості [8, с. 9]. Натомість О. Піскун пропонує легальну та нелегальну міграцію розрізняти за ступенем легальності, що підтверджує легальний в'їзд та перебування мігранта на території держави [14, с. 42, 44]. Вперше, починаючи з часів незалежності, термін «нелегальна міграція» вживався у Програмі боротьби з нелегальною міграцією на 1999–2000 рр., та трактувався наступним чином: «нелегальна міграція – перетинання іноземцями або особами без громадянства державного кордону України та переміщення її територією з порушенням установленого порядку» [15].

На думку автора: «*легальна міграція* – це прибуття до країни іноземців та осіб без громадянства відповідно до встановлених правил та в установленому законодавством чи міжнародним договором порядку, на тимчасове або постійне проживання, або перебування, що підтверджується офіційним дозволом; *нелегальна міграція* – це прибуття до країни іноземців та осіб без громадянства поза пунктами державного кордону, з уникненням прикордонного контролю, дії яких спрямовані на порушення вимог в'їзду, виїзду та перебування в країні слідування, а також законне прибуття до країни, але ухилення від виїзду після дозволеного терміну перебування, визначених міграційним законодавством країни тимчасового перебування».

Варто зазначити, що п. 10 Стратегії національної безпеки України до поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України віднесено нелегальну міграцію (актуальна загроза), а п. 30 Стратегії до підвищення уразливості до загроз віднесено зростання кількість порушень міграційного законодавства України іноземцями та особами без громадянства, зокрема вихідцями з держав міграційного ризику, а також залучення цих осіб до протиправної діяльності [16].

Отже, у цьому контексті варто дослідити співвідношення змісту понять «регулювання міграційними процесами» та «управління міграційними процесами». На думку О. Шапоренко регулювання міграційних процесів це система адміністративно-правових і соціально-економічних заходів, які враховують права мігрантів та їх потребу у переміщенні, що відповідає поточним і перспективним потребам країни [22, с. 254]. У дослідженнях Н. Бортник та Р. Радейко вказується на адміністративно-правовому регулюванні, оскільки правовідносини у сфері міграції складаються в процесі здійснення державного управління міграційними процесами які врегульовані нормами права [3, с. 73]. При цьому зазначають, що «протидії нелегальній міграції стає важливим напрямом державного управління у сфері міграції».

Поняття «управління міграційними процесами» вживається у міжнародній термінології, та розглядається як «різні державні функції в межах національної системи, спрямовані на управління процесами в'їзду та перебування іноземців всередині країни, захист біженців та інших осіб, які потребують захисту» [11, с. 22]. Вчена А. Дергач під поняттям управління міграційними процесами розуміє «складову державного управління, що повинно забезпечувати взаємодію органів державної влади як єдиного цілого, з метою виконання поставлених перед ними завдань у сфері міграції» [5, с. 50]. Вчена І. Майданік, зосереджує свою увагу на координації, правовому регулюванню та управлінні міграційними процесами, де регулювання означає відповідати певним правилам, управляти означає здійснювати вплив на міграційні процеси. На думку цієї вченої регулювання та координації є основним інструментом управління [9, с. 87].

Узагальнюючи думки вчених можна дійти висновку, що зміст поняття «управління міграційними процесами» і «регулювання міграційними процесами» взаємопов'язані між собою та спрямовані на досягнення стратегічних цілей у сфері міграції та протидії нелегальній, однак відрізняються особливостями впливу. Державно-управлінський вплив направлений на реалізацію функцій держави у сфері протидії нелегальній міграції та впорядкування відносин між усіма суб'єктами міграційних процесів.

Ефективність державного управління міграційними процесами у сфері протидії нелегальній міграції залежить від діючого механізму державного управління, який містить стратегічні цілі, державно-управлінський вплив на суспільні відносини, кількісні індикатори досягнення цілей, результат.

З цього приводу варто зауважити, що термін «механізм державного управління» включає в себе два поняття «механізм» і «державне управління».

Слід зазначити, шо в науковій літературі немає єдиного підходу до визначення терміну. На думку В.М. Князєва, В.Д. Бакуменко «це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [6, с. 116–117]. Вчені Р. Ларіна, А. Владзимирський, О. Балуєва вважають, що механізм управління є частина загальної системи управління, яка забезпечується впливом на зовнішні та внутрішні фактори, від яких залежить успішність досягнення результату діяльності управлінського об'єкта. Де елементами виступають: цілі, критерії, фактори, методи, ресурси, які спрямовані на досягнення поставленої мети [7, с. 27]. Н. Нижник та О. Машков зосереджують свою увагу саме на важливості організаційного механізму державного управління, що розглядається ними як «сукупність різних за своєю природою конкретних організаційних елементів у механізмі, що повинні організовувати регулювання, управління в інтересах державної влади, ефективну діяльність державно-управлінської системи» [12, с. 39].

Поняття «державне управління»: в загальному розумінні – це керівництво, координація та вплив з метою досягнення цілі, а цілю управління є система, досягнення якого в процесі управління дозволяє вирішити проблему; у вузькому – організуючий вплив органів виконавчої влади на конкретну сферу суспільних відносин. Тому єдиного підходу до визначення терміну «механізм державного управління» немає.

Більшість науковців, які здійснюють дослідження у сфері протидії нелегальній міграції, зосереджують увагу на адміністративно-правовому механізмі, який встановлює правові засади органів влади. Загальнопоширеним визначенням є думка О. Кузьменко, яка вказує на адміністративно-правовий механізм протидії нелегальній міграції, що містить у собі «систему правових актів; організаційно-структурні формування механізму (тобто суб'єкти, що здійснюють протидію); організаційно-правові способи (тобто види діяльності суб'єктів протидії)» [8, с. 16–17]. На думку вченої цей механізм є системною складовою частиною загальнодержавного механізму впливу щодо соціально негативних явищ.

Вчена І. Сєрова стверджує, що нелегальна міграція набуває нових трансформацій, змінюється, тому і визначення механізму протидії нелегальній міграції потребує удосконалення. На її думку, таким механізмом є «міжнародно-правовий механізм протидії нелегальній міграції», який здійснюється суб'єктами міжнародного права, та має складається з таких елементів: «міжнародно-правові норми та принципи, суб'єкти міжнародного права; міжнародно-правові відносини з протидії нелегальній міграції [19, с. 345]. В. Снігур розглядає як адміністративно-правовий режим, а впорядкування міграційних процесів розглядає з позицій міграційних пріоритетів, кількісного складу міграційних потоків та їх структури, де з однієї сторони є держава, з іншої – мігрант [20, с. 98]. М. Баламуш вказує на режимі протидії нелегальній міграції в Україні, як одного із елементів міграційного режиму та найменш систематизованого законодавством [2, с. 179]. Натомість Н. Тиндик вважає, що міграційний режим є різновидом адміністративно-правового режиму, в межах якого здійснюється регулювання міграційними процесів, тому систему, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів міграції, доцільно розглядати як адміністративно-правовий механізм регулювання міграції [21, с. 14–15].

На думку автора, правове регулювання міграційних процесів у сфері протидії нелегальній міграції є основою організаційно-правового механізму протидії нелегальній міграції, яке виступає як засіб державного управління і створює умови для розвитку всіх інших механізмів управління.

Основні механізми реалізації державного управління міграційних процесів у сфері протидії нелегальній міграції здійснюється у наступних напрямах:

– регулювання легальної міграції (контроль за отриманням дозволу на тимчасове та постійне місце проживання в Україні на підставі дозволу на імміграцію, навчання, працевлаштування, возз'єднання з сім'єю громадянами України);

– регулювання протидії нелегальній міграції (комплекс заходів спрямованих на попередження, запобігання, виявлення та припинення порушень міграційного законодавства спрямованих на протидію нелегальній міграції);

– регулювання правових заходів спрямованих на захист прав іноземців, осіб без громадянства, біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, нелегальних мігрантів (право на безоплатну правову допомогу, адвоката, перекладача, в тому числі оскарження рішень органів влади та ін.);

– регулювання міжнародних відносин (укладання угод про реадмісію, боротьба з незаконною міграцією, транскордонне співробітництво для боротьби з злочинністю та тероризмом, тощо);

– регулювання прикордонного режиму (контроль за порядком в'їзду в Україну; посилення кримінальної відповідальності до організаторів каналів незаконної міграції, торгівлі людьми, переправленням осіб через державний кордон України, тощо).

У вказаному контексті варто вказати на праці Л. Юзькова, який розглянув механізм державного управління як безпосередній процес забезпечення управління на практиці через вплив суб'єктів управління на об'єкти управління, а до механізмів управління включає наступні елементи: об'єкти та суб'єкти управління, взаємовплив між суб'єктами й об'єктами управління, що становлять функціональну (динамічну) основу [13, с. 87].

Крім того, слід зазначити, що Стратегією національної безпеки України визначено, що для забезпечення національних інтересів і безпеки держави, Україна, серед іншого бере активну участь у протидії нелегальній міграції (п.33 Стратегії), а також буде підвищувати ефективність державної політики у сферах захисту державного кордону України, а також міграції (п.46 Стратегії), посилить міграційний контроль на державному кордоні і всередині держави для забезпечення дотримання іноземцями та особами без громадянства законодавства України (п. 63 Стратегії) [16].

Отже, це свідчить проте, що протидія нелегальній міграції є одним із напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави спрямованої на забезпечення національних інтересів і безпеки держави.

Варто погодитися із думкою А. Денисова, що у зв'язку із курсом України на євроінтеграцію, необхідним є створення механізму нейтралізації загроз національній безпеці у міграційній сфері [4, с. 115].

Таким чином, на думку автора, організаційно-правовий механізм протидії нелегальній міграції має свою мету, завдання, суб'єкт та об'єкти управління у сфері протидії нелегальній міграції.

У своїх попередніх дослідженнях автором вже було визначено суб'єкти управління у сфері протидії нелегальній міграції, з яких одні суб'єкти визначають загальнодержавний підхід до протидії нелегальній міграції, послідовність впливу, визначають засоби регулювання та порядок моніторингу міграційних процесів; інші суб'єкти безпосередньо забезпечують організаційно-управлінські функції, спрямовані на протидію нелегальній

міграції від загроз у сфері міграції та протидії нелегальній міграції [1, с.98-99].

Об'єктом управління є небезпечне та протизаконне явище – нелегальна міграція, а також суб'єкти міграційних процесів – мігранти, які розглядаються за авторською класифікацію мігрантів за правовим статусом перебування в Україні [1, с. 102], що систематизовано автором у таб. 1.

На думку автора, першу групу становлять особи які, постійно на законних підставах перебувають в України: іммігранти, біженці: другу групу становлять особи, які тимчасово, на законних перебувають в України: іноземці, особи без громадянства, особи, які потребують додаткового захисту, шукачі захисту (на строк дії довідки про звернення за захистом в Україні); третю групу осіб становлять особи, які знаходяться на території України з порушенням законодавства: нелегальний мігрант (незаконний мігрант), мігрант з неврегульованим статусом: четверту групу становлять особи, які знаходяться на території на законних підставах або з порушенням та мають зобов'язання перед органами влади: невиїзний мігрант, кримінальний мігрант.

З огляду на авторську позицію вважаю, що складниками організаційно-правового механізму протидії нелегальній міграції є: 1) нормативно-правові акти (що регулюють питання в'їзду, виїзду та перебування на території України іноземців, осіб без громадянства та інших категорій мігрантів); 2) організаційно-структурні формування механізму (суб'єкти управління у сфері протидії нелегальній міграції, та інші суб'єкти); 3) заходи протидії нелегальній міграції на усіх рівнях (міждержавну, національному; регіональному); 4) взаємодія суб'єктів протидії нелегальній міграції щодо захисту національних інтересів від загроз у сфері міграції та протидії нелегальній міграції. Організаційно-правовий механізм протидії нелегальній схематично відображено на рис. 1.

Таблиця 1

Класифікація мігрантів за правовим статусом перебування на території України

	Суб'єкти міграційних процесів (мігранти)	**Підстави перебування**	**Правовий статус перебування**
1	Іммігранти	Отримали дозвіл на імміграцію в Україну та документовані посвідкою на постійне проживання в Україні	постійно / на законних підставах
2	Біженець, особа, яка потребує додаткового захисту	Отримали статус біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Отримали відповідне посвідчення	постійно / тимчасово на законних підставах
3	Іноземець та особа без громадянства	Протягом дії візи або дозволеного терміну перебування з безвізовим порядком в'їзду, в тому числі документовані посвідкою на тимчасове проживання або посвідченням ОБГ	тимчасово / постійно на законних підставах
4	Шукач притулку	Звернувся за захистом в Україні та його заява розглядається органами ДМС чи оскаржується в судовому порядку. Документовані довідкою за зверненням в Україні	тимчасово / на законних підставах
5	Нелегальний мігрант (незаконний мігрант)	Відсутні підстави для законного перебування в Україні	з порушенням правил перебування іноземців та ОБГ (до прийняття рішення органами ДМС / ДПС)
6	Мігрант з неврегульованим статусом	Має право на отримання громадянства в Україні або особи без громадянства, однак не може підтвердити законність перебування	з порушенням правил перебування (відсутність підстав для застосування заходів адміністративного примусу органами ДМС)
7	Кримінальний мігрант	Має законні підстави для перебування в Україні, однак використовує зазначені підстави перебування для зайняття кримінальною діяльністю або з порушенням правил перебування	Постійно / тимчасово; на законних підставах / з порушенням правил перебування
8	Невиїзний мігрант	Має зобов'язання щодо виїзду за межі держави або підпадає під дію заборони щодо примусового повернення чи примусового видворення або видачі чи передачі іноземця та особи без громадянства з України до інших країн	з порушенням правил перебування (відсутність підстав для застосування заходів адміністративного примусу органами ДМС)

Джерело: розроблено автором

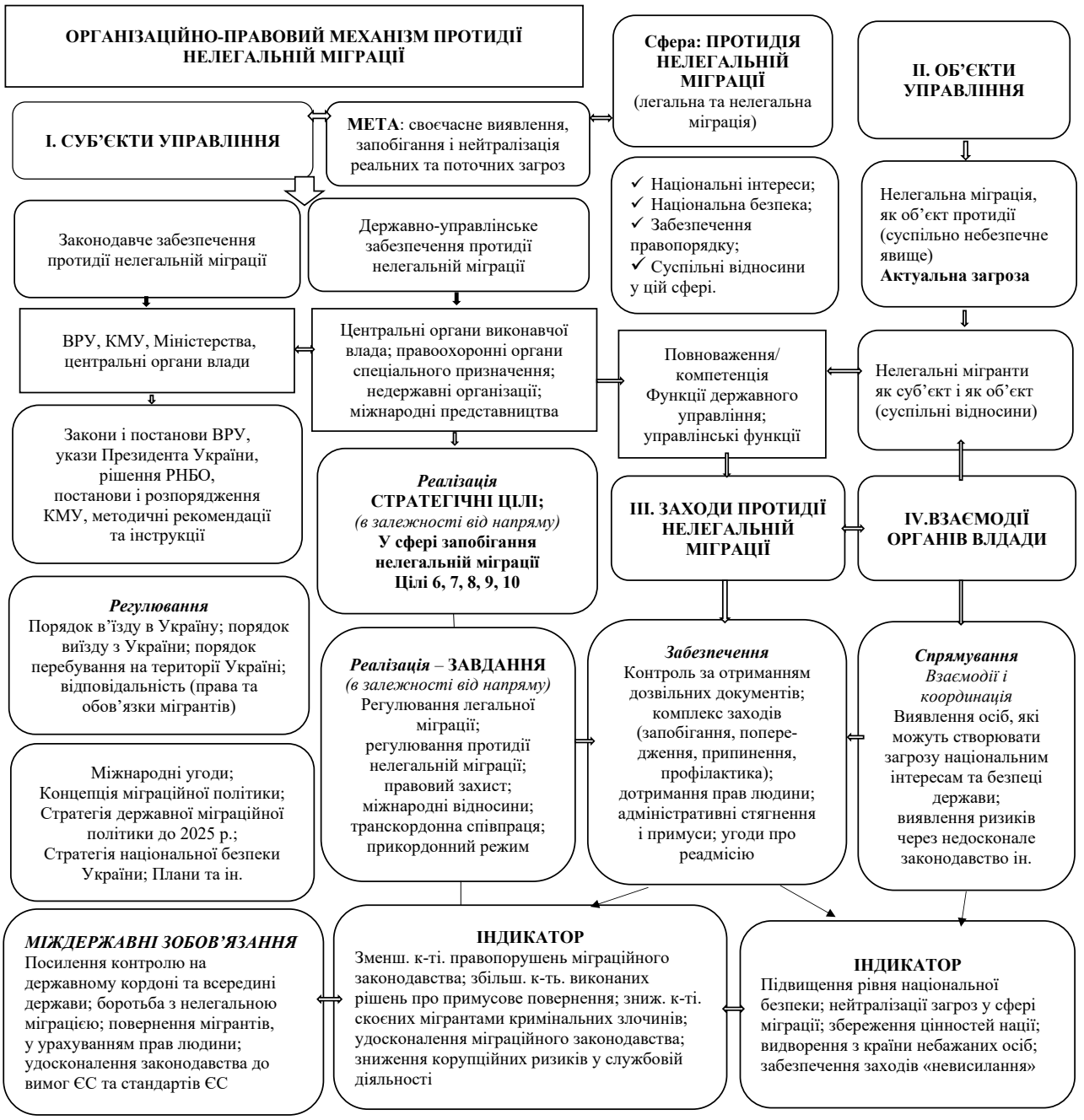

Рис. 1.

На думку автора, основною метою організаційно-правового механізму протидії нелегальній міграції є своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та поточних загроз у сфері протидії нелегальній міграції, що залежить від впливу суб'єктів управління (нормативно-правове забезпечення протидії нелегальній міграції) на об'єкт управління, тобто протизаконне, небезпечне явище яким є нелегальна міграція, та впливу суб'єктів управління (державно-управлінське забезпечення протидії нелегальній міграції) на суб'єкт міграційних процесів (мігрантів), в залежності від їх правового статусу перебування в країні перебування. Тобто, у вказаному поєднанні механізм може бути частиною складної управлінської системи, а також сукупністю заходів та методів.

З цього приводу також зазначають М. Біль і О. Риндзак, що все залежить від способу впливу на міграційні процеси (інструменти); може бути як процес, як система, як інструменти (адміністративні, нормативно-правові, соціокультурні, соціально-економічні.) [10, с. 12].

Отже, підсуваючи вищевикладене, автором пропонується державне регулювання міграцій-

ними процесами розглядати як систему заходів впливу, спрямованих на створення умов для впорядкування міграційних процесів, з урахуванням норм прав, національних інтересів держави, національної безпеки держави та взятих міждержавних зобов'язань, що в більшій мірі відображається у прийнятті нормативно-правових актів, та не передбачає прямого впливу. Державне управління міграційними процесами як комплекс цілеспрямованих та організованих заходів впливу, що забезпечується органами влади наділених владними повноваженнями у взаємозв'язку з недержавними інститутами, з урахуванням прав та обов'язків мігрантів, врегульованих нормами права.

Таким чином, під терміном «державне управління у сфері протидії нелегальній міграції» автором пропонується розуміти – «цілеспрямований та організований вплив держави через органи виконавчої влади, до компетенції яких належать питання протидії та запобігання нелегальній міграції, спрямований на припинення порушень з прикордонних питань, законодавства про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, у взаємодії з недержавними інститутами та міжнародними організаціями, врегульованих нормами права, з метою захисту національної безпеки та національних інтересів держави від загроз у сфері міграції (імміграції) та протидії нелегальній (незаконній) міграції».

Висновки. Підводячи підсумок, слід зробити висновок, що ефективність організаційно-правового механізму протидії нелегальній міграції залежить від державно-управлінського впливу на суспільні відносини у сфері протидії нелегальній міграції та узгодженій взаємодії між усіма уповноваженими суб'єктами з метою досягнення мети та визначених стратегічних цілях держави, що спрямовані на посилення міграційного контролю на державному кордоні і всередині держави, в тому числі забезпечення дотримання іноземцями та особами без громадянства законодавства України.

Під організаційно-правовим механізмом протидії нелегальній міграції варто розуміти порядок взаємодії між державними суб'єктами управління, державними та недержавними суб'єктами, які наділені владними повноваженнями, мають свої окремі завдання та функції, формують та впливають на прийняття рішення у сфері міграції та протидії нелегальній міграції, а також взаємодію суб'єктів управління з суб'єктами міграційних процесів (мігрантами), в залежності від її правового статусу перебування в країні.

Варто наголосити на тому, що у зв'язку із широкомасштабним вторгненням росії в Україну перед державою та органами влади, гостро постає питання в удосконаленні міграційних процесів пов'язаних з в'їздом, виїздом та перебуванням іноземних осіб на території держави та формуванні дієвих механізмів взаємодії органів управління щодо протидії нелегальній міграції на усіх рівнях управління, які мають бути наближені до європейських стандартів та взятих міжнародних зобов'язаннях.

Список літератури:

1. Martianova R. Subjects and objects of the state management of migration processes in the field of combating illegal migration. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management).* 2020. Vol. 33. № 5. P. 96–103. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.3.16

2. Баламуш М.Д. Міграційний режим в Україні (адміністративно-правовий аспект) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 206 с.

3. Бортник Н.П., Радейко Р.І. Державне управління у сфері міграції на сучасному етапі у контексті реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: проблеми реалізації. *Право.ua*. № 3. 2020. С. 69–74. DOI: 10.32782/LAW.UA.2020.3.11.

4. Денисов А.І. Правові засоби забезпечення національної міграційної безпеки України. Інформація і право. 2018. № 2 (25). С. 110–116.

5. Дергач А.В. Регулювання міграційних процесів в сучасних умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 23. С. 165–168.

6. Державне управління : словн.-довід. / за заг. ред. В.М. Князєва, В.Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

7. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: монографія / Р.Р. Ларіна, А.В. Владзимирський, О.В. Балуєва / за заг. ред. В.В. Дорофієнко. Донецьк : ТОВ «Цифрова типографія», 2008. 252 с.

8. Кузьменко О. В. Адміністративно-правова протидія нелегальній міграції в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2000. 21 с.

9. Майданік І.П. Проблеми регулювання та координації трудових міграційних процесів. *Демографія та соціальна економіка*. 2005. № 2. С. 86–92.

10. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.

11. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ : БЛАНК-ПРЕС, 2015.100 с.

12. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління: Навч. посібник / За заг.ред. Н.Р.Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

13. Палаганюк О. Аналіз механізмів державного регулювання нелегальної міграції в Україні у працях сучасних дослідників. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2014. Вип.1 (20). С. 83–91.

14. Піскун О. І. Основи міграційного права: Порівняльний аналіз : навч. посіб. Київ : «МП Леся», 1998. 360 с.

15. Про затвердження програми боротьби з нелегальною міграцією на 1999-2000 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.1999 р. N 273. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-99-%D0%BF#Text

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text

17. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127–139.

18. Романюк А. Міграційні процеси у Львівській області. Українські варіанти. 1997. № 2. С. 21–25.

19. Сєрова І. І. Доктринальні підходи до вивчення міжнародно-правової протидії нелегальній міграції. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2012. № 1. С. 343–346.

20. Снігур М.В. Міграційний режим як вид адміністративного режиму в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 35. С. 94–99. DOI: https://doi.org/10.32837/apdp.v0i35.2584

21. Тиндик Н. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 47 с.

22. Шапоренко О.І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. *Право та державне управління.* 2019 р. Т. 2. № 2 (35). С. 252–257. DOI https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.36

Martianova R.A. ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM OF COMBATING ILLEGAL MIGRATION

The article examines the state-management influence through authorities on the regulation of migration processes from the standpoint of migration priorities aimed at ensuring the country's security and the national interests of the state. "Management of migration processes" and "regulation of migration processes" should be understood. A proper understanding of the understanding of concepts is given.

It is proven that the present requires the creation of a new approach to the formation of public administration in the field of combating illegal migration and the implementation of an effective mechanism of public administration, which contains strategic goals, public-administrative influence on social relations, quantitative indicators of achieving goals, and results.

The mechanism of combating illegal migration is studied from the point of view of state administration, which is proposed to be considered as an organizational and legal mechanism of combating illegal migration, which is based on the close interaction of authorities whose activities are aimed at combating illegal migration. Normative and legal regulation of migration processes is considered as the basis of a mechanism that acts as a means of state management and creates conditions for the development of all other management mechanisms.

It is proved that the purpose of the specified mechanism is the timely detection, prevention and neutralization of real and current threats in the field of combating illegal migration, which depends on the influence of the subjects of management on the object of management, i.e. the illegal, dangerous phenomenon that is illegal migration, and the influence of sub management entities for the subject of migration processes (migrants), depending on their legal status of stay in the host country.

Conclusions were made and it was proposed to consider the mechanism of combating illegal migration as a part of the management system, which is ensured by the influence on external and internal factors, as well as a set of practical measures, methods, levers of influence depending on the management body, tools, regulatory legal acts, with the help of which bodies state administrations implement the functions and tasks assigned to them in the field of combating illegal migration.

Key words: *management of migration processes, illegal migration, irregular migration, mechanism of combating illegal migration.*

УДК 351:349.6
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/16

Ніколаєв К.Д.
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0003-0404-6113

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Автор розглядає проблеми, пов'язані з правовим регулюванням у сфері збереження біорізноманіття. Зазначено, що не дивлячись на наявність відповідного законодавства, існують серйозні виклики та перешкоди, які перешкоджають ефективній реалізації цих нормативно-правових актів. Виявлено, що основні проблеми включають недостатню ефективність виконання законів, високий рівень корупції та недостатню координацію між різними суб'єктами. Автори статті аналізує ці проблеми та пропонує можливі шляхи вирішення, такі як підвищення прозорості, зміцнення контролю та сприяння співпраці між різними зацікавленими сторонами. Наголошено на важливості збереження природного різноманіття для забезпечення сталого розвитку та підтримки екологічної рівноваги на планеті. Підкреслено, що дослідження також ставить перед собою мету висвітлити актуальність проблеми збереження біорізноманіття та природного середовища в сучасному світі та спонукати до подальшого дослідження та вирішення цих проблем для забезпечення збалансованого розвитку людського суспільства.

Підкреслено, що введення екологічних платежів може стимулювати стале використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття. Ці платежі можуть включати оплату за екосистемі послуги, водозбереження, використання землі та інші екологічні аспекти. Розвиток екотуризму, екологічного виробництва та зелених технологій може стати додатковим джерелом прибутку, що стимулює охорону природи. Заохочення економічної діяльності, що зберігає біорізноманіття, може сприяти створенню нових робочих місць та підвищенню якості життя. Відзначено, що аналіз економічної вартості збереження екосистем, включаючи їхню роль у збереженні ґрунтів, водних ресурсів та регуляцію клімату, може допомогти в усвідомленні важливості їхнього збереження.

Ключові слова: *біорізноманіття, природоохоронне законодавство, ефективність виконання законів, корупція, координація суб'єктів, стале використання природних ресурсів.*

Постановка проблеми. В сучасному світі збереження біорізноманіття та природного середовища виходить на передовий план в контексті зростаючого антропогенного впливу та кліматичних змін. Однак, на наявність відповідного правового регулювання, існують серйозні виклики, які ускладнюють ефективну реалізацію цих законодавчих механізмів. Основними проблемами є недостатня ефективність виконання законодавства, високий рівень корупції в сфері охорони природи та відсутність координації між різними суб'єктами, що залучені до збереження біорізноманіття. Ці проблеми ставлять під загрозу збереження найцінніших екосистем та видів, а також загальний стан природи нашої планети, тому вирішення їх є надзвичайно актуальним та необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми ролі критичного аналізу правового регулювання у сфері збереження біорізноманіття в контексті реалізації екологічної безпеки досліджували такі науковці, як: В. Устименко, М. Хилько, Г. Чепелюк, В. Гайович, І. Якименко, О. Салавор, Є. Шаповалов та інші.

Мета статті. Мета цієї статті – проаналізувати та висвітлити проблеми, що виникають у контексті правового регулювання збереження біорізноманіття, а також запропонувати можливі шляхи вирішення цих проблем для покращення ефективності заходів з охорони природи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збереження біорізноманіття в сучасному світі стоїть перед надзвичайною важливою задачею, особливо в контексті забезпечення екологічної безпеки. Правове регулювання у цій сфері відіграє ключову роль у створенні ефективних механізмів захисту природних екосистем, збереження рідкісних видів та забезпечення сталого використання природних ресурсів. Варто розглянути критичний аналіз правового регулювання у сфері збереження біорізноманіття в контексті реалізації екологічної безпеки з урахуванням різноманітних аспектів та викликів, які стоять перед сучасним суспільством.

В. Устименко [6] вважає, що на міжнародному рівні збереження біорізноманіття регулюється різними правовими нормами та угодами, з яких одні з найважливіших є Конвенція про біологічне різноманіття (далі – CBD). CBD була прийнята на Ріо-де-Жанейрському саміті в 1992 році і є однією з найважливіших міжнародних угод у сфері охорони навколишнього середовища. Основні цілі CBD включають збереження біорізноманіття, сталий використання його компонентів, а також справедливу та рівноправну розподіл вигади, що виникають від використання генетичних ресурсів.

Крім цього, основні принципи Конвенції включають принципи справедливого та рівноправного доступу до генетичних ресурсів, принципи справедливого розподілу вигоди від їх використання та принципи збереження та сталого використання біорізноманіття. CBD визначає ряд обов'язкових заходів для держав-учасниць, включаючи створення мережі охоронних територій, розробку національних стратегій та планів збереження біорізноманіття, а також забезпечення включення аспектів біорізноманіття у всі галузі державного управління. Проте, не дивлячись на значущість CBD, виникають питання щодо ефективності його реалізації. Деякі критики вказують на недостатню ратифікацію та виконання державами-учасницями своїх зобов'язань, а також на відсутність чіткого механізму моніторингу та оцінки результатів впровадження Конвенції.

Таким чином, хоча міжнародне правове регулювання збереження біорізноманіття є важливим кроком у напрямку екологічної безпеки, його ефективність потребує постійного удосконалення та уваги до проблем і викликів, що виникають у процесі його реалізації.

На думку М. Хилько [8], що національне законодавство є ключовим інструментом у забезпеченні збереження біорізноманіття в кожній конкретній країні. Відповідно до вимог міжнародних угод, таких як CBD, країни повинні приймати

Таблиця 1

Аналіз нормативно-правових актів у сфері охорони біорізноманіття

Нормативно-правовий акт	Дата/ Номер	Короткий опис	Прогалини (недоліки)
Про охорону природи та біорізноманіття: Закон України [3]	№ 1264-XII, 25 червня 1991	визначає правовий статус природних територій, заповідників, національних парків та інших об'єктів, де здійснюється охорона біорізноманіття	недостатня ефективність механізмів контролю та невідповідність стандартам міжнародних конвенцій
Про оцінку впливу на довкілля: Закон України [4]	№ 2059-VIII, 23 травня 2017	встановлює вимоги щодо оцінки впливу на довкілля для проектів та діяльності, які можуть мати негативний вплив на біорізноманіття	відсутність механізмів для забезпечення врахування всіх аспектів впливу на біорізноманіття та нестача ефективних механізмів контролю
Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України [1]	№ 280/97-ВР, 21 травня 1997	встановлює механізми участі громадськості у прийнятті рішень щодо охорони біорізноманіття та управління природними ресурсами на місцевому рівні	недостатня увага до включення громадськості у розробку та виконання стратегій збереження біорізноманіття на місцевому рівні
Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України [2]	№ 1264-XII, 25 червня 1991	встановлює основні принципи та механізми охорони навколишнього природного середовища в Україні	відсутність ефективного механізму контролю та санкцій за порушення закону, нестача механізмів для впровадження положень закону на практиці
Угода про співробітництво в сфері збереження і використання генетичних ресурсів культурних рослин держав-учасниць СНД [5]	04 червня 1999	має на меті забезпечення співробітництва між державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав у сфері збереження та використання генетичних ресурсів культурних рослин для сталого розвитку	відсутність механізмів контролю за виконанням угоди та вирішення спірних ситуацій, недостатня координація дій між державами-учасницями

Розроблено автором [8].

національне законодавство, спрямоване на забезпечення охорони та сталого використання свого біорізноманіття.

Отже, аналіз нормативно-правових актів та міжнародних угод, що регулюють охорону біорізноманіття та природного середовища в Україні, показує наявність законодавчих баз для забезпечення сталого використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття. Проте існують значні недоліки, такі як відсутність ефективного механізму контролю, нестача координації дій між державами-учасницями у міжнародних угодах та недостатня увага до участі громадськості у прийнятті рішень на місцевому рівні. Ці прогалини потребують подальшого вдосконалення законодавства та механізмів контролю для забезпечення ефективного збереження та використання природних ресурсів.

Варто розглянути захист екосистем та видів, можна виявити низку заходів, спрямованих на збереження природного різноманіття та біорізноманіття. Такі заходи включають:

– *захист лісів:* збереження лісових масивів, боротьба з незаконною рубкою дерев, відновлення лісового покриву та створення заповідників та національних парків;

– *захист водних екосистем:* очищення водойм від забруднень, контроль за рибальством, створення морських заповідників та обмеження вирубки мангрових лісів;

– *захист морських біорізноманітів:* створення морських заповідників, заходи по збереженню коралових рифів та програми відновлення морського середовища;

– *захист видів, що знаходяться під загрозою вимирання:* створення охоронних зон, розведення в неволі, моніторинг та дослідження популяцій, а також запровадження правових механізмів для запобігання незаконному полюванню та торгівлі [7].

В цілому, ці заходи відіграють ключову роль у збереженні екосистем та видів і вимагають постійного вдосконалення та впровадження для забезпечення сталого користування природними ресурсами та збереження біорізноманіття.

Окремо необхідно відзначити думку вчених Г. Чепелюк та В. Гайович [9], що роль громадянського суспільства у формуванні та реалізації законодавства у сфері збереження біорізноманіття є важливою та впливовою. Громадянське суспільство включає в себе неприбуткові організації, активістів, наукові установи, а також звичайних громадян, які активно беруть участь у громадських суспільствах та обговореннях.

Основні аспекти впливу громадянського суспільства на законодавство щодо біорізноманіття включають:

– *збір та поширення інформації:* громадянське суспільство може здійснювати моніторинг заходів, що проводяться у сфері охорони біорізноманіття, та збирати інформацію про них. Ця інформація може використовуватися для аналізу ефективності діяльності та для впливу на формування нових законодавчих ініціатив;

– *лобіювання і адвокація:* громадянське суспільство може виступати у ролі лобістів, тобто активно просувати певні ідеї та інтереси перед законодавцями та урядовими структурами. Це може включати в себе розробку конкретних законопроєктів, участь у публічних слуханнях та зустрічах з представниками влади;

– *участь у прийнятті рішень:* громадянське суспільство може брати участь у роботі робочих груп, комітетів та інших органів, що займаються формуванням та розробкою законодавства у сфері охорони біорізноманіття. Це дозволяє представляти громадські інтереси та голос населення при прийнятті рішень;

– *освіта та інформування громадян:* громадянське суспільство може здійснювати освітню діяльність та інформувати громадян про важливість збереження біорізноманіття, про загрози та проблеми, а також про можливі шляхи розв'язання цих проблем.

Взагалі, громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні та реалізації законодавства у сфері збереження біорізноманіття, забезпечуючи представництво інтересів громадян та сприяючи створенню ефективних механізмів охорони навколишнього середовища.

Варто зазначити, що економічні аспекти збереження біорізноманіття є важливими, оскільки вони впливають на ефективність заходів з охорони навколишнього середовища та природних ресурсів. Система торгівлі викидами парникових газів може бути використана для стимулювання зменшення викидів та збереження лісових масивів, які відбирають вуглець з атмосфери. Це може бути досягнуто через встановлення квот на викиди та можливість торгівлі ними.

Доречно наголосити, що введення екологічних платежів може стимулювати стале використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття. Ці платежі можуть включати оплату за екосистемі послуги, водо збереження, використання землі та інші екологічні аспекти. Розвиток еко туризму, екологічного виробництва та зелених

технологій може стати додатковим джерелом прибутку, що стимулює охорону природи. Заохочення економічної діяльності, що зберігає біорізноманіття, може сприяти створенню нових робочих місць та підвищенню якості життя. Крім цього, аналіз економічної вартості збереження екосистем, включаючи їхню роль у збереженні ґрунтів, водних ресурсів та регуляцію клімату, може допомогти в усвідомленні важливості їхнього збереження [10].

Ці аспекти економіки можуть мати значний вплив на прийняття рішень у сфері охорони біорізноманіття та природних екосистем, тому їх детальний аналіз є важливим для розуміння та управління цією проблемою.

Не менш важливим розглянути виклики та перешкоди, з якими стикається правове регулювання у сфері збереження біорізноманіття, можуть бути різноманітні і включати такі аспекти:

− *недостатня ефективність виконання законодавства:* часто виникає ситуація, коли закони та нормативні акти, спрямовані на охорону біорізноманіття, не ефективно виконуються у практиці через різноманітні причини, такі як недостатня фінансова підтримка, відсутність контролю та недостатня усвідомленість громадян;

− *корупція:* недолік прозорості та недостатня відкритість у процесі прийняття рішень можуть призвести до корупційних практик у сфері збереження біорізноманіття. Корупція може спричинити неправомірні відведення земельних ділянок, незаконне лісорубство та інші дії, які шкодять природі;

− *невідповідність міжнародним стандартам:* у деяких випадках, законодавство у сфері збереження біорізноманіття може не відповідати міжнародним стандартам та зобов'язанням, узгодженим на міжнародному рівні. Це може ускладнити співпрацю з іншими країнами та міжнародними організаціями;

− *порушення прав корінних народів та місцевого населення:* у деяких випадках, заходи з охорони біорізноманіття можуть призвести до порушення прав корінних народів та місцевого населення на доступ до традиційних земельних угідь та ресурсів;

− *зміна клімату та природних катастрофи:* зміна клімату та природні катастрофи, такі як землетруси, повені та пожежі, можуть спричинити серйозні втрати у біорізноманіття та ускладнити реалізацію заходів з його збереження [8].

В цілому, урахування цих викликів та перешкод є важливим при розробці та вдосконаленні правового регулювання у сфері збереження біорізноманіття для досягнення більш ефективних та стійких результатів.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши вищезазначене, можна дійти висновку, що аналіз правового регулювання у сфері збереження біорізноманіття вказує на наявність серйозних проблем, таких як недостатня ефективність виконання законодавства та високий рівень корупції. Важливо підтримувати співпрацю та координацію між різними суб'єктами, а також зміцнювати контроль і прозорість для успішного забезпечення збереження біорізноманіття. Подальші заходи мають спрямовуватися на вдосконалення законодавства, забезпечення ефективного виконання законів та боротьбу з корупцією. Всі ці заходи важливі для збереження природного різноманіття та забезпечення сталого розвитку.

Список літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/280/97-%D0%B2%D1%80

2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991р. № 1264-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12

3. Про охорону природи та біорізноманіття : Закон України від 25 червня1991р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12

4. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text

5. Угода про співробітництво в сфері збереження і використання генетичних ресурсів культурних рослин держав-учасниць СНД від 04 червня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/997_191

6. Устименко В. А. *Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2019 р., м. Київ) / наук. ред. Київ : НАН України ; Ін-т економіко-правових досліджень, 2019 р. 130 с.

7. Устименко В. А. *Системи галузей права в умовах глобальних екологічних викликів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 листопада 2020 р., м. Київ) / наук. ред. НАН України. ДУ «Інститут економіко правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України». Київ, 2020. 200 с.

8. Хилько М. І. Екологічна безпека України : навчальний посібник. Київ, 2017 р.

9. Чепелюк Г. М., Гайович В. Ю. Визначення категорії «сталий розвиток» у контексті екологічного підприємництва. *Ефективна економіка.* 2020. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/71.pdf

10. Якименко І. Л., Салавор О. М., Шаповалов Є. Б. Екологічна політика та технічне регулювання Європейського Союзу : навч. посіб. Київ : НУХТ, 2022 р. 157 с.

11. Chorna, O., Semenets-Orlova, I., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. Anti-Crisis Regulation of Enterprises Through Digital Management. *Journal of Law and Sustainable Development*. 2023. № 11 (3). P. e816-e816.

12. Radchenko, O., Kovach, V., Radchenko, O., Kriukov, O., Sydorchuk, L., Sharov, P., & Semenets-Orlova, I. Principles of natural capital preservation in the context of strategy of state environmental safety. *E3S Web of Conferences.* 2021. Vol. 280. P. 09024. EDP Sciences.

13. Semenets-Orlova, I., Kushnir, V., Rodchenko, L., Chernenko, I., Druz, O., & Rudenko, M. Organizational Development and Educational Changes Management in Public Sector (Case Of Public Administration During War Time). *International Journal of Professional Business Review*. 2023. № 8 (4). P. e01699. https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i4.1699.

14. Semenets-Orlova, I., Rodchenko, L., Chernenko, I., Druz, O., Rudenko, M., & Poliuliakii, R. Requests for public information in the state Administration in situations of military operations. *Ann. Fac. Der. U. Extremadura*. 2022. № 38. P. 249.

Nikolaiev K.D. CRITICAL ANALYSIS OF LEGAL REGULATION IN THE SPHERE OF BIODIVERSITY CONSERVATION IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING ENVIRONMENTAL SAFETY

The author considers problems related to legal regulation in the field of biodiversity conservation. It is noted that despite the presence of relevant legislation, there are serious challenges and obstacles that prevent the effective implementation of these legal acts. It was found that the main problems include insufficient efficiency of law enforcement, high level of corruption and insufficient coordination between different entities. The authors of the article analyze these problems and propose possible solutions, such as increasing transparency, strengthening control and promoting cooperation between different stakeholders. The importance of preserving natural diversity to ensure sustainable development and maintain ecological balance on the planet is emphasized. It is emphasized that the research also aims to highlight the relevance of the problem of preserving biodiversity and the natural environment in the modern world and encourage further research and solutions to these problems to ensure the balanced development of human society.

It is emphasized that the introduction of environmental payments can stimulate the sustainable use of natural resources and the preservation of biodiversity. These payments may include payment for ecosystem services, water conservation, land use and other environmental aspects. The development of eco-tourism, ecological production and green technologies can become an additional source of income that stimulates nature conservation. Encouraging economic activity that preserves biodiversity can help create new jobs and improve quality of life. It was noted that the analysis of the economic cost of preserving ecosystems, including their role in soil conservation, water resources and climate regulation, can help in understanding the importance of their preservation.

Key words: *biodiversity, environmental legislation, effectiveness of law enforcement, corruption, coordination of subjects, sustainable use of natural resources.*

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/17

Марченко Н.А.
Чернігівський інститут інформації, біснеса і права
ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Ю. Бугая»

Шестаковська Т.Л.
Чернігівський інститут інформації, біснеса і права
ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Ю. Бугая»

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ УКРАЇНИ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯ

Стаття присвячена аналізу впливу воєнних дій на промисловий сектор України та ролі держави у його регулюванні та подальшому відновленні. У статті розглядаються основні виклики, з якими зіштовхнулася українська промисловість в умовах війни, включаючи знищення інфраструктури, переривання ланцюжків поставок, втрату ринків збуту та необхідність адаптації до нових реалій. Автори аналізують стратегії та інструменти державного регулювання, які можуть сприяти відновленню промисловості, зокрема, фокусуючись на підтримці високотехнологічних галузей, стимулюванні інновацій, залученні інвестицій та розробці ефективної промислової політики. Також у статті обговорюються потенційні перспективи розвитку української промисловості після воєнних дій, враховуючи можливості для реіндустріалізації країни та інтеграції в глобальні виробничі мережі. Ця робота важлива для розуміння шляхів подолання кризи в промисловому секторі та визначення напрямків державної підтримки в умовах і після завершення війни. Повномасштабне вторгнення нанесло непоправних втрат вітчизняній промисловості. Активи промислових підприємств – третя за величиною стаття прямих збитків вітчизняної економіки. На промисловість припадає близько 10 % від загальної суми збитків в результаті російської воєнної агресії. Але вже зараз необхідно будувати плани відновлення і відбудови одного з головних стовпів економіки України. У контексті довгострокової перспективи, стаття акцентує на важливості розробки та імплементації комплексної стратегії відновлення промисловості, що враховує не тільки відбудову фізичної інфраструктури, а й реформування нормативно-правової бази, модернізацію технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції на міжнародних ринках та створення стійких ланцюжків поставок. Особлива увага приділяється необхідності інтеграції екологічних стандартів і принципів сталого розвитку у процес відновлення та модернізації промислового сектора, що не тільки сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля, а й відкриє нові можливості для розвитку «зеленої» економіки. Автори наголошують на критичній ролі міжнародної підтримки та співпраці у процесі відновлення української промисловості, включаючи фінансову допомогу, технічну експертизу та доступ до світових ринків. Така підтримка має стати важливим фактором для швидшого відновлення та інтеграції України у європейські та глобальні економічні структури.

Ключові слова: *державне регулювання, збитки в промисловості, прямі втрати, післявоєнний розвиток промисловості, відновлення промислового виробництва, післявоєнні реформи.*

Постановка проблеми. В результаті російської агресії було завдано значних збитків українській промисловості, зокрема в металургії, електроенергетиці, хімічній и нафтовій промисловості. Реформування промисловості України після війни з Росією є важливим завданням для відновлення економіки та забезпечення стійкого розвитку країни. В умовах військового конфлікту, який охопив Україну, державне регулювання промисловості набуває особливої актуальності та вимагає комплексного підходу для адаптації до нових викликів. Війна не тільки зумовила значні втрати для економіки країни, але й визначила необхідність швидкого реагування на постійно змінні умови виробництва, розподілу та споживання товарів. Промисловість України, яка до початку конфлікту була одним з основних двигунів економіки, зазнала суттєвих перешкод

внаслідок руйнувань інфраструктури, втрати робочої сили та переорієнтації ринків. У вступі підкреслюється, що перед державою постає завдання не лише забезпечити функціонування промисловості у воєнний час, але й розробити стратегії для її відновлення та подальшого розвитку після завершення конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і опублікованих робіт. Проблематиці воєнного руйнування і завданих збитків у промисловості країни та її повоєнного відновлення на даному етапі здебільшого приділяють увагу зарубіжні та вітчизняні політичні діячі, міжнародні експерти та журналісти. Ця тема має актуальний характер в складних умовах воєнного стану, в яких опинилась вся українська економіка. Серед вчених, які зробили істотний внесок у дослідження цього питання, варто виокремити В. Вовка, В. Гевка, Ж. Говоруху, І. Гончарука, Т. Гринько, В. Зянька, А. Козлову, Л. Лебедеву, О. Луцківа, І. Терещенка, Р. Топіну, Н. Юрчук та інших. Тому важливим є питання визначення розмірів зазнаних збитків у промисловості та стратегічне планування її відновлення шляхом фінансування і реформування з метою подальшого розвитку.

Метою статті є дослідження та визначення сум завданих збитків у вітчизняній промисловості внаслідок російської агресії і шляхів післявоєнного відновлення та розвитку промислового виробництва в Україні.

Результати дослідження. До воєнного вторгнення Україна мала велику виробничу промислову базу з домінуванням важкої промисловості, зокрема у видобуванні, виготовленні вагонів, авіаційних двигунів, верстатів, а також харчової та легкої промисловості. Частка виробничого сектору у ВВП країни становила біля 10 %, тоді як промисловість у цілому (включаючи будівельний сектор) формувала майже 24 % ВВП. Традиційно на виробництво припадало понад чверті загальних прямих іноземних інвестицій в Україні. Харчова промисловість, виробництво гуми та пластмас і металургія були серед провідних галузей промисловості за масштабом накопичених прямих іноземних інвестицій.

З точки зору глобальних ланцюгів створення вартості (GVC), війна в Україні може призвести до порушення постачання товарів найбільших експортних позицій України. Ці продукти інтегровані в такі GVC: металургійна промисловість (залізна руда, чавун, феросилікомарганець), важка промисловість (сталь, плоский прокат), виготовлення напівпровідників (неоновий газ), автомобілебудування (кабелі запалювання), галузі, що залежать від поставок титану.

На лютий 2023 року сума збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення РФ, збільшилася ще на 6 млрд дол і становить 143,8 млрд дол. Про це йдеться в оцінці KSE Institute в рамках проекту «Росія заплатить» [1].

Найбільше постраждали від війни Донецька ($32,2 млрд), Харківська ($31,2 млрд), Луганська ($17,7 млрд), Запорізька ($10,5 млрд), Київська ($9,1 млрд), Херсонська ($7,3 млрд), Чернігівська ($6,4 млрд) і Миколаївська ($6,3 млрд) області [2]. Тобто, в першу чергу постраждалими є області з високим промисловим потенціалом.

У перші місяці повномасштабної війни не працювало понад 40 % підприємств, тисячі людей втратили джерела доходу. Загалом через вторгнення росії Україна втратила від 5 до 7 млн робочих місць [3].

В результаті через війну очікується падіння промисловості на 42,6 % при зменшенні ВВП на 31 % (за оцінками експертів Інституту економічних досліджень та політичних консультацій) [4].

Попередньо за розрахунками було визначено суму збитків від руйнації і знешкодження активів промислових підприємств в результаті воєнних подій на суму біля 13,0 млрд дол. Однак за останніми підрахунками експертів проєкту KSE «Росія заплатить» знижено оцінку збитків промисловості та підприємств з 13,0 млрд дол до 11,3 млрд дол через переоцінку статусу підприємств після надходження оновленої інформації про результати пошкоджень активів після обстрілів [1].

Однією з найбільш постраждалих від війни та постійних відключень електроенергії галузей стала металургія, яка забезпечувала робочими місцями сотні тисяч українців та приносила в казну країни валюту завдяки експорту своєї продукції. Падіння виробництва галузі становило 70 %, а повна втрата виробничих потужностей оцінюється на рівні 40 %. При цьому протягом перших місяців вторгнення вітчизняна металургія втратила близько третини активів. Російські нападники зруйнували маріупольські металургійні заводи «Азовсталь» і ММК ім. Ілліча, пошкодили Авдіївський коксохімічний завод. Восени 2022 року частково постраждав і металургійний комбінат «АрселорМіттал Кривий Ріг».

Взагалі від початку війни зруйновано або пошкоджено понад 426 середніх та великих приватних і державних підприємств, окрім того десятки тисяч малих приватних (таблиця 1). Вірогідно, реальна цифра є ще більшою, оскільки поки що відсутня повна інформація про підприємства, особливо тих, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях.

Таблиця 1

Оцінка прямих втрат промислового сектору України внаслідок війни

Види втрат	Одиниця кількості	Первісна кількість об'єктів	Кількість пошкоджених об'єктів	Оцінка втрат, $ млрд
Прямі збитки				
Зруйновано				
Великі та середні приватні підприємства	од	5270	14	5,4
Малі приватні підприємства та ФОПи	од	78060	н.д.	2,2
Державні підприємства	од	1665	18	0,3
Пошкоджено				
Великі та середні приватні підприємства	од	5270	64	2,0
Малі приватні підприємства та ФОПи	од	78060	н.д.	0,8
Державні підприємства	од	1665	330	0,6
Загальні прямі збитки активів	***x***	***x***	***x***	***11,3***

Джерела: повідомлення про руйнування окремих об'єктів, муніципалітету (рівень руйнувань в містах); Держстат; розрахунки КШЕ

Джерело: [5, с. 40]

Прямими збитками вважаються:

– втрата основних засобів (враховується за первісною вартістю, оскільки за залишковою (балансовою) вартістю вже придбати актив фактично неможливо);

– втрата незавершених капітальних інвестицій;

– втрата запасів товарів, готової продукції та сировини і матеріалів (припускається, що у більшості випадків такі запаси розташовуються поруч з виробничими потужностями).

Однією з реакцій на повномасштабне вторгнення стала державна допомога у релокації малих та середніх підприємств із регіонів, де відбувалися бойові дії, до більш безпечних областей. Цю ініціативу тільки у 2022 році використало більш як 700 компаній, які в основному передислокувалися у західні регіони України (таблиця 2).

Як видно з таблиці, найбільш привабливими для релокації стали західні регіони України, які у воєнний час виявились відносно безпечними. Так, на переміщення до Рівненської області було подано 589 заявок, до Закарпатської – 500 заявок, до Львівської – 412 заявок. В той же час реально переміщених підприємств на квітень 2022 року було у Львівській та Закарпаській областях – 93 і 81 одиниці, відповідно.

Також з бюджету почалися виплати бізнесу, який винаймає переселенців. У рамках цієї програми вдалося забезпечити роботою більше 13-ти тисяч працівників, які були вимушені покинути свої рідні домівки, тікаючи від війни. І хоч деякі експерти скептично поставилися до кількісних результатів цих двох програм, проте на сьогодні для України вагомим є кожне збережене робоче місце. Подібні ініціативи доречно продовжувати з метою досягнення комплексного економічного та соціального ефекту. Кожному з нас важлива підтримка з боку держави в такий важкий час.

Крім того, з початку літа 2022 року урядом було оголошено про реалізацію нового проекту «єРобота» з грантової безповоротної підтримки відкриття бізнесу. Протягом 2022 року КМУ виділив на таку ініціативу біля 2 млрд гривень, а вже у 2023 році на програму планують направити понад 30 мільярдів, для чого залучатимуться кошти іноземних партнерів.

Одним з важливих елементів підтримки вітчизняного бізнесу з боку уряду став запуск у березні 2022 року безвідсоткового кредитування на час війни, а відсотки за тих, хто хоче вести бізнес, платитиме держава. Після завершення воєнного стану процентна ставка за програмою становитиме 5 відсотків. З жовтня 2022 року КМУ заявив про запуск нової урядової програми, яка дозволятиме залучати до 60 млн гривень пільгового кредиту підприємствам, що втратили через війну свої виробничі потужності.

«Кредит надаватиметься на інвестиційні цілі або на фінансування оборотного капіталу.

Таблиця 2

Релокація підприємств із зони бойових дій у більш безпечні регіони станом на квітень 2022 року

Область релокації		К-ть заявок, од.	Переміщено підприємств, од.	Розпочали роботу, од.	Область розміщення до релокації	Питома вага релокованих підприємств у загальній кількості підприємств (%)
1	Львівська	412	93	39	Харківська, Запорізька, Сумська, Чернігівська, Київська, Донецька	0,4428
2	Івано-Франківська	98	28	23	Харківська, Запорізька, Київська, Донецька	0,3435
3	Волинська	12	7	5	Київська, Харківська, Житомирська	0,0991
4	Рівненська	589	21	16	Київська, Харківська, Донецька, Чернігівська	0,3476
5	Тернопільська	131	24	18	Запорізька, Сумська, Чернігівська, Київська, Донецька, Луганська	0,4652
6	Чернівецька	45	23	16	Запорізька, Київська, Дніпропетровська, Харківська	0,544
7	Хмельницька	170	19	15	Запорізька, Київська, Донецька, Харківська	0,2476
8	Закарпатська	500	81	54	Харківська, Запорізька, Сумська, Чернігівська, Київська, Донецька	1,2025
9	Вінницька	97	16	9	Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Київська	0,162

Джерело: [6, с. 19-20]

Держава забезпечує до 80 відсотків тіла кредиту перед банком. Позика надається до п'яти років. Нове або оновлене підприємство не може розташовуватися ближче, ніж за 50 кілометрів до лінії бойових дій», – окреслив умови програми прем'єр-міністр Денис Шмигаль [7].

Порятунок виробничого потенціалу в країні критично необхідний як під час воєнного стану для забезпечення робочих місць та платоспроможності населення, так і під час повоєнного відновлення економіки. Відповідно до щомісячного опитування підприємств «Український бізнес під час війни», проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій у 2022 році, в першу чергу зберігають і/або відновлюють виробництво галузі, які забезпечують базові потреби населення – виробляють їжу, одяг чи взуття. Втім, харчова промисловість – одна з небагатьох галузей, де станом на липень 2022 року більше 50 % опитаних виробників або підтримують обсяги виготовлення приблизно на довоєнному рівні, або повністю зберегли обсяги виробництва та навіть перевищили довоєнні (відповідно, 34 і 24 %). У легкій же промисловості тільки 7 % підприємств працюють на 100 % і більше. В інших галузях подібні результати набагато скромніші через гірші можливості подолати нові виклики або через особливості виробництва. Як не дивно, але 57 % об'єктів поліграфічної промисловості зберегли обсяги виробництва на рівні 75–99 % довоєнних потужностей [4].

За підсумками 2022 року видобуток металевих руд склав 38,3 % від рівня 2021 року, металургійне виробництво – 37,5 %, виробництво будівельних конструкцій – 42,2 % [8]. З огляду на падіння показників обсягів виробництва деякі виробники руди показали високу прибутковість. Це пояснюється тим, що вони зазнали порівняно малих втрат через ведення бойових дій, частково зберегли логістичні ланцюжки постачання їхньої готової продукції завдяки збереженню залізничних шляхів, у низці випадків вони компенсу-

вали падіння внутрішнього попиту збільшенням експорту, оскільки попит у Європі на руду зараз досить високий.

У 2022 році середньорічне завантаження потужностей важкої промисловості було на рівні 30 %, а в четвертому кварталі – лише 15–20 %. У середньому металургійні підприємства було завантажено на 15 %, гірничорудні – на 20 % [8].

У 2022 році обсяги випуску продукції машинобудування становили 56,9 % порівняно з попереднім роком. Об'єми виробництва впали навіть у сегментах, пов'язаних з обороною: зброя та боєприпаси – 89,3 %, військові транспортні засоби – 79,8 %. Але обидва ці сегменти перебувають у верхній частині галузевого рейтингу за рівнем прибутковості [8].

За результатами дослідження причин, що заважають розвитку підприємств в Україні, як не дивно, на першому місці знаходяться не воєнні події [9]:

1. Відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів – 49,7 %
2. Непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку – 46,1 %
3. Непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу – 34,0 %
4. Відсутність достатнього капіталу – 32,4 %
5. Перешкоди з боку регуляторних та/чи фіскальних органів – 26,1 %
6. Високі податки і збори – 23,2 %
7. Недоступність кредитних коштів, зокрема програми 5–7–9 тощо – 23,0 %

Як видно з даних дослідження, в першу чергу, виробники орієнтовані на ринкове державне регулювання законодавства і економіки, в другу чергу, на фінансову стабільність і власну, і своїх споживачів.

Реформування промисловості України після війни з Росією є надзвичайно важливим завданням для відновлення економіки країни. Внаслідок війни було знищено значну кількість промислових об'єктів, а також призупинено виробництво на багатьох інших підприємствах.

Одним з найважливіших завдань реформування промисловості України є модернізація й оновлення виробничої бази. Це включає до себе впровадження нових технологій, підвищення продуктивності праці и нарощування ефективності виробництва.

Також важливо залучити іноземні інвестиції до промислового виробництва України, що дозволить розширити експортний потенціал країни і створити нові робочі місця.

Окрім того, важливим аспектом є орієнтація на виробництво від експортно-орієнтованої до внутрішньої споживчої моделі. Це передбачає створення відповідної інфраструктури та розвиток внутрішнього ринку.

Нарешті, важливою складовою реформування промисловості України є підвищення енергоефективності виробництва. Це дозволить не тільки знизити енергоспоживання, але й знизити негативний вплив на навколишнє середовище.

Однією з основ стратегічної реформи промислового виробництва України є стимулювання інвестицій в економіку, отримання іноземних інвестицій для підтримки вітчизняних підприємств. Для цього можна вводити податкові канікули та знижувати митні ставки для іноземних інвесторів, а також розробляти спеціальні програми та утворювати фонди для фінансування підтримки підприємств.

Також важливим елементом реформування промисловості є збільшення ефективності виробництва та впровадження нових технологій. Для цього можна провести заходи щодо модернізації віробничих потужностей, підвищення кваліфікації робочої сили та сприяння впровадженню інноваційних рішень.

Крім того, для реформування промисловості України потрібна реформа законодавства та підвищення рівня захисту прав інтелектуальної власності. Це дозволить розробити велику прозору та стабільну систему ділових відносин, підвищити інвестиційну привабливість держави та сприяти розвитку конкурентного середовища.

В результаті війни з Росією промисловість України зазнала великих змін і потребує серйозної реформи. У результаті військового конфлікту, було знищено багато підприємств, особливо на території Донбасу. Загалом, промисловість України зазнала серйозної турбулентності і зниження виробничого потенціалу.

Для реформування промисловості України необхідно провести ряд заходів. На першому етапі необхідно відновити зруйновані підприємства та ринки збуту, а також завести інвестиції для заміни застарілих технологій і обладнання.

Наступним кроком повинно бути здійснення макроекономічних реформ, які дозволять створити сприятливий інвестиційний клімат. Зокрема, необхідно подолати бюрократію и корупцію, збільшити транспарентність в управлінні підприємствами, а також запровадити доступну та стабільну енергетичну політику.

Також важливим кроком повинно стати долучення висококваліфікованих консультантів та підготовка нового покоління фахівців для відновлення

промисловості, що потребує створення ефективної системи навчання і підготовки, а також підвищення стимулів для залучення роботодавців.

Крім того, варто звернути увагу на розвиток нових промислових галузей, які будуть сприяти диверсифікації економіки и створенню нових робочих місць. До таких галузей можна віднести виробництво екологічно чистих матеріалів, високотехнологічне виробництво.

Уряд України повинен працювати над реалізацією всіх цих заходів, щоб забезпечити успішне реформування промисловості країни і відновлення економіки.

Висновки. Нажаль, війна продовжується. Проводити успішно виробництво і реалізацію та планувати свою діяльність на підприємствах вкрай важко. Однак, треба жити майбутнім. А тому необхідно ізазначити, що запорукою успішного економічного відновлення України, у тому числі – промислового – є ефективна співпраця влади, бізнесу і міжнародних інвесторів. Також захист прав власників, верховенство права і жорстка боротьба із корупцією. Власне, це ті фактори, від дотримання яких залежить і наше членство в ЄС. Військовий конфлікт наклав значні обмеження на українську промисловість, викликавши зупинки виробництв, руйнування інфраструктури, втрату робочої сили та ринків збуту. Це підкреслює важливість швидкої адаптації промислової політики до умов війни. Ефективне державне регулювання, яке включає фінансову підтримку, стимулювання інновацій, та розробку гнучких механізмів реагування на кризові явища, є критично важливим для підтримки та відновлення промисловості. Важливу роль у відновленні промисловості мають відіграти інновації та впровадження новітніх технологій, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності української продукції на світових ринках.

Список літератури:

1. Рік повномасштабної війни: РФ завдала збитків інфраструктурі України на $144 мільярда. *Економічна Правда.* 23.03.2023. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/23/698344/

2. Прямі збитки від агресії РФ за рік повномасштабної війни сягнули $143,8 млрд – KSE Institute. *Interfax –Україна*. 23.03.2023. URL: https://interfax.com.ua/news/economic/899445.html

3. Огляд впливу війни на промисловість україни та прогноз перспектив в економіці. *Український Союз Промисловців і Підприємців.* 27.07.2022. URL: https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovist-ukrainy-ta-prohnoz-perspektyv-v-ekonomitsi

4. Ангел Є., Гулік А. Як українська промисловість долає воєнні виклики. *Дзеркало тижня*. 11.08.2022. URL: https://zn.ua/ukr/promyshliennost/jak-ukrajinska-promislovist-dolaje-vojenni-vikliki.html

5. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Березень 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf

6. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України» / ред. І.З. Сторонянська. Львів, 2022. 70 с.

7. Шварц Д. Підсумки важкого року: як українська економіка вижила та готує рестарт у часи російської навали. Інформаційне агентство *УНІАН*. 01.01.2023. URL: https://www.unian.ua/economics/finance/pidsumki-vazhkogo-roku-yak-ukrajinska-ekonomika-vizhila-ta-gotuye-restart-u-chasi-rosiyskoji-navali-12095382.html

8. Моісєєв В. Опір металу: Хто найбільше заробив у 2022 році у важкій промисловості. *Економіка України.* 01.05.2023. URL: https://thepage.ua/ua/economy/hto-najbilshe-zarobiv-u-2022-roci-u-vazhkij-promislovosti

9. Длігач А. Стан та перспективи МСБ в Україні. Результати дослідження. *Економічна Правда.* 01.05.2023. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/1/699634/

Marchenko N.A., Shestakovska T.L. STATE REGULATION OF WARTIME INDUSTRY OF UKRAINE AND PROSPECTS FOR ITS RECONSTRUCTION

The article is devoted to the analysis of the impact of military actions on the industrial sector of Ukraine and the role of the state in its regulation and subsequent restoration. The article examines the main challenges faced by Ukrainian industry during the war, including the destruction of infrastructure, disruption of supply chains, loss of sales markets and the need to adapt to new realities. The authors analyze the strategies and tools of government regulation that can contribute to the recovery of industry, in particular, focusing on supporting high-tech industries, stimulating innovation, attracting investment, and developing effective industrial policy. The article also discusses the potential prospects for the development of Ukrainian industry after the hostilities, taking into account the opportunities for reindustrialization of the country and integration

into global production networks. This work is important for understanding the ways of overcoming the crisis in the industrial sector and determining the directions of state support during and after the end of the war. The full-scale invasion caused irreparable losses to the domestic industry. Assets of industrial enterprises are the third largest item of direct losses of the domestic economy. Industry accounts for about 10 % of the total amount of losses as a result of Russian military aggression. But it is already necessary to build plans for the restoration and reconstruction of one of the main pillars of the Ukrainian economy. In the context of the long-term perspective, the article emphasizes the importance of developing and implementing a comprehensive strategy for industrial recovery, which takes into account not only the reconstruction of physical infrastructure, but also the reform of the regulatory and legal framework, modernization of technologies, increasing the competitiveness of products on international markets and the creation of sustainable supply chains. Special attention is paid to the need to integrate environmental standards and principles of sustainable development into the process of restoration and modernization of the industrial sector, which will not only contribute to reducing the negative impact on the environment, but will also open up new opportunities for the development of a "green" economy. The authors emphasize the critical role of international support and cooperation in the recovery process of Ukrainian industry, including financial assistance, technical expertise and access to global markets. Such support should become an important factor for faster recovery and integration of Ukraine into European and global economic structures.

Key words: *state regulation, losses in industry, direct losses, post-war development of industry, restoration of industrial production, post-war reforms.*

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/18

Бобось О.Л.
Міжрегіональна академія управління персоналом

СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

У представленій статті автором детально аналізується важливість стратегій інноваційного управління в контексті захисту прав споживачів в Україні. Основна увага зосереджена на ідентифікації викликів та можливостей, з якими стикається Україна в процесі інтеграції новітніх технологій та підходів у сфері захисту споживачів. Автор акцентує на потребі балансування між інтересами бізнесу та споживачів, а також на необхідності адаптації законодавчої бази та управлінських практик до сучасних реалій.

Стаття розкриває значення інноваційного управління як стратегічного та оперативного інструменту, що спрямований на підвищення стандартів захисту споживачів, впровадження нових технологій та практик, зокрема, у сфері моніторингу якості продуктів і послуг. Висвітлено роль соціальних інновацій, таких як нові форми комунікації зі споживачами та освітні програми, що сприяють підвищенню правової обізнаності населення.

Автор подає огляд наукових думок та підходів провідних вчених у цій галузі, включаючи акцент на синергію між академічними дослідженнями та їх практичним застосуванням. Аналізується роль держави, освітніх інституцій, бізнес-сектора та міжнародної співпраці в інноваційному розвитку та захисті прав споживачів. Особлива увага приділяється необхідності залучення інвестицій в наукові дослідження та розвиток, а також стимулюванню партнерства між різними зацікавленими сторонами.

Висновки статті підкреслюють, що ефективне впровадження стратегій інноваційного управління, орієнтованих на захист прав споживачів, вимагає не тільки технологічних нововведень, а й глибокого розуміння соціальних процесів, а також активної участі та співпраці між урядом, бізнесом, науковою спільнотою та громадянським суспільством. Автор наголошує на значенні комплексного підходу, що включає розвиток нормативно-правової бази, інвестиції в освіту та науку, розвиток інфраструктури, та залучення фінансування для підтримки інноваційних проєктів. Закликає до збільшення прозорості і відкритості інформації про продукти та послуги для споживачів та підкреслює важливість створення умов для ефективного діалогу між компаніями та їх клієнтами.

Ключові слова: *інноваційне управління, захист прав споживачів, технологічні нововведення, регулятивна підтримка, технологічний розвиток, міжнародна співпраця, економічний розвиток.*

Постановка проблеми. У час, коли інновації швидко змінюють світ навколо нас, захист прав споживачів розгортається в нових вимірах і стає більш актуальним. Україна, як країна, що переживає період інтенсивних реформ і прагне інтеграції в європейські структури, стикається з особливими викликами у цій сфері. Інноваційне управління в контексті захисту прав споживачів вимагає не лише впровадження новітніх технологій але й створення ефективних механізмів регулювання, що забезпечують баланс між інтересами бізнесу та захистом споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд сучасних досліджень та публікацій у цій галузі вказує на зростаючу увагу до інноваційних методів управління, що інтегрують передові технології для підвищення ефективності захисту прав споживачів. Водночас, акцентується на необхідності подальшого розвитку нормативно-правової бази та підвищення правової обізнаності громадян. Незважаючи на значний прогрес у розробці та впровадженні інновацій, існує дефіцит комплексних досліджень, які б оцінювали вплив цих інновацій на рівень захисту прав споживачів в Україні, що підкреслює потребу в подальших дослідженнях у цій сфері.

Метою статті є аналіз впливу інноваційного управління на захист прав споживачів в Україні та розробка рекомендацій для покращення ефективності цього процесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де технологічні інновації відбуваються

з неймовірною швидкістю, питання захисту прав споживачів набуває нового звучання. Україна, як і багато інших країн, стикається з викликами адаптації свого законодавства та практик управління до змінюваних потреб і очікувань споживачів. Інноваційне управління, у цьому контексті, виступає не просто як інструмент розвитку бізнесу, але й як засіб захисту інтересів споживачів, що вимагає глибокого розуміння їхніх потреб та очікувань.

Принагідно, звернути увагу на те, що вчена О. Євсюкова в контексті захисту прав споживачів інноваційне управління визначає, як стратегічний та оперативний процес розробки та впровадження нових підходів, технологій і практик, спрямованих на підвищення стандартів захисту споживачів, покращення якості обслуговування та ефективнішого реагування на їх потреби та скарги. Дослідниця наголошує на тому, що цей процес включає не тільки технічні інновації, як-от розробку нових інструментів для моніторингу якості продуктів чи послуг, але й соціальні інновації, що передбачають впровадження нових форм спілкування зі споживачами, освітніх програм для підвищення їх правової обізнаності, та вдосконалення нормативно-правової бази відповідно до сучасних вимог і тенденцій [3, с. 48–54].

Також важливо враховувати думку вченого М. Дубини, який розглядає інноваційне управління як стратегічний інструмент для підвищення якості продукції та послуг, що пропонуються споживачам. Він вважає, що інноваційне управління в цьому контексті має зосередитися на розробці та впровадженні нових технологій та методик, які дозволять не тільки виявляти та вирішувати поточні проблеми споживачів, але й антиципувати потенційні виклики, забезпечуючи високий рівень задоволення та довіри з боку споживачів.

Науковець підкреслює, що для ефективного захисту прав споживачів, організації мають інтегрувати інноваційне мислення у всі аспекти своєї діяльності, від розробки продукту до послуг післяпродажного обслуговування. Це включає в себе впровадження систем збору та аналізу зворотного зв'язку від споживачів, розвиток інтерактивних платформ для спілкування з клієнтами, а також розробку персоналізованих продуктів та послуг, які відповідають індивідуальним потребам і очікуванням. Вчений також наголошує на важливості правової та етичної складових у процесі інноваційного управління, стверджуючи, що інновації повинні сприяти не тільки комерційному успіху компаній, але й зміцненню захисту прав та інтересів споживачів. Такий підхід допомагає підприємствам побудувати міцні та довгострокові відносини зі споживачами, засновані на довірі, взаємоповазі та відповідальності за високу якість продукції та послуг [2, с. 94–108].

При цьому не слід забувати про, думку дослідниці Н. Астапової, яка акцентує на критичній ролі синергії між академічними дослідженнями та їхнім практичним застосуванням у рамках інноваційного управління. Вона аргументує, що злагоджена взаємодія між науковцями, що працюють над передовими дослідженнями, та підприємствами, які шукають шляхи інноваційного розвитку, є ключем до швидкого впровадження нововведень, які можуть змінити ринок. Н. Астапова вказує на необхідність створення ефективних механізмів для передачі знань та технологій від академічних кіл до бізнес-середовища, щоб забезпечити плавний перехід від теоретичних розробок до їх комерційного використання. Вчена підкреслює важливість інвестицій в наукові дослідження та розробки, а також стимулювання партнерства між університетами, дослідницькими інститутами та промисловістю як ефективного шляху до інноваційного прогресу [7, с. 130–136].

Зокрема, Н. Астапова вважає, що така взаємодія має особливе значення у сфері захисту прав споживачів, де інноваційні підходи можуть сприяти розробці більш ефективних та доступних методів забезпечення безпеки та якості продукції та послуг. Вона закликає до створення мультидисциплінарних дослідницьких груп, що залучають експертів з різних галузей знань для вирішення комплексних завдань, що стоять перед сучасними ринками, інтегруючи інновації в стратегії захисту інтересів споживачів.

Цікавою, доречно вважати думку дослідниці О. Бурлаки, яка підкреслює, що успішне інноваційне управління залежить не тільки від впровадження новітніх технологій, а й від глибокого розуміння соціальних процесів та змін, які відбуваються у суспільстві. Вона вважає, що інновації мають враховувати і адаптуватися до ширшого контексту суспільних потреб та очікувань, а також до етичних стандартів та цінностей. Дослідниця звертає увагу на важливість аналізу впливу інновацій на життя людей та на структуру суспільства в цілому, аргументуючи, що такий підхід може сприяти створенню більш справедливого та інклюзивного світу.

Окрім того, О. Бурлака наголошує на необхідності залучення різноманітних груп споживачів до процесу розробки та тестування інновацій, щоб забезпечити їх відповідність реальним потребам та викликам, з якими люди стикаються у своєму

повсякденному житті. Вчена вважає, що такий інтегрований підхід не тільки покращує якість та ефективність інноваційних рішень, але й сприяє формуванню більш відповідального та етичного інноваційного процесу, який враховує соціальні наслідки та сприяє загальному благу [1, с. 28–33].

Враховуючи це все, можна вважати, що інноваційне управління в контексті захисту прав споживачів є комплексним підходом, який об'єднує в собі не тільки впровадження передових технологій, але й соціальні ініціативи, спрямовані на покращення взаємодії з клієнтами та забезпечення їхніх прав. Цей процес передбачає інтеграцію інноваційного мислення в усі аспекти діяльності організацій, від розробки продукту до післяпродажного обслуговування, що вимагає активної участі не тільки бізнес-структур, але й наукової спільноти. Важливість такого підходу підкреслюється в думках провідних вчених, які визначають інноваційне управління як ключ до підвищення якості продукції та послуг, а також як засіб до досягнення високого рівня задоволення та довіри з боку споживачів. Нижче представлена таблиця 1, яка відображає ключові аспекти інноваційного управління у контексті захисту прав споживачів, висвітлюючи погляди вчених та основні напрямки діяльності.

Важливо відзначити, що основним завданням інноваційного управління в контексті захисту прав споживачів є не тільки запровадження нових технологій чи підходів, а й формування системи цінностей та норм, які забезпечують високий рівень захисту інтересів споживачів. Україна, перебуваючи на шляху реформування свого законодавства та практик управління в сфері захисту прав споживачів, стикається з необхідністю адаптації до сучасних вимог і тенденцій.

Враховуючи широкий спектр аспектів інноваційного управління, представлених у таблиці 1, слід зазначити, що успішна імплементація цих підходів потребує комплексного погляду на процес взаємодії між компаніями та споживачами. Так, інтеграція систем збору та аналізу зворотного зв'язку дозволяє не тільки виявляти поточні проблеми, але й антиципувати майбутні потреби споживачів, вдосконалюючи продукти та послуги. Розвиток інтерактивних платформ та створення персоналізованих продуктів і послуг сприяє побудові міцних відносин зі споживачами, заснованих на довірі та взаєморозумінні. Це, у свою чергу, не лише підвищує лояльність клієнтів, а й стимулює інноваційний розвиток підприємств. Інвестиції в наукові дослідження та розробки, а також активізація співпраці між науковими установами та бізнес-сектором, відкривають нові можливості для швидкого впровадження інновацій, які можуть кардинально змінити ринкові умови та підвищити стандарти захисту прав споживачів.

Таблиця 1

Інноваційне управління в контексті захисту прав споживачів: ключові аспекти, вчені та очікувані результати

Вчені	Аспект	Опис
М. Дубина	Технологічні інновації.	Розробка нових інструментів для моніторингу якості продуктів та послуг.
	Правова та етична складова.	Забезпечення, що інновації відповідають етичним нормам та підтримують захист прав споживачів.
М. Дубина, О. Євсюкова	Стратегічний та оперативний процес.	Розробка та впровадження нових підходів, технологій і практик для підвищення стандартів захисту споживачів.
О. Євсюкова	Соціальні інновації.	Впровадження нових форм спілкування зі споживачами та освітніх програм.
Н. Астапова	Синергія науки та практики.	Важливість співпраці між науковими дослідженнями та практичним застосуванням.
О. Бурлака	Інтеграція і взаємодія з суспільством.	Аналіз впливу інновацій на суспільство та залучення споживачів до розробки та тестування інновацій.
Загальні принципи	Збір та аналіз зворотного зв'язку.	Впровадження систем збору та аналізу зворотного зв'язку від споживачів для підвищення якості продуктів.
	Розвиток інтерактивних платформ.	Створення платформ для активного спілкування з клієнтами та збору їхніх відгуків і пропозицій.
	Персоналізовані продукти та послуги.	Розробка продуктів та послуг, які відповідають індивідуальним потребам та очікуванням споживачів.
	Інвестиції в наукові дослідження.	Залучення фінансових ресурсів для проведення наукових досліджень з метою вдосконалення інноваційних розробок.
	Співпраця між наукою та промисловістю.	Стимулювання партнерства між університетами, дослідницькими інститутами та промисловістю для швидкого впровадження інновацій.

Джерело: авторська розробка

Водночас, ефективне інноваційне управління вимагає від українських компаній не тільки технологічної адаптації, але й глибокого розуміння соціальних процесів, змін у суспільних очікуваннях та етичних нормах. Це передб ачає відповідальний підхід до впровадження інновацій, який враховує не тільки комерційні цілі, але й сприяє зміцненню захисту прав та інтересів споживачів.

При цьому не слід забувати про те, що стратегічно важливим аспектом інноваційного управління є залучення різноманітних груп споживачів до процесу розробки та тестування нових продуктів і послуг. Такий інклюзивний підхід дозволяє не тільки вдосконалювати інновації згідно з реальними потребами користувачів, але й забезпечує високий рівень задоволення споживачів, підвищуючи їх довіру до бренду [5, с. 74–80].

Додатково, українським компаніям слід приділяти особливу увагу створенню ефективних механізмів для взаємодії з клієнтами, що включає розробку інтерактивних платформ, персоналізацію продуктів та послуг, а також забезпечення прозорості і доступності інформації про якість продукції та умови її використання. Ці кроки допоможуть не лише зміцнити довіру між компаніями та споживачами, але й сприятимуть створенню стійкого позитивного іміджу українського бізнесу на національному та міжнародному рівнях.

Враховуючи динаміку розвитку світових ринків та постійно зростаючі вимоги до захисту прав споживачів, Україна має унікальну можливість використати інноваційне управління як інструмент для підвищення конкурентоспроможності своїх компаній. Це, в свою чергу, вимагає від держави, бізнесу та наукової спільноти об'єднання зусиль для створення сприятливого інноваційного середовища, яке було б зорієнтоване на високі стандарти захисту прав споживачів і водночас сприяло б сталому розвитку економіки країни.

Не можна проігнорувати той момент, що ефективне інноваційне управління вимагає також активної участі держави у формуванні нормативно-правової бази, яка б сприяла розвитку інновацій та одночасно забезпечувала надійний захист прав споживачів [4, с. 128–139]. Це передбачає розробку законодавчих актів, які регулюють питання інтелектуальної власності, конфіденційності даних, безпеки продукції та послуг, а також стимулюють підприємства до інноваційної діяльності через податкові пільги, гранти та інші форми підтримки.

Необхідно підкреслити роль освітніх інституцій у підготовці кваліфікованих кадрів, які зможуть ефективно працювати в умовах швидкого інноваційного розвитку. Інвестиції в освіту та професійний розвиток, зокрема в галузях, пов'язаних із цифровими технологіями, управлінням якістю, маркетингом та правовими аспектами захисту споживачів, є критично важливими для підвищення рівня інноваційного потенціалу країни. Окрім того, для успішної реалізації стратегій інноваційного управління важливим є розвиток міжнародної співпраці, яка дозволить українським підприємствам інтегруватися в глобальні інноваційні ланцюги створення вартості, обмінюватися досвідом та найкращими практиками, а також просувати вітчизняну продукцію на міжнародні ринки [6, с. 14].

Загалом, варто зазначити, що стратегії інноваційного управління в Україні, орієнтовані на захист прав споживачів, мають стати основою для розвитку економіки та соціальної сфери, враховуючи інтереси усіх зацікавлених сторін, від бізнесу до кінцових споживачів. Забезпечення прозорості, відповідальності, та активної взаємодії між ключовими гравцями є вирішальним для підвищення ефективності інновацій та зміцнення довіри споживачів. Така взаємодія сприятиме не лише стійкому розвитку економіки, але й покращенню якості життя населення. Реалізація цих стратегій вимагає координованої роботи уряду, бізнесу, освітніх закладів та громадськості, готовності до навчання та адаптації, а також ефективного моніторингу впливу інновацій. Інноваційне управління в контексті захисту прав споживачів може стати ключовим драйвером розвитку України, сприяючи створенню конкурентоспроможної, сучасної економіки. Успіх цих стратегій залежить від створення сприятливих умов для інновацій, активізації діяльності стартапів та залучення інвестицій, об'єднуючи зусилля всіх зацікавлених сторін для досягнення сталого розвитку та процвітання країни.

Враховуючи необхідність комплексного підходу до реалізації стратегій інноваційного управління для захисту прав споживачів в Україні, ключові рекомендації були систематизовані та узагальнені в таблиці 2. Ця таблиця відображає основні напрямки діяльності, відповідальних учасників процесу та конкретні кроки, що мають бути здійснені для досягнення ефективності інноваційного управління та зміцнення захисту прав споживачів. Вона служить важливим інструментом для планування та реалізації політик у рамках національної стратегії інноваційного розвитку, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін – від уряду до кінцевих споживачів.

Таблиця 2

Рекомендації щодо стратегій інноваційного управління в контексті захисту прав споживачів в Україні

Напрямок діяльності	Відповідальні учасники	Конкретні кроки
Регулятивна підтримка.	Уряд, парламент.	Розробка та прийняття законодавчих актів, що сприяють інноваціям та захисту споживачів.
Фінансування інновацій.	Уряд, приватний сектор.	Створення фондів підтримки інновацій, надання податкових пільг для стартапів.
Освітні ініціативи.	Міністерство освіти і науки України, заклади вищої освіти.	Розробка освітніх програм для підготовки фахівців у сфері інноваційного управління.
Міжнародна співпраця.	Уряд, бізнес-асоціації.	Укладання партнерських угод з міжнародними організаціями, обмін досвідом та практиками.
Розвиток інфраструктури.	Місцева влада, інвестори.	Будівництво інноваційних парків та технополісів, розвиток цифрової інфраструктури.
Стимулювання співпраці.	Уряд, наукові установи, бізнес.	Створення майданчиків для співпраці між наукою та бізнесом, форумів, круглих столів.
Підтримка стартапів.	Венчурні фонди, бізнес-інкубатори.	Надання менторської підтримки, фінансової допомоги та консультативних послуг для молодих підприємств.
Захист інтелектуальної власності.	Уряд, спеціалізовані агенції.	Удосконалення законодавства щодо захисту інтелектуальної власності, стимулювання інновацій.
Розвиток діалогу зі споживачами.	Компанії, споживчі асоціації.	Впровадження механізмів збору та аналізу зворотного зв'язку від споживачів.
Прозорість та відкритість інформації.	Компанії, державні органи.	Забезпечення вільного доступу до інформації про продукти та послуги, їх безпеку та якість.

Джерело: авторська розробка

Таким чином, з аналізу представленої таблиці можна зробити важливий висновок, що ефективне впровадження стратегій інноваційного управління в контексті захисту прав споживачів в Україні вимагає комплексного підходу та активної взаємодії між урядом, бізнесом, науковою спільнотою та громадянським суспільством. Ключові рекомендації, узагальнені в таблиці, підкреслюють необхідність регулятивної підтримки, фінансування інновацій, розвитку освітніх програм, міжнародної співпраці, інвестицій в інфраструктуру, захисту інтелектуальної власності, а також стимулювання діалогу зі споживачами. Впровадження цих кроків допоможе не тільки забезпечити захист прав споживачів на належному рівні, але й сприятиме інноваційному розвитку української економіки, підвищенню її конкурентоспроможності та створенню сприятливих умов для сталого соціального прогресу.

Висновки. Ефективне застосування стратегій інноваційного управління в контексті захисту прав споживачів є вирішальним для розвитку України, що вимагає комплексного підходу та активної взаємодії між усіма зацікавленими сторонами: державою, бізнесом, науковою спільнотою та громадянським суспільством. Ці стратегії повинні сприяти не лише підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та захисту споживачів, але й стати основою для сталого розвитку та соціальної справедливості, забезпечуючи водночас підвищення якості життя населення.

Список літератури:

1. Бурлака О. С. Захист прав споживачів в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 3. С. 28–33. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/5.pdf

2. Дубина М., Савченко Т. Розвиток системи захисту прав споживачів з метою підвищення рівня страхової довіри в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2018. № 2 (14). С. 94–108. URL: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/154924/154462

3. Євсюкова О. В. Напрями адаптації досвіду функціонування канадської моделі системи надання публічних послуг у контексті побудови сервісно-орієнтованої держави в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2019. Том 30 (69) № 2. С. 48–54. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/11.pdf

4. Ковтуненко К. В., Пар'єва О. О. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: сутність, класифікація стратегій. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2020. № 2 (12). С. 128–139. URL: https://economics.net.ua/ejopu/2020/No2/128.pdf

5. Шендерівська Л. П., Кваско А. В. Напрями розвитку інноваційного потенціалу підприємств. *Економічний простір*. 2021. № 166. С. 74–80. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/2c386b8a-0926-4718-8b28-4423f1fa0b74/content

6. Шкуренко, О., Чорна, Т. Інноваційна стратегія розвитку підприємства в умовах адаптації до сучасних викликів. *Адаптивне управління: теорія і практика*. *Серія Економіка.* 2023. 16 (32). С. 14. URL: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/565/478

7. Юзефович В. В., Астапова Н. Л. Досвід зарубіжних країн у сфері надання адміністративних послуг: організаційний аспект. *Право та державне управління*. 2016. № 3. С. 130–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2016_3_22.

Bobos O. L. INNOVATIVE MANAGEMENT STRATEGIES IN THE CONTEXT OF CONSUMER RIGHTS PROTECTION IN UKRAINE

In the presented article, the author analyzes in detail the importance of innovative management strategies in the context of consumer rights protection in Ukraine. The main focus is on identifying challenges and opportunities that Ukraine faces in the process of integrating the latest technologies and approaches in the field of consumer protection. The author emphasizes the need to balance the interests of business and consumers, as well as the need to adapt the legislative framework and management practices to modern realities.

The article reveals the importance of innovation management as a strategic and operational tool aimed at improving consumer protection standards, introducing new technologies and practices, in particular, in the field of monitoring the quality of products and services. The role of social innovations, such as new forms of communication with consumers and educational programs that contribute to increasing legal awareness of the population, is highlighted.

The author provides an overview of the scientific opinions and approaches of leading scientists in the field, including an emphasis on the synergy between academic research and its practical application. The role of the state, educational institutions, business sector and international cooperation in innovative development and protection of consumer rights is analyzed. Particular attention is paid to the need to attract investment in scientific research and development, as well as to stimulate partnerships between various stakeholders.

The conclusions of the article emphasize that the effective implementation of innovative management strategies focused on the protection of consumer rights requires not only technological innovations, but also a deep understanding of social processes, as well as active participation and cooperation between the government, business, the scientific community, and civil society. The author emphasizes the importance of a comprehensive approach, which includes the development of the regulatory and legal framework, investment in education and science, infrastructure development, and attracting funding to support innovative projects. Calls for increased transparency and openness of information about products and services for consumers and emphasizes the importance of creating conditions for effective dialogue between companies and their customers.

Key words: *innovative management, protection of consumer rights, technological innovations, regulatory support, technological development, international cooperation, economic development.*

УДК 351.77:351.86
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/19

Терзі О.О.
Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
ORCID ID: 0000-0003-4120-6526

Карпова К.В.
Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0009-0007-7705-8808

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено висвітленню проблемтики функціонування сфери охорони здоров'я, як складової соціальної безпеки держави. Авторами розглядається проблема розвитку національної системи охорони здоров'я як структурного елементу національної безпеки України.

Проаналізовано стан та проблеми системи охороних здоров'я України. Зазначено, що сучасний статус України як незалежної, демократичної та правової держави потребує, у межах реалізації політики національної безпеки прагнення країни, реалізовувати національні інтереси у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зазначене стосується і сфери охорони здоров'я. Адже якщо система охорони здоров'я працює не належним чином, громадяни стають вразливі до загроз безпеці з боку державних і недержавних суб'єктів або природних загроз, таких як зміна клімату, різноманітні інфекційні хвороби тощо.

Встановлено, що розвиток системи охорони здоров'я безпосередньо впливає на найважливіші показники життя, саме тому вказана сфера має розглядатися як стратегічна та одна з найбільш пріоритених в контексті забезпечення національної безпеки. Оскільки функціонування громадян і є основою існування держави, то й охорона їх здоров'я є запорукою національної безпеки. Держава має визнати науково обґрунтовану концепцію сталого розвитку національної сфери охорони здоров'я як пріоритетної, на рівні з розвитком економічної, політичної та воєнної потужності України.

Наголошено на необхідності збільшення фінансування як системи охороних здоровёя в цілому так і окремим субёєктам господарювання зокрема. Нагальною є потреба ктивізації державного сприяння економічному динамічному розвитку всіх господарчих суб'єктів галузі та створення сприятливого конкурентного середовища в галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: *здоров'я, охорона здоров'я, система охорони здоров'я, національна безпека України, державна політика, національна безпека, елементи національної безпеки.*

Постановка проблеми. Забезпечення міжнародної та національної безпеки є основою ефективного функціонування та розвитку процесів публічного управління в сучасних умовах. Система національної безпеки традиційно розуміється як складний полірівневий комплекс заходів та інституцій, який сформований під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Інституційно він являє собою сукупність державних та недержавних організацій, основною метою яких є захист прав та свобод громадян України, а також основних цілей суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

В сучасних умовах розвитку кордони та парадигми безпеки розширилися, запроваджуючи нові перспективи, елементи та виміри, особливо зі збільшенням насильницьких збройних конфліктів, бідності та погіршення навколишнього середовища, що наражає мільйони людей на низку ризиків для здоров'я. Масове переміщення людей, товарів і послуг у всьому світі, а також збільшення торгівлі підробленими та неякісними ліками, токсичними відходами, отруйними хімікатами та зараженою їжею викликали занепокоєння щодо впливу всього цього на здоров'я та безпеку людей. Тому погляд на безпеку змінився з підходу, орієнтованого на державу, на підхід, орієнтований на людей.

Сучасні реалії існування України як незалежної держави потребують у межах реалізації

політики національної безпеки урахування прагнення країни реалізовувати національні інтереси у всіх сферах життєдіяльності суспільства, однією з яких є сфера охорона здоров'я.

Охорона здоров'я – це конструкція, яка впливає на життя всіх громадян у всьому світі. Основоположними аспектами міцної системи національної безпеки є належна політика охорони здоров'я або дії, спрямовані на підтримку здоров'я населення. Таким чином, виклики безпеці охорони здоров'я стають основними проблемами національної безпеки для націй у політичних, соціальних та економічних парадигмах, оскільки техногенні та природні катастрофи, такі як пандемії, стають реальністю. Здоров'я стає головною проблемою національної безпеки, коли воно загрожує здатності нації функціонувати та захищати добробут громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики безпеки та національної безпеки присвячена велика кількість наукових праць як закордонних, так і українських науковців із різних сфер діяльності, що пояснюється важливістю та значимістю даної теми. Серед українських дослідників, які присвятили свої наукові доробки комплексному аналізу питання національної безпеки, можна назвати: В. Батюка, О. Бодрука, Г. Волинки, О. Гончаренка, О. Данильяна, Є. Марчука, М. Мельника тощо.

Питанням правової проблематики забезпечення національної безпеки у сфері охорони здоров'я приділяли увагу Г. Андрощук, В. Борщ, І. Рибак, В. Пашков, Н. Рингач, які досліджували такі актуальні проблеми як-то: характеристика загроз у галузі охорони здоров'я з позицій господарського права, проблеми національної безпеки в умовах COVID-19, національна система охорони здоров'я як структурного елемента національної безпеки України, підвищення якості життя населення як фактор забезпечення національної безпеки, громадське здоров'я як чинник національної безпеки.

Мета статті. Метою даної роботи є дослідження ролі та місця охорони здоров'я як ключового елементу національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі проблема національної безпеки виділилась в окрему галузь науки на перетині політики, демографії, економіки, культури, екології, охорони здоров'я, значення яких постійно зростає. Від рівня національної безпеки та її ефективності залежить саме існування та розвиток людини, суспільства, держави. Процеси глобалізації, посилення єдності світу і одночасно поглиблення його національної різноманітності, привели до зміни загроз і небезпек для людства, окремих націй і держав, що вимагає нових підходів стосовно узгодження, управління та регулювання глобальною, міжнародною та національною безпекою.

Проблеми національної безпеки належать до найголовніших, найскладніших багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного і політичного життя. В зв'язку з цим при вивченні національної безпеки використовують багато категорій, зокрема такі як безпека, національна безпека, нація, національні інтереси, загрози, небезпека, система забезпечення національної безпеки та інші [1].

Як вказують дослідники, забезпечення національної безпеки пов'язано з двома основними проблемними питаннями. Перша група проблем – це визначення низки загроз, що в сукупності створюють небезпеку для функціонування суспільства; другий блок проблем – формування й уможливлення функціонування механізму, який дає змогу мінімізувати негативні наслідки реальних загроз суспільству, а також забезпечити створення сприятливих умов для всебічного розвитку суспільства та держави [2].

Традиційно питання національної безпеки пов'язувалось в першу чергу з політичною, воєнною, економічною сферами, відтак основна увага приділялась зовнішнім факторам, а не внутрішніми. Однак зміни концепції в теорії публічного адміністрування на перший план висувають визнанні пріоритетної ролі людського капіталу як одного з основних у розвитку суспільства. Це, у свою чергу, зумовило усвідомлення високої суспільної значущості сфери охорони здоров'я та визначили потребу в дослідженні і оцінці його стану під кутом зору складового елементу національної безпеки.

Немає нічого більш важливого для безпеки держави, ніж здоров'я її народу. Якщо люди нездорові, вони не можуть працювати, а якщо вони не можуть працювати, вони не можуть робити свій внесок в економіку держави. Якщо вони не можуть зробити свій внесок в економіку, уряд не зможе надати послуги та інфраструктуру. Якщо уряд не може надати послуги та інфраструктуру, то вони постійно вразливі до загроз безпеці з боку державних і недержавних суб'єктів або природних загроз, таких як зміна клімату, різноманітні інфекційні хвороби тощо.

Сучасний стан України як незалежної, демократичної та правової держави потребує у межах

реалізації політики національної безпеки прагнення країни реалізовувати національні інтереси у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зазначене стосується і сфери охорони здоров'я. І хоча вказана сфера не завжди розглядається як частина чи об'єкт національної безпеки, фахівці у багатьох сферах переконані, що ці два явища тісно пов'язані між собою. Запобігання поширенню інфекційних захворювань і зміцнення глобального здоров'я все частіше розглядаються як шляхи, які сприяють стабільності країни та її національній безпеці.

Центральна категорія нашого дослідження інтегрує сутнісні характеристики таких понять, як «національна безпеки», «здоров'я» та «охорона здоров'я». Послідовне розкриття змісту вказаних дефініцій дозволить повно та глибоко з'ясувати сутнісні особливості охорони здоров'я як об'єкта національної безпеки України.

Термін «безпека» розуміється як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [3, с. 43]. Українська енциклопедія державного управління містить наступне визначення поняття «безпека» – це стан системи, за якого вона зберігає свою цілісність, стійкість (стабільність), здатність до ефективного функціонування і стійкого розвитку, а на їх основі – можливість надійного захисту усіх її елементів (підсистем, сфер, об'єктів) від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій [4, с. 42].

Зазначимо, що поняття «безпека» є різноплановим, воно позначає складне соціально-політичне явище, оскільки акумулює в собі багатогранну життєдіяльність, накопичений історичний досвід, зрештою, уподобання і культуру кожної людини (індивіда), суспільства, держави, загалом земної цивілізації [5, с. 22]. Поняття «безпека» в соціальному розумінні означає збалансований стан функціонування соціальної системи (людини, держави, світового співтовариства), антропогенних, природних систем тощо, за якого людина завдяки знанням про навколишнє природне середовище і тенденції його розвитку своїми діями спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних та потенційних загроз або уникнути їх, що, своєю чергою, дає їй можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток [6, с. 71].

Українське законодавство категорія «безпека» міститься і різноманітних нормативних актах та виражається у різних видових тлумаченнях, як-то: державна безпека, національна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека, воєнна безпека, тощо. Таким чином, одним із визначальних видів безпеки є національна.

У Законі України «Про національну безпеку» національна безпека визначається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» та спрямована на дотримання національних інтересів України, тобто «життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [7].

Правова доктрина містить велику кількість підходів до розуміння національної безпеки, більшість з яких зводиться до визначення її як стану захищеності особи, суспільства та/або держави від різноманітних загроз внутрішнього чи зовнішнього характеру. Кількісні уявлення про безпеку пояснюється тим, що даний термін є складним та змістовно наповненим як об'єкт дослідження різних наук. При цьому, наявність багатьох визначень може мати наслідком й більш складне його тлумачення та розуміння.

Національна безпека – захищеність життєво важливих національних інтересів, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація загроз вказаним інтересам у різних сферах життєдіяльності людини, суспільства та держави [8, с. 13]. О. Власюк зазначає, що у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Національну безпеку України автор визначає як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [9, с. 25]. Ще одним підходом до визначення досліджуваного поняття пропонують Н.Нижник, Г.Ситник та В.Білоус, які розглядають національну безпеку України як сукупність взаємопов'язаних елементів, різнорідних за функціональними сферами, важливими складовими якої є політична, економічна, екологічна, технологічна, воєнна та інформаційна безпека [5].

В юридичній науці традиційно виокремлюють такі об'єкти національної безпеки: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;

суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Важливе місце серед вказаних об'єктів займає сфера охорони здоров'я. Даний факт підтверджується й окремими нормативними актами. Так, зокрема, Стратегія національної безпеки України – основний документ довгострокового планування, яким визначаються загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Дана Стратегія основними пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки встановлює: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція.

Окрім того, вказаним стратегічними актом встановлено, що одним із пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки є розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту [10].

На перший погляд, законодавча база у досліджуваній сфері є цілком задовільним, оскільки включає в себе нормативно-правові акти стратегічного (Стратегія національної безпеки України) та спеціального призначення (Закон України «Про національну безпеку України», Основи законодавства України про охорону здоров'я тощо). Проте, варто звернути увагу на один із основних недоліків сучасного законодавства з питань національної безпеки є відсутність визначення охорони здоров'я як складової національної безпеки України.

Словникова література, а саме Великий тлумачний словник української мови тлумачить слово «здоров'я» як, по-перше, «стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи», а, по-друге, як «той чи інший стан самопочуття людини» [3, с. 455].

Визначення терміну здоров'я має і законодавче визначення. Так, у ст. 3 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» наводиться таке визначення: здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [11].

Із наведеного можна зробити висновок про об'єктивне та суб'єктивне значення стану людини в контексті тлумачення терміну здоров'я. Об'єктивне значення відображає реальний стан життєдіяльності організму людини, а суб'єктивне – те, як людина себе ідентифікує.

Поняття «охорона здоров'я» розкривається як на рівні законодавчих актів так і у правовій доктрині. Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» в ст. 3 категорію «охорона здоров'я» наведено як систему заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності й соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя [11].

О. Проневич підкреслює, що поняття «охорона здоров'я» має полісемантичний характер, оскільки охоплює як медицину, так і низку інших сфер державної відповідальності, що мають відношення до забезпечення фізичного і психічного здоров'я людей, їх соціального благополуччя й активного довголіття [12].

В межах попередніх наукових досліджень нами було визначено, що у загальному розумінні охорона здоров'я є важливою галуззю держави, метою якої є організація та забезпечення довготривалого активного фізичного та психічного життя людини, надання доступної медичної допомоги населенню; у вузькому – системою взаємопов'язаних і взаємозалежних заходів політичного, правового, організаційного, фінансового, соціально-економічного, медичного характеру, що спрямована на збереження здоров'я людини та населення [13, с. 93].

На основі дослідження сфери охорони здоров'я як складової національної безпеки України варто зазначити, що виконання провідного стратегічного завдання в галузі охорони здоров'я України – збереження та зміцнення здоров'я населення – неможливе без знання основних рис, тенденцій і напрямів розвитку стану здоров'я українського народу. Рівень охорони здоров'я в нашій країні є важливою складовою національної безпеки, яка відіграє значну роль у зміцненні потенціалу країни; він є інтегральним (узагальненим) показником соціальної політики нашої країни та державного управління в цілому.

Висновки. Отже, розвиток системи охорони здоров'я безпосередньо впливає на найважливіші показники життя, саме тому вказана сфера має розглядатися як стратегічна та одна з найбільш пріоритетних в контексті забезпечення національ-

ної безпеки. Визнання сфери охорони здоров'я об'єктом національної безпеки сприятиме економічному розвитку та запобіганню політичній нестабільності в державі, що, як правило, є основними мотивами політики національної безпеки.

Галузь охорони здоров'я є ключовим елементом соціальної сфери та представляє особливий інтерес для забезпечення економічної безпеки країни як визначальний чинник якості життя та людського капіталу. Держава має визнати науково обґрунтовану концепцію сталого розвитку національної сфери охорони здоров'я як пріоритетної, на рівні з розвитком економічної, політичної та воєнної потужності України. Йдеться про активізацію державного сприяння економічному динамічному розвитку всіх господарчих суб'єктів галузі та створення сприятливого конкурентного середовища в галузі охорони здоров'я. Проте ключовим заходом щодо поліпшення якості національної системи охорони здоров'я є збільшення обсягів фінансування цієї сфери. Виділення достатнього фінансування, виявлення та застосування найкращих доступних наукових і новітніх технологій для подолання існуючих розбіжностей і сприяння співпраці між державними установами та зацікавленими сторонами приватного сектору для розробки комплексної стратегії безпеки охорони здоров'я, що реагує на поточні та майбутні загрози.

Список літератури:

1. Шевченко М. М. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3-4. С. 14–24.

2. Беззубов Д.О. Проблеми теорії публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки. *Наукові записки. Серія: Право.* 2018. Вип. 5. С. 45–49.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 сл. / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.

4. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011.

5. Національна безпека України методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку : навчальний посібник / за ред. Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус. Ірпінь : Академія ДПС України, 2000. 304 с.

6. Корж І. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Jurnalul Juridic Național: Teorie Și Practică*. August 2019. С. 68–72.

7. Про національну безпеку : Закон України від 21.02.2018 № 2469-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

8. Глобальна та національна безпека : словник-довідник / уклад.: Г.П. Ситник, О.І. Пошедін, М.М. Шевченко, С.П. Завгородня, М.Г. Орел ; за заг. ред. Г.П.Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 164 с.

9. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD+#w1_9

11. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

12. Проневич О.М. Охорона здоров'я населення як сфера адаптації законодавства України до актів acquis communautaire. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 2 (77). С. 155–164.

13. Терзі О.О. Концепція адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я в Україні : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.07. К*иїв*, МАУП. 2021. 478 с.

Terzi O.O., Karpova K.V. HEALTH CARE AS A KEY ELEMENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article is dedicated to highlighting the problems of the functioning of the health care sector as a component of the social security of the state. The authors consider the problem of the development of the national health care system as a structural element of the national security of Ukraine.

The state and problems of the health care system of Ukraine are analyzed. It is noted that the current status of Ukraine as an independent, democratic and legal state requires, within the framework of the implementation of the national security policy, the country's desire to implement national interests in all spheres of society's life. This also applies to the field of health care. After all, if the health care system does not work properly, citizens become vulnerable to security threats from state and non-state actors or natural threats, such as climate change, various infectious diseases, etc.

It has been established that the development of the health care system directly affects the most important indicators of life, which is why this area should be considered strategic and one of the most prioritized in the context of ensuring national security. Since the functioning of citizens is the basis of the state's existence, the protection of their health is also a guarantee of national security. The state should recognize the scientifically based concept of sustainable development of the national health care sector as a priority, on a par with the development of Ukraine's economic, political and military power.

The need to increase funding for both the health care system as a whole and individual economic entities in particular was emphasized. There is an urgent need to mobilize state support for the dynamic economic development of all economic entities in the industry and to create a favorable competitive environment in the field of health care.

Key words: *health, health care, health care system, national security of Ukraine, state policy, national security, elements of national security.*

УДК 35.081.73
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/20

Маргасова В.Г.
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-8582-2158

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

У статті проведено аналіз стану дослідження феномену управління людськими ресурсами на державній службі в науковому дискурсі та з'ясовано особливості його теоретичної концептуалізації. Враховуючи широкий спектр наукових досліджень із питань управління людськими ресурсами (HRM) та формування кадрового потенціалу державної служби загалом, констатовано наявну поліваріантність наукових підходів до трактування сутності таких понять як «персонал», «кадри», «людські ресурси». З'ясовано, що управління людськими ресурсами розглядається як історичний етап розвитку менеджменту в галузі управління персоналом, що означає перехід від розуміння персоналу як носія мускульної сили через уявлення про персонал як соціальну систему до визначення персоналу як основного ресурсу управління й бази формування конкурентної переваги організації. Встановлено, що сучасна концепція HRM базується на ідеї, що працівники компанії є її найціннішим ресурсом. Основними особливостями цієї концепції є: стратегічне партнерство; фокус на людському капіталі; система мотивації; управління талантами; адаптивність до змін та ін. Обгрунтовано, що HRM на державній службі можна розглядати як самостійно функціонуючу систему, перш за все – систему кадрової роботи, що включає реальні цілі, завдання, пріоритети, механізми і технології. Відзначено, що поряд із осмисленням феноменології HRM у науковому дискурсі відкритим залишається питання щодо обґрунтування концептуальних засад формування цілісної системи HRM на державній службі, яка має відповідати як сучасним суспільним викликам у сфері державного управління в Україні тощо. Зроблено висновок, що принциповою ознакою сучасного концепту HRM на державній службі є використання стратегічного підходу до управління людськими ресурсами в організації, орієнтація на прихильність державних службовців та цінності державного органу (в більшій мірі на моральні та суспільні цінності) та сприйняття працівників як найціннішого активу державного органу. При цьому в умовах упровадження в Україні засад сервісно-орієнтованої держави повинно відбуватися зміщення акцентів більше до соціального статусу працівників, де головними аспектами такого статусу є новаторство, лідерство у генеруванні нових ідей та створенні на їх основі інноваційних публічних послуг, самореалізація та визнання, належність до команди творчого спрямування та ін.

Ключові слова: *державне управління, державна служба, кадри, людські ресурси, модернізація, персонал, управління людськими ресурсами, управління людськими ресурсами на державній службі.*

Постановка проблеми. Державна служба України є основою державного управління, яке наразі переживає ситуацію, коли всі його підходи все більше переміщуються в антропологічну площину. Тому, на думку багатьох науковців [1; 6; 9; 15; та ін.], настав час у сфері державної служби здійснити перехід від роботи з управління персоналом до системи управління людськими ресурсам (HRM). При цьому зауважимо, що сама трансформація управління людськими ресурсами державної служби – це досить складний та динамічний системний процес перетворень у сфері управління людськими ресурсами державної служби, що уможливлює перехід від так званого «традиційного» управління персоналом організації до безперервного, динамічного стану управління людськими ресурсами в контексті його постійного оновлення та вдосконалення складових механізмів, функцій, форм, методів, технологій, інструментів і способів управлінської діяльності.

З огляду на це, для України, яка наразі перебуває на шляху системного реформування державного управління, одним зі стратегічних напрямків

такого реформування є «модернізація системи державної служби та управління людськими ресурсами, формування нової кадрової політики, що виражається в активізації і професіоналізації державних службовців, застосуванні сучасних HR-технологій, нарощуванні та конструктивному використанні кадрового потенціалу» [1].

Враховуючи, викладене вище, можемо стверджувати, що уточнення сутності феномену (від грецького φαινόμενον – «явище») управління людськими ресурсами на державній службі та особливостей його теоретичної концептуалізації залишається досить затребуваними вітчизняною державно-управлінською наукою і практикою державотворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-прикладні аспекти управління людськими ресурсами є предметом наукового доробку цілої плеяди зарубіжних та вітчизняних авторів. Зокрема еволюційний розвиток наукових концепцій щодо дослідження сутності персоналу/людських ресурсів в управлінському контексті був закладений у дослідженнях класиків управлінської та економічної теорії Ф. Тейлора, Г. Емерсона, А. Файоля, М. Вебера, Е. Мейо, М. Армстронга та ін.

Істотний внесок у розвиток загальної теорії управління персоналом/ людськими ресурсами здійснили такі вітчизняні науковці як: О. Балуєва, Д. Богиня, О. Грішнова, В. Колпаков, А. Колот, А. Кредісов, В. Лаптєв, та інші.

При цьому проблематика модернізації державної служби та управління людськими ресурсами в Україні досить послідовно розглядається в наукових розробках В. Бакуменка, Н. Гончарук, О. Линдюк, В. Мельника, Г. Мостового, Н. Обушної, І. Поліщук, Л. Прудиус, О. Руденко, С. Серьогіна, та ін.

Незважаючи на досить вагомі напрацювання науковців у контексті досліджуваної нами проблематики, комплексні теоретико-методичні розробки щодо управління людськими ресурсам в умовах утвердження антропологічної спрямованості державного управління ще залишаються далекими від завершення, тому перебувають в епіцентрі серйозних наукових дискусій.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз стану дослідження феномену управління людськими ресурсами на державній службі в науковому дискурсі та з'ясування особливостей його теоретичної концептуалізації.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, наукове обґрунтування понятійно-категорійного апарату є вихідним моментом будь-якого наукового дослідження та важливим напрямом подальшої наукової рефлексії в контексті визначеності науково-теоретичного мислення. Отже, очевидно, що визначення сутності поняття «управління людськими ресурсами на державній службі» – принципове завдання, що допоможе досягти більш чіткої самоідентифікації та змістовності відносин у цій сфері, адже на сьогодні ця категорія залишається досить популярною в теорії та практиці державного управління.

Враховуючи досить широкий спектр наукових досліджень із питань управління людськими ресурсами та формування кадрового потенціалу державної служби загалом, маємо констатувати наявну поліваріантність наукових підходів до трактування сутності таких понять як «персонал», «кадри», «людські ресурси» тощо.

Загалом дефініція «управління людськими ресурсами» у своїй теоретичній конструкції поєднує декілька складових, базовою серед яких є компонента «ресурси». З огляду на це, відзначимо, що більшість наукових джерел підтверджують походження поняття «ресурси» від французького слова "ressourse" – допоміжні засоби (дослівний переклад – кошти, цінності, запаси, а також можливості, джерела засобів, доходів), аналогічне значення цей термін має і в англійській мові [2]. У відповідності до сучасного сприйняття «ресурси (англ. resources) – все, що можна використати для виробництва благ для задоволення потреб людини. Включають природні і людські ресурси» [3].

Виходячи з визначень, наведених у словниках, можна зробити висновок, що трактування дефініції «людські ресурси» має базуватись на такому постулаті: ресурс – це «вихідний матеріал», який трансформується у продукт праці. Щодо людських ресурсів таким вихідним матеріалом є потенціал (від лат. potentia – можливість, потужність, сила), що виявляється в компетенціях як здатностях, носіями яких є люди; а продуктом праці – продукція та послуги підприємств та організацій з урахуванням профілю їх діяльності [4].

Вперше термін «людський ресурс» (від англ. Human Resource (HR)) був використаний у 1893 році американським економістом Дж. Коммонс у його праці «Розподіл багатств» (англ. The Distribution of Wealth), проте надалі дослідник його так і не розвинув.

Сучасного ж трактування та активного використання в науковому дискурсі термін «людський ресурс» набув у 70–80-х роках XX ст. у системі

американського менеджменту щодо персоналу підприємств, унаслідок переосмислення ролі людини на виробництві та переходу від «управління персоналом» до «управління людськими ресурсами». Як справедливо зазначає А. Кредісов, криза «етики праці», що проявила себе у 1980-х рр., поставила питання про відмову від наявної системи управління «людським фактором» і необхідність поступового переходу до концепції управління «людськими ресурсами». У цій концепції людські ресурси розглядаються як найцінніші активи організації, як люди, що індивідуально та колективно здійснюють свій внесок у досягнення організаційних цілей. Такий погляд на людські ресурси відповідає сучасній етимології слова «ресурси» в сучасній економічній науці та менеджменті. Водночас у сучасному менеджменті змінюються погляди на сам зміст слова «ресурси»: якщо раніше воно означало запаси або потужності будь-якого виду, то тепер – здатність справлятися з будь-якою ситуацією [5, с. 35].

Наразі, як відзначає В.Лаптєв, «людські ресурси стали унікальною категорією в економіці, яка сприяє зламу існуючих парадигм та діалектиці новітніх, створенню нових наукових теорій та пошуку практик, які б давали можливість найбільш повно використовувати та розвивати ці ресурси» [6, с. 38]. Інакше кажучи, людські ресурси – це ресурси, що знаходяться в площині знань, навичок і мотивації людей. Вони є найменш мобільними з усіх чотирьох факторів виробництва, однак такими, що зростають з віком та досвідом, чого не може не один інший ресурс.

Хоча до сьогодні часто поряд із поняттям «людські ресурси» використовують поняття «кадри» (від фр. cadre – «рамка, тобто люди в рамці») та «персонал» (від лат. persona: особа, особистість; 2) важлива особа). Іноді – ці терміни використовуються для позначення людських ресурсів в організації, але вони мають все-таки деякі відмінності у сутності.

Так, наприклад, сутність поняття «кадри» найчастіше визначають через «кваліфіковану робочу силу (включає, як фактично зайнятих у народному господарстві працівників, так і потенційні кадри), яка характеризується наявністю професійної працездатності у її носіїв» [7; 8]. Тобто «кадри», в основному, це кваліфіковані працівники, які мають професійну підготовку, спеціальні знання, трудові навички, або досвід роботи в обраній сфері трудової діяльності та забезпечують досягнення цілей організації в якій вони працюють [9].

Згідно більш осучасненого підходу «кадри», зазвичай, відносяться до підрозділу організації, що відповідає за управління персоналом: рекрутинг, відбір, тренінг, оцінку, стимулювання та звільнення співробітників. Кадрова служба зазвичай фокусується на тому, щоб забезпечити оптимальне використання людських ресурсів в організації.

Відповідно «персонал» – це вже більш загальний термін, що вказує на всіх працівників організації, які займають певне робоче місце. Персонал включає у себе будь-яких працівників – від менеджерів до оперативного персоналу. Як правило, під персоналом розуміють «колектив працівників або сукупність осіб, що здійснюють трудові функції на основі трудового договору (контракту)» [10]. Економічна енциклопедія визначає персонал як «частина кадрів і позаштатні працівники, що знаходяться в оперативному управлінні, становлять об'єкт управління» [2].

Водночас ми поділяємо позицію І. Петрової, що в сучасній теорії та практиці все більше поширення набуває термін «людські ресурси», який, на відміну від терміна «персонал», має більш виражене соціальне забарвлення, акцентуючи увагу на індивідуальних особливостях працівників, їх новій ролі у сучасному виробництві [11]. Водночас прийнято вважати, що впровадження в науковий дискурс поняття «людські ресурси» як «…це специфічного й найважливішого ресурсу з усіх видів економічних ресурсів» [12] пов'язується з втратою актуальності категорій «трудові ресурси» та «кадри», а її поширення зумовлено розвитком теорії людського капіталу та глобалізаційних світових процесів загалом.

Як фактор економічного розвитку людські ресурси – це працівники, які мають певні професійні та практичні навички і знання, творчі і розумові здібності, моральні цінності, культуру праці, що можуть бути використані у трудовому процесі. Саме тому по відношенню до поняття «людські ресурси» іноді використовують термін «трудові ресурси». Проте, ми солідарні з В. Лаптєвим, що визначальною ознакою трудових ресурсів є саме вік, що характеризує працездатність населення. У зв'язку з цим поняття «трудові ресурси» ототожнюються з поняттям «працездатне населення», яке згідно методології Міжнародної організації праці (МОП) поділяється на економічно активне та економічно неактивне. При цьому економічно-активне населення (також використовується як «робоча сила») − це частина населення обох статей, яка протягом певного періоду

забезпечує пропозицію своєї робочої сили для виробництва товарів і надання послуг. У свою чергу, економічно неактивне населення формують особи у віці 15–70 років, які не можуть бути класифіковані як зайняті або безробітні, тобто не формують пропозицію на ринку праці [6, с. 42].

На сьогодні управління людськими ресурсами (HRM) розглядається як історичний етап розвитку менеджменту в галузі управління персоналом, що означає перехід від розуміння персоналу як носія мускульної сили через уявлення про персонал як соціальну систему до визначення персоналу як основного ресурсу управління й бази формування конкурентної переваги організації.

У даному контексті нагадаємо, що М. Армстронг взагалі вибудує чітку мережу взаємозв'язків між спектром таких концептуальних понять: «управління людьми», «управління людським капіталом», «управління людськими ресурсами», «управління персоналом». Він наполягає на тому, що поняття «управління людьми» (політика і практика, які регулюють, як люди керуються й розвиваються в організаціях) поєднує в собі такі взаємопов'язані поняття як «управління людськими ресурсами» та «управління людським капіталом», що прийшли на заміну поняттю «управління персоналом». Хоча саме філософія та практика управління персоналом заклали фундамент практики управління людськими ресурсами та управління людським капіталом [13].

Загалом сучасна концепція управління людськими ресурсами базується на ідеї, що працівники компанії є її найціннішим ресурсом. Основними особливостями цієї концепції є:

– стратегічне партнерство: система управління людськими ресурсами виступає як стратегічний партнер, співпрацюючи з вищим керівництвом при вирішенні стратегічних завдань;

– фокус на людському капіталі: концепція акцентує увагу на розвитку та підвищенні кваліфікації персоналу, від якого залежить успіх організації;

– система мотивації: управління людськими ресурсами спрямоване на створення системи мотивації працівників через розвиток кар'єри, фінансові стимули та інші можливості;

– управління талантами: концепція включає в себе пошук, залучення та утримання найкращих спеціалістів в організації для забезпечення її конкурентноспроможності;

– адаптивність до змін: управління людськими ресурсами відкрите до нових методів та технологій, готове до адаптації до змін в середовищі.

Всі, перераховані вище особливості, спрямовані на підвищення продуктивності та ефективності праці в організації шляхом правильного спрямування HRM. При цьому важливо відзначити, що в сучасному розумінні роняття «управління людськими ресурсами» акцент більше робиться на стратегічному аспекті розв'язання проблеми, а поняття «управління персоналом» більшою мірою характеризує тактичну та оперативну роботу з персоналом. Так, за визначенням М. Армстронга, «управління людськими ресурсами – це стратегічний і послідовний підхід до управління найціннішими активами організації – людьми, які в ній працюють і здійснюють індивідуальний та колективний внесок у досягнення її цілей, підтримуючи постійну конкурентну перевагу компанії» [13].

Відповідно загальна філософія HRM має включати такі позиції:

– людські ресурси створюють конкурентні переваги сучасної організації;

– необхідність орієнтуватися на прихильність працівників;

– прийняття HR-рішень мають стратегічне значення, тому HR-політика має бути інтегрована в стратегію організації. Тобто HRM – це стратегічний, інтегрований та узгоджений підхід до зайнятості, розвитку та добробуту осіб, які працюють в організації.

Загалом основні відмінності між поняттями «управління персоналом» та "HRM» виявляються у ставленні різних концепцій управління до таких питань як роль в управлінні організацією, акцент у реалізації, предмет зосередження зусиль, врегулювання конфліктів, ставлення до змін тощо.

HRM на сьогодні досить швидко перетворюється в одну з провідних функцій будь-якої організації, у тому числі й у сфері державної служби. Адже, як відомо, держава набуває реальності завдяки персоналу, кадровому складу своїх органів, а завдання і функції держави виконуються за умови практичної реалізації завдань і функцій контингенту державних службовців.

Чинним Законом України «Про державну службу» (ст. 1) [14] виокремлено функцію з управління персоналом державних органів. Логіка такого виокремлення полягає у наскрізному значенні цієї функції для публічної адміністрації в умовах системних реформ в Україні.

У свою чергу Н. Гончарук та Л. Прудиус відзначають, що на державній службі термін «людські ресурси» характеризує з якісної, змістовної сторони кадровий склад або весь персонал

державного органу і включає здатність до творчості й потенційні можливості всебічного розвитку державних службовців, організаційну культуру, етику і моральну надійність, удосконалення взаємовідносин у колективі, відповідальність, мотивацію та стимулювання тощо. Що стосується управління людськими ресурсами на державній службі – це здійснення всіх функцій менеджменту, пов'язаних із плануванням, добором, розвитком, раціональним використанням, оцінкою, мотивацією та винагородою, вдосконаленням потенціалу людських ресурсів державних органів. Управління людськими ресурсами можна розглядати і як частину стратегії державного органу, що включає цілеспрямоване комплексне забезпечення його функціонування необхідним складом персоналу, а також створення сприятливих соціально-психологічних умов для його продуктивної діяльності. Управління людськими ресурсами в державних органах ширше за змістом діяльності порівняно з управлінням персоналом, а тому, на думку авторів, настав час у сфері державної служби здійснити перехід від роботи з управління персоналом до системи управління людськими ресурсам [1].

Водночас згідно ст. 18 Закону України «Про державну службу», саме служба управління персоналом (підрозділ чи окрема посада) забезпечує здійснення керівником державної служби своїх повноважень, відповідає за реалізацію державної політики з питань управління персоналом у державному органі, добір персоналу, планування та організацію заходів з питань підвищення рівня професійної компетентності державних службовців, документальне оформлення вступу на державну службу, її проходження та припинення, а також виконує інші функції, передбачені законодавством [14].

Відповідно HRM на державній службі можна розглядати як самостійно функціонуючу систему, перш за все – систему кадрової роботи, що включає реальні цілі, завдання, пріоритети, механізми і технології. HRM передбачає нормативно-правове, методичне, організаційне, інформаційне, документаційне і ресурсне забезпечення системи управління людськими ресурсами. HRM на державній службі має здійснюватися в межах і на основі сучасної державної кадрової політики, реалізації її цілей, принципів, стандартів та пріоритетів, є ефективним механізмом реалізації кадрової стратегії органу публічної влади, здатним суттєво підвищити ефективність його діяльності [1].

У зв'язку з викладеним, слід звернути увагу на наявність різноманітних наукових підходів, на яких будується сучасна система HRM на державній службі, серед них: стратегічний, системний, комплексний, інтеграційний, маркетинговий, функціональний, динамічний, адміністративний, поведінковий, ситуаційний і компетентнісний.

Хоча, в контексті чинного законодавства, а саме Законом України «Про державну службу» [14] встановлюється саме компетентнісний підхід до управління персоналом державних органів. Такий підхід має на меті всебічну підготовку особи як фахівця своєї справи та повноправного члена соціуму. Зауважимо, що впровадження компетентнісного підходу у практику публічного управління, досить логічно пояснюється особливістю імплементації положень менеджменту людських ресурсів у сфері державної служби згідно з вимогами до країн-кандидатів на вступ до ЄС.

Водночас поряд із осмисленням феноменології HRM у науковому дискурсі відкритим залишається питання щодо обґрунтування концептуальних засад формування цілісної системи HRM на державній службі, яка має відповідати як сучасним суспільним викликам у сфері державного управління в Україні тощо.

Принагідно нагадаємо, що управління людськими ресурсами як наука зі своїм категорійним апаратом, теоріями, принципами, законами і закономірностями сформувалося зовсім недавно, а саме на поч. XX ст., коли постала гостра необхідність якісних змін в діяльності підприємств, пов'язаних з промисловою революцією та розвитком науково-технічного прогресу. Значними стрес-факторами для цього стали світові політичні та економічні потрясіння (Перша світова війна, економічна криза в США 1929–1933 років, розпад імперій тощо).

З того часу відбулася глибока трансформація концепцій управління персоналом від рівня управління кадрами/трудовими ресурсами (кінець XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.) до управління персоналом (починаючи з 20–30-х рр. XX ст.) і далі – управління людськими ресурсами (починаючи з 50-х рр. XX ст.) та управління людиною в соціально-культурному контексті (починаючи з 60-х рр. XX ст.). З огляду на це, ми підтримуємо наукову позицію згаданих науковців, що «у теорії й практиці можна виділити чотири концепції, що розвивалися в межах трьох основних підходів до управління – економічного, органічного і гуманістичного [15]. Тобто лише протягом XX ст. у сфері HRM відбувається:

1) поява та зміна як мінімум 4-х базових концепцій менеджменту, серед яких: управління кадрами (трудовими ресурсами) (кінець XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.); управління персоналом (починаючи з 20–30-х рр. XX ст.); управління людськими ресурсами (починаючи з 50-х рр. XX ст.); управління людиною в соціально-культурному контексті (починаючи з 60-х рр. XX ст.);

2) еволюція безлічі наукових управлінських шкіл (школа наукового управління, адміністративна школа управління, школа людських відносин, школа поведінкових наук, командного менеджменту тощо);

3) розвиток нових наукових теорій (на кшталт, теорії X та Y Д. Мак Грегора, теорії Z У. Оучі, теорії управління талантами Д. Уоткінсона, теорії І Д. Мерсера та ін.);

4) поява та розвиток наукових підходів у сфері управління персоналом/ людськими ресурсами (економічного, органічного і гуманістичного).

З огляду на це, можна стверджувати, що поява різних шкіл, теорій та концепцій управління людськими ресурсами й управління людиною є закономірним явищем в еволюції системи управління, що відповідає головним етапам суспільного розвитку в цілому. На наше переконання, основні наукові розробки таких шкіл у подальшому можуть бути успішно використані при теоретичній концептуалізації особливостей HRM на державній службі.

Висновки. Резюмуючи викладене, можемо констатувати, що розроблення сучасного концепту управління людськими ресурсами на державній службі має відбуватись в межах концептуальних засад управління людськими ресурсами з урахуванням специфіки специфікою функціонування системи державного управління, форми суспільної організації та ін. Відповідно методологічним аспектом формування сучасного концепту управління людськими ресурсами на державній службі має стати двоконтурна модель, в якій поєднуються такі механізми та інструменти управління людьми, що забезпечують задоволення інтересів та отримання зисків як для держави, так і для державних службовців. Принциповою ознакою сучасного концепту HRM на державній службі є використання стратегічного підходу до управління людськими ресурсами в організації, орієнтація на прихильність державних службовців та цінності державного органу (в більшій мірі на моральні та суспільні цінності) та сприйняття працівників як найціннішого активу державного органу. При цьому в умовах упровадження в Україні засад сервісно-орієнтованої держави повинно відбуватися зміщення акцентів більше до соціального статусу працівників, де головними аспектами такого статусу є новаторство, лідерство у генеруванні нових ідей та створенні на їх основі інноваційних публічних послуг, самореалізація та визнання, належність до команди творчого спрямування та ін.

Перспективи дослідження проблематики управління людськими ресурсами на державній службі в Україні ми надалі пов'язуємо з домінантами виміру та механізмами підвищення його результативності й ефективності з урахуванням специфіки воєнного стану.

Список літератури:

1. Гончарук Н.Т., Прудиус Л.В. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 1–2. С. 42–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_1-2_8

2. Економічна енциклопедія : в 3 т. / ред- кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. Т. 3. 864 с.

3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

4. Герасименко Г.В. Людські ресурси високотехнологічних підприємств: генезис дефініції та сучасний вектор розвитку концепту управління. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 12. С. 465–471.

5. .Кредісов А., Літовченко Б. Стратегічний менеджмент на початку XXI ст.: зміна парадигми. *Економіка України*. 2011. № 2 (591). С. 28–37.

6. Лаптєв В.Г. Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів : дис. … докт екон. наук : 08.00. 07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Харків, 2019. 570 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

8. Балабанова Л.В. Сардак О.В. Управління персоналом : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 468 с.

9. Селіванов С.В., Н.І. Обушна, С.К. Хаджирадєва. Розвиток кадрового потенціалу державної служби в Україні в умовах реформ: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Вид-во «Каравелла», 2019. 293.

10. Вікіпедія: Персонал. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB

11. Петрова І. Стратегічне управління людськими ресурсами : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2013. 466 с.

12. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. Київ : Знання, 2004. 535 с.

13. Armstrong M.A. A Handbook of Human Resource Management Practice. 10th edition. London and Philadelphia : Kogan Page Limited, 2006, 957 p. URL: http://www.b-ac.org/uploads/9/3/9/2/9392622/book_of_hrm.pdf.

14. Про державну службу : Закон України № 889-19 від 10.12.2015 р. URL: http: zakon.rada.gov.ua/go/889-19

15. Костунець Т.А., Корнійчук А.М. Підходи до управління персоналом підприємств : теоретичний базис. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. №. 2. С. 570–572. URL: http://global-national.in.ua/vipusk-1-2014/156-kostunets-t-a-kornijchuk-a-m-pidkhodi-do-upravlinnya-personalom-pidpriemstv-teoretichnij-bazis

Marhasova V.H. PHENOMENOLOGY OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE CIVIL SERVICE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE AND FEATURES OF THEORETICAL CONCEPTUALIZATION

The article analyzes the state of research of the phenomenon of human resources management in the public service in the scientific discourse and elucidates the peculiarities of its theoretical conceptualization. Taking into account a wide range of scientific research on issues of human resource management (HRM) and the formation of the personnel potential of the civil service in general, it has been established that there is a wide range of scientific approaches to the interpretation of the essence of such concepts as "personnel", "cadre", "human resources". It has been found that human resources management is considered as a historical stage of management development in the field of personnel management, which means the transition from the understanding of personnel as a carrier of muscle power through the perception of personnel as a social system to the definition of personnel as the main resource of management and the basis of the formation of the organization's competitive advantage. It was established that the modern concept of HRM is based on the idea that the company's employees are its most valuable resource. The main features of this concept are: strategic partnership; focus on human capital; motivation system; talent management; adaptability to changes, etc. It is justified that HRM in the civil service can be considered as an independently functioning system, first of all − a personnel work system that includes real goals, tasks, priorities, mechanisms and technologies. It was noted that along with the understanding of the phenomenology of HRM in the scientific discourse, the question of substantiating the conceptual foundations of the formation of a complete system of HRM in the civil service, which should meet the modern social challenges in the field of public administration in Ukraine, etc., remains open. It was concluded that the main feature of the modern concept of HRM in the civil service is the use of a strategic approach to the management of human resources in the organization, orientation towards the commitment of civil servants and the values of the state body (to a greater extent on moral and social values) and the perception of employees as the most valuable asset of the state body. At the same time, in the conditions of the implementation of the principles of a service-oriented state in Ukraine, there should be a shift in emphasis to the social status of employees, where the main aspects of such status are innovation, leadership in generating new ideas and creating innovative public services based on them, self-realization and recognition, belonging to teams of creative direction, etc.

Key words: *public administration, civil service, human resources, modernization, personnel, human resources management, human resources management in the civil service.*

УДК 35.08(477)+007
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/21

Руденко О.М.
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-2807-1957

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті ідентифіковано та обґрунтувано особливості управління людськими ресурсами на державній службі в Україні в умовах воєнного стану. Відзначено, що, оскільки значного досвіду управління людськими ресурсами на державній службі в умовах воєнного стану в Україні ще немає, то така ситуація формує нові виклики для науковців у галузі публічного управління та адміністрування. З огляду на це, розглянуто найбільш актуальні питання з трансформації правового забезпечення управління людськими ресурсами державної служби в Україні в умовах воєнного стану. Відзначено, що в умовах таких викликів та зміни в трудовому законодавстві державні органи в Україні зіштовхнулися з низкою проблем у сфері управління людськими ресурсами, серед них: необхідність швидкої адаптації; брак кваліфікованої робочої сили; безпека та охорона праці; необхідність подальшого приведення національного законодавства у відповідність до acquis ЄС та його правильне впровадження та ін. З'ясовано, що загалом першим законодавчим актом, який був покликаний врегулювати трудові відносини в умовах воєнного стану став Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року. При цьому особливості воєнного стану в Україні зумовили гнучкість і антикорупційного законодавства. Окрему увагу приділено проблематиці формування кадрового резерву для проходження державної служби на деокупованих територіях України. Зроблено висновок, що повномасштабне жорстоке вторгнення російських окупаційних військ у нашу державу та введення воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року не лише посилили суспільні виклики та загрози, але й створили нові можливості для державної служби України і управління людськими ресурсами, зумовивши при цьому швидке переформатування роботи державних органів, зміну підходів щодо вступу на державну службу, її проходження та звільнення з державної служби, організацію діяльності державних службовців та організацію трудових відносин та ін. При цьому кожен орган державної влади та його HR фахівці наразі повинні прикладати максимум зусиль, щоб зберегти свій персонал, напрацьовуючи свої інноваційні або ж практичні методи HRM.

Ключові слова: *воєнний стан, державна служба, державне управління, кадровий резерв, державні службовці, людські ресурси, персонал, управління людськими ресурсами на державній службі.*

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року російська федерація розпочала широкомасштабну збройну агресію проти суверенної України. При цьому війна порушила нормальне функціонування системи державного управління та створила величезне навантаження на державну службу в Україні. Водночас воєнний стан в Україні ще більше загострює очікування громадянського суспільства від влади, вимагаючи формувати дієву систему державного управління, що відповідатиме не лише за поточне відновлення, а й за стратегічний повоєнний розвиток країни, захищаючи національні інтереси. І в цьому контексті, на наше переконання, важливо артикулювати наступне: вже на сьогодні вітчизняна державна служба має адаптуватися до нових (часто форс-мажорних) реалій свого функціонування, забезпечуючи при цьому прискорення прийняття ефективних управлінських рішень, гнучкість стилю керівництва, удосконалення комунікаційних процесів, безпеку державних службовців, їхнього ментального здоров'я, підтримання продуктивності та вмотивованості тощо.

Зважаючи на те, що досвіду управління людськими ресурсами (Human Resource Management (HRM)) на державній службі в умовах воєнного стану в Україні немає, така ситуація формує нові виклики для науковців у галузі публічного управління та адміністрування. Відповідно проблематика дослідження особливостей управління люд-

ськими ресурсами на державній службі в Україні в умовах воєнного стану є досить актуальною для нашої країни на сучасному етапі суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічним засадам управління людськими ресурсами в зарубіжній державно-управлінській практиці та споріднених науках (економіка, соціологія, психологія, політологія, право) присвячено чималу кількість праць. Зокрема, досить ґрунтовно ця проблематика розроблена в працях таких зарубіжних учених, як: А. Армстронг, Г. Беккер, Л. Гурвіц, П. Друкер, М. Мескон, А. Файоль, Х. Шульц, та ін. У свою чергу, теоретичні положення щодо модернізації державної служби та управління людськими ресурсами в Україні досить комплексно висвітлені у працях вітчизняних науковців, а саме: Н. Алюшиної, Т. Василевської, О. Васильєвої, К. Ващенка, Н. Гончарук, О. Линдюк, Ю. Лихач, В. Мельника, О. Оболенського, Н. Обушної, О. Пархоменко-Куцевіл, І. Поліщук, Л. Прудиус, А. Рачинського, С. Серьогіна, та ін.

Праці вищезгаданих науковців є важливим внеском у розвиток теорії та практики публічного управління. Разом із тим, ще раз маємо відзначити, що актуалізована в цій статті проблематика у вітчизняному науковому дискурсі ще не розглядалася комплексно з позиції воєнного стану.

Формулювання мети статті. З огляду на зазначене, головна ідея статті полягає в ідентифікації та обґрунтуванні особливостей управління людськими ресурсами на державній службі в Україні в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Нині, незважаючи на воєнний стан, Україна перебуває на шляху системних інституційних перетворень. Одним із основних напрямків реформ, започаткованих ще в довоєнній Україні, є подальша модернізація системи державної служби та управління людськими ресурсами, формування нової кадрової політики, що виражається в професіоналізації державних службовців, застосуванні сучасних HR-технологій, нарощуванні та конструктивному використанні кадрового потенціалу та ін.

Відразу відзначимо, що питання функціонування інституту державної служби є предметом міждисциплінарного аналізу й перебуває в колі дослідження науковців як з державного управління, так і юридичних наук, соціології, політології тощо. Легальне визначення поняття «державна служба» міститься в статті 1 Закону України «Про державну службу» [1, ст. 1], яка закріплює, що державна служба в Україні – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема щодо:

1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у т. ч. розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та ін. нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів;

2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів;

3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг;

4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства;

5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням;

6) управління персоналом державних органів;

7) реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством.

Отже, державна служба полягає у виконанні державними службовцями завдань і функцій держави, що реалізуються через відповідні державні органи, та в широкому розумінні виступає діяльністю, що є:

− публічною: полягає в служінні особи інтересам держави і суспільства, дотримання особливого правового режиму відносин зайнятості – публічного, що на відміну від приватно-правового режиму полягає у спеціальних, законодавчо встановлених вимогах, обмеженнях та порядку;

− професійною: полягає в тому, що відповідні завдання і функції держави виконуються на професійній основі посадовими особами – державними службовцями, які займають на постійній основі посади державної служби в державних органах;

− політично неупередженою: здійснюється в інтересах усіх громадян відповідно до засад реалізації державної політики у відповідній галузі або сфері суспільних відносин, що не залежить від програмних цілей і завдань певних політичних партій або політичних поглядів і переконань окремих політиків [2].

Важливою підсистемою (елементом) системи управління державною службою є управління людськими ресурсами, що відображено в ст. 12 Закону України «Про державну службу» [1].

Важливо відзначити, що наразі пріоритетне значення для управління людськими ресурсами на державній службі має ідеологія людиноцентризму, основою якої виступає конституційна засада (ст. 3), що визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні [3]. При цьому як норми вищої юридичної сили та прямої дії, що стосуються й управління людськими ресурсами на державній службі, можна розглядати різні чинні положення Конституції України [3; ст.ст. 15, 19, 24, 38 та ін.].

У свою чергу Н. Гончарук та Л. Прудиус, управління людськими ресурсами на державній службі позиціонують зі здійсненням усіх функцій менеджменту, пов'язаних з плануванням добором, розвитком, раціональним використанням, оцінкою, мотивацією та винагородою, вдосконаленням потенціалу людських ресурсів державних органів. При цьому управління людськими ресурсами можна розглядати і як частину стратегії державного органу, що включає цілеспрямоване комплексне забезпечення його функціонування необхідним складом персоналу, а також створення сприятливих соціально-психологічних умов для його продуктивної діяльності [4, с. 44].

З огляду на це, досить логічною виглядає наукова позиція, що «трансформація HRM на державні служби – це системний процес перетворень у сфері управління людськими ресурсами державної служби, який здатний забезпечити перехід від стабільного «традиційного» управління персоналом до безперервного, динамічного стану управління людськими ресурсами в напрямку його оновлення та вдосконалення його складових елементів, функцій, форм, методів, технологій, інструментів і способів управлінської діяльності» [5]. Саме тому на думку багатьох науковців, необхідно вже зараз на законодавчому рівні здійснити перехід у сфері державної служби від роботи з управління персоналом до системи управління людськими ресурсами.

Війна в Україні переформатувала роботу всіх сфер суспільного життя, включаючи і сферу публічного управління загалом та сферу державної служби в тому числі. Так, через початок збройної агресії російської федерації в Україні відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [6] на всій території України введено воєнний стан.

В умовах таких викликів та зміни в трудовому законодавстві чимало організацій (у тому числі й у сфері державної служби) зіштовхнулися з низкою проблем у сфері HRM. Серед них:

– необхідність швидкої адаптації. Воєнний стан обумовлює неочікувані зміни й вимагає швидкого реагування з боку роботодавців. Управління персоналом потребує оперативних рішень і змін у структурі організації [7]. Наприклад, для забезпечення більшої прозорості, контролю та підзвітності на державній службі почали активно використовуватися сучасні IT-сервіси, зокрема: для комунікації та організації − Zoom, Cisco Webex тощо, для спільної роботи в документах – Google Docs, а для зберігання спільних файлів − Google-диск або сервіс Dropbox тощо. З урахуванням цього майже вдвічі прискорилося впровадження систем електронного документообігу на державній службі (під час воєнного стану, – 85,6 %) [8];

– брак кваліфікованої робочої сили. Бойові дії та евакуація можуть призвести до зменшення чисельності та втрати кваліфікованих працівників. Наприклад, згідно інформації НАДС, «на кінець 2022 року на тимчасово захоплених агресором територіях перебувало 4713 державних службовців. Частина державних службовців є внутрішньо переміщеними особами, частина – виїхали за кордон. Понад 3,5 тис. держслужбовців на той час захищали Україну на фронті, 76 % – попри щоденний ризик працюють на робочих місцях, а 91 % – вирішили лишатися на державній службі. Важливо підкреслити, що лише 4 % державних службовців виїхали за кордон після 24 лютого 2022 року (насамперед, жінки з неповнолітніми дітьми)» [8]. Тобто державна служба зіштовхнулася з викликом забезпечення достатньої робочої сили для забезпечення продуктивності, результативності й ефективності щодо виконання важливих завдань та функцій держави;

– безпека та охорона праці. Воєнний стан створює небезпечні умови праці на деяких об'єктах. Роботодавці зобов'язані забезпечити безпеку праці та вжити заходи для запобігання можливим травмам та загрозам здоров'ю. З огляду на це, в умовах воєнного стану на державній службі в Україні починають активно застосовуються три форми роботи: робота у штатному режимі, віддалена робота та їх поєднання. Зокрема, під час воєнного стану більшість державних службовців продовжили працювати у штатному режимі – 67,8 %. Під час пандемії у штатному режимі залишились працювати 37,6 % державних службовців. Під час воєнного стану віддалено працюють 11,1 % державних службовців та ще 7,2 % поєднують віддалену роботу з роботою у штатному

режимі. Сумарно – це 36,2 % на противагу 60,3 % під час пандемії [9, с. 12].

– подальше приведення національного законодавства у відповідність до acquis ЄС та його правильне впровадження. Невдовзі після початку збройної агресії Росії Україна подала заявку на членство в ЄС та ОЕСР. Вже 23.06.2022 року Європейська рада надала Україні статус країни-кандидата на вступ до ЄС. У жовтні 2022 року Рада ОЕСР визнала Україну потенційним членом і відкрила початковий діалог щодо вступу. Обидва процеси вступу, хоч і не однакові, але взаємно доповнюють один одного та ще більше підвищують актуальність подальшого реформування системи державного управління (РДУ) (у т. ч. й в умовах воєнного стану). Тобто «для ЄС РДУ та достатня адміністративна спроможність становлять одну з основ процесу вступу − поряд з економічним врядуванням і конкурентоспроможністю, верховенством права та основними правами» [10].

Загалом важливо нагадати, що з моменту набуття чинності Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [6], проведення конкурсу, як однієї з процедур, що відбуваються на стадії вступу на державну службу, втратило свою актуальність. Адже Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-IX встановлено, що «в період дії воєнного стану особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом, на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад» [11].

Воєнний стан вплинув і на підвищення державних службовців по посадах всередині установ у несподіваний спосіб. Оскільки необхідні для підвищення по посаді конкурси більше не проводяться, єдиним способом підвищення по посаді є пряме призначення на певний термін, якому повинно передувати звільнення з поточної посади. Ця процедура зараз широко використовується в державних органах України, але має різні негативні наслідки. Ця процедура не є конкурсною та також виключає державних службовців, які не погоджуються на тимчасові призначення. Крім того, вона заважає кар'єрному росту та має наслідком фінансові витрати. Після цих «штучних» звільнень державним службовцям виплачується грошова компенсація в еквіваленті невикористаної щорічної відпустки, а оскільки відсутні обмеження щодо перенесення невикористаної щорічної відпустки з року в рік, за багато років дні відпустки можуть накопичитися і спричиняти значні витрати установ [10].

Варто зазначити, що навіть у випадку оголошення воєнного стану на усій території держави не є підставою для припинення роботи державних установ та організацій. За умови можливості забезпечення роботи органу та створення безпечних умов для роботи державні службові мають продовжувати працювати та реалізовувати державну політику в межах передбачених законодавством [12, с. 66]. Дійсно, війна в Україні не просто ускладнила виконання своїх посадових обов'язків державними службовцями, а подекуди унеможливила їх виконання безпосередньо на робочих місцях. З огляду на це, 17.03.2022 року Наказом НАДС «Про внесення змін до Типових правил внутрішнього службового розпорядку» з метою забезпечення безпеки державних службовців та створення належних умов роботи, було дозволено державним службовцям виконувати функції за межами адміністративної будівлі державного органу, в тому числі, і за кордоном на період дії воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в її окремих регіонах, та протягом 10 днів після припинення або скасування такого стану [13]. Однак, вже у квітні 2022 року Постановою КМУ № 440 «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану», зазначений вище наказ був скасовано та встановлено, що державний службовець може виконувати свої посадові обов'язки дистанційно лише перебуваючи на території України (за виключенням службових відряджень) [14]. У Постанові КМУ № 440 визначено, що робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку [14].

Важливо відзначити, що загалом першим законодавчим актом, який був покликаний врегулювати трудові відносини в умовах воєнного стану став Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року [15]. Саме цей Закон визначив особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [16]. При цьому норми законодавства про працю, що суперечать положенням Закону № 2136-IX, на період дії воєнного стану не застосовуються.

Умови воєнного стану зумовили гнучкість і антикорупційного законодавства. Так, Закони України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» відтермінували подання декларації передбаченої Законом України «Про запобігання корупції» особами, призначеними у період дії воєнного стану на політичні посади, на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, посади керівників комунальних підприємств, установ, організацій, на 3 місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану. А також для суб'єктів декларування якщо, кінцевий строк подання декларації припадає на період дії воєнного стану відтермінування діє протягом дев'яноста календарних днів з дня його припинення чи скасування [16].

Проте, у жовтні 2023 року набув чинності Закон України № 3384-IX «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» [17], який повернув інститут декларування. Одночасно з цим стартувала й кампанія декларування за 2021-2022 роки, яка триватиме до 31.12.2024 року.

Важливо також пригадати й ухвалений у жовтні 2023 року Закон України №.3419-IX «Про внесення змін до Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення щодо політично значущих осіб». Так, з огляду на визначені рекомендації Єврокомісії, Верховна Рада України 17.10.2023 року ухвалила за основу законопроєкт № 9269-д про посилення фінансового моніторингу PEP (Politically Exposed Person, політично значущих осіб) [18]. Тут йдеться про фізичних осіб, які обіймали/ обіймають важливі посади на державній службі і їхня позиція може створювати ризики для корупції. Відповідно, щоб попередити корупцію, PEP проходять через посилений фінансовий моніторинг – потрібно впевнитися, що вони не відмивають кошти. Статус PEP присвоюють як державним службовцям, так і членам їхніх сімей, які потенційно також можуть брати участь у корупції.

Пазом із цим, ми підтримуємо пропозицію С. Федчишина, що «в умовах відбиття повномасштабного військового вторгнення в Україну та поступового відновлення територіальної цілісності України окремим напрямком державної політики має стати ефективне кадрове забезпечення органів державної влади на деокупованих територіях України» [19]. Адже після повномасштабного військового вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року межі тимчасово окупованих сухопутних територій збільшились.

У свою чергу, важливо відзначити, що на територіях, тимчасово окупованих до/після 24.02.2022 року (на кшталт, АРК, окремі райони Донецької та Луганської областей та ін.), вже тривалий час працюють незаконні окупаційні адміністрації та не функціонують законні органи державної влади України. У зв'язку з цим швидке укомплектування державними службовцями та відновлення діяльності органів державної влади України на відповідних територіях після їх деокупації вимагає завчасного вироблення та утворення окремого механізму кадрового забезпечення, його нормативно-правового врегулювання. Таким механізмом, на наше переконання, може стати кадровий резерв для проходження державної служби на деокупованих територіях України.

На сьогодні вже існує можливість долучитися до резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України та, в подальшому, мати можливість стати державним службовцем. Порядок реалізації даної ініціативи знайшов своє відображення в Постанові Кабінету Міністрів України від 23.05.2023 року № 524

«Про реалізацію експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України» [20].

Метою створення такого резерву є забезпечення районних, обласних військових адміністрацій, військових адміністрацій населених пунктів, інших державних органів, які утворені або відновили роботу на деокупованих територіях України, персоналом для практичного виконання завдань і функцій держави на цих територіях. Резерв формується в електронній формі. Для автоматизації та цифровізації резерву функціонує інформаційно-комунікаційна система, що містить відомості про осіб, зарахованих до резерву. Технічним адміністратором системи є НАДС [8].

Учасниками даного експериментального проєкту є районні, обласні військові адміністрації, військові адміністрації населених пунктів, центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи, місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, які утворені або відновили роботу на деокупованих територіях України, представницькі органи корінних народів України, а також громадяни України, які виявили бажання працювати в державних органах на деокупованих територіях України [20].

Координаторами експериментального проєкту виступають Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій та Національне агентство з питань державної служби (НАДС). При цьому проєкт координує й Вища школа державного управління, яка разом із НАДС опрацьовує анкети та формує перелік осіб, які відповідають критеріям на заміщення посад у відповідних органах.

Окреслені вище особливості управління людськими ресурсами на державній службі в Україні, звісно ж, не вирішують всі проблеми функціонування державної служби в умовах воєнного стану, але їх доцільно постійно розширювати та вдосконалювати в контексті неухильного зростання результативності й ефективності функціонування державної служби в Україні загалом.

Висновки. Таким чином, управління людськими ресурсами на державній службі в умовах воєнного стану потребує особливої уваги, фахових підходів та зважених рішень. Важливо, щоб ці рішення приймалися обдумано та професійно. Адже повномасштабне жорстоке вторгнення російських окупаційних військ у нашу державу та введення воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року не лише посилили суспільні виклики та загрози, але й створили нові можливості для державної служби України і управління людськими ресурсами, зумовивши при цьому швидке переформатування роботи державних органів, зміну підходів щодо вступу на державну службу, її проходження та звільнення з державної служби, організацію діяльності державних службовців та організацію трудових відносин та ін. При цьому кожен орган державної влади та його HR фахівці повинні прикладати максимум зусиль, щоб зберегти свій персонал, напрацьовуючи свої інноваційні або ж практичні методи HRM.

Список літератури:

1. Про державну службу : Закон України № 889-19 від 10.12.2015. URL: http: zakon.rada.gov.ua/go/889-19

2. Селіванов С.В., Обушна Н.І., Хаджирадєва С.К. Розвиток кадрового потенціалу державної служби в Україні в умовах реформ: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Вид-во «Каравелла», 2019. 293.

3. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

4. Гончарук Н.Т., Прудиус Л.В. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 1–2. С. 42–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_1-2_8

5. Мельник В.І. Правові засади трансформації управління людськими ресурсами в системі державної служби України. *Науковий вісник*. 2020. Вип. 2 (26). URL: https://op.edu.ua/sites/default/files/publicFiles/dissphd/melnk_diser_2022.pdf

6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/2102-20

7. Череп О., Калюжна Ю., Михайліченко Л. Особливості управління персоналом в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка та суспільство.* 2023. No 48. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-24.

8. Офіційний сайт Національного агентства України з питань державної служби. URL: https://nads.gov.ua/https://nads.gov.ua/

9. Алюшина Н.О. Розвиток інституту державної служби в умовах карантину та воєнного стану. *Ефективність державного управління.* 2022. Вип. 1/2 (70/71). С. 11–16.

10. Державне управління в Україні: Оцінювання на відповідність Принципам державного управління. 2024. OECD Publishing. URL: https://doi.org/10.1787/b0dd70ef-uk

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2259-20

12. Корнута Л.М. Окремі питання провадження державної служби в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 2. URL: https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/ chasopys/ article/view/192.

13. Про внесення змін до Типових правил внутрішнього службового розпорядку : Наказ НАДС № 20-22 від 17.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0339-22#Text

14. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану : Постанова КМУ № 440 від 12.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text

15. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. No 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-20.2.

16. Про правовий режим воєнного стану Закону України від 12.05.2015 р. № 389-VII.I URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 2136-20#Text.

17. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану : Закон України № 3384-IX від 20.09.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3384-20

18. Про внесення змін до Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення щодо політично значущих осіб : Закон України від 17.10.2023 № 3419-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3419-20

19. Федчишин С.А. Деякі проблеми кадрового забезпечення органів державної влади на деокупованих територіях України: контекст державної служби. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2022. Вип. 43. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/19694

20. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України : Постанова КМУ від 23.05.2023 № 524. URL: https://zakon.rada. gov.ua/go/524-2023-%D0%BF

Rudenko O.M. FEATURES OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE PUBLIC SERVICE IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The article identifies and substantiates the peculiarities of human resources management in the civil service in Ukraine under martial law. It was noted that since there is still no significant experience of managing human resources in the state service in the conditions of martial law in Ukraine, this situation creates new challenges for scientists in the field of public management and administration. In view of this, the most urgent issues on the transformation of the legal support for the management of human resources of the civil service in Ukraine in the conditions of martial law were considered. It was noted that in the conditions of such challenges and changes in labor legislation, state bodies in Ukraine faced a number of problems in the field of human resources management, among them: the need for rapid adaptation; lack of qualified workforce; occupational safety and health; the need for further bringing national legislation into line with the EU acquis and its proper implementation, etc. It was found that the first legislative act, which was called to regulate labor relations under martial law, was the Law of Ukraine No. 2136-IX "On the Organization of Labor Relations under Martial Law" dated March 15, 2022. At the same time, the peculiarities of the martial law in Ukraine caused the flexibility of the anti-corruption legislation. Particular attention was paid to the problem of forming a personnel reserve for public service in the de-occupied territories of Ukraine. It was concluded that the full-scale brutal invasion of the Russian occupation forces into our country and the introduction of martial law in Ukraine from February 24, 2022 not only increased social challenges and threats, but also created new opportunities for the civil service of Ukraine and the management of human resources, causing a rapid reformatting the work of state bodies, changing approaches to entry into public service, its completion and dismissal from public service, organization of the activities of public servants and organization of labor relations, etc. At the same time, each state authority and its HR specialists should currently make maximum efforts to retain their staff, developing their innovative or practical HRM methods.

Key words: *martial law, civil service, public administration, personnel reserve, civil servants, human resources, personnel, human resources management in the civil service.*

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/22

Герасименко Р.В.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
ORCID ID: 0009-0008-9978-1930

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Встановлено, що розрізнені наукові роботи не дають повного уявлення про безпосередню теоретичну модель мотивації розвитку сільських територій та її практичну адаптацію стосовно різних територіальних, соціальних та економічних умов. У значній частині досліджень аграрної економіки сформульовано проблеми сільського життя (скорочення сільського населення тощо), локалізовано окремі механізми їх вирішення для конкретної території та часу, але не розкриваються спонукаючі мотиви суб'єктів досліджень до реалізації комплексу заходів розвитку сільських територій. Виникає ризик, що запропоновані наукові розв'язання проблеми державного регулювання розвитку сільських територій (РСТ) (у формі моделей, інструментів та механізму) без урахування динаміки поведінки суб'єктів (спонукальних мотивів) можуть призвести до неефективності застосування даних досліджень у прикладній сфері.

Дістало подальшого розвитку трактування: сутності мотиваційного механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій, що полягає у створенні умов, а також активізації детермінантів, що дозволяють задовольняти потреби сільських мешканців у підвищенні якості життя та суб'єктів сільської економіки через формування інтересів у якісному розвитку сільських територій та застосування різних стимулів; мотивації (динамічний процес, що спонукає сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, а також носіїв сільської аграрної політики вести діяльність із соціально-економічного розвитку сільських територій) та інститутів мотиваційного механізму соціально-економічного розвитку сільських територій (є організаційною формою взаємовідносин акторів та агентів соціально-економічного розвитку в галузі ефективного стимулювання через систему інституцій та мотиваторів, що зумовлює необхідність вивчення соціально-економічного розвитку сільських територій під впливом мотиваційного механізму та його елементів).

Під мотивацією соціально-економічного розвитку сільських територій розуміється динамічний процес, що спонукає сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, а також носіїв сільської аграрної політики вести ефективну діяльність.

Ключові слова: *державне регулювання, мотиваційний механізм, сільські території, соціально-економічний розвиток.*

Постановка проблеми. Зацікавленість в ефективному державному регулюванні соціально-економічного розвитку сільських територій (СЕРСТ) будується на складному мотиваційному механізмі, основою якого покладено потреби сільського населення і галузей сільської економіки.

Теоретичною основою дослідження мотиваційного механізму СЕРСТ послужили ряд важливих положень різних теорій, які перетинаються з питаннями як соціально-економічного розвитку в цілому та її окремих сторін, так і мотивації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі положення теорій економічного зростання застосовуються до проблем мотивації розвитку сільських територій. До таких положень відносяться побудова виробничих функцій сільського господарства з метою виявлення найбільш значущих факторів економічного зростання та їх більш повного використання у виробництві, формування ідей самопідтримуваного зростання (самомотивації зростання) на основі індустріалізації виробництва за допомогою державних інвестицій (концепція П. Розенштейн-Родана, теорія збалансованого зростання Р. Нурксе, модель Харрода – Домара), вивчення на розвиток науково-технічного прогресу та людського капіталу (модель Удзавы – Лукоса). Окремі підходи виділяють пріоритетні чинники економічного зростання (ендогенного характеру), мотиваційний вплив на які сприяє кількісним та якісним змінам (наприклад, продуктивність праці в роботах Е. Дж. Долана, теорія економічного розвитку Й. Шумпетера про

пріоритетну роль підприємця та застосування ним інновацій у реальному секторі економіки).

Постановка завдання. Метою статті є розроблення підходів до мотиваційного механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед таких положень слід виділити такі економічні теорії та концепції, які мають точки перетину своїх основоположних ідей із питаннями мотивації соціально-економічного розвитку сільських територій.

Теорії економічного зростання та економічного розвитку (у рамках адаптації їх елементів до процесів розвитку сільського господарства країни та її регіонів). При еволюції цих теорій їх послідовники шукали причини відмінності між рівнем доходів населення та економічним розвитком територій (насамперед на рівні макроекономіки), здійснювали пошук шляхів виходу країн (регіонів, територіальних одиниць) на траєкторію сталого зростання економічних показників у тривалому часовому відрізку. При цьому ці теорії формувалися в рамках різних наукових течій (мальтузіанства, кейнсіанської теорії, інституціоналізму, марксизму, неокласичної теорії), у кожному з яких створено безліч окремих підходів до розуміння того, що може бути причинами економічного зростання різних ситуаціях розвитку економічних систем. Окремі положення теорій економічного зростання застосовуються до проблем мотивації розвитку сільських територій. До таких положень відносяться побудова виробничих функцій сільського господарства з метою виявлення найбільш значущих факторів економічного зростання та їх більш повного використання у виробництві, формування ідей самопідтримуваного зростання (самомотивації зростання) на основі індустріалізації виробництва за допомогою державних інвестицій (концепція П. Розенштейн-Родана, теорія збалансованого зростання Р. Нурксе, модель Харрода – Домара), вивчення на розвиток науково-технічного прогресу та людського капіталу (модель Удзавы – Лукоса). Окремі підходи виділяють пріоритетні чинники економічного зростання (ендогенного характеру), мотиваційний вплив на які сприяє кількісним та якісним змінам (наприклад, продуктивність праці в роботах Е. Дж. Долана, теорія економічного розвитку Й. Шумпетера про пріоритетну роль підприємця та застосування ним інновацій у реальному секторі економіки).

Теорії розміщення виробництва (продуктивних сил) засновані на пошуку шляхів раціонального розміщення підприємств, що дозволяє скоротити витрати за правильного географічного та територіального розміщення центрів господарської діяльності. Знаковою у цьому напрямі є теорія сільськогосподарського штандорту І. Тюнена, сучасні інтерпретації якої пояснюють відмінності у соціально-економічному розвитку сільських територій залежно від їхньої віддаленості від великих центрів збуту (обласних центрів), роль транспортної інфраструктури у розвитку.

На етапі еволюції підходів до просторової локалізації виробництва великий інтерес виникла до кластеризації М. Портера, яку активно використовують у аграрних дослідженнях. Сільськогосподарські (агропромислові) кластери у зв'язку зі специфікою розміщення на сільських територіях набувають особливих рис соціалізації.

Іншим напрямом розвитку теорії розміщення виробництва є адаптація ідей агломерацій з моделі А. Вебера до сільських територій (що пов'язано з економією від концентрації ресурсів, масштабів виробництва на більших сільських територіях).

Перекладання положень перерахованих теорій на СЕРСТ сприяє пошуку причинно-наслідкового зв'язку між раціоналізацією розміщення об'єктів виробництва та соціальною сферою в сільській місцевості, одержанню економічних доходів, зміні якості життя та мотивації жителів до міграції (із села) та урбанізації.

Інституційні теорії, що вивчають еволюцію соціальних інститутів та їх вплив на економічну поведінку людей, торкаються багатьох питань соціально-економічного розвитку територій. Це проявляється в основному становищі інституціоналізму, що розглядає економіку не як базис усіх відносин у суспільстві, а рівноправним елементом відносин людей нарівні із соціальними процесами; Основою формування громадських інститутів є інтереси як частину мотиваційного механізму. Це відбивається у взаємопроникненні сільської економіки та сільського способу життя. Предметом дослідження цих теорій є також процеси інституційних змін, що ведуть до соціально-економічного розвитку. Так, Д. Норд називає інституційні зміни, поряд із технологічними змінами, головними детермінантами соціального та економічного розвитку.

Теорія економічного імперіалізму дозволяє застосовувати економічний аналіз щодо неекономічних аспектів життя у межах міждисциплінарних досліджень, зокрема використовувати

економетричний аналіз та прийоми економічного аналізу сільському охороні здоров'я, безпеки, освіти тощо.

Теорії мотивації стосовно економічної діяльності. Вивчення мотиваційного механізму стосовно економічної діяльності стало популярним на початку XX ст., його пік посідає 50-ті – 60-ті роки XX ст. Інтерес до адаптації психологічних теорій мотивації (як змістовних, і процесуальних) до економіки стало відповіддю питання у механізмах підвищення продуктивності праці працівників промислових підприємств (виробничі експерименти Ф. Тейлора, Р. Форда, Еге. Мейо тощо), на розквіт теорій гуманізації праці та адаптації ідей А. Маслоу, Ф. Герцберга, Г. Мак-Грегора, Г. Мак-Клеланда, В. Врума про задоволення потреб співробітників підприємств.

У сільському господарстві адаптація положень мотиваційних теорій пов'язані переважно зі стимулюванням підвищення продуктивності праці. В Україні науковий інтерес до мотивації посилився після 90-х років XX ст. З одного боку, відкрилися нові інструменти зацікавленості у розвитку агрокомплексу на основі розвитку приватної власності на землю, з іншого – через зниження престижу аграрної праці зросла затребуваність мотивації суб'єктів управління та носіїв аграрної політики. Так, різні сторони мотивації у вітчизняному сільському господарстві розглядали багато вітчизняних учених [1; 2; 3].

Розглянуті процеси трудової мотивації та прибутковості сільського господарства торкаються лише частини аспектів розвитку сільських територій – трудової сфери та доходів власників виробництва та не охоплюють усіх можливих шляхів зміни якості життя селян.

Розрізнені наукові роботи не дають повного уявлення про безпосередню теоретичну модель мотивації розвитку сільських територій та її практичну адаптацію стосовно різних територіальних, соціальних та економічних умов. У значній частині досліджень аграрної економіки сформульовано проблеми сільського життя (скорочення сільського населення тощо), локалізовано окремі механізми їх вирішення для конкретної території та часу, але не розкриваються спонукаючі мотиви суб'єктів досліджень до реалізації комплексу заходів розвитку сільських територій. Виникає ризик, що запропоновані наукові розв'язання проблеми державного регулювання розвитку сільських територій (РСТ) (у формі моделей, інструментів та механізму) без урахування динаміки поведінки суб'єктів (спонукальних мотивів) можуть призвести до неефективності застосування даних досліджень у прикладній сфері.

Таким чином, недоліком теоретичних досліджень є відсутність комплексності: питання мотивації виходять за межі трудового сектора; мотивація СЕРСТ охоплює всі форми отримання економічних благ як у межах домашнього господарства, і у виробничої, торгової та споживчої сферах у вигляді зміни якості та умов життя.

Мотиваційний механізм СЕРСТ є сукупністю інфраструктурних, інноваційних та інвестиційних інструментів, що впливають у процесі мотивації на потреби, інтереси, стимули та цілі суб'єктів управління РСТ метою підвищення якості життя та вдосконалення технологічного укладу аграрного сектору економіки.

Зміст мотиваційного механізму СЕРСТ полягає у створенні умов, соціальній та активізації детермінант, що дозволяють задовольняти потреби сільських жителів у підвищенні якості життя та суб'єктів сільської економіки через формування інтересів у якісному розвитку сільських територій та застосування різних стимулів.

Мотиваційний механізм діяльності складається з класичних елементів: потреб, інтересів, мотивів, стимулів, цілей, а також самої діяльності із задоволення потреб (економічної категорії «благо»), а також з інститутів розвитку, які є надбудовою механізму.

Елементи мотиваційного механізму не стаціонарні та створюють процес мотивації.

Під мотивацією соціально-економічного розвитку сільських територій розуміється динамічний процес, що спонукає сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, а також носіїв сільської аграрної політики вести ефективну діяльність СЕРСТ.

Мета мотивації визначена насамперед як СЕРСТ. Спрямованість та альтернативність мотивації як процесу залежить від суб'єкта. При цьому потрібно враховувати, що у роботі розглядається безпосередньо групова мотивація.

У якості основних груп суб'єктів мотивації виділено: сільські мешканці; суб'єкти аграрної економіки, що розвивається на сільських теренах; носії аграрної політики різних рівнів.

В основу діяльності мотиваційного механізму суб'єктів закладено потреби, які об'єднані у групи (рис. 1).

Створення механізму задоволення кожної групи потреб пов'язані з формуванням як умов, а й нових елементів сформованих економічних систем. Еволюція науково-технічних умов,

Рис. 1. Групи потреб суб'єктів розвитку сільських територій

кон'юнктури ринку викликає нові потреби додатково до існуючих. У сільських жителів формуються особливості їхнього прояву, що пов'язано з різною доступністю благ, що їх задовольняють.

Так, наприклад, село виробляє продукти харчування, але скорочення виробництва у низці галузей сільського господарства, низька доступність сфер торгівлі, що надає доступ до широкого асортименту продукції харчової промисловості, низька економічна доступність через розрив доходів, скорочення виробництва в особистих селянських господарствах призводять до зменшення доступності продуктів харчування на селі у порівнянні з містом.

Потреба безпеки формується під впливом широкого переліку ризиків сільських територій, особливо соціальних і демографічних, і повної відсутності системи їх хеджування.

Соціальні потреби формуються, з одного боку, під впливом сільського життя і побуту, що з малолюдністю, тіснішими сімейними відносинами, з другого боку – під впливом погіршення економічних умов, поширення асоціативних і девіантних проявів сільському суспільстві. Крім того, через відставання доступу до інформаційних ресурсів сучасні технології соціального спілкування до сільської місцевості приходять пізніше, ніж у місті, а через посилення міграційних процесів формується культурна дифузія села.

Потреби в повазі та визнанні пов'язані зі значимістю сільського способу життя та його престижу в суспільстві, але вони слабко задоволені

через недостатню інформаційну підтримку, відсутність соціального маркетингу та ребрендингу, а також відсутність стратегії моди життя у сільській місцевості.

Задоволення пізнавальних потреб пов'язане із сучасним рівнем дошкільної, шкільної та спеціальної освіти у сільській місцевості, що є запорукою модернізації сільських територій до вимог сучасного суспільства. Так, розвиток програм модернізації сільської дошкільної освіти на селі підтримує прагнення до зростання демографічних показників, збереження та переобладнання сільських шкіл. Однак оптимізація малокомплектних установ під прикриттям економії бюджетних коштів у багатьох регіонах України стимулює міграцію працездатних сімей з дітьми у великі міста, що може призвести до вимирання сіл через відток людського капіталу.

Задоволенню пізнавальних потреб сприяє розвиток об'єктів сільської освіти, бібліотек. До цієї групи відносять також ступінь сільських винаходів, яку відповідає розвиток сільської інноваційної інфраструктури. Естетичні потреби та самоактуалізація задовольняються у вигляді розвитку культурно-дозвільної діяльності, традиційних ремесел, формування духовного розвитку.

Суб'єкти аграрної економіки включають носіїв аграрної політики, потреби яких засновані на здійсненні владних повноважень залежно від можливості реалізації наділених повноважень і охоплення ними території. Потреби суб'єктів аграрної економіки обумовлені необхідністю отримання комерційного доходу від галузей агропромислового комплексу. Як основні види потреб виступають ресурси виробництва – природні (у тому числі ґрунтово-земельні, агрокліматичні, рослинно-кормові, водні), соціальні (людський та інтелектуальний капітал), капітальні (фінансові, у тому числі арбітражні та інвестиційні, реальні та нематеріальні, що включають інноваційні та інформаційні ресурси). Потреби різних учасників сільської економіки мають суб'єктивно економічну основу та їх масштаби, що формують методики розрахунку, залежать від ємності аграрної економіки (охоплення виробничого та споживчого секторів), цілей її розвитку. Якщо як локомотив розвитку сільських територій виступають розвиток сільського господарства та виробництво якісного продовольчого забезпечення свого населення та експортних можливостей, то це викликає необхідність формування масштабних систем баз даних та алгоритмів, що поєднують елементи ринкових механізмів та масштабного планування технологічних та економічних процесів аграрних ринків.

Потреби суб'єктів соціально-економічного розвитку сільських територій – це потреба сільських жителів, які функціонують економічних агентів у сільській місцевості, а також носіїв сільської соціально-економічної політики у благах, які забезпечують їхню життєдіяльність в умовах існуючої економічної системи.

Особливості цих потреб у тому, що вони є основою попиту блага і проекти СЕРСТ. Виникає взаємозв'язок між двома загальнонауковими категоріями, а й економічними: потребою і попитом. Цей взаємозв'язок становить перший етап вибору: пасивне поведінки суб'єктів сільського розвитку, зокрема ігнорування потреб чи формування інтересу (тобто формування попиту блага).

Прагнення задоволення потреб формують інтереси суб'єктів соціально-економічного розвитку, яким властиві характерні риси: реакція на усвідомлену потреба (грає роль спонукального мотиву), сплановане прагнення отримання кінцевого результату за умов суспільного відтворення, ієрархічність і залежність від духовних та інтелектуальних особливостей суб'єктів.

Ефективний та комплексний соціально-економічний розвиток пов'язаний з балансом інтересів усіх суб'єктів: з особистим пріоритетом мешканців у рамках підвищення якості свого життя (особисті), з виробничим – розвиток рентабельного розширеного відтворювального процесу (колективні) у рамках розвитку сільського господарства як локомотивної галузі агропромислового комплексу, з громадським – створенням умов національної, зокрема продовольчої безпеки.

Соціально-економічні інтереси розвитку в наукових колах не розглянуті та часто асоціюються з економічними інтересами сільських територій, які, у свою чергу, вивчають з позицій констатації факту суперечливості їхньої ролі у виробництві, переліку напряму розвитку механізму реалізації інтересів сільського населення через системи персоніфікації, консолідації, узгодження, обмеження, регулювання, відтворення та мотивації інтересів.

На нашу думку, соціально-економічними інтересами розвитку сільських територій є внутрішні та зовнішні прагнення суб'єкта сільського розвитку до усвідомлення (або/і планування) отримання ними вигоди (досягнення цілей розвитку) від активних дій, що змінюють на краще поточний соціально-економічний стан сільської територій, якість життя людей, що проживають там, а також показників ефективності сільської економіки.

На різних етапах відтворювального циклу інтереси у відносинах можуть бути як взаємними, так і суперечливими. Відсутність правового та організаційно-економічного механізмів їх регулювання (балансування) є суттєвою умовою порушення інтеграції між різними сферами життєдіяльності сільського життя. Також самі інтереси можуть бути самовиникаючими (природними) під впливом внутрішніх потреб суб'єкта розвитку та штучними, викликаними дією різних зовнішніх умов та факторів.

Формування та підтримка інтересів пов'язані з реалізацією стимулів соціально-економічного розвитку. Під стимулами соціально-економічного розвитку сільських територій розуміється інструментарій цілеспрямованого впливу на суб'єкти сільського розвитку з метою підвищення (збереження) інтересів, а також прояви активних дій щодо заходів розвитку території на основі отримання додаткової вигоди або уникнення втрат.

У якості стимулів можуть виступати заходи адміністративного характеру, що підвищують відповідальність суб'єктів розвитку, у тому числі винесення заходів адміністративного та кримінального порядку за невиконання заходів щодо розвитку територій, вимог до дотримання соціально-економічних норм якості життя, перешкоди розвитку економічної активності сільського населення та агробізнесу.

Найбільш привабливими стимулами є фінансові, оскільки саме гроші виконують функцію засобу задоволення потреб у благах як посередник. Але сила стимулу та привабливість його впливу може бути неоднорідною. Найбільш привабливими будуть «повні» стимули у формі дотацій, соціальної допомоги, субсидій, тобто тих інструментів, які при вирішенні завдання сільського розвитку не потрібно повертати джерелу.

При цьому не можна вважати, що джерело фінансування повністю втрачає фінансові ресурси. Так, субсидії (державна допомога) передбачає непряму вигоду від вкладення через підвищення ефективності суб'єктів, що фінансуються, зростання їх ділової активності, повернення коштів у формі збільшення податкових надходжень.

Дотації збитковим виробництвам у сільському господарстві дозволяють зберегти економічних агентів на селі, а отже перешкоджають зростанню безробіття та соціальної напруги, компенсують ризики природного характеру. Гранти в розвитку через підвищення конкурентної боротьби них стимулюють економічну активність суб'єктів розвитку. У «прямих» стимулів є значний недолік – вони розвивають у частини одержувачів утриманську поведінку.

До повних стимулів і отримання трудових доходів, зокрема через зміну оплати праці.

«Часткові» стимули не завжди приносять пряму вигоду лише їхнім одержувачам, у яких зацікавлені приватні фінансові структури.

Під інвестиціями мають на увазі вкладення коштів або активів, які прирівняні до грошових коштів, включаючи майнові права та права, що мають грошову оцінку, в об'єкти підприємництва чи іншої діяльності в цілях отримання прибутку чи корисного ефекту. Вони мають різну природу та джерела і можуть бути державними (бюджетними) та приватними. Бюджетні інвестиції передбачають форму участі держави у певному проекті (державного, муніципального, приватно-державного суб'єкта виробництва) з отриманням певних гарантій, у тому числі шляхом участі в юридичній особі чи фінансовій віддачі. Вони мають відмінності від субсидій, які не вимагають зафіксованої обов'язкової віддачі. Потреба в інвестиціях визначається співвідношенням інтересів інвестора та суб'єкта, що інвестується: ризиків втрати фінансових ресурсів та ризиків віддачі частини прибутку (власності) інвестованого проекту: формуванням сприятливого інвестиційного клімату; стадією реалізації інвестиційного проекту (досягнення рівня прибутковості). Інвестиції у сільську економіку мають позитивні та негативні наслідки: вони визначаються чітким прогнозуванням результатів від інвестиційних проектів та суб'єктів інвестування. З позиції інвестора цей процес (на відміну від арбітражного капіталу) завжди несе ризики неповернення вкладених коштів, що робить сільське господарство однією з сфер, що найбільш низько інвестуються. У вітчизняних дослідженнях існують різні оцінки впливу інвестицій на сільське господарство, у тому числі через введення поняття «агроємність інвестицій».

З позиції суб'єкта, що інвестується, ризики при внутрішніх та іноземних інвестиціях різні. Прямі іноземні інвестиції несуть у собі особливі ризики (вплив виробництва, вилучення аграрних ресурсів, дисбаланс економічної безпеки, зростання імпортозалежності від зарубіжної сировини, машин та устаткування сільському господарстві).

Найбільш жорсткі умови виникають при кредитуванні, оскільки вигоду отримує банківський сектор економіки, і ризик втрати основних засобів виникає у виробничому секторі при зниженій рентабельності агробізнесу та завищеному очікуванні надприбутків банків від отримувачів

кредитів. Аналогічна ситуація складається при пільговому лізингу та іпотечних програмах.

Об'єктні стимули пропонують безоплатну передачу готових об'єктів у розвиток сільських територій (будівництво об'єктів соціальної інфраструктури, комунікацій, об'єктів виробництва) чи його передачу у вигляді переведення з державної у приватну власність у вигляді приватизації. Отримання додаткової власності носить як стимулюючий характер, а й формує відповідальність за її змісту. Якщо будівництво нових об'єктів та їх передача у власність суб'єктів сільського розвитку на місцях пов'язані насамперед із вирішенням завдання забезпечення суспільних потреб, то масова приватизація часто носить характер зняття з балансу держави чи регіону функції витрат на їх утримання.

До нематеріальних стимулів належить визнання заслуг сільських жителів, їхньої праці в рамках держави через особливий статус сільського жителя, трудівника села, у тому числі через загальну нагородну систему. Тут треба враховувати, що почесний статус сільського жителя може поєднуватися з особливими соціальними пільгами матеріального характеру (раніше вихід на пенсію, зниження оплати житла тощо).

Стимулами є також прийоми «батога» у формі покарань, осуду, примусу та штрафів за порушення норм, правил і прийомів сільського розвитку, але називати їх антистимулами також не вірно, тому що їх застосування є поштовхом для необхідних дій щодо розвитку інших суб'єктів. Антистимулами є демотивуючі дії, що призводять до соціально-економічної деградації.

Мотиваційний механізм, з погляду, пов'язані з особливими інститутами СЕРСТ. У науковому середовищі всі елементи мотиваційного механізму, як і процес мотивації, пов'язують із існуванням інститутів і формуванням інституційного середовища, чому сприяв розвиток неоінституціональної теорії.

Найчастіше при згадці поняття інституту розглядають два аспекти: «інституції» – норми, правила та звичаї поведінки в суспільстві, і власне «інститути» – закріплення норм та звичаїв у вигляді законів, організацій, установ.

Популярність інституціоналізму сформувала переклад його догм на різні галузеві дослідження. У аграрних теоріях поняття інститутів має різні трактування, зокрема існує позиція, коли під інститутами розуміють організаційно-правові форми агропідприємств.

Такий підхід лише частково відображає сутність інститутів сільського розвитку, оскільки поняття інституту набагато ширше і включає будь-які організаційні форми, які сприяють ефективному веденню сільського господарства та створенню благ, що задовольняють потреби учасників процесу сільськогосподарського виробництва.

Трактування інституцій інша – це або регулятори, створювані інститутами (при їх штучному формуванні), або основа інститутів (природної природи) задля досягнення ефективності аграрного комплексу.

Будь-який соціально-економічний інститут може виникати на основі процесу самоорганізації як результат природної еволюції суспільства, або бути штучно створеним. При цьому загальні визначення терміна «інститут» включають окремі елементи мотиваційного механізму. Так, наприклад, під інститутом розуміють форму, що історично сформувалася або створена цілеспрямованими прагненнями організації спільної життєдіяльності людей, існування якої диктується необхідністю задоволення різних потреб суспільства в цілому або його частини, або форму організованої діяльності людей, викликану до життя їх інтересами.

У неоінституціональній теорії стимули вбудовані в інституційну систему. Вони займають центральне місце у розвитку навичок і знань, які дають економічний ефект. Неоінституціоналісти відзначають, що інституціональні стимули дають акторам різнохарактерний набір сигналів, коли новий інституційний простір сприяє одержанню суттєвого виграшу. При цьому поведінкові характеристики людини такі, що просто неможливо придумати інститути, які б вирішували складні проблеми обміну і водночас були б вільними від деяких небажаних стимулів.

При цьому слід враховувати, що не завжди інститути бувають мотиваційними та спрямованими на розвиток: вони можуть бути також захисними, обмежуючими та демотиваційними. Їх розподіл у сфері громадських установ нерівномірний. Захисні інститути пріоритетні у правовій та управлінській сферах, наприклад, інститут державного захисту. Це стосується і інститутів обмеження. Демотиваційні інститути є тимчасово змінені організаційні структури, початковою метою яких були методи мотивації розвитку, та його діяльність призводить до зворотного ефекту – уповільнення розвитку. При цьому самі стимули можуть нести мотивуючу функцію, іноді вона може виражатися і в демотивації.

Об'єднуючою силою мотиваційного механізму та соціального інституту виступає досягнення мети у мотивації організаційною групою

акторів (у разі суб'єктів розвитку – сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, і навіть носіїв сільської аграрної політики), мають завдання досягнення цієї мети. Їхня поведінка не тільки диктується самими потребами, а й пов'язана з виробленням своїх норм, звичаїв, кордонів та підходів до досягнення цілей (інституції). Так як у нашому випадку РСТ включає різні структурні і функціональні напрями розвитку, що формують якість життя сільського населення і ефективність розвитку сільської економіки, то створюється не моноінститут, а комплекс інститутів, існування кожного з них пов'язане з організаційною формою окремої «точки» соціально¬економічного розвитку сільських територій (як конкретизації його спрямування). Визначення терміна «інститут мотиваційного механізму» базується на сутності інституту та його зміст як економічної категорії.

Зміст інституту мотиваційного механізму соціально-економічного розвитку сільських територій полягає у глибинних причинно-наслідкових зв'язках між впливом на обсяги виробництва особистих селянських господаоств та якість життя сільського населення територій, з одного боку та процесом задоволення споживачів обсягами та якістю отриманого продукту аграрної галузі, з іншого.

У різних економічних системах і форматах суспільного сприйняття сільськогосподарського виробництва та продукції, розвитку науково-технічного прогресу можуть змінюватися параметри об'єктів причинно-наслідкових взаємозв'язків. Наприклад, змінюються обсяги сільськогосподарського виробництва під впливом зростання продуктивності сільськогосподарських тварин і рослин, вимоги до якості життя людей на сільських територіях (у бік поліпшення або у бік погіршення), оцінка якісних характеристик продукту (від підтримки хімізації виробництва продовольства до вимог біологічної безпеки, від пріоритету здорової їжі до виробництва аграрних антиблаг), але не самі об'єкти (сфера виробництва, сільське населення та споживачі продукції сільського господарства). Можуть також змінюватись методи мотивації (від «батога» до «пряника»), але не сам мотиваційний процес.

Параметри сутнісних властивостей визначаються проблематикою розвитку, носіями інтересів розвитку, ідеологією аграрної політики, цільовою моделлю, мотиваційними установками суспільства та унітарною структурою – сільським соціумом.

Відносно національного аграрного сектору одним із проявів змісту (зовнішнє вираження) є створення мотивуючих умов мультиплікаційного ефекту у виробництві сільськогосподарського продовольства як основи покращення якісних змін життя та добробуту сільського населення до поточного рівня та фізичної та економічної доступності продовольства у повному обсязі відповідно до повного задоволення потреби певної територіальної зони продуктами харчування (країни, регіону). Зміст інституту мотиваційного механізму СЕРСТ включає акторов (хто впливає: власник ресурсу мотивації, наприклад держава), агентів (на кого впливають: сільські жителі, сільгосптоваровиробники), інституції (регламент, закріплений алгоритм впливу) і важелі впливу.

Таким чином, інститут мотиваційного механізму соціально-економічного розвитку є організаційною формою взаємин акторів та агентів соціально-економічного розвитку в галузі ефективного стимулювання через систему інституцій та мотиваторів.

У якості суб'єктів сільського розвитку виступають:

• актор інституту мотиваційного механізму (від латів. actor – діяч) – пасіонарний суб'єкт – учасник соціально-економічних відносин, який ініціює процес розвитку сільських територій;

• агент сільського розвитку – суб'єкт впливу мотиваційного механізму (сільські жителі, учасники сільської економіки, зокрема сільгосптоваровиробники).

У якості інституції соціально-економічного розвитку виступають його норми, плани, програми та інші регламентуючі елементи, закріплені у взаєминах учасників інституту.

Інституціональними мотиваторами (від англ. motivator – чинник, службовець стимулом, спонукальною причиною якогось дії) є стимули соціально-економічного розвитку сільських територій у межах інститутів. При цьому організаційна (адміністративна) одиниця, яка здійснює дії в рамках мотиваційного процесу (як організація чи установа, що мають форму юридичної особи), є інституційною організацією.

У якості «точки зростання» (N) необхідно розуміти напрями, які вирішують завдання усунення проблем розвитку (об'єктів інтересу), що мають глобальний характер з охоплення території та суттєвий тимчасовий лаг впливу. На основі аналізу теоретичних досліджень з тригерних точок соціальної проблематики сільського розвитку було виділено найбільш суттєві з них: стан соціальної інфраструктури, слабке впровадження інновацій та новітніх технологій у сільську економіку та сільський побут, адаптація та залучення людського капіталу у сільську економіку (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні мотиваційні інститути СЕРСТ

Інститут	Функциональні одиниці			Стимули
	сфери дії та об'єкти інтересів	точки зростання	основні формальні інституції	
Соціальної та інженерної інфраструктур	сфери соціальної інфраструктури у сільській місцевості	відтворення об'єктів соціальної та інженерної інфраструктур	норми якості життя мешканців сільських територій, соціальні стандарти розвитку інфраструктури	підвищення якості життя мешканців сільських територій, створення сприятливих соціальних умов
Технологій та аграрної науки (агроінновацій)	аграрні установи науки та інноваційні розробки	розширене відтворення та впровадження агроінновацій	пріоритети науково-технічного розвитку світового та державного рівня, що забезпечує продовольчу безпеку	комерціалізація та впровадження агроінновацій, реновація технологій секторів аграрної економіки
Інвестицій та фінансової підтримки сільських територій	державні та приватні фінансові установи та інвестиційні структури	обсяги фінансової допомоги та інвестицій	бюджети різних рівнів, типові договори та угоди інвестування, програми підтримки інвестицій	забезпечення інвестиційного процесу та необхідного припливу фінансового капіталу для модернізації СЕРСТ
Людського капіталу сільської економіки	аграрні заклади освіти	агенти людського капіталу	програми підготовки кадрів та стратегії активізації сільського підприємництва	підготовка та перепідготовка пасіонарів сільського розвитку

Інфраструктурний інститут РСТ є організаційною формою взаємин суб'єктів сільського розвитку щодо мотивації ефективного розвитку соціальної та відтворювальної інфраструктур сільських територій.

У якості об'єкта інтересів виступають соціальна та інженерна інфраструктури, які націлені на задоволення соціальних потреб сільських жителів, авторські визначення яких такі.

Соціальна інфраструктура сільських територій – сукупність об'єктів організаційних структур (підприємств, організацій, установ, сфер економіки), що виробляють економічні та суспільні блага (у тому числі послуги) для сільського населення та націлених на формування якості та життя, що відповідає суспільному та науково-технічному рівню, не пов'язаних із реалізацією виробничого завдання, а сприяють функціонуванню сільських територій.

Інженерна інфраструктура сільських територій – це сукупність інженерно-технічних мереж, що сприяють нормальному функціонуванню сільських територій та забезпечують доставку сільським мешканцям ресурсів та їх відведення (продуктів енергетики, газу, води та стічних вод, інформації та зв'язку, доріг та ін.).

Життєвий цикл інституту соціальної та інженерної інфраструктури пов'язаний із формуванням, розвитком та підтримкою його об'єктів.

У якості точок зростання виступає процес відтворення інфраструктурних об'єктів, що відповідають чисельності сільського населення та відповідають вимогам до якості життя.

Складність застосування інституційних мотиваторів інфраструктурного інституту пов'язана з високим ризиком відсутності економічної віддачі від фінансових вкладень та відсутністю обліку таких факторів.

1. Ступінь розвитку тієї чи іншої сучасної економічної системи. Етапи розвитку суспільства через еволюцію включають різний набір елементів соціальної інфраструктури: від примітивних житлових умов первісного суспільства до розвитку телекомунікацій сучасних суспільств. Специфіку економічних систем складають сукупність умов формування власності на об'єкти соціальної сфери (державна, громадська чи приватна); рівень прийняття рішень державою щодо поліпшення умов реформування сільської охорони здоров'я, освіти, комунікацій, житлової сфери, соціального забезпечення відповідно до загальної політики держави або переведення рішень у сферу приватного сектору. Участь держави у соціалізації та гуманізації економіки, у планово-адміністративних системах визначається метою розвитку професійних кадрів для аграрного виробництва чи посилення ступеня урбанізації для поповнення людського потенціалу промислових комплексів.

У чистій ринковій економіці підтримка сільської соціальної сфери повністю лягає на приватний сектор та визначається як додатковий бонус попиту на кадри агробізнесу у конкурентній боротьбі. Створення соціально орієнтованого агробізнесу має ефект переважно у великих сіль-

госптоваровиробників за її мотивації отримання віддачі від соціальних вкладень.

2. Розвиток науково-технічного прогресу та рівень розвитку науки, що впливають на швидкість впровадження технічних, технологічних, біологічних, економічних інновацій. До особливостей впровадження інновацій у сільському соціальному середовищі можна віднести їхнє тимчасове запізнення порівняно з міськими територіями, складнішу адаптацію до нововведень через традиційність сприйняття світу. Впровадження нових технологій (телекомунікації та комп'ютерні мережі, у тому числі Internet, цифрове телебачення; зв'язок, у тому числі стільникові мережі; альтернативна енергетика, у тому числі біогазові установки, вітрові системи та сонячні батареї) створює нові потреби та нові ринки соціальних послуг, які змінюють традиційний уклад сільського життя у бік урбанізації.

3. Наявність фінансових ресурсів та його джерел у держави в розвитку соціальної сільської сфери. Довгострокові капітальні вкладення на створення та підтримку об'єктів соціальної інфраструктури які завжди економічно ефективні і мають пряму фінансову віддачу. Це не «чисті» інвестиції, а вкладення у майбутнє. Їхній ефект має інституційну основу і проявляється у демографії, задоволенні життєвих потреб та підвищенні рівня життя селян. Джерелами таких великих вкладень можуть бути кошти від продажу природних ресурсів (зокрема вуглеводневого характеру), і соціально орієнтована політика великих аграрних і харчових компаній, і великі позики держав на такі проекти в міжнародних банків розвитку.

4. Добробут сільського населення. Рівень добробуту сільського населення визначає можливість набуття тих чи інших соціальних благ. При цьому розвиток технологій йдуть у напрямках: доступність комунікаційних технологій пов'язана не зі зростанням добробуту, а з їх здешевленням, збільшенням конкурентної маси нових технологій, що покращують задоволення соціальних потреб.

Інноваційний інститут мотиваційного механізму сільських територій (в галузі технологій та аграрної науки) є організаційною формою взаємин суб'єктів сільського розвитку в плані мотивації науково-технічного оновлення сільської економіки відповідно до випереджальних вимог існуючих науково-технологічних укладів світової спільноти.

У якості об'єкту інтересу виступає життєвий цикл проривних інновацій та технологій, що сприяють розвитку сільської економіки, що діє в рамках інноваційної системи. Інновації в РСТ включають:

сільські інновації – впроваджені результати інтелектуальної діяльності, щоб забезпечити розвиток сільських територій у різних соціально-економічних сферах;

агроінновації – впроваджені результати інтелектуальної діяльності в агропромислове виробництво, які забезпечують новий якісний рівень ефективності виробництва агропромислового комплексу.

Життєвий цикл інновацій у галузі розвивається в рамках національної та регіональної інноваційних систем (що складаються із суб'єктів аграрної науки, агротехнополісів, технопарків, малих інноваційних підприємств).

Висновки. У якості точки зростання виступає стимулювання розвитку технологій та їх комерціалізація, що сприяє зміні якісного та кількісного показників ефективності галузей сільської економіки.

Складність застосування інституційних мотиваторів даного інституту пов'язана з низьким рівнем конкурентоспроможних розробок для сільського розвитку, їх технічним та технологічним розривом із зарубіжними аналогами, а також із відсутністю системи їх комерціалізації.

Інвестиційний інститут мотиваційного механізму сільських територій (в галузі інвестицій та фінансової підтримки) є організаційною формою взаємин суб'єктів сільського розвитку щодо залучення зовнішнього фінансового ресурсу.

Стимулююча функція інвестицій, вкладених у розвиток всіх сторін життя конкретних територій, пов'язані з поведінкою інвесторів та первинною їх зацікавленістю отримання корисного ефекту від вкладень, і навіть з переорієнтацією інвестицій з альтернативних потоків у проекти розвитку сільських територій. Завдання інституту – сформувати умови інвестиційної активності, що постійно зростає, в сільській економіці.

Список літератури:

1. Чикуркова А.Д. Теоретичні аспекти аналізу ринку робочої сили. *Економіка АПК.* 2010. № 6. С. 50–55.

2. Бєлко І.А. Удосконалення структури управління підприємством як складова його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки».* 2015. Вип. 12, Ч. 1. С. 72–76

3. Вечеря С. В. Організаційно-методологічні основи формування мотиваційного механізму на сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки.* 2014. № 37 (330). С. 44–50.

Herasymenko R.V. MOTIVATIONAL MECHANISM OF STATE REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

It has been established that scattered scientific works do not provide a complete picture of the direct theoretical model of motivation for the development of rural areas and its practical adaptation in relation to various territorial, social and economic conditions. In a significant part of studies of agrarian economy, the problems of rural life (reduction of the rural population, etc.) are formulated, individual mechanisms of their solution are localized for a specific territory and time, but the motivating motives of the research subjects to implement a set of measures for the development of rural areas are not disclosed. There is a risk that the proposed scientific solutions to the problem of state regulation of the development of rural areas (in the form of models, tools and mechanisms) without taking into account the dynamics of the subjects' behavior (motivational motives) may lead to ineffective application of research data in the applied field.

There was further development of the interpretation: the essence of the motivational mechanism of the state regulation of socio-economic development of rural areas, which consists in creating conditions, as well as activating determinants that allow meeting the needs of rural residents in improving the quality of life and subjects of the rural economy through the formation of interests in quality development rural areas and the application of various incentives; motivation (a dynamic process that motivates rural residents, managing agents of the rural economy, as well as the bearers of rural agrarian policy to conduct activities for the socio-economic development of rural areas) and institutes of the motivational mechanism of the socio-economic development of rural areas (is an organizational form of the relationship between actors and agents of social-economic development in the field of effective stimulation through a system of institutions and motivators, which necessitates the study of the socio-economic development of rural areas under the influence of the motivational mechanism and its elements).

The motivation of socio-economic development of rural areas is understood as a dynamic process that motivates rural residents, managing agents of the rural economy, as well as bearers of rural agrarian policy to conduct effective activities.

Key words: *state regulation, motivational mechanism, rural areas, socio-economic development.*

УДК 328.1
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/23

Березка Н.О.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
ORCID ID: 0009-0003-8978-7187

НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

У статті зосереджено на значенні лобізму як інструменту демократичної взаємодії в процесі публічного управління та законодавства. Авторка аргументує, що систематичний та регульований лобізм може сприяти збалансованому представництву різних суспільних інтересів в політичному процесі, зокрема через внесення експертних знань та сприяння діалогу між державою та громадськістю.

Авторка наголошує на важливості чітких законодавчих рамок, які вимагають від лобістів реєстрації, звітності про свою діяльність і розкриття інформації про витрати на лобіювання, що сприяє прозорості та запобігає корупції. Також обговорюється етичний аспект лобізму, де високі стандарти поведінки мають забезпечити чесну гру і відвернути потенційні конфлікти інтересів.

В Україні, де демократичні інституції ще формуються, лобізм має особливе значення у зміцненні довіри громадян до органів влади. Запровадження прозорого та ефективно регульованого лобізму може допомогти враховувати різноманітні громадські інтереси та забезпечувати більш справедливе та ефективне прийняття рішень.

У статті наголошено на необхідності розвитку громадянського суспільства та професіоналізації лобістської діяльності в Україні, щоб забезпечити позитивний вплив лобізму на публічне управління, що може сприяти стабільності та розвитку демократії в країні.

Ключові слова: *лобізм, публічна служба, регуляція, Україна, прозорість, демократія.*

Постановка проблеми. Лобізм як систематизований процес впливу на публічну політику та законодавчі ініціативи з боку інтересів різних суспільних груп є невід'ємною частиною демократичних систем. В Україні, де демократичні інститути перебувають у стадії розвитку та трансформації, питання легалізації лобізму стоїть особливо гостро. Законодавче врегулювання лобістської діяльності може сприяти підвищенню прозорості ухвалення рішень та зміцненню довіри громадян до органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження лобізму у Європі та США показують, що ефективно регульований лобізм може значно покращити представництво інтересів у законодавчому процесі, забезпечуючи баланс між різними групами суспільства і державою. Важливою умовою є створення системи, яка б зобов'язувала лобістів реєструватися та звітувати про свою діяльність, а також встановлювала б чіткі рамки їхньої взаємодії з державними службовцями.

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні значення лобізму як важливого інструмента для забезпечення представництва різноманітних груп інтересів у процесі публічного управління та законодавчої діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Лобізм – це процес впливу на прийняття рішень в державних органах з боку представників груп інтересів, які намагаються сприяти або запобігти змінам у законодавстві або державній політиці відповідно до своїх інтересів. Лобісти можуть представляти різні групи, включаючи комерційні корпорації, професійні асоціації, некомерційні організації, громадські об'єднання або навіть окремі громадяни.

Основними аспектами лобізму є:

1. Представництво інтересів: лобісти діють як посередники між організацією чи групою, яку вони представляють, і державними органами, прагнучи впливати на законодавців та чиновників у вигоду своїх замовників.

2. Вплив на законодавство: основна діяльність лобістів зосереджена на формуванні та коригуванні законопроектів та політичних рішень, що мають значний вплив на суспільство і бізнес.

3. Регуляція і прозорість: у багатьох країнах діяльність лобістів регулюється законом, що вимагає від них реєстрації, звітності про свою діяльність і розкриття інформації про витрати на лобіювання. Це має на меті забезпечити прозорість і запобігти корупції.

4. Етика і корупція: лобізм часто критикується за можливе сприяння корупції, коли лобісти використовують неетичні методи впливу на державних діячів, такі як надання подарунків або інших вигод. Етичний лобізм вимагає дотримання строгих правил і чесної гри [8, с. 11].

Лобізм може відігравати позитивну роль у демократії, сприяючи залученню громадянського суспільства до управління державою та забезпечуючи, що різні точки зору та інтереси враховуються при формулюванні політики. Однак, для цього необхідні сильні інституціональні рамки, що забезпечують прозорість та етичність лобістської діяльності.

Лобізм може мати значний позитивний вплив на публічне управління, коли він ведеться прозоро та з дотриманням етичних норм.

Лобісти часто надають законодавцям фахову інформацію та аналіз, які можуть допомогти у розробці більш ефективних і збалансованих законопроектів. Вони можуть вказувати на потенційні проблеми в законопроектах або на недоліки, які потребують виправлення [6, с. 52].

Лобізм може позитивно впливати на процес формування та поліпшення законодавства за декількома ключовими напрямками:

1. Надання експертних висновків. Лобісти часто представляють спеціалізовані галузі або інтереси і можуть забезпечити законодавців важливою технічною та фаховою інформацією, яка може не бути доступною для державних службовців. Це допомагає законодавцям краще розуміти складні питання і можливі наслідки різних законопроектів.

2. Виявлення проблемних аспектів. Лобісти можуть вказувати на потенційні проблеми або недоліки існуючих законів чи нових законопроектів. Їх входження в законодавчий процес дозволяє виправити помилки або непередбачені ефекти до того, як закон буде прийнятий.

3. Підтримка збалансованих інтересів. Лобізм може допомогти забезпечити, що інтереси різних груп враховуються в законодавчому процесі. Це може включати в себе забезпечення захисту прав меншин, підтримку інновацій у бізнесі, або збереження навколишнього середовища. Різноманітність голосів і позицій сприяє створенню більш об'єктивного і справедливого законодавства.

4. Сприяння діалогу між бізнесом та урядом. Лобісти можуть слугувати мостом між приватним сектором і урядом, сприяючи взаєморозумінню і співпраці. Це особливо важливо в умовах швидких технологічних змін, де законодавство часто відстає від розвитку індустрії.

5. Підвищення ефективності ухвалення законів. Наявність добре інформованих лобістів може прискорити процес законотворення, допомагаючи законодавцям формулювати законопроекти, які вже враховують ключові зауваження та пропозиції різних сторін. Це зменшує ризик затягування процесу через необхідність численних поправок або перегляду законопроектів після їх прийняття [1, с. 25].

Щоб забезпечити, позитивний вплив лобізму на законодавство важливо мати суворі правила і контроль, які забезпечують прозорість та запобігають корупції. Коли лобізм відбувається відкрито та за участю широкого кола зацікавлених сторін, він може стати цінним інструментом для формування ефективного та збалансованого законодавства.

Лобізм може сприяти більш активній участі громадськості в політичному процесі. Групи, які представляють інтереси громадян, такі як екологічні організації чи асоціації споживачів, використовуючи лобіювання, можуть впливати на політичні рішення, змушуючи уряд враховувати інтереси ширшого кола населення [4, с. 2].

Лобізм може відіграти значну роль у залученні громадськості до процесу прийняття рішень на державному рівні. Ось декілька способів, якими це може відбуватися:

1. Підвищення обізнаності. Лобісти часто проводять інформаційні кампанії, спрямовані на освітлення певних питань перед широкою аудиторією. Це може допомогти громадянам краще зрозуміти складні питання та важливість своєї участі в обговоренні законопроектів або політичних ініціатив.

2. Організація громадського впливу. Лобістські організації можуть мобілізувати громадян для участі у публічних слуханнях, поданні петицій та інших формах громадського звернення до органів влади. Це дозволяє голосам громадян бути почутими на вищих рівнях влади.

3. Залучення експертів і активістів. Лобісти можуть співпрацювати з академічними колами, незалежними експертами та громадськими активістами для розробки політичних рекомендацій та забезпечення більш глибокого аналізу проблем. Це допомагає навести вагомі та добре обґрунтовані аргументи під час дебатів.

4. Формування коаліцій. Лобісти можуть допомогти об'єднувати різні групи громадськості зі спільними інтересами для спільних дій. Це не тільки зміцнює їхній вплив, але й сприяє більшому залученню різних секторів суспільства у формування політики.

5. Адвокація маргіналізованих груп. Через лобіювання можуть бути представлені інтереси груп, які традиційно недостатньо представлені в політичних процесах. Це допомагає забезпечити, що політичні рішення враховують потреби ширшого кола громадян.

6. Підтримка демократичних процесів. Ефективний лобізм сприяє відкритості та прозорості у взаємодії з урядовими структурами, що може слугувати прикладом для громадськості і стимулювати активнішу участь громадян у державному управлінні [10, с. 46].

Залучення громадськості через лобізм є важливим аспектом демократичної взаємодії, що допомагає забезпечити, що політичні рішення відображають реальні потреби та думки громадян. Важливо, щоб цей процес відбувався в рамках чітко визначених правил та етичних норм, щоб забезпечити його прозорість та ефективність.

Лобізм може впливати на підвищення прозорості у державному управлінні декількома способами:

1. Обов'язкова реєстрація лобістів. У багатьох країнах лобісти зобов'язані реєструватися перед урядовими органами та звітувати про свою діяльність, включаючи зустрічі з державними службовцями та витрати на лобіювання. Це дозволяє стежити за діяльністю лобістів та забезпечує більшу прозорість у взаємодії з урядом.

2. Публічний доступ до інформації. Інформація про зустрічі лобістів з державними чиновниками, а також їхні рекомендації та пропозиції може бути оприлюднена відкрито. Це дозволяє громадськості відстежувати, які інтереси представлені в законодавчому процесі та як це може впливати на прийняття рішень.

3. Контроль за конфліктом інтересів. Регуляція лобізму може включати механізми контролю за конфліктом інтересів, щоб уникнути ситуацій, коли лобісти використовують свій вплив для досягнення особистих або корпоративних цілей, які можуть бути вкрай недружніми до загального блага.

4. Створення кодексів поведінки. Лобісти можуть бути зобов'язані дотримуватися кодексів поведінки, які встановлюють стандарти етичної поведінки та забороняють неетичні практики, такі як дарування подарунків чи обіцянки неправдивої інформації.

5. Громадський моніторинг. Активна участь громадськості та незалежних організацій у моніторингу лобіювання може сприяти виявленню можливих порушень та недоліків у регулюванні лобізму, а також відстеженню, як впливає лобіювання на прийняття законодавства.

Хоча це може здатися парадоксальним, ефективно регульований лобізм може збільшити прозорість у державному управлінні. Завдяки обов'язковій реєстрації лобістів та обов'язку звітувати про свою діяльність, громадськість може бачити, хто впливає на прийняття рішень та як саме це відбувається [2, с. 12].

Лобізм може впливати на забезпечення балансу інтересів шляхом представлення різноманітних голосів та точок зору у процесі формування політики. Ось декілька способів, якими це може відбуватися:

1. Представлення різноманітних груп інтересів. Лобісти можуть представляти різні суспільні групи, включаючи бізнес-компанії, професійні асоціації, громадські організації та інші. Це дозволяє врахувати інтереси різних сторін при прийнятті рішень.

2. Консенсусна побудова. Лобісти можуть сприяти досягненню консенсусу між різними групами, які мають суперечливі інтереси. Це може відбуватися шляхом пошуку компромісів та врахування важливих аспектів для всіх сторін.

3. Забезпечення рівності участі. Лобізм може допомагати забезпечити, щоб менш чисельні групи також мали можливість висловлювати свої погляди та брати участь у прийнятті рішень.

4. Протидія домінуванню однієї групи. Лобісти можуть виступати проти домінування однієї групи інтересів над іншими, що допомагає зберегти баланс участі та впливу різних сторін.

5. Попередження конфліктів. Лобісти можуть допомагати уникнути конфліктів між різними групами інтересів шляхом пошуку спільних рішень та компромісів, що задовольняють всіх учасників процесу.

Забезпечення балансу інтересів є важливою складовою демократичного управління, і лобізм може виступати як інструмент для забезпечення, що різні голоси у суспільстві мають можливість бути почутими та впливати на прийняття рішень [9, с. 34].

Лобізм може допомогти забезпечити, щоб інтереси різних груп враховувались рівномірно. Це може допомогти уникнути домінування однієї групи на шкоду іншим, забезпечуючи більш справедливий розподіл ресурсів та можливостей.

Лобіювання може сприяти формуванню політики, яка більше відповідає реальним потребам суспільства, оскільки лобісти часто представляють спеціалізовані знання та досвід в певних галузях.

Лобізм може позитивно впливати на підвищення ефективності політичних рішень за умови, що він відбувається відкрито, прозоро та з дотриманням етичних стандартів. Ось декілька способів, якими це може відбуватися:

1. Надання інформації. Лобісти можуть надавати політикам та державним службовцям важливу інформацію та аналіз щодо різних аспектів проблеми або законопроекту. Це допомагає приймати обґрунтовані та інформовані рішення.

2. Пошук компромісів. Лобісти можуть допомагати в пошуку компромісів між різними сторонами, які мають суперечливі інтереси. Це дозволяє знайти більш прийнятні рішення для всіх сторін та підвищує ймовірність успішності ухвалення рішення.

3. Експертна підтримка. Лобісти можуть виступати як експерти у своїй галузі та допомагати політикам розуміти складні аспекти проблеми та можливі наслідки різних рішень.

4. Мобілізація ресурсів. Лобісти можуть допомагати мобілізувати ресурси, необхідні для впровадження певних політичних рішень, такі як фінансова підтримка або підтримка громадськості.

5. Виявлення потреб. Лобісти можуть допомагати виявити потреби та проблеми, які потребують уваги з боку уряду, що сприяє більш точному та цілеспрямованому реагуванню на них.

6. Контроль за виконанням рішень. Лобісти можуть відігравати роль у контролі за виконанням прийнятих рішень, що допомагає забезпечити їх ефективність та відповідність поставленим цілям [5, с. 175].

Загалом, лобізм може сприяти підвищенню ефективності політичних рішень, коли він відбувається в рамках відкритого та етичного процесу, що сприяє більшій прозорості, участі громадськості та забезпечує більш обґрунтовані рішення.

Лобізм в Україні відрізняється від інших країн у багатьох аспектах, зокрема через специфіку політичної системи, рівень розвитку громадянського суспільства, ступінь корупції та регулювання лобіювання.

Політична система. Україна має президентсько-парламентську форму правління, де президент має вплив на політичний процес. Це може впливати на спосіб лобіювання та сприйняття лобістської діяльності.

Громадянське суспільство. Незважаючи на певний розвиток громадянського суспільства, українське суспільство залишається в цілому менш активним та організованим, ніж в деяких інших країнах.

Корупція залишається серйозною проблемою в Україні і може впливати на лобіювання, зокрема, зростання ризику недобросовісного впливу та використання лобізму для особистих цілей.

Медіа та громадська думка. Медіа та громадська думка відіграють значну роль у формуванні образу лобізму в Україні, що може впливати на сприйняття цієї діяльності громадськістю та політичними гравцями.

У цілому, лобізм в Україні відрізняється від інших країн своєю унікальною специфікою та особливостями, які визначаються історичними, політичними та культурними факторами країни.

Таким чином, запровадження лобізму в Україні може стикається з рядом складнощів, які відображають особливості української політичної та соціокультурної ситуації:

1. Корупція. Однією з головних перешкод для лобізму в Україні є корупція. Високий рівень корупції може призводити до використання лобізму як інструменту особистої вигоди та руйнувати його легітимність в очах громадськості.

2. Недостатність правового регулювання. Необхідно розвивати ефективні механізми регулювання лобіювання, включаючи вимоги до реєстрації лобістів, звітування та відкритості процесу.

3. Слабка громадянська культура участі. Україна має досить слабку традицію громадської участі у прийнятті рішень, що може ускладнювати ефективне функціонування лобізму.

4. Недостатня професіоналізація лобістської спільноти. Низький рівень професіоналізму серед лобістів може призводити до неефективного представлення інтересів та втрати довіри до лобізму як механізму впливу.

5. Складні відносини між бізнесом та державою. В Україні існують складні відносини між бізнесом та державою, що може впливати на сприйняття лобізму як засобу впливу.

6. Необхідність формування етичних стандартів. Важливо розвивати етичні стандарти та забезпечувати дотримання їх лобістами для збереження довіри громадськості та ефективності лобіювання [3, с. 109].

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що для успішного запровадження лобізму в Україні потрібно вжити ряд заходів, які сприятимуть створенню відкритого, прозорого та ефективного механізму лобіювання:

1. Прийняття законодавства. Необхідно прийняти законодавство, яке регулюватиме лобіювання відповідно до міжнародних стандартів.

Це включає в себе вимоги до реєстрації лобістів, звітування та відкритість процесу.

2. Створення етичних стандартів. Важливо розробити та впровадити етичні стандарти для лобістів, які забезпечать дотримання високих стандартів професіоналізму та відкритості.

3. Розвиток громадянського суспільства. Потрібно підтримувати розвиток громадянського суспільства, яке виступатиме як контролюючий механізм за лобіюванням та відстежуватиме дотримання етичних стандартів.

4. Створення професійних асоціацій. Важливо створити професійні асоціації лобістів, які будуть сприяти розвитку професіоналізму та встановленню високих стандартів у цій галузі.

5. Освіта та навчання. Необхідно проводити освітні та навчальні заходи для лобістів та громадськості щодо ролі та значення лобіювання в демократичному суспільстві.

6. Стимулювання громадськості. Важливо створити механізми стимулювання громадськості для участі у прийнятті рішень та контролю за лобіюванням, наприклад, через проведення громадських слухань та консультацій.

7. Запобігання конфлікту інтересів. Необхідно розвивати механізми для запобігання конфлікту інтересів у лобіюванні, включаючи обмеження на діяльність колишніх державних службовців у сфері лобіювання [7, с. 84].

Щоб успішно запровадити лобізм в Україні, необхідно враховувати ці складнощі та працювати над створенням відкритого, прозорого та ефективного механізму лобіювання, який враховуватиме інтереси різних сторін та сприятиме розвитку демократії та економіки країни.

Загалом, для запровадження лобізму в Україні потрібно поєднати зусилля держави, громадськості та професіоналів для створення системи, яка буде сприяти розвитку демократії, ефективного управління та стабільності в країні.

Висновки. Впровадження лобізму в публічну службу України може стати кроком до створення більш прозорого та відповідального уряду. Ретельне планування, разом з дієвими механізмами контролю та відповідальності, дозволить перетворити лобізм з потенційного джерела корупції на ефективний інструмент демократичного управління.

Щоб забезпечити позитивний вплив лобізму на публічне управління, важливо мати чітку регуляцію і контроль цієї діяльності, а також чіткі етичні рамки для уникнення конфліктів інтересів і корупції. За умов таких правил лобізм може стати інструментом для зміцнення демократії та покращення управління.

Список літератури:

1. Базілевич Д. Лобіювання в Україні та за кордоном: досвід, проблеми і перспективи / за заг. ред. В. Федоренка. Київ : Москаленко О. М., 2009. 36 с.

2. Богиня Т. Ю. Інституціоналізація лобізму: світовий досвід та Україна : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.02 / Богиня Тетяна Юріївна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2014. 20 с.

3. Дягілєв О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід. Харків : Майдан, 2011. 251 с.

4. Лавренов Д. А. Особливості лобізму в сучасній Україні : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.02 / Лавренов Данило Андрійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 17 с.

5. Лубінець Д. В. Лобізм у політичній системі: закордонний досвід для України : дисертація : 052 Політологія. Маріупольський державний університет, Маріуполь, 2020. 241 с.

6. Мацкевич Р. М. Політико-правові засади формування інституту лобізму в Україні. Одеса : Фенікс, 2013. 166 с.

7. Одінцова О. О. Правове регулювання лобізму в сучасній Україні (загальнотеоретичне дослідження). Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. 150 с.

8. Сумська В. В. Інституціоналізація лобіювання в державному управлінні України : автореф. дис. … канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Сумська В. В.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2014. 20 с.

9. Яровой Т. С. Державне управління системою лобізму в Україні в інтересах громадянина, суспільства, безпеки держави : автореф. дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01, 25.00.05 / Яровой Т. С. ; Міжрегіон. Акад. упр. персоналом. Київ, 2021. 40 с.

10. Яровой Т. С. Теоретико-методологічні засади функціонування лобізму в Україні в інтересах громадянина, суспільства, безпеки держави. Київ : Людмила, 2019. 383 с.

Berezka N.O. THE NEED TO IMPLEMENT LOBBYING IN THE PUBLIC SERVICE OF UKRAINE

The article focuses on the importance of lobbying as a tool of democratic interaction in the process of public administration and legislation. The author argues that systematic and regulated lobbying can contribute to the balanced representation of various public interests in the political process, in particular through the introduction of expert knowledge and the promotion of dialogue between the state and the public.

The author emphasizes the importance of a clear legal framework that requires lobbyists to register, report on their activities and disclose information about lobbying expenses, which promotes transparency and prevents corruption. The ethical aspect of lobbying is also discussed, where high standards of conduct should ensure fair play and avert potential conflicts of interest.

In Ukraine, where democratic institutions are still being formed, lobbying is of particular importance in strengthening citizens' trust in authorities. The introduction of transparent and effectively regulated lobbying can help take into account diverse public interests and ensure fairer and more effective decision-making.

The article emphasizes the need for the development of civil society and the professionalization of lobbying activities in Ukraine in order to ensure the positive impact of lobbying on public administration, which can contribute to the stability and development of democracy in the country.

Key words: *lobbying, public service, regulation, Ukraine, transparency, democracy.*

УДК 35.07
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/24

Охонько С.М.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
ORCID ID: 0009-0005-5252-4644

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

У статті досліджується проблематика інституційного механізму запобігання корупції під час виборчого процесу. Автор розглядає це питання як критично важливе для забезпечення демократичності, прозорості та справедливості виборчих процедур. У роботі аналізуються ключові інституційні аспекти та їхній вплив на інтегральність виборчого процесу в контексті сучасних викликів і загроз.

У статті виокремлюються основні виборчі комісії та їх роль у забезпеченні справедливих виборів. Обговорюється вплив політичних сил на діяльність виборчих комісій та необхідність їхньої незалежності для забезпечення достовірного волевиявлення. Значна увага приділяється аналізу законодавчих ініціатив, які можуть ефективно протидіяти корупції, такі як регулювання фінансування виборчих кампаній та заборона анонімних внесків.

Також розглядаються практичні аспекти функціонування судової системи у контексті виборчих спорів. Важливість швидкого і ефективного вирішення виборчих скарг підкреслюється як засіб запобігання корупції та підвищення довіри громадян до виборчих результатів. Особлива увага приділяється міжнародному досвіду та ролі міжнародних спостережних місій у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів прозорості та чесності.

Висновки статті вказують на потребу комплексного підходу до реформування інституційних механізмів виборів, що включає законодавчі, виконавчі, судові та міжнародні заходи. Автор підкреслює необхідність постійного моніторингу, оновлення законодавчих рамок та активної участі громадськості для боротьби з корупцією у виборчому процесі та зміцнення демократії.

Ключові слова: *виборчий процес, інституційні механізми, корупція, державне управління, законодавчі ініціативи, прозорість виборів, міжнародне спостереження.*

Постановка проблеми. У сучасному світі виборчий процес є ключовим елементом демократичної державності, віддзеркалюючи принципи прозорості, справедливості та рівності. Проте, водночас, це період, коли ризики корупційних порушень зростають, враховуючи великий обсяг владних повноважень та ресурсів, що розподіляються. Така дилема ставить під сумнів легітимність виборчих результатів та довіру громадян до владних інституцій. Зважаючи на це, розробка та впровадження ефективного інституційного механізму запобігання корупції під час виборчого процесу стає першочерговою потребою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика виборчого процесу є актуальною серед представників наукових кіл. Так, на сучасному етапі окремим аспектам їх становлення та розвитку присвятили свої доробки Гудзь В. А., Кальченко С. В., Качан О. В., Когутюк В. Ю., Костецька Л. М., Кушнарьов І. В., Розум І. О., Фомберг О. О., Фоменко А. Є., Шаповал В.М. та інші. Напрацювання зазначених вчених є підґрунтям для дослідження інституційного механізму запобігання корупції під час виборчого процесу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні та аналізі ефективності існуючих інституційних механізмів, що сприяють запобіганню корупції в контексті виборчих процесів. Стаття прагне виявити основні проблеми та виклики, з якими стикаються державні установи та організації під час виборів, а також оцінити дієвість законодавчих, виконавчих, судових та міжнародних ініціатив у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Виборчий процес являє собою складний механізм з великою кількістю учасників та етапів, кожен з яких може бути потенційним вектором для корупційних дій. Для запобігання та боротьби з корупцією використовуються різні інституційні механізми, які включають законодавчі, виконавчі та судові органи, а також спеціалізовані антикорупційні установи.

Центральні та місцеві виборчі комісії є ключовими інституціями в процесі забезпечення справедливих та прозорих виборів. Однак їх діяльність часто стає предметом критики з точки зору можливостей для корупції, особливо при призначенні членів комісій, фінансуванні виборчих кампаній та у взаємодії з політичними партіями. Ефективний інституційний механізм вимагає прозорого процесу відбору членів комісій та їх незалежності від політичного впливу [9, с. 81].

Виборчі комісії є критичним елементом у забезпеченні справедливості і прозорості виборів. Прозорий механізм відбору членів комісій є фундаментальним для запобігання корупції. Ідеальна система відбору включає:

– запровадження відкритих конкурсів на посади членів виборчих комісій, де кандидати мають демонструвати свої професійні здібності і досвід в управлінні або правовій сфері;

– необхідно забезпечити, що політичні партії мають обмежений вплив на процес призначення членів комісій, щоб уникнути конфлікту інтересів;

– залучення громадськості та незалежних спостерігачів до процесу відбору може підвищити довіру громадян та зменшити ризики корупційних дій.

Забезпечення незалежності виборчих комісій від політичних партій є ключовим для справедливого виборчого процесу. Для цього можуть бути застосовані наступні стратегії:

– встановлення чітких законодавчих норм, які забороняють членам виборчих комісій мати політичні зв'язки або бути членами партій на час виконання своїх обов'язків;

– періодична зміна складу комісій може допомогти запобігти утворенню корупційних зв'язків та підвищити незалежність інституції;

– забезпечення можливості оскарження рішень комісій у судовому порядку, що дозволяє здійснювати зовнішній контроль над їх діяльністю.

Для забезпечення прозорості діяльності виборчих комісій необхідно впровадити наступні механізми:

– усі засідання комісій повинні проводитись публічно та з можливістю вільного доступу для спостерігачів і медіа, що зменшує ризики прийняття необґрунтованих рішень;

– всі рішення, ухвалені виборчими комісіями, мають бути доступні для громадськості в електронному вигляді на офіційних веб-сайтах;

– детальна фінансова звітність про використання бюджетних коштів, включно з деталями про видатки на проведення виборів.

Ці підходи спрямовані на забезпечення високого рівня довіри до виборчих комісій, зниження ризиків корупції та підвищення загальної прозорості виборчого процесу. Усе це є ключовими компонентами у формуванні легітимності та ефективності демократичних виборів [4, с. 1].

Законодавство, яке регулює виборчий процес, відіграє важливу роль у запобіганні корупції. Це включає закони, що стосуються фінансування політичних кампаній, вимоги до прозорості виборчих витрат та забезпечення доступу до публічної інформації. Важливим аспектом є також криміналізація певних видів порушень виборчого процесу, таких як купівля голосів або фальсифікації виборчих документів [1, с. 34].

Законодавче регулювання фінансування виборчих кампаній відіграє критичну роль у запобіганні корупції. Важливими аспектами цього регулювання є наступні елементи.

Встановлення чітких обмежень щодо максимально дозволених сум внесків від одного донора до кампаній кандидатів або політичних партій зменшує ризик надмірного впливу окремих груп інтересів.

Закони, які вимагають від політичних кандидатів та партій оприлюднювати повні списки своїх донорів, забезпечують можливість громадського контролю та медійного моніторингу джерел фінансування.

Повна заборона на анонімні внески запобігає використанню «сірих» та «чорних» кас для фінансування політичних кампаній, що є звичайним корупційним ризиком.

Закони, що регулюють безпосередньо процедури та механізми проведення виборів, мають на меті забезпечити справедливість і прозорість виборчого процесу.

Закони, що забезпечують вільний доступ незалежних спостерігачів та представників ЗМІ до виборчих дільниць під час голосування та підрахунку голосів, сприяють прозорості процесу [2, с. 57].

Впровадження сучасних технологічних рішень, таких як електронне голосування чи системи відеонагляду на дільницях, може допомогти зменшити можливість фальсифікацій та підвищити довіру до процесу.

Закони, що визначають чіткі процедури для оскарження результатів виборів, забезпечують можливість правового захисту в разі виявлення порушень [7, с. 137].

Для зміцнення законодавчої бази у боротьбі з корупцією під час виборів, важливо впровадити

чітке кримінальне покарання за такі правопорушення як:

– купівля голосів: законодавство має чітко визначати покарання за купівлю голосів, забезпечуючи суворі санкції для осіб, виявлених у таких діях;

– фальсифікація виборчих документів: надання фальшивих документів або маніпулювання виборчими списками має бути криміналізовано з встановленням жорстких мір покарання;

– зловживання адміністративним ресурсом: важливо встановити законодавчі норми, що забороняють використання державних ресурсів на користь певних політичних сил або кандидатів.

Законодавче забезпечення цих аспектів сприятиме підвищенню прозорості виборчого процесу, зменшенню корупції та підвищенню загальної довіри до виборчої системи. Ці ініціативи мають бути супроводжувані постійними зусиллями з боку держави, громадськості та міжнародних організацій для їх ефективної імплементації та контролю.

Судова система відіграє критичну роль у вирішенні спорів, пов'язаних з виборами. Важливим є забезпечення незалежності та неупередженості судів при розгляді таких справ. Швидке та ефективне розглядання виборчих скарг може значно знизити можливості для корупційних зловживань, стабілізувати виборчий процес та підвищити довіру громадян до виборчої системи.

Забезпечення швидкого розгляду скарг є критичним для запобігання затягуванню процесу, що може спричинити соціальну напругу та зменшити довіру до виборчого процесу [8, с. 103].

Створення спеціалізованих виборчих палат, що мають особливі знання та досвід у виборчих питаннях, може підвищити якість та ефективність судового розгляду.

Відкритість судових засідань і доступність рішень для громадськості важливі для забезпечення прозорості та зменшення підозр у необ'єктивності рішень.

Незалежність судової системи від політичного впливу є фундаментом для забезпечення справедливості виборчого процесу. Підтримання незалежності вимагає декількох ключових елементів:

– захист суддів від політичного тиску: законодавчі та інституційні гарантії, що забезпечують суддям стабільність на посаді та захищають їх від незаконного звільнення або переслідування з політичних причин.

– прозорий відбір та призначення суддів: механізми відбору та призначення суддів, які мінімізують можливість політичного втручання та засновані на професійних критеріях та заслугах;

– фінансова незалежність: адекватне фінансування судової системи, що забезпечує достатні ресурси для ефективної роботи без потреби в зовнішньому втручанні.

Забезпечення відповідальності судів та суддів перед суспільством також є важливим аспектом у запобіганні корупції.

Чіткі та справедливі дисциплінарні процедури для суддів, що забезпечують можливість розгляду скарг на дії суддів, з одночасним захистом їх від необґрунтованих звинувачень.

Розробка та дотримання кодексів суддівської етики, що визначають стандарти професійної поведінки та сприяють зміцненню довіри до судової системи.

Зміцнення ролі судової системи у виборчому процесі, забезпечення її незалежності та відповідальності перед громадянами є критичними елементами у забезпеченні прозорості та справедливості виборів. Ці кроки допомагають знижувати ризики корупції та підвищувати загальну довіру до виборчого процесу [3, с. 11].

Міжнародні організації, такі як ОБСЄ, ООН, Європейський Союз та інші регіональні угруповання, відіграють важливу роль у забезпеченні прозорості та справедливості виборчих процесів через міжнародне спостереження.

Міжнародне спостереження допомагає ідентифікувати та документувати випадки корупції, а також забезпечує рекомендації для покращення виборчих процесів.

Міжнародні спостерігачі мають можливість відстежувати всі аспекти виборчого процесу, від підготовки та реєстрації виборців до підрахунку голосів і оголошення результатів. Їхня присутність може запобігати корупційним діям і зловживанням.

Після спостереження міжнародні організації зазвичай публікують детальні звіти, які включають оцінку виборчого процесу та рекомендації для подальшого вдосконалення. Ці звіти можуть служити основою для реформ у країнах, де вибори відбувались.

Міжнародні організації розробляють та пропагують стандарти та норми, які повинні дотримуватися під час виборчих процесів, сприяючи зменшенню корупції [5, с. 2].

Встановлення міжнародних стандартів для виборчих процесів допомагає гарантувати, що вибори проводяться відповідно до загальноприйнятих демократичних принципів.

Міжнародні організації часто надають технічну допомогу та тренінги для виборчих комісій, що сприяє підвищенню кваліфікації та ефективності їх роботи.

Міжнародні організації можуть втручатися у випадку виборчих криз, забезпечуючи необхідні заходи для відновлення довіри та законності виборчих процесів.

У випадках, коли вибори спричиняють політичні кризи або масові протести, міжнародні організації можуть виступати медіаторами між різними політичними силами.

У випадку невизнання результатів виборів або виявлення серйозних порушень, міжнародні спостерігачі можуть бути залучені для моніторингу повторних виборів або додаткових голосувань.

Міжнародні організації активно співпрацюють з місцевими неурядовими організаціями та представниками громадянського суспільства, що сприяє підвищенню прозорості та залученню громадян у виборчий процес [10, с. 274].

Фінансування та логістична підтримка місцевих неурядових організацій, що займаються спостереженням за виборами, дозволяє створити ефективну мережу контролю за виборчими процесами.

Надання навчальних матеріалів, тренінгів і інших ресурсів сприяє зміцненню місцевих спільнот і збільшенню їх ролі у виборчому процесі.

Корупція під час виборчих процесів є глобальною проблемою, що проявляється в різних формах у різних країнах.

Наприклад, Індія часто стикається з проблемою купівлі голосів під час виборів, особливо у сільських та бідних районах. Зокрема, під час державних виборів в Таміл Наду у 2016 році, було виявлено численні випадки, де виборцям надавали гроші чи подарунки в обмін на їхній голос. Ці дії спричинили велику громадську увагу та вимоги до реформи виборчої системи.

Росія зазнала численних звинувачень у фальсифікації результатів виборів, особливо під час президентських виборів 2024 року. Звіти вказують на неможливо високі показники явки в деяких регіонах, а також на відеозаписи, що демонструють незаконне вкидання бюлетенів у виборчі скриньки. Це викликало міжнародне занепокоєння та критику з боку експертів.

Бразилія зіткнулася з серйозними корупційними скандалами, які затягнули високопоставлених політичних лідерів, зокрема під час виборчих кампаній. Операція «Автомийка» (Lava Jato) розкрила масштабну корупційну мережу, де компанії платили хабарі за урядові контракти, які потім використовувались для фінансування виборчих кампаній. Ці відкриття призвели до масових протестів та вимог змін у політичній системі [6, с. 308].

Кенія зіткнулася з серйозними проблемами корупції та недовіри до виборчого процесу. Високий рівень насильства, звинувачення у фальсифікації голосів та недоліки виборчої технології призвели до анулювання результатів виборів Верховним судом у 2017 році. Це стало першим випадком в історії Африки, коли результати президентських виборів були скасовані судом.

Ці приклади ілюструють різноманітність форм та методів корупції під час виборів і вказують на необхідність комплексних реформ, включаючи міжнародне спостереження та зміцнення національних законодавчих рамок, для їх запобігання.

Роль міжнародних організацій у запобіганні корупції під час виборчих процесів є важливою для підтримки принципів демократії та справедливості, а також для посилення міжнародної співпраці та довіри між народами.

В контексті боротьби з корупцією під час виборчих процесів, можна запропонувати низку рекомендацій для зміцнення інституційних та правових рамок. Ці рекомендації можуть бути спрямовані на покращення прозорості, забезпечення справедливості виборів та підвищення довіри громадян до виборчого процесу:

1. Посилення законодавчих норм щодо фінансування кампаній:

– встановлення чітких лімітів на внески у виборчі кампанії та суворіші вимоги до фінансової звітності;

– заборона анонімних внесків і зміцнення механізмів контролю за витрачанням коштів у виборчих кампаніях.

2. Покращення прозорості виборчого процесу:

– впровадження технологій, що забезпечують прозоре голосування та підрахунок голосів, наприклад, через електронне голосування з відкритим кодом;

– забезпечення відкритого доступу громадськості та спостерігачів до виборчих дільниць на всіх етапах виборчого процесу.

3. Зміцнення ролі та незалежності виборчих комісій:

– реформа процесу призначення членів виборчих комісій з метою забезпечення їхньої незалежності від політичного впливу;

– розробка та впровадження програм навчання для членів виборчих комісій, спрямованих

на підвищення їх професіоналізму та здатності ідентифікувати та реагувати на спроби корупції.

4. Підвищення відповідальності та ролі судової системи:

– забезпечення швидкого та ефективного розгляду виборчих скарг з чіткими термінами для ухвалення рішень;

– створення спеціалізованих судових органів для розгляду виборчих справ.

5. Розширення міжнародного співробітництва:

– залучення міжнародних спостерігачів для моніторингу виборів, особливо в країнах з високим ризиком виборчих махінацій.

– впровадження міжнародних стандартів та практик у національні виборчі системи.

6. Зміцнення ролі громадянського суспільства:

– підтримка та розвиток місцевих неурядових організацій, що займаються спостереженням за виборами, надання їм ресурсів та засобів для ефективної діяльності.

– організація освітніх кампаній для виборців про їх права та обов'язки, а також про методи боротьби з корупцією під час виборів.

Ці рекомендації спрямовані на створення більш прозорого, справедливого та вільного від корупції виборчого середовища. Впровадження цих заходів може забезпечити стійкість демократичних процесів і зміцнити довіру громадян до виборчої системи.

Висновки. Для зміцнення інституційного механізму запобігання корупції необхідна комбінація законодавчих, виконавчих, судових та міжнародних заходів. Забезпечення прозорості, незалежності та відповідальності на кожному етапі виборчого процесу є ключовим для побудови довіри населення і зміцнення демократичних інститутів.

Список літератури:

1. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / за ред. М. Хавронюка. Київ : АК-Group, 2019. 122 с.

2. Діяльність підрозділів превенції щодо запобігання порушенням виборчого законодавства. А. Є. Фоменко та ін. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 163 с.

3. Кальченко С. В. Адаптація адміністративного процесуального законодавства України, що регулює порядок вирішення справ про виборчі спори, до європейських стандартів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кальченко С. В. ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ, 2015. 20 с.

4. Когутюк В. Ю. Теоретико-методологічні засади розвитку державного управління виборчим процесом в Україні (на основі досвіду країн ЄС) : автореф. дис. … канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Когутюк В. Ю. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2017. 20 с.

5. Костецька Л. М. Особливості антикризового управління виборчим процесом в Україні : автореф. дис. … канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Костецька Лідія Миколаївна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2019. 20 с.

6. Кушнарьов І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація. Київ : Юридична думка, 2018. 406 с.

7. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України / за наук. ред. Ю. О. Волошина. Суми : Університетська книга, 2012. 227 с.

8. Розум І. О. Теоретичні та практичні аспекти провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій та комісій з референдуму : монографія. Київ : Славутич-Дельфін, 2015. 198 с.

9. Фомберг О. О. Гудзь В. А., Качан О. В. Посібник для голів, заступників голів, секретарів, членів виборчих комісій та спостерігачів. Як організувати роботу виборчої комісії під час проведення виборів депутатів до Верховної Ради України. Луганськ : Прес-експрес, 2012. 159 с.

10. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер. 2008. 480 с.

Okhonko S.M. INSTITUTIONAL MECHANISM FOR PREVENTING CORRUPTION DURING THE ELECTION PROCESS

The article examines the problems of the institutional mechanism for preventing corruption during the election process. The author considers this issue as critically important for ensuring democracy, transparency and fairness of election procedures. The work analyzes key institutional aspects and their impact on the integrity of the electoral process in the context of modern challenges and threats.

The article highlights the main election commissions and their role in ensuring fair elections. The influence of political forces on the activity of election commissions and the need for their independence to ensure reliable

expression of will is discussed. Considerable attention is paid to the analysis of legislative initiatives that can effectively combat corruption, such as regulating the financing of election campaigns and banning anonymous contributions.

Practical aspects of the functioning of the judicial system in the context of election disputes are also considered. The importance of quick and effective resolution of election complaints is emphasized as a means of preventing corruption and increasing citizens' trust in election results. Special attention is paid to international experience and the role of international observation missions in ensuring compliance with international standards of transparency and honesty.

The conclusions of the article indicate the need for a comprehensive approach to reforming the institutional mechanisms of elections, which includes legislative, executive, judicial and international measures. The author emphasizes the need for constant monitoring, updating of the legislative framework and active participation of the public to fight corruption in the electoral process and strengthen democracy.

Key words: *election process, institutional mechanisms, corruption, public administration, legislative initiatives, election transparency, international observation.*

УДК 330.33/36:332.1
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/25

Дмитрова О.С.
Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0009-0007-4928-2191

Гончарова К.Г.
Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0000-0002-6716-3934

Кривошликов С.Ф.
Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0009-0008-5494-8880

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Статтю присвячено проблематиці сучасній стратегії розвитку економічної безпеки. Для України це питання вкрай важливо, враховуючи те, що на економіку впливають не лише зовнішні загрози у вигляді військової агресії , а й внутрішні ризики, такі як недосконаліть правового регулюванні відносин у сфері економіки, високий рівень тенізації економіки, відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам. Автори роблять висновок, що війна стала серйозним випробуванням для економічної безпеки України, але водночас відкриває нові можливості для її розвитку.

Визначено загальні умови зміни факторів, які впливають на економіку, оскільки вибір стратегії розвитку економічної безпеки держави є важним та актуальним питанням сьогодення. Зруйновані виробничі потужності, порушені ланцюги постачання, значні людські втрати – все це негативно впливає на стійкість української економіки. Попри всі складнощі, Україна має значний потенціал для подолання цих викликів та відновлення економічного зростання. Створення системи класифікації ризиків і загроз економічній безпеці України та забезпечення більш активного використання наукових досліджень у цій сфері, підвищить рівень обізнаності населення про питання економічної безпеки та сприятиме звершенням цілей сталого розвитку.

Розглянуто напрями побудови системи економічної безпеки держави та проаналізовано її найбільш сильні та слабкі сторони, а також вплив на різні аспекти економічної безпеки, зокрема виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну. Враховувати реалії воєнного часу та післявоєнної відбудови, стратегія повинна базуватися на всебічному аналізі ризиків та загроз, використовуючи більш ґрунтовні методи, які досліджуються авторами.

Акцентовано увагу на необхідності розробки комплексного підходу до забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного часу та розробці оновленої стратегії економічної безпеки України в умовах сьогодення.

Ключові слова: *стратегія, економічна безпека, держава, забезпечення, функція, захист, запобігання, попередження, контроль.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання визначення стратегії розвитку системи економічної безпеки держави, носить в себе не лише теоретичний, а й суто практичний аспект. Стратегія розвитку будь – якого напряму діяльності включає в себе розуміння першочерговості задач, які повинні бути виконані для побудови системи, перелік найбільш важливих її складових та чинників, що на неї впливають.

Тому побудова дієвої економічної безпеки держави, починається в першу чергу з вибору стратегії та переліку питань, які вона має охоплювати. Що набуває особливого значення в Україні, в умовах воєнного конфлікту і економчної нестабільності.

Зазначене й обумовлює актуальність дослідження стратегії розвитку економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі питання з данної теми у своїх працях висвітлюють такі вчені, як: Л.М, Акімова, О.І. Барановського, В.Т. Білоуса, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, Б.М. Данилишина, Я.А. Жаліла, В.В. Засанського, А.Т. Ковальчука, О.Є. Користіна, Д.О. Кошикова, Н.С. Моргун, В.І. Мельника, В.А. Предборського, С.М. Ратошнюк, А.Г. Чубенка та інші, але на думку авторів, питання побудови стратегії економічної безпеки, не достатньо висвітлені у сучасній науковій літературі.

Метою дослідження є аналіз теоретичних питань побудови стратегії системи економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення належної роботи у сьогоднішніх складних умовах необхідної роботи вітчизняної системи економічної безпеки. Національна безпека включає в себе таку складову, як економічна безпека і цей елемент повністю висвітлюється у працях О. Мірошниченко, яка зазначає що «економічна безпека є одним із визначальних складових елементів системи національної безпеки» [1]. В свою чергу Шлемко В., та Бінько І., які дають визначення, що «Економічна безпека – це стан національної економіки, яка залишається стійкою до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатна задовольняти потреби людей, суспільства і держави» [2], та інших українських вчених [3; 8]. На державному рівні, «економічна безпека держави, як частина національної безпеки України, також розглядається виключно в рамках її» [9; 10]. Автори підтримують такий підхід, оскільки економічний вплив на загальну національну безпеку не можна недооцінювати. Економіка безпосередньо впливає на всі інші складові національної безпеки України. Конституція України чітко визначає, що забезпечення економічної безпеки є пріоритетом, так само як суверенітет і територіальна цілісність України.

Як і будь яка складна та багаторівнева система – система економіної безпеки складається з різних складових. «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженими Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277, «складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека» [10]. Не всі вчені поділяють даний розподіл, так наприклад Г. Пастернак-Таранушенко, який є одним з провідних фахівців в дослідженні економічної безпеки виділяє в її складових такі аспекти, як «прісноводну, екологічну, харчову, ресурсну, демографічну, енергетичну, цінову, фінансово-грошову, медичну, соціальну, кримінальну, політичну» [11]. В той час, як на О. Баженова, виокремлює лише: інноваційно-технологічну безпеку, енергетичну безпеку, продовольчу безпеку, соціальну безпеку, сировинно-ресурсну безпеку, фінансову безпеку, зовнішньоекономічну безпеку [12]. М.М. Єрмошенко взагалі виносить до складових економічної безпеки лише «фінансову, внутрішньо економічну та зовнішньоекономічну складові» [13] . Кожен вчений підходить до розгляду цього питання, відштовхуючись від власного досвіду, на дослідження впливає вагова оцінка кожної складової яка впливає на економіку у певний, конкретний проміжок часу.

Даний підхід не може бути використано при побудові загально національної стратегії. Саме по собі поняття «стратегія» – це не загальний і детальний план, що охоплює тривалий період часу, а метод, який використовується для досягнення важливої мети.

У відношенні до економічної безпеки – стратегія, це визначення основних пріоритетів держави у сфері забезпечення економічної безпеки.

Основними завданнями у сфері стратегічного забезпечення економічної безпеки є:

«забезпечення безпеки перед зовнішніми та внутрішніми викликами та загрозами, що гарантується національними економічними інтересами держави та інтересами її громадян, а також збереження та розвиток економічної потужності країни з урахуванням забезпечення національної економічної незалежності та здатності захищати національні економічні інтереси, особливо у сфері високих технологій» [9].

Тому основним державним завданням буде визначення цілей, пріоритетів та основних напрямів розвитку системи економічної безпеки.

І тут ми стикаємся з найголовнішою проблемою. Для довгострокового планування, та визначення цілей потрібно враховувати всі можливі ризики та загрози. А для цього повинна існувати система класифікації загроз та ризиків, затверджена на державному рівні. Яка б враховувала основні питання, які повинні бути враховані при формуванні. Де цей ризик (загроза може проявитись), який рівень збитку від його прояву – від мінімального до максимального, якими інструментами від регулюється, та яким чином його може бути нівельовано.

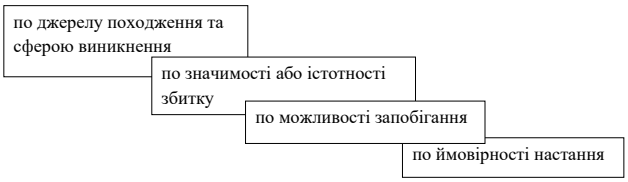

Рис. 1 Класифікатор ризиків

В умовах глобалізації, одним із ключових аспектів економічної безпеки України є інтеграція в міжнародні економічні процеси. Важливо вжити заходів для підвищення інвестиційної привабливості країни. Серед іншого, варто акцентувати увагу на поліпшенні інвестиційного клімату. Україна повинна зосередитися на створенні сприятливих умов для іноземних інвесторів, що включає покращення правової бази, захист інвестицій та впровадження податкових стимулів для бізнесу.

Варто приділити більше уваги укладенню міжнародних торговельних угод. Розширення мережі вільних торговельних угод з іншими країнами та торговельними блоками допоможе розширити ринки для українських товарів та послуг.

Зниження залежності від традиційних галузей та ринків є критичним для зменшення економічної вразливості. І особливої уваги заслуговує розвиток високотехнологічних секторів. Інвестування в науку та освіту, підтримка інноваційних стартапів та технологічних парків, сприятимуть створенню нових високододаних галузей в економіці.

Підтримка малого та середнього бізнесу також є основою економічної стійкості та джерелом інновацій. Уряд має забезпечити доступ до фінансування, навчання та ринків для малих та середніх підприємств.

Зменшення залежності від імпортованих енергоресурсів також є ключем до економічної безпеки. А розвиток відновлюваних джерел енергії вимагає вкладення в сонячну, вітрову та біоенергетику, що не тільки знижує залежність від імпорту, але й сприяє сталому розвитку. Модернізація енергетичної інфраструктури, що передбачає оновлення застарілих енергосистем та підвищення енергоефективності промисловості та домогосподарств зменшить загальні енергетичні потреби країни

Лише на основі цього, можна будувати стратегію системи економічної безпеки. В 2021 році, в Україні була затверджена Стратегія економічної безпеки на період до 2025 рік. В рамках цієї стратегії, загрози для економічної безпеки розглядались винятково з боку загроз, які впливають на Фінансову безпека, Виробнича безпека, Зовнішньоекономічна безпеку, Інвестиційно-інноваційна безпеку, Макроекономічна безпеку. Цікавим моментом цієї стратегії, є той факт, що можливість настання військових дій жодним чином не враховується. За винятком питань втрати частини виробничого потенціалу, через тимчасову російську окупацію та у якості фінансової загрози через питання, що були не вирішені, з приводу майна та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України. Інших загроз та викликів пов'язаних із цією складною для кожного України темою, затверджена стратегія не розглядає.

Однією із причин такого підходу, є формування напрямів стратегії, на підходах, які в першу чергу базуються експертних опитуваннях. Головним недоліком експертних методів оцінювання є суб'єктивізм. При формування стратегії такі підходи не припустимі та повинні використовуватись лише як допоміжний інструмент.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування стратегія розвитку безпеки держави, дуже складний та відповідальний процес. При її формуванні не можуть використовуватись лише експертні думки, повинна бути У процесі роботи розглянуто основні існуючи підходи до формування стратегії економічної безпеки держави. Проаналізовано наявні нормативні та методологічні документи з цього питання. Запропоновано власні підходи до формування старатегії.

В усіх довоєнних стратегіях економічної безпеки жодним чином не враховувалися можливості розвитку бойових дій. Це призвело до фактичної невідповідності реалій економічної діяльності стратегічним баченням як фахівців, так і керівництва держави. Уникнення такого сценарію в майбутньому вимагає врахування потенційних ризиків економічній безпеці. Це варто робити навіть тоді, коли такі ризики видаються малоймовірними.

Окремої уваги дослідників заслуговує проблема прогнозування економічних ризиків. Відповідний інструментарій вже існує, однак потребує невпинного оновлення і доповнення, у відповідності до реалій сьогодення.

Список літератури:

1. Мірошниченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 12. С. 8–12.

2. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

3. Економічна безпека : навч. посіб. / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін. ; за ред. О.М. Джужі. Київ : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.

4. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Наєнко ; за заг. ред. проф. З.С. Варналія. Київ, 2011. 299 с.

5. Лекарь С.І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 75–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_2_13

6. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 6 (3). С. 39–42.

7. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Я.А. Жаліло. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.

8. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. Київ : КВШ, 1998. 462 с.

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text.

10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text.

11. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна і національна безпека держави. *Економіка України*. 1994. № 2. С. 51–56.

12. Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап. *Банківська справа*. 2008. № 1. С. 52–61.

13. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М. М. Єрмошенко. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.

Dmytrova O.S., Honcharova K.H., Kryvoshlykov S.F. THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE IN TODAY'S CONDITIONS

The article is devoted to the issues of the modern strategy of economic security development. For Ukraine, this issue is extremely important, given that the economy is affected not only by external threats in the form of military aggression, but also by internal risks, such as imperfect legal regulation of relations in the economic sphere, a high level of shadow economy, and the lack of an effective program to prevent financial crises. The authors conclude that the war has become a serious test for Ukraine's economic security, but at the same time opens up new opportunities for its development.

The general conditions of changes in the factors affecting the economy are identified, since the choice of a strategy for the development of the state's economic security is an important and urgent issue of the present. Destroyed production facilities, disrupted supply chains, significant human losses – all this negatively affects the sustainability of the Ukrainian economy. Despite all the difficulties, Ukraine has significant potential to overcome these challenges and resume economic growth. Creating a system for classifying risks and threats to Ukraine's economic security and ensuring more active use of scientific research in this area will raise public awareness of economic security issues and contribute to the achievement of sustainable development goals.

The article considers the directions of building the system of economic security of the state and analyzes its most significant strengths and weaknesses, as well as its impact on various aspects of economic security, including production, demographic, energy, and foreign economic security. Taking into account the realities of wartime and post-war reconstruction, the strategy should be based on a comprehensive analysis of risks and threats, using more thorough methods, which are investigated by the authors.

The author emphasizes the need to develop a comprehensive approach to ensuring Ukraine's economic security in wartime and to develop an updated strategy for Ukraine's economic security in the current situation.

Key words: *strategy, economic security, state, provision, function, protection, prevention, warning, control.*

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/26

Яровой Т.С.
Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права
ЗВО «Міжнародний Науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»
ORCID ID: 0000-0002-7266-3829

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено аналізу ключових проблем публічного управління у сфері містобудівної діяльності, як складової політики регіонального розвитку. Узагальнення підходів ряду вітчизняних авторів дозволило не лише окреслити проблемні моменти, але й сформувати ряд пропозицій по оптимізації публічного управління у сфері містобудівної діяльності та регіональної політики в цілому.

Проаналізовано особливості управління містобудівельною діяльністю в різних регіонах України. Акцентовано увагу на особливостях дисбалансу між великими й малими містами, урбанізованою і сільською територією. Наголошено на потребі вирішення міграційної проблеми, додатково загостреної в умовах війни та на необхідності налагодження раціонального громадського контролю за містобудівною діяльністю.

В ході дослідження з'ясовано, що ключовими викликами для регіональної політики та містобудування в Україні можна вважати триваючу війну, наявні регіональні розбіжності у економічному розвитку, демографічну нерівність, вплив корупції, необхідність інтеграції у містобудівне планування сучасних екологічних стандартів.

Узагальнення проблем публічного управління регіональним розвитком в цілому й містобудуванням зокрема, дозволило акцентувати увагу на перспективних шляхах оптимізації діяльності в цій галузі. Запропоновано, для посилення регіонального розвитку та містобудування реалізувати наступні заходи: створення спеціальних економічних зон; розробку та впровадження комплексних стратегій розвитку для окремих регіонів; активізацію залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій; розвиток інфраструктури; екологічно стійкі практики; підтримку культурної спадщини.

Наголошено на потребі визначення розумного балансу публічної відкритості управління містобудуванням та регіональною політикою в умовах війни. Адже громадськість має бути залучена до процесів публічного управління, але водночас, залучення громадськості генерує безпекові ризики, які можуть бути невиправдані.

Ключові слова: *публічне управління; механізми публічного управління; механізми забезпечення контролю в системі публічної влади; містобудівна діяльність; регіональна політика; регіональний розвиток; стратегічне планування регіонального розвитку інституційно-правове забезпечення регіонального розвитку; міжрегіональні проєкти; сталий розвиток міст, безпека в умовах воєнного часу; ефективність державного управління в умовах воєнного часу.*

Обґрунтування актуальності обраної теми дослідження. Містобудування є критично важливим аспектом у контексті регіонального розвитку, відіграючи фундаментальну роль у формуванні просторової структури регіонів. Цей процес значною мірою впливає на розподіл населення, ресурсів та економічних можливостей, сприяючи таким чином оптимальному використанню земельних ресурсів і природних потенціалів. Ефективне містобудування є вирішальним для забезпечення збалансованого розвитку територій, що, в свою чергу, відіграє ключове значення для створення сприятливих умов для ведення бізнесу та зростання якості життя людей.

Однак, наразі галузь публічного управління містобудівною діяльністю характеризується рядом проблем, і далеко не всі з них обумовлені війною (хоча вона, звісно, загострила більшість вже наявних проблем та додала нові). Відкритим лишається і питання забезпечення раціонального контролю за містобудівною діяльністю.

Зазначене обумовлює нагальну потребу дослідження ключових проблем публічного управління у сфері містобудівної діяльності, як складової політики регіонального розвитку.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Окремим проблемам сучасної системи публічного

управління на регіональному рівні та містобудівної діяльності, присвячували свою увагу численні дослідники, зокрема: Р. Баженов, С. Банніков, З. Гбур, А. Дорош, С. Завиваєв, А. Зайцева, І. Залуцький, К. Кравченко, О. Курчин, С. Лісовський, Л. Лукашук, Є. Маруняк, Д. Микитюк, М. Міщук, В. Нудельман, В. Павленко, Л. Руденко, М. Скиба І. Сторонянська, В. Токар та інші.

Однак висока динаміка суспільних процесів, обумовлена, серед іншого, й війною в Україні, вимагає нових досліджень у сфері містобудівної діяльності, як складової політики регіонального розвитку, зокрема, у контексті ключових проблем цієї галузі.

Метою дослідження виступає дослідження ключових проблем системи публічного управління у сфері містобудівної діяльності, як складової політики регіонального розвитку.

Основний зміст дослідження. Початок XXI століття, всупереч прогнозам щодо перспектив стрімкого зростання соціально-економічного розвитку України, приніс нашій державі нові виклики, без подолання яких варто вести мову радше про існування, аніж про розвиток. Ледве оговтавшись після кризи 2008-2009 років, вже у 2014 році наша держава зазнала порушення територіальної цілісності, що з часом вилилося в повномасштабну війну. Побічними явищами прогайнули заходи, спрямовані на подолання пандемії Sars-Cov 2019. А кліматичні проблеми дедалі більше турбуть не лише фахівців, але й пересічних громадян.

Тож не дивно, що й публічне управління у сфері містобудівної діяльності в Україні стикається з низкою ключових викликів, які варіюються залежно від регіону через економічні, соціальні та політичні особливості кожного з них. До повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, одним із головних викликів вважалася адаптація до децентралізації управління, яка вимагає від місцевих органів влади більшої відповідальності та ініціативності у вирішенні містобудівних питань [1]. Додаткової складності додає проблема відсутності повноцінного кадрового резерву державної служби. Адже процес децентралізації, серед іншого, також потребує значного підвищення кваліфікації службовців на місцях та покращення інституційних механізмів, здатних забезпечити ефективне та оперативне реагування на потреби громади.

Проблема застарілого та часто суперечливого законодавства є ще одним важливим викликом для публічного управління в Україні [2]. Чимало містобудівних норм та правил, що були прийняті ще в радянські часи, не відповідають сучасним реаліям та потребам розвитку. Неузгодженість законів на практиці часто призводить до юридичної невизначеності, що ускладнює роботу з інвесторами та затримує реалізацію важливих проектів.

Додаткові виклики для містобудівної діяльності в Україні також створюють значні регіональні розбіжності у економічному розвитку. Наприклад, поки великі міста як Київ, Львів чи Одеса приваблюють інвестиції та розвивають інфраструктуру, менші міста та сільські райони зіштовхуються з проблемою відтоку населення та відсутності фінансування [3; 4]. Це включає обмежені можливості для ремонту доріг, оновлення комунальних систем та забезпечення доступу до якісних соціальних послуг.

Така диспропорція не тільки сповільнює економічний та соціальний розвиток цих територій, але й сприяє збільшенню міграції населення до великих міст. Як наслідок, це призводить до ще більш нерівномірного розвитку та збільшення соціальної та економічної нерівності між регіонами. Адже людські ресурси завжди розподілені нерівномірно. Регіони з вищими освітніми та культурними ресурсами приваблюють кваліфікованих фахівців, що сприяє інноваційному розвитку та впровадженню новітніх технологій у містобудівну галузь. Натомість, менш розвинені регіони відчувають дефіцит кваліфікованих кадрів, що є перешкодою для реалізації та управління складними проектами, які вимагають спеціалізованих знань. І з переселенням величезної кількості українців між областями з початку війни, дана проблема тільки посилилася [5]. Ситуація додатково загострюється і з огляду на специфіку ресурсних обмежень в різних регіонах України. Даний чинник впливає на розвиток містобудівної діяльності дуже вагомо. Зрештою, різниця у фінансових, природних та людських ресурсах між регіонами зумовлює нерівномірність в реалізації інфраструктурних та урбаністичних проектів [6]. Великі міста, такі як Київ, Харків, Дніпро та Одеса, мають доступ до більших бюджетів і можуть залучати великі інвестиції, що дозволяє їм реалізовувати масштабні проекти на зразок будівництва нових транспортних мереж та реконструкції історичних районів.

Інший важливий аспект викликів – це вплив корупції, яка продовжує бути значною перешкодою для ефективного містобудівного управління. Корупційні схеми можуть включати все, від незаконного землевпорядкування до хабарництва за

отримання будівельних дозволів, що підриває довіру громадськості та знижує якість виконання урбаністичних проектів.

Дедалі більшої актуальності набуває необхідність інтеграції екологічних стандартів у містобудівне планування [1]. З огляду на глобальні виклики зміни клімату, уряди на всіх рівнях повинні включати стратегії сталого розвитку в містобудівні проекти, що вимагає змін у законодавстві, нових технологій та підходів до планування. Зрештою, екологічні ресурси відіграють важливу роль у містобудівній діяльності, особливо в контексті сталого розвитку. Регіони, багаті на природні ландшафти та екосистеми, мають потенціал для розвитку зеленого будівництва та екотуризму. Однак, це також накладає певні обмеження, оскільки необхідно забезпечувати баланс між розвитком і збереженням природи, що вимагає додаткових інвестицій та інновацій у плануванні.

Технологічні ресурси та інфраструктура є ще одним аспектом ресурсних обмежень. Розвинені регіони можуть впроваджувати сучасні технології, що значно покращує управління міською інфраструктурою та підвищує якість життя мешканців. Водночас, у більш віддалених або менш розвинених районах недостатній доступ до сучасних технологічних рішень обмежує можливості для інтеграції цих інновацій.

Окремої уваги заслуговує проблематика участі громадськості в процесах планування та реалізації містобудівних проектів. І справа в тому, що рівень такої участі має значні наслідки для розвитку урбанізованих територій. Відсутність активної участі громадян часто призводить до рішень, які не враховують реальні потреби та інтереси місцевих мешканців [3]. Це може спричинити незадоволеність громадськості, опір з боку населення та навіть соціальні конфлікти. Крім того, проекти, реалізовані без врахування думки громадян, можуть не мати достатньої підтримки після їх запуску, що ускладнює їхнє ефективне використання та обслуговування.

Недостатній рівень громадської участі також впливає на транспарентність та відкритість урядових рішень. Коли процеси планування відбуваються за закритими дверима, це підвищує ризик корупції та зловживань, оскільки зменшується зовнішній контроль та нагляд з боку громадськості. Проекти можуть бути спрямовані на задоволення інтересів окремих осіб або груп, а не широкої громади, що негативно впливає на загальний соціальний та економічний розвиток регіону. А наші зарубіжні партнери дуже чутливо ставляться до таких показників як відкритість управління і наявність громадського контролю. Та й в цілому громадський контроль у розвинених країнах позиціонується як ключова форма контролю за публічним управлінням.

Крім того, обмежена участь громадськості може привести до недостатньої адаптації містобудівних проектів до місцевих умов. Без активного діалогу з мешканцями, проектні рішення можуть не враховувати особливості локального клімату, культури та історичного контексту [7]. Такі недоліки у плануванні знижують ефективність використання ресурсів та можуть спричинити додаткові витрати на зміни та адаптацію проектів у майбутньому.

Найчастіше, включення громадськості до процесу розробки, планування містобудівних проєктів, сприяє розвитку громадянської активності та відповідальності, підвищує рівень довіри до уряду та дозволяє сформувати більш стійкі та прийнятні урбаністичні рішення. Громадяни, які беруть участь у плануванні, більше зацікавлені у вдалому виконанні проектів і частіше підтримують урядові ініціативи, що може прискорити процеси реалізації та підвищити загальну ефективність управління.

У розрізі містобудівної діяльності, залучення громадськості також сприяє кращій координації різних стейкхолдерів, у тому числі бізнесу, некомерційних організацій та місцевої влади [8]. Це веде до більшої інтеграції різноманітних інтересів та вимог в проектну документацію, знижуючи ризик конфліктів та збільшуючи можливості для інновацій та креативних рішень.

Наслідки обмеженої участі громадськості підкреслюють необхідність розробки та впровадження ефективних механізмів залучення громадян до процесів містобудування. Це може включати публічні консультації, використання цифрових платформ для збору зворотного зв'язку, створення робочих груп та комітетів з представниками громадськості, що в кінцевому підсумку призведе до підвищення якості життя мешканців і стійкого розвитку міських територій. Натомість, відсутність ефективних механізмів залучення громадян до процесів прийняття рішень може призвести до відчуження та соціальної напруженості, яка впливає на загальну ефективність управління [9]. Виклик полягає в тому, щоб створити прозорі, відкриті та реактивні механізми управління, які б враховували потреби та інтереси всіх сторін, забезпечуючи тим самим більш стійке та ефективне містобудування.

Проте, є й інший фактор, який ускладнює участь громадськості в публічному управлінні містобудівної діяльності. Це фактор війни і безпеки. В умовах воєнного стану, надмірна присутність представників громадськості навіть на заходах планування певних містобудівних проєктів, уже може становити загрозу витоку інформації. Годі й казати про питання відновлення енергетичної чи транспортної інфраструктури! Така ситуація створює специфічну діалектику воєнного часу: громадськість має бути залучена до процесів публічного управління, оскільки це сприяє зростанню довіри населення до влади, що дуже важливо саме в умовах війни; водночас, таке залучення громадськості генерує безпекові ризики, які держава не завжди може собі дозволити. І це питання ще потребує дослідження.

Узагальнення проблем публічного управління регіональним розвитком в цілому й містобудуванням зокрема, дозволяє акцентувати увагу на перспективних шляхах оптимізації діяльності в цій галузі.

Посилення регіонального розвитку є ключовим аспектом забезпечення ефективності державного управління в Україні, зокрема в умовах існуючих великих економічних та соціальних диспропорцій між різними регіонами країни. Звісно, що реалізовувати більшість з них можна буде тільки після завершення війни. Однак, деякі моменти можна використовувати вже сьогодні, а інші – потребують тривалого опрацювання. Основні напрямки, що можуть бути реалізовані для посилення регіонального розвитку, включають:

1. Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ), які можуть бути використані як інструмент для залучення інвестицій у менш розвинуті регіони, пропонуючи пільгові умови для бізнесу, такі як податкові канікули, спрощені адміністративні процедури та інфраструктурна підтримка [10]. Даний шлях дозволить стимулювати економічну активність та створити нові робочі місця, сприяючи соціально-економічному розвитку регіонів.

2. Розробка та впровадження комплексних стратегій розвитку для окремих регіонів, що враховують їхні унікальні потреби та можливості [11]. Такі стратегії можуть включати розвиток інфраструктури, підтримку місцевих ініціатив, збільшення доступності освітніх та культурних ресурсів, та сприяння розвитку місцевого самоврядування.

3. Активізація залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Фінансове забезпечення є критично важливою складовою для розвитку інфраструктури та нових технологій в регіонах. Мову можна вести як про створення інвестиційних фондів, спрямованих на підтримку стартапів та малих та середніх підприємств, що сприятимуть інноваційному розвитку та диверсифікації регіональної економіки, так і про повномасштабне залучення інвестицій під конкретні проєкти.

4. Розвиток інфраструктури. Значні інвестиції в розвиток транспортної, соціальної та цифрової інфраструктури є важливими для забезпечення балансованого розвитку регіонів. Це включає не лише модернізацію доріг, але й розширення доступу до швидкісного інтернету, покращення якості надаваних послуг медичних та освітніх установ.

5. Екологічно стійкі практики. Врахування екологічних аспектів у розвиток регіонів уже сьогодні є важливим для забезпечення сталого розвитку, а надалі їх роль зростатиме. Даний блок може включати реалізацію проектів з відновлювальної енергетики, запровадження стандартів енергоефективності для нових та реконструйованих будівель, та розвиток зелених зон у міських та сільських районах.

6. Підтримка культурної спадщини, історико-культурних традицій та етнічного різноманіття. Охорона та промоція культурної спадщини регіонів може сприяти розвитку туризму та збереженню ідентичності. Це також може стимулювати місцевий економічний розвиток через збільшення туристичних потоків і створення нових робочих місць. А додатково – підтримуватиме культурні традиції регіонів, сприятиме передачі культурного коду прийдешнім поколінням українців.

Звісно, всі перелічені заходи, щодо посилення регіонального розвитку, повинні бути інтегровані в загальнодержавну стратегію, що враховує як короткострокові, так і довгострокові цілі. І всі вони потребуватимуть застосування дієвої системи контролю за їх реалізацією. Але такі зусилля будуть цілком виправданими, оскільки реалізація системного підходу з упровадження пропонованих заходів, дозволить не лише зменшити регіональну нерівність та підвищити рівень життя населення, але й зміцнить національну безпеку в цілому і регіональну безпеку – зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Важкі умови сучасності, включаючи війну, не повинні стояти на заваді регіонального розвитку та містобудування. Радше навпаки – саме в складних умовах можливі системні зміни, адже їх назрілість відчувається всіма учасниками суспільних відносин.

Наразі ключовими викликами для регіональної політики та містобудування в Україні можна вважати триваючу війну, наявні регіональні розбіжності у економічному розвитку, демографічну нерівність, впив корупції, необхідність інтеграції у містобудівне планування сучасних екологічних стандартів. При цьому, інтенсифікація регіонального розвитку є ключовим аспектом забезпечення ефективності державного управління в Україні, зокрема в умовах існуючих великих економічних та соціальних диспропорцій між різними регіонами країни.

Основні напрямки, що можуть бути реалізовані для посилення регіонального розвитку, включають: створення спеціальних економічних зон; розробку та впровадження комплексних стратегій розвитку для окремих регіонів; активізацію залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій; розвиток інфраструктури; екологічно стійкі практики; підтримку культурної спадщини.

Окремої уваги дослідників заслуговує проблематика визначення розумного балансу публічної відкритості управління містобудуванням та регіональною політикою в умовах війни. Адже громадськість має бути залучена до процесів публічного управління, оскільки це сприяє зростанню довіри населення до влади (шляхом реалізації механізму громадського контролю), що дуже важливо саме в умовах війни, але водночас, залучення громадськості генерує безпекові ризики, які держава не завжди може собі дозволити.

Список літератури:

1. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Нова регіональна політика України: інструментарій та напрями реагування в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*. 2023. № 1 (107). С. 5–13. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-1-1

2. Зайцева А. С., Павленко В. С. Державна регіональна політика України в умовах євроінтеграції: стан та перспективи розвитку. *Вісник економіки транспорту і промисловості* № 75, 2021. С. 51–62. DOI: https://doi.org/10.18664/btie.75.281346

3. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р. Детермінація засад регіональної політики в контексті сучасних викликів просторового розвитку в Україні. *Економіка України*. № 10/2023. С. 23–42. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.10.023

4. Руденко Л., Лісовський С., Маруняк Є. Дилеми регіонального розвитку в Україні. *Український географічний журнал*. 2020. № 3 (111). С. 36–45. https://doi.org/10.15407/ugz2020.03.036

5. Токар В. М., З. В. Гбур. Аналіз показників міграції населення: внутрішня та зовнішня. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2023, Березень. Вип. 7. DOI: https://doi:10.54929/2786-5746-2023-7-02-11.

6. Кваша О. П., Микитюк Д. П. Державна регіональна політика України: нова парадигма в умовах євроінтеграційного вибору. *Соціально-гуманітарний вісник.* 2022. Вип. 40. С. 12–16.

7. Voronina Ю, Plotnichenko C. Territorial Development as a Priority Direction of the State Regional Policy. *Bulletin of LNEU. Series "AIC Economics" [Internet]*. 2023 Nov. № 16 (30). P. 170-4. URL: https://visnyk.lnup.edu.ua/index.php/economics/article/view/193

8. Корнієвський, С. Синергетичне поєднання різних вимірів інтегрованості у формуванні політики регіонального розвитку в Україні. *Аспекти публічного управління.* 2021, Лютий. Вип. 9 (1). С. 81–90. DOI: https://doi:10.15421/152108.

9. Ortina H., Voronina Y., Yefimenko L. The philosophy of sustainable development as a vector of social and responsible partnership of the state, business and civil society. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянщини*. 2019. Т. 2. № 40. С. 111–117.

10. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України : аналітична доповідь / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ : Заповіт, 2017. 182 с.

11. Шибаєва Н. В., Бабан Т. О., Вітковський Ю. П. Стратегії розвитку як інструмент регіональної політики. *Український журнал прикладної економіки та техніки.* 2021. № 1. С. 149–159. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2021-1-18

Yarovoi T.S. KEY PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE URBAN PLANNING ACTIVITIES AS COMPONENT OF THE REGIONAL DEVELOPMENT POLICY

The article is devoted to the analysis of the key problems of public administration in the field of urban development as a component of regional development policy. The generalization of the approaches of a number of domestic authors made it possible not only to outline problematic points, but also to formulate a number of proposals for optimizing public administration in the field of urban development and regional policy as a whole.

Peculiarities of urban development management in different regions of Ukraine are analyzed. Attention is focused on the peculiarities of the imbalance between large and small cities, urbanized and rural areas.

Emphasis is placed on the need to solve the migration problem, which is further exacerbated in war conditions, and on the need to establish rational public control over urban planning activities.

In the course of the study, it was found that the ongoing war, existing regional differences in economic development, demographic inequality, rampant corruption, and the need to integrate modern environmental standards into urban planning can be considered key challenges for regional policy and urban planning in Ukraine.

Summarizing the problems of public management of regional development in general and urban planning in particular, allowed focusing attention on promising ways to optimize activities in this field. It is proposed to implement the following measures to strengthen regional development and urban planning: creation of special economic zones; development and implementation of comprehensive development strategies for individual regions; activation of attraction of internal and external investments; infrastructure development; environmentally sustainable practices; support of cultural heritage.

The need to determine a reasonable balance of public openness of urban planning management and regional policy in wartime is emphasized. After all, the public should be involved in public management processes, but at the same time, public involvement generates security risks that may not be justified.

Key words: *public administration; mechanisms of public administration; mechanisms for ensuring control in the system of public authority; urban planning activity; regional policy; regional development;, strategic planning of regional development; institutional and legal provision of regional development; interregional projects; sustainable development of cities, security in wartime conditions; efficiency of state administration in wartime conditions.*

УДК 351:[316.472.4:316.47]
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/27

Фармхаус П.Р.
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0009-0001-7718-3314

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАЦІЇ ДЕРЖАВИ З ГРОМАДЯНАМИ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА ШЛЯХІВ ОПТИМІЗАЦІЇ

У сучасному світі, який характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, соціальні мережі відкривають нові можливості для державного управління, пропонуючи унікальні інструменти для оптимізації комунікації між державними органами та громадськістю. Ці цифрові платформи можуть значно підвищити прозорість державних інституцій, забезпечити більш ефективну взаємодію з громадянами, а також сприяти кращій реалізації політик, механізмів державної інформаційної політики і державних програм. Ця стаття має на меті дослідити, як соціальні мережі можуть використовуватися для підвищення ефективності публічного управління, особливо зосереджуючись на важливості зворотного зв'язку та активному залученні громадян до процесів прийняття рішень. У дослідженні проводиться аналіз різноманітних аспектів використання соціальних мереж, включаючи підвищення доступності інформації, можливості для безпосереднього діалогу між державними службовцями та громадянами, а також виклики, які виникають перед державними органами при інтеграції цих нових комунікаційних інструментів. Особливу увагу приділено успішним випадкам з української та міжнародної практики, де соціальні мережі вже стали невід'ємною частиною державної комунікаційної стратегії. Аналізуючи сучасні дослідження та публікації, стаття також висвітлює стратегічні перспективи розвитку цих технологій в контексті державного управління. На основі аналізу пропонуються конкретні рекомендації щодо того, як державні органи можуть оптимізувати та покращити використання соціальних мереж для досягнення важливих цілей відкритості, доступності та активного залучення громадян. Ці висновки та рекомендації спрямовані на покращення розуміння потенціалу соціальних мереж як інструменту сучасного демократичного управління, що відкриває нові можливості для ефективного діалогу та партнерства між державою і громадськістю, тим самим підвищуючи ефективність управлінських процесів та забезпечуючи більшу відкритість у взаємодіях з громадянами.

Ключові слова: *органи державної влади, взаємодія з громадянським середовищем, комунікації, соціальні мережі.*

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві, де динаміка соціальних змін значно прискорилась завдяки технологічному прогресу, державні інституції стикаються з викликом адаптації своїх комунікаційних стратегій до нових умов. Швидкий розвиток цифрових технологій та зміни в комунікаційних уподобаннях громадян вимагають від державних органів перегляду традиційних підходів до взаємодії з громадськістю та забезпечення відкритості та прозорості своєї діяльності. Основною проблемою є визначення оптимальних шляхів інтеграції сучасних інструментів соціальних медіа в систему державних комунікацій, з метою підвищення ефективності державного управління та залучення громадян до активної участі у державотворенні. Наскільки ефективною може бути ця інтеграція, залежить від здатності держави визначити вплив соціальних мереж на формування громадської думки та використати їх як платформу для діалогу і зворотного зв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти взаємодії держави з громадянами вивчали такі вчені та дослідники, як С. Квіт, О. Гарматій, Г. Почепцов, А. Полісученко, І. Панюшенко, серед іноземних дослідників – Б. Варнер, Р. Пікерелл, Д. Мансбрідж.

Метою статті є ідентифікація актуальних проблем у взаємодії органів державної влади з громадянами через соціальні мережі, огляд стан розвитку соціальних мереж державних установ, розгляд та рекомендації щодо покращення стратегічного напрямку комунікацій між суб'єктами, формування рекомендацій по вирішенню ключових проблем.

Виклад основного матеріалу. З метою підвищення ефективності державних комунікацій

важливо використовувати всі доступні канали комунікації. У сучасному світі традиційні медіа, зокрема друковані видання та аудіовізуальні ЗМІ, поступово втрачають свою провідну позицію, водночас інтернет набуває все більшого значення у створенні та поширенні інформації. Інтернет стає віртуальним простором, де користувачі постійно шукають інформацію та створюють власний контент. «Технології – це всього лише інструмент» – Білл Гейтс, засновник корпорації Microsoft [1].

Специфіка мережі інтернет передбачає постійний потік інформації із збереженням та постійним доступом до всієї інформації, котра коли б то не з'являлася в мережі. Таким чином інтернет є не просто найбільшою базою даних, а й платформою, котра сприяє розвитку інформаційного суспільства, в котрому за допомогою соціальних мереж та відео хостингів велика кількість контентмейкерів генерують насиченість інформаційними продуктами. Статистичні дані підтверджують постійне збільшення кількості користувачів Інтернету. Інтернет технічно дає можливість збільшувати обсяги інформації шляхом використання різних типів комунікації, розвивати інформаційні ресурси та розширювати комунікативний простір. З урахуванням доступності та зростаючої популярності цього каналу масової комунікації, стає зрозуміла причина активної присутності в ньому державних органів.

За даними комунікаційного агентства "plusone social impact" кількість користувачів соціальних мереж Facebook дорівнює 16,8 мільйонів українських користувачів, українська аудиторія Instagram дорівнює 17,3 мільйонів [2; 3].

Розуміючи постійний ріст аудиторії соціальних мереж та користувачів мережі інтернет, не дивно, що все більше українських лідерів суспільних думок, державних діячів та органів державної влади інтегровані та представлені в соціальних мережах. Свої сторінки в більшості соціальних мереж мають всі міністерства, міські ради, міністри, президент, керівники різнорідних установ, народні депутати, та інші суб'єкти пов'язані з публічним управлінням та адмініструванням. Стає очевидним, що завдяки можливостям до зворотнього зв'язку дають змогу підвищити позитивне сприйняття у населення та інших зацікавлених суб'єктів.

О. Гарматій зазначає перспективу інтеграції суб'єктів державно-управлінської діяльності з точки зору взаємодії суспільства та органів державної влади в мережі інтернет і наводить декілька аспектів, котрі варто відмітити [4, с. 243], оскільки діяльність державних органів у сфері соціальних мереж формує новий тип взаємодії, що впливає на культуру спілкування та стиль відносин. Соціальні мережі зменшують відстань між офіційними особами та звичайними громадянами, вони стали інструментом, що надає чиновникам можливість безпосереднього спілкування з громадянами. Соціальні мережі Twitter та Facebook нині отримали назву «цифрова дипломатія». Також соціальні мережі є платформою для висловлення вимог користувачів до влади, формою громадського контролю за ефективністю її діяльності та обміну інформацією щодо суспільно важливих питань. Для представників державної влади, які активно спілкуються з громадянами у соціальних мережах, це є можливість оперативно отримати певний зріз думок, відчути суспільні настрої, визначити, що дійсно цікавить громадськість, а що залишає її байдужою, отримати об'єктивну інформацію безпосередньо від джерела, що не пройшла через фільтр адміністративних бар'єрів, визначити баланс сил у дискусіях з принципових питань. У свою чергу, діяльність влади в соціальних мережах розкриває нові можливості для побудови ефективних комунікативних майданчиків між суспільством і державою. Такі платформи можуть включати в себе створення спільнот, де державні структури взаємодіють з громадянами; запуск блогів, де обговорюються державні послуги; залучення громадськості до удосконалення законодавства – забезпечення громадян доступом у режимі онлайн до інформації державного сектору, діючих законів та законопроектів; пряма відповідальність чиновників перед громадянами; оперативне обговорення та вирішення проблем у реальному часі, що виникають у країні та регіонах.

На думку А. Полісученко та І. Панюшенко для підвищення рівня прозорості та підзвітності державного управління, підвищення задоволеності громадян якістю наданих послуг, залучення громадян до процесу розробки та експертизи державно-управлінських рішень, а також забезпечення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, необхідно розробити спеціальну Концепцію [5 с. 139]. Основною метою ініціативи «Відкритий уряд», що ґрунтується на концепції відкритості, є якісне покращення рівня інформаційної відкритості державних органів. Для досягнення цієї мети важливо дотримуватися принципів інформаційної відкритості, зрозумілості, участі громадянського суспільства та підзвітності.

Принцип інформаційної відкритості передбачає своєчасне, доступне та достовірне надання інформації про дії державного органу. Принцип зрозумілості вимагає, щоб цілі, завдання і плани відомства були зрозумілими та доступними для громадськості. Принцип залучення громадянського суспільства передбачає створення каналів зворотного зв'язку між суспільством і державним органом для участі громадян у розробці та реалізації державно-управлінських рішень. Принцип підзвітності означає можливість контролю за діяльністю відомства з боку громадян. Концепція також вказує на важливість використання Інтернету для публікації інформації про роботу відомства та для встановлення каналів комунікації з громадянами [6].

Соціальні мережі є зручним інструментом для роботи по всім вищезазначеним напрямкам, оскільки вони відрізняються рядом переваг у порівнянні з іншими джерелами інформації. По-перше, простота і доступність соціальних мереж. По-друге, можливість відходу від офіційного стилю у викладі інформації простою і доступною мовою забезпечує зрозумілість повідомлень для користувачів. По-третє, соціальні мережі дозволяють безперервне двостороннє спілкування держави і громадян, а також колективне обговорення питань за допомогою коментарів, лайків та інших засобів взаємодії. Крім того, зручність перегляду інформації, її збір в одну стрічку, можливість швидкого пошуку за допомогою хештегів, а також швидке поширення інформації через репости сприяють ефективному розповсюдженню інформації. Також важливою є можливість збереження цікавої інформації на сторінці користувача, проведення опитувань громадської думки та зручність відстеження найбільш цікавих для громадян тем за кількістю лайків і/або репостів.

Перш ніж переходити до розгляду проблем, варто проаналізувати стан та актуальність соціальних мереж деяких державних органів, показником їх стану можна ідентифікувати за кількістю підписників на основних платформах цифри – (табл. 1).

Стає очевидно, що робота в даному напрямку ведеться, разом з тим порівнюючи з кількістю населення цифри достатньо низькі. Це свідчить про наявні проблеми у розвитку соціальних мереж та взаємодії громадян з установами. Для підсилення аргументації щодо низької кількості аудиторії соціальних мереж українських органів, можна навести приклад сусідньої Польщі з приблизно однаковою кількістю населення на прикладі подібних органів – (табл. 2).

Таблиця 1

Кількість підписників в соціальних мережах органів державної влади України

Назва органу	Кількість підписників (аудиторія) в соціальних мережах		
	Telegram	Instagram	Facebook
Київська міська рада	–	5,9 тис.	17 тис.
Міністерство охорони здоров'я	41 тис.	–	590 тис.
Міністерство освіти і науки	15 тис.	8 тис.	387 тис.
Міністерство молоді та спорту	1,5 тис.	4,8 тис.	22 тис.
Міністерство закордонних справ	–	40,5 тис.	179 тис.

Таблиця 2

Кількість підписників в соціальних мережах органів державної влади Польщі

Назва органу	Кількість підписників (аудиторія) в соціальних мережах	
	Instagram	Facebook
Варшавська міська рада	150 тис.	337 тис.
Міністерство охорони здоров'я (Ministerstwo Zdrowia)	28 тис.	887 тис.
Міністерство науки і вищої освіти (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyzszego)	610	41 тис.
Міністерство спорту та туризму (Ministerstwo Sportu i Turystyki)	–	11 тис.
Міністерство закордонних справ (Ministerstwo Spraw Zagranicznych)	882	132 тис.

Враховуючи вищенаведене, стає зрозумілим, що серед основних проблем, котрі стосуються соціальних мереж є:

1. Дублювання інформації на різних ресурсах органів державної влади (Інформація поширюється без урахування різниць цільових аудиторій різних соціальних мереж і подається аналогічно до офіційних сайтів).

2. Низький рівень взаємодії з громадянами та особливо громадськими організаціями (громадські організації, котрі здатні мобілізувати свої аудиторії до взаємодії з органами рідко взаємодіють та роблять колаборації з соціальними мережами державних органів).

3. Недостатня законодавча база, врегульованість та правила (Аудиторіям складно ідентифікувати

чіткі правила взаємодії, а також можуть одночасно існувати громадські організації маючі схожі назви та дублюючі функції з офіційними органами публічної влади наприклад Київська міська молодіжна рада при Київській міській раді та Київська міська молодіжна рада підрозділ громадської спілки НМРУ [7; 8]).

4. Низький рівень довіри до органів державної влади (Окрім базових причин впливаючих на рівень довіри, на цей пункт також впливає відсутність горизонтального\рівного діалогу між взаємодіючими сторонами).

5. Спірні показники якості та кількості діяльності деяких органів, маючі в деякій мірі фіктивний характер (громадяни не бачать та не відчувають діяльність органів на собі).

Можна навести приклад рекомендацій А. Полісученко та І. Панюшенко, котрі вони наводять щодо соціальних мереж "Twitter" та "Instagram" [9, с. 141], а саме:

1. Врахування інтересів всіх користувачів, підписаних на аккаунт, від чиновників до вчителів, включаючи пасивних і активних підписників, які беруть активну участь в дискусіях і залишають коментарі.

2. Проведення конкурсів, обговорень та відкритих голосувань для активного залучення цільової аудиторії та підвищення лояльності до інституції.

3. Активна участь фоловерів у обговореннях аккаунту, оскільки користувачі соціальних мереж схильні приєднуватися до обговорень.

4. Постійний моніторинг аккаунту для попередження спаму та некоректних коментарів.

5. Моніторинг інтересів користувачів для визначення найбільш привабливого контенту та вибору нових публікацій.

6. Регулярна публікація нової інформації в новинну стрічку.

Також варто скорочено оглянути приклад рекомендацій від Громадської організації «Детектор медіа» наведені у статті І. Тітаренко «Сім правил ефективної та зрозумілої комунікації в соцмережах для державних установ», а саме:

1. Сформулювати зрозуміле, просте та емоційне ключове повідомлення.

2. Комунікувати системно та на різних майданчиках.

3. Використовувати різні формати комунікаційних повідомлень.

4. Використовувати месенджери із широким функціоналом.

5. Застосовувати правило 75/25 на майданчиках для взаємодії з громадянами.

6. Залучати нову цільову аудиторію та бути відкритими через відеоформат.

7. Візуалізувати текст. [10].

Підсумовуючи на думку автора, узагальнено можна виділити 3 ключові проблеми: 1. Довіра громадян до органів державної влади. 2. Поверхневий аналіз цільових аудиторій. 3. Низький рівень взаємодії зі стейкхолдерами громадського суспільства.

Реагуючи на ідентифіковані проблеми автором пропонується наступні твердження для зниження рівня проблематики, а саме:

– Важливою складовою довіри громадян окрім очевидної боротьби з корупцією, покращення сервісу\послуг, тощо, варто зосередитися на підвищенні ролі громадянського суспільства (Залучення до прийняття рішень на різних рівнях різні категорії, формування не фіктивних представницьких органів прямої взаємодії між громадянами та державними органами), покращення нормативно-правової бази (Систематизація, синхронізація правил гри з прозорими та однаковими для всіх правилами).

– Коректний аналіз цільової аудиторії може бути проведений методами визначення параметрів аудиторії (вік, інтереси, потреби, запити, тощо), методом аналітичних інструментів (опитування, внутрішні аналітичні показники соціальних мереж, зовнішні аналітичні інструменти, тощо), аналіз практики західних країн партнерів, класифікація типів соціальних мереж за стилем (Facebook – представницька взаємодія, Instagram – неформальна взаємодія, Telegram – фактологічна\оголошувальна взаємодія) та ішні загально прийняті інструменти аналізу суттєво покращать розуміння цільової аудиторії і як наслідок покращать підходи та взаємодію.

– Рівень взаємодії зі стейкхолдерами громадського суспільства варто покращувати за принципом "Win-Win), тобто будь яка організація, бізнес чи інший суб'єкт має конкретну мету та свою аудиторію, ідентифікувавши суб'єктів, взаємодія з котрими буде вигідна обом сторонам можна зосередитися на спільних проєктах (спільне висвітлення у соціальних мережах партнерства, релізів, пострелізів, сторіс, тощо), інформаційних кампаніях (колаборації, розіграші, акції), та інших активностях, котрі дозволять перетікати аудиторії від різнорідних суб'єктів громадського суспільства в соціальні мережі різних установ.

Висновки. У контексті постійної цифровізації суспільства та зростання ролі інтернету у повсякденному житті, важливо визнати необхідність

інтеграції державних органів в сучасні канали та платформи комунікації. Дослідження підтверджує, що соціальні мережі можуть відігравати ключову роль у формуванні діалогу між державою та громадянами, забезпечуючи не лише зворотний зв'язок, а й оперативне розповсюдження важливої інформації.

Перш за все, використання соціальних мереж сприяє підвищенню довіри до державних органів за рахунок прозорості та відкритості. Це дозволяє громадянам отримати швидкий доступ до інформації, а також брати участь у обговоренні суспільно важливих питань. Водночас, слід визнати, що існуючі проблеми, такі як дублювання інформації, низький рівень взаємодії з аудиторією та необхідність удосконалення законодавчої бази, потребують уваги та вирішення.

Необхідно звернути особливу увагу на розробку комплексних стратегій, що включатимуть правила ефективної комунікації в соціальних мережах, вибудовування діалогу з громадськістю та реагування на її запити. Важливо враховувати інтереси всіх користувачів, незалежно від їх соціального статусу або ступеню активності у мережі.

Державні органи мають зосередитися на застосуванні аналітичних інструментів для глибшого розуміння потреб своєї аудиторії, що дозволить підвищити якість та ефективність комунікації. Також, важливо забезпечити систематичну роботу з громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами для покращення взаємодії.

У підсумку, інтеграція державних органів у соціальні мережі має стати частиною більш широкої стратегії «Відкритого уряду», що передбачає створення інклюзивних, доступних та реагуючих на запити громадян державних платформ. Такий підхід дозволить не лише покращити якість державного управління, а й значно підвищити рівень громадської довіри та задоволеності громадян наданими послугами.

Список літератури:

1. Холоша І. Л. 20 цитат відомих людей про технології. URL: https://vseosvita.ua/blogs/20-tsytat-vidomykh-liudei-pro-tekhnolohii-28710.html (дата звернення: 02.12.2023).

2. Plusone social impact. Дослідження. URL: https://plusone.ua/research/ (дата звернення: 02.12.2023).

3. Економічна правда. Українська аудиторія Facebook та Instagram. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/20/681633/ (дата звернення: 02.12.2023).

4. Гарматій О. В. Соціальні мережі в системі державних комунікацій. URL: https://www.researchgate.net/publication/341106043_SOCIALNI_MEREZI_V_SISTEMI_DERZAVNIH_KOMUNIKACIJ_SOCIAL_NETWORKS_IN_THE_SYSTEM_OF_GOVERNMENT_COMMUNICATIONS (дата звернення: 03.12.2023).

5. Полісученко А. Ю., Панюшенко І. С. Рекомендації до державних органів стосовно підвищення ефективності діяльності в соціальних мережах. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 139. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1076/1037 (дата звернення: 03.12.2023).

6. Урядовий портал. Партнерство «Відкритий уряд». URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada (дата звернення: 04.12.2023).

7. Київська міська молодіжна рада. Facebook сторінка. URL: https://m.facebook.com/kyivrada.youth (дата звернення: 05.12.2023).

8. Київська міська молодіжна рада підрозділ громадської спілки НМРУ. Facebook сторінка. URL: https://www.facebook.com/kyiv.city.yc.nycu/ (дата звернення: 05.12.2023).

9. Полісученко А. Ю., Панюшенко І. С. Рекомендації до державних органів стосовно підвищення ефективності діяльності в соціальних мережах. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 141. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1076/1037 (дата звернення: 05.12.2023).

10. Тітаренко І. Сім правил ефективної та зрозумілої комунікації в соцмережах для державних установ. URL: https://detector.media/community/article/179052/2020-07-23-sim-pravyl-efektyvnoi-ta-zrozumiloi-komunikatsii-v-sotsmerezhakh-dlya-derzhavnykh-ustanov/ (дата звернення: 06.12.2023).

Farmkhaus P.R. SOCIAL NETWORKS AS A TOOL FOR STATE COMMUNICATION WITH CITIZENS: ANALYSIS OF PROBLEMS AND PATHS FOR OPTIMIZATION

In the modern world, characterized by rapid development of information technologies, social networks open new horizons for public administration, offering unique tools to optimize communication between government bodies and the public. These digital platforms can significantly enhance the transparency of government institutions, provide more effective interaction with citizens, and facilitate better implementation of policies, mechanisms of state information policy, and public programs. This article aims to explore how social networks can be used to enhance the effectiveness of public administration, particularly focusing on the importance of feedback and active citizen participation in decision-making processes. The study conducts an analysis of various aspects of social networks usage, including increasing information accessibility, opportunities for

direct dialogue between government officials and citizens, and the challenges that arise for government bodies in integrating these new communication tools. Special attention is given to successful cases from Ukrainian and international practice, where social networks have already become an integral part of the government communication strategy. Analyzing current research and publications, the article also highlights strategic perspectives on the development of these technologies within the context of public administration. Based on the analysis, specific recommendations are proposed on how government bodies can optimize and improve the use of social networks to achieve important goals of openness, accessibility, and active citizen engagement. These findings and recommendations are aimed at enhancing the understanding of the potential of social networks as a tool for modern democratic governance, opening new opportunities for effective dialogue and partnership between the state and the public, thereby increasing the efficiency of administrative processes and ensuring greater openness in interactions with citizens.

Key words: *government institutions, interaction with the civic environment, communications, social networks.*

УДК 351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/28

Стовбан М.П.
Комунальне некомерційне підприємство
«Івано-Франківська обласна клінічна інфекційна лікарня
Івано-Франківської Обласної Ради»
ORCID ID: 0000-0002-6576-7494

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПОНЯТТЯ ГОСПІТАЛЬНИЙ ОКРУГ

У статті розглядається категоріально-понятійний апарат поняття «госпітальний округ» з огляду на його значення та особливості в контексті системи організації та функціонування медичних установ. Зокрема, розглянуто термінологічні аспекти, історичні витоки та еволюцію поняття, а також його практичне використання в сучасних умовах. Аналізуються основні складові госпітального округу, його зв'язок з іншими елементами системи охорони здоров'я та вплив на організацію та надання медичної допомоги населенню. Результати дослідження сприятимуть кращому розумінню та використанню концепції госпітального округу у практичній діяльності медичних закладів та в системі здоров'я в цілому. Визначено, що інтеграція медичної допомоги в Україні відбувається шляхом формування госпітальних округів. Створення госпітальних округів є одним з важливих напрямів реформування системи охорони здоров'я, наближення медичної послуги до людини та підвищення якості медичного обслуговування. Забезпечення їх ефективного функціонування та управління ними можливе на основі врахування таких відправних детермінант. Автор дослідив, що у більшості закладів охорони здоров'я немає достатніх спроможностей для надання якісної медичної допомоги вторинного рівня. Це стосується обладнання, кадрів, інфраструктури. Без структурних та системних змін у розвитку мережі закладів охорони здоров'я бюджетні кошти будуть і далі витрачатися неефективно, ресурси розподілятися нераціонально. У результаті це спричинятиме дефіцит якісних медичних послуг на місцевому рівні. Визначення лікарень інтенсивного лікування та формування національного стратегічного плану зробить серйозний внесок у вирішення цих проблем

Ключові слова: *госпітальний округ, система організації, система функціонування закладів охорони здоров'я, основні поняття.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах суспільного життя якісна медицина виступає ключовою ціллю функціонування сфери охорони здоров'я в країні, при цьому виступаючи базовим критерієм її діяльності. У багатьох країнах прийняті спеціальні програми та концепції по реформуванню галузі охорони здоров'я, які в подальшому слугують основою для розробки національної політики в цій сфері, що в свою чергу є відправним пунктом у приведенні медичної галузі до успішної та такої, яка здатна забезпечити потреби пацієнтів на високому рівні. Не виключенням є і Україна, яка, протягом останніх років, особливо активно здійснює реформування системи охорони здоров'я.

Багато кроків на даний момент вже зроблено, проведено повноцінне реформування первинної ланки надання медичних послуг, що дозволило практично реалізувати принцип «гроші ідуть за пацієнтом», і як наслідок, спричинило підвищення фінансування пріоритетних закладів охорони здоров'я із найбільшим оборотом пацієнтів, проте до кінцевої мети ще надзвичайно далеко. Одним із кроків подальшої оптимізації сфери охорони здоров'я, є створення госпітальних округів, що є доволі новою практикою для нашої держави, а отже зумовлює актуальність проведення даного дослідження.

Останні дослідження та публікації. Проблеми вдосконалення медичної сфери за допомогою формування госпітальних округів у зв'язку із новизною досліджено лише низкою науковців протягом останніх декількох років. Так, дослідженню даної тематики присвячені праці Устинова А., Зелезняк О., Мартишин О., Скрипник О., Калашник П., Варвянської С. та інших.

Проблематиці формування госпітальних округів присвячено роботи Лейберюк О. М. Бабінець Л. С., Богайчук В. Г., Боровик І. О., Ткач О. О., Матюк Л. М., Булах І. В., Західна О. Р.,

Мидлик Ю. І., Качур О. Ю., Мамчин М. М., Парій В. Д., Рощин Г. Г., Мазуренко О. В., Дорош В. М., Пагава О. З., Іванов В. І.

Бабінець Л. С., Богайчук В. Г., Боровик І. О., Ткач О. О., Матюк Л. М. визначили основні виклики системі охорони здоров'я в умовах децентралізації, пріоритету первинної медичної допомоги і утворення госпітальних округів, розглянувши досвід Тернопільської області.

Окрім того, дотично питання організації госпітальних округів висвітлюються у працях таких вчених як, Стеценко С., Романенко О., Чугунова І. Проте, поширення практики утворення госпітальних округів в областях України, в межах проведення медичної реформи вимагає ґрунтовнішого висвітлення, що в першу чергу пов'язано із прийняттям наприкінці 2019 року Постанови Кабінету Міністрів України (КМУ) «Деякі питання створення госпітальних округів» [1], якою внесено суттєво коригування до даного процесу. Метою даного наукового дослідження виступає визначення теоретичних та методологічний засад функціонування госпітальних округів в сфері охорони здоров'я, вивчення порядку їх створення та специфіки діяльності.

Метою роботи є аналіз теоретико – методологічних основ поняття «госпітальний округ» та механізм їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Надання інтегрованих і економічно ефективних послуг – одна з стратегій реформи, яка була прийнята в багатьох країнах Європи. Вона полягала в тому, щоб інтегрувати клінічні послуги по всіх ланках – від первинної медичної (або амбулаторної) до стаціонарної допомоги. Інтеграція – це така концепція економіки і оперативного управління, при якій всі складові системи надання медичної допомоги переслідують загальні інтереси і цілі. Інтегрована система надання медичної допомоги включає в себе механізми поділу фінансової відповідальності між постачальниками і управління ризиками [1].

Інтеграція медичної допомоги в Україні відбувається шляхом формування госпітальних округів. Створення госпітальних округів є одним з важливих напрямів реформування системи охорони здоров'я, наближення медичної послуги до людини та підвищення якості медичного обслуговування. Забезпечення їх ефективного функціонування та управління ними можливе на основі врахування таких відправних детермінант [12]:

1) ефективність госпітальних округів визначається їх розвитком як динамічних адаптивних функціональних систем, зорієнтованих на виклики й вимоги середовища їх функціонування й об'єктивізацію мережі закладів охорони здоров'я та переліку медичних послуг, що вони надаватимуть;

2) широке коло учасників госпітальних округів зумовлює необхідність запровадження дієвих форм партнерської взаємодії при виробленні й прийнятті стратегічних рішень щодо їх розвитку;

3) управлінська й фінансова автономія закладів охорони здоров'я відкриває значні можливості підвищення якості медичного обслуговування, які можуть бути реалізовані за умови запровадження прогресивних форм і методів надання медичних послуг та налагодження взаємодії з усіма стейкхолдерами [3].

Основними принципами модернізації є узгодження єдиного понятійного простору, сімейний лікар має стати головною ланкою медичної допомоги, маршрутизація пацієнта, підвищення рівня усвідомленості та інформування пацієнта. У більшості закладів охорони здоров'я немає достатніх спроможностей для надання якісної медичної допомоги вторинного рівня. Це стосується обладнання, кадрів, інфраструктури. Без структурних та системних змін у розвитку мережі закладів охорони здоров'я бюджетні кошти будуть і далі витрачатися неефективно, ресурси розподілятися нераціонально. У результаті це спричинятиме дефіцит якісних медичних послуг на місцевому рівні. Визначення лікарень інтенсивного лікування та формування національного стратегічного плану зробить серйозний внесок у вирішення цих проблем [4].

Основними принципами модернізації є узгодження єдиного понятійного простору, сімейний лікар має стати головною ланкою медичної допомоги, маршрутизація пацієнта, підвищення рівня усвідомленості та інформування пацієнта.

У більшості закладів охорони здоров'я немає достатніх спроможностей для надання якісної медичної допомоги вторинного рівня. Це стосується обладнання, кадрів, інфраструктури. Без структурних та системних змін у розвитку мережі закладів охорони здоров'я бюджетні кошти будуть і далі витрачатися неефективно, ресурси розподілятися нераціонально. У результаті це спричинятиме дефіцит якісних медичних послуг на місцевому рівні. Визначення лікарень інтенсивного лікування та формування національного стратегічного плану зробить серйозний внесок у вирішення цих проблем [2].

В Україні у 2017 році розпочався процес створення госпітальних округів з метою оптимізації кількості та якості державних медичних закладів й покращення системи медичного забезпечення [1].

У 2017 році розпочався процес географічного формування меж госпітальних округів, на відповідальність громади покладено функцію вирішення розвитку мереж лікарень для формування системи якісної медичної допомоги. З листопада 2018 по січень 2019 року семінари пройшли у 9-ти областях України, де сформовані госпітальні округи: Кіровоградська, Житомирська, Чернігівська, Вінницька, Хмельницька, Чернівецька, Одеська, Херсонська та Львівська області [8].

В науковій літературі під госпітальним округом (ГО) розуміють об'єднання медичних закладів у єдину мережу в межах одного регіону для забезпечення принципу доступності, з урахуванням кількості населення певного регіону, наявної мережі медичних установ та транспортного сполучення. 27 листопада 2019 року урядом затверджено новий механізм формування госпітальних округів, згідно якого до категорії госпітального округу включено вторинну (спеціалізовану) ланку, а також екстрену медичну допомогу в частині госпіталізації. Таким чином, згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення госпітальних округів» за № 1074 від 27 листопада 2019 року, госпітальним округом є функціональне об'єднання закладів охорони здоров'я, розміщених на відповідній території, що забезпечує надання вторинної (спеціалізованої) та госпітального етапу екстреної медичної допомоги населенню такої території [6].

Проте, процес запровадження госпітальних округів в Україні розпочався ще задовго до прийняття вищенаведеної постанови і включав прийняття низки законів та постанов.. Дослідимо детальніше кожен із них, наочно відобразивши за допомогою рис. 1. Отже, визначимо роль кожного із вищенаведених документів у процесі створення госпітальних округів. Загалом, вважається, що створення госпітальних округів вперше визначено в вищезазначеним законом, ще у 1992 році, але на практиці цей процес розпочався значно пізніше, а саме прийняттям розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1013-р згідно з яким було визначено основні напрямки реформування та оптимізації сфери охорони здоров'я на шляху до підвищення якості послуг, які надаються медичним установами за рахунок пропорційного їх фінансування відповідно до кількості пацієнтів.

Госпітальні округи в цьому процесі, мають на меті оптимізувати діючу мережу медичних закладів, із подальшим їх укрупненням та закриттям тих, витрати на утримання яких є невиправданими через брак пацієнтів. Логічним продовженням даного процесу, є прийняття Постанови КМУ № 932 та Наказу МОЗ, згідно з якими вперше на практиці визначено особливості формування госпітальних округів, специфіку створення та функціонування госпітальних рад, а також їх роль у розробці плану подальшого розвитку ГО [7].

Заключним на момент дослідження законодавчим актом, з приводу розгортання мережі госпітальних округів в Україні є Постанова КМУ № 1074, в якій усунено неточності попередніх нормативних актів, а також запроваджено укрупнення наявних госпітальних округів та запропоновано оновлений порядок формування госпітальної ради.

Створення госпітальних округів має на меті гарантувати пацієнтам своєчасний доступ до послуг медичних закладів, в той же час забезпечуючи максимальну якість медичної допомоги за умови раціонального та заощадливого використання ресурсів держави. На виконання вищеописаної вимоги, урядом прийнято розпорядження, згідно з яким на найближчі три роки планується розгорнути мережу опорних лікарень, як гарантії отримання всіма пацієнтами своєчасних та у повному обсязі медичних послуг [6].

В той же час, постановою КМУ визначається, що створення госпітальних округів повинно ґрунтуватися на певних принципах. Важливим фактом, на якому наголошується в Постанові КМУ № 1074 твердження про те, що госпітальний округ не є окремим організаційно-правовим рівень діяльності виконавчої влади, а також не є окремою юридичною особою чи суб'єктом господарювання.[9] При цьому, склад госпітального округу формується із органів, яким надано повноваження керувати закладами охорони здоров'я державної та комунальної власності, а також за погодженням із керівників приватних медичних закладів, яким надано обов'язок забезпечувати надання вторинної та екстреної медичної допомоги в частині проведення госпіталізації в межах всіх адміністративно-територіальних одиниць України. Перелік госпітальних округів затверджується КМУ шляхом ухвалення відповідного розпорядження. Центром госпітального округу обирається населений пункт, який територіально є найближчим до центру ГО. При цьому у даному населеному пункті повинна бути багатопрофільна

лікарня інтенсивного лікування другого рівня та кількість населення повинна становити понад 40 тисяч осіб.

З метою ефективного управління госпітальним округом, визначення проблемних питань його функціонування, внесення пропозицій по удосконаленню діяльності госпітального округу, формуванні напрямків його розвитку на перспективу, при обласних державних адміністраціях створюються госпітальні ради. Учасниками госпітальної ради можуть бути представники облдержадміністрацій, керівники комунальних та державних медичних закладів, а також члени об'єднань профспілок, громадських організацій та керівники приватних медичних закладів за їх згодою. Проте, остаточна кількість учасників госпітальної ради у підсумку залежить від кількості адміністративно-територіальних одиниць, які входять до госпітального округу, кількості населення в ній та в госпітальному окрузі зокрема. При цьому робота госпітальної ради повинна ґрунтуватись на принципах колегіальності та відкритості у прийнятті рішень, прозорості діяльності та рівноправності її членів. Окрім вищеперерахованих функцій, на госпітальну раду та обласні державні адміністрації накладається обов'язок розробки та прийняття плану розвитку госпітального округу на найближчі 3–5 років. Типова його структура включає елементи зображені на рис. 1.

З вищенаведеного бачимо, що розробка Плану розвитку госпітального округу багатокомпонентний процес, який вимагає залучення висококваліфікованих спеціалістів, що в свою чергу може значною мірою позначитися на правильності його складання. Адже до процесу його створення залучаються не професійні аналітики та аудитори, а особи із сформованого складу обласних державних адміністрацій та керівники медичних закладів.

В подальшому це може відобразитись у низький ефективності даних планів, і віддаленості їх від реальної ситуації, що вже неодноразово відбувалось при спробах реформування медичної галузі. Після закінчення періоду, на яких роз-

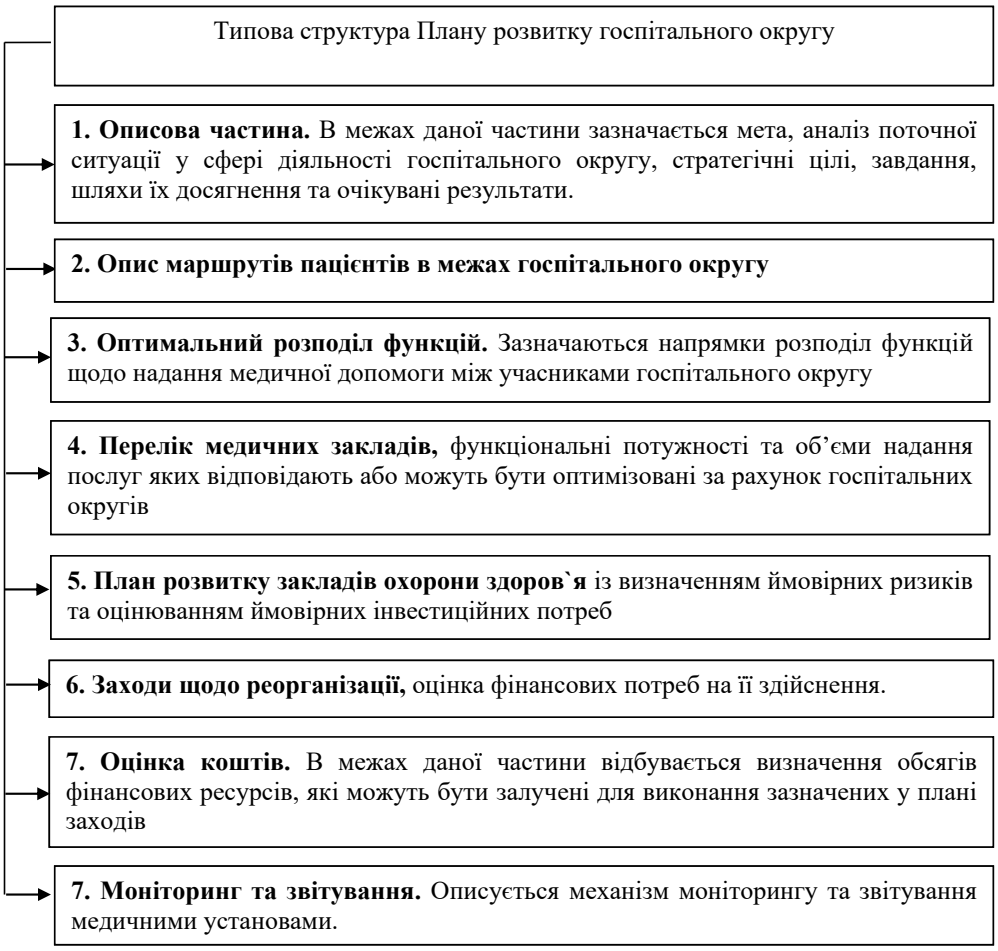

Рис. 1. Типова структура Плану розвитку госпітального округу

Джерело: власна розробка автора на основі [11]

робляється план розвитку госпітального округу, госпітальної радою готується звіт по результатах його впровадження, а також План розвитку госпітального округу на новий період.

Щодо реальної ситуації в регіонах, то за даними дослідження не всі сформовані госпітальні ради дотримуються встановленого постановою КМУ № 1074 порядку залучення учасників до її складу. В окремих округах відстежувалась проблема залучення до роботи госпітальної ради більшої кількості осіб за розрахункову, що значно гальмувало її створення, а деякі госпітальні ради взагалі почали свою діяльність із перевищенням допустимої кількості учасників.

Окрім того, структурний аналіз складу госпітальної ради виявив, що у деяких регіонах не дотримуються вимоги Міністерства охорони здоров'я щодо спеціальності учасників, а залучаються особи, які не мають ніякого відношення до сфери медицини. Близько 56 % членів госпітальних рад є лікарями або працівниками органів місцевого самоврядування, в частини підрозділів, які відповідають за забезпечення реалізації державної та регіональної політики в галузі охорони здоров'я.

Законодавством передбачено, що пропозиції, напрацьовані госпітальною радою затверджуються місцевими радами-членами відповідного госпітального округу. Їм надана рекомендація розглядати рішення госпітальних рад протягом двох тижнів після їх прийняття. Проте, ані Примірне положення про госпітальних округ, запропоноване МОЗ, ані щойно прийнята постанова КМУ не враховують особливостей процедури прийняття рішення місцевою радою, що передбачено діючим законодавством, а саме нехтують фактом обов'язково оприлюднення проекту рішення на сайті відповідної місцевої ради, а також необхідність погодження його постійно діючою комісією. Практична реалізація механізму функціонування госпітальних округів відбувається через консолідацію функцій медичних установ одного регіону. При цьому, в структурі одного госпітального округу повинні здійснювати свою діяльність багатопрофільні лікарні інтенсивного лікування першого та другого рівнів, які повинні забезпечувати надання лікарської допомоги не менше як 120 тисячам осіб та 200 тисячам осіб відповідно. Обов'язковою умовою при цьому є забезпечення доступу пацієнтів до отримання медичної допомоги за час, який не перевищує 60 хвилин.

В той же час, необхідно враховувати, що об'єднання лікарень це справа не одного дня, а отже необхідно забезпечити населення доступом до медичних установ на час такого укрупнення. З цією метою, в структурі госпітальних округів створюються опорні лікарні, період діяльності яких розрахований на три роки. На виконання цього пункту в січні 2020 року прийнято Постанову КМУ № 23-р «Про затвердження переліку опорних закладів охорони здоров'я у госпітальних округах на період до 2023 року», який визначається перелік опорних лікарень в межах кожної області.

Процес реального створення госпітальних округів в Україні розпочався ще у 2017 році, після затвердження урядом України відповідного порядку наприкінці 2016 року. Проте, на той час, представниками місцевої влади наголошувалось, що критерії створення госпітальних округів чітко не визначені, що в кінцевому підсумку може спровокувати спекуляції. Окрім того, ними було висловлено стурбованість, що новоутворені госпітальні округи не будуть співпадати із адміністративно-територіальним устроєм, утвореним в результаті адміністративно-територіальної реформи. Тим не менше, утворення госпітальних округів розгорнулось на повну силу.

Таким чином, як можемо побачити із наведеного рисунку, госпітальні округи створені практично у всіх областях України, крім Закарпатської, а також частини Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим. Найбільше госпітальних округів утворено у Одеській, Донецькій, Запорізькій, Сумській та Черкаській областях, а найменше у Львівській та Харківській.

Звичайно, складність процесу формування госпітальних округів очевидна. З метою усунення наявних проблем та неточностей при утворенні госпітальних округів для управлінців та медиків проводяться спеціалізовані тренінги та семінари. На них учасники мають змогу ознайомитися з новими підходами, які розроблені експертами проекту USAID «Підтримка реформи охорони здоров'я». Окрім того під час зазначених тренінгів та семінарів відбуваються роз'яснення з приводу того, як правильно аналізувати госпітальну мережу, а також як визначити багатопрофільні лікарні інтенсивного лікування, адже при їх утворенні необхідно враховувати наявне обладнання та персонал, що без відповідної підготовки практично неможливо.

Ускладнює процес утворення ефективних госпітальних округів і той факт, що більшість закладів охорони здоров'я в Україні не мають необхідних потужностей для надання якісної

вторинної медичної допомоги, в частині того самого обладнання, висококваліфікованих кадрів, відповідної інфраструктури, що особливо гостро відображається в сільській місцевості. Очевидно, що без серйозних структурних змін бюджетні кошти і надалі витрачатимуться неефективно, а ресурси держави використовуватимуться нераціонально.

Окрім того, під час проведення одного із семінарів по реформуванню медичної галузі в частині формування госпітальних округів було презентовано Методологію визначення багатопрофільних лікарень інтенсивного лікування, яку було розроблено на основі Чортківського госпітального округу Тернопільської області [12]. Дана методологія дозволяє проводити аналіз госпітальної мережі в межах одного округу на основі наявних даних, поруч із розробкою варіантів рішень щодо визначення лікарень інтенсивного лікування на основі аналізу наявних потужностей та територіальної доступності.

Яскравим свідченням недосконалості процедури утворення госпітальних округів є наявність фактів активного звернення до Комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я народних депутатів, представників від місцевого самоврядування, громадських організацій, колективів медичних закладів, медичних профспілок та окремих громадян, спричинених відсутністю ефективної співпраці між ними [9].

Паралельно, наголошується на недостатності нормативно-правової бази з питань створення госпітальних округів. Окрім того, викликає занепокоєння можливість зменшення або повного скасування медичної субвенції з бюджету районам, які не матимуть в своєму розпорядженні багатопрофільної лікарні, що у підсумку спровокує їхнє повне перепрофілювання, або скорочення чи закриття. Побоювання втрати частини фінансування у разі об'єднання декількох районів та міст обласного значення, ще більше підсилюється прийнятим рішенням Кабінету міністрів України з приводу укрупнення госпітальних округів в областях і створення єдиного госпітального округу області. Іншими словами в одній адміністративно-територіальній одиниці планується створити лише один госпітальний округ.

В той же час, великий блок проблем складає виконання вимоги доступу до вторинної та екстреної медичної допомоги протягом 60 хвилин, особливо у гірських та аграрних районах, зокрема через велику відстань між населеними пунктами, критичним станом автомобільних доріг, зокрема у сільській місцевості, відсутністю прямого транспортного сполучення, високу вартість проїзду через рівень цін на паливо та на автобусні квитки, тощо. Все це робить практично неможливим доступ пацієнтів з інших районів до багатопрофільних лікарень інтенсивного лікування.

Проте, незважаючи на позитивні прогнози, керівників процедури реформування діючої мережі медичних закладів, прийняті заходи по усуненню наявних протиріч, напрямки вирішення проблеми своєчасної доставки пацієнтів до медичних закладів так і не були вирішені. Адже нормативно вважається, що, для прикладу, 80 км – це та відстань, яку можна проїхати за 60 хвилин, але реально з урахуванням стану автомобільних доріг, а також наявної кількості особистих автомобілів у жителів сільської місцевості цей час необхідно збільшувати вдвічі, або навіть втричі. Не враховується також, можливість стрімкого погіршення погодних умов, що робить деякі транспортні шляхи взагалі непридатними для проїзду. Це все загрожує збільшенням кількості летальних випадків, коли пацієнт об'єктивно не зможе вчасно добратися до медичного закладу. Як варіант вирішення даної ситуації, було запропоновано зменшити вимоги щодо кількості населення, яке повинно обслуговуватись в межах одного госпітального округу, а також радіусу його дії, що на момент написання наукової статті здійснено не було.

Поруч із цим, серед населення виникає занепокоєння з приводу надання екстреної медичної допомоги, особливо в тих випадках коли рахунок іде на хвилини. Так, на перший час, так званий перехідний період, затверджена мережа опорних медичних закладів, час діяльності яких закінчується через три роки. А от чи буде на цей момент сформована мережа закладів надання екстреної медичної допомоги питання і досі відкрите. На рівні законодавчих актів все виглядає просто і логічно, але на скільки воно відповідає реальній ситуації сказати важко. Окрім того, практично всіма нехтується факт зростання рівня безробіття серед медичних працівників, а також відсутності для них альтернатив працевлаштування [8]. Адже новостворені, укрупнені лікарні, як правило, будуть формуватись із спеціалістів регіону її локалізації та із найближчого оточення. В перспективі це може значно вплинути на рівень навантаження на соціальний бюджет, за рахунок зростання виплат по безробіттю, а в глобальному масштабі значно похитнути позиції вітчизняного села та спрямувати міграції сільського населення

в напрямку міста, що з урахуванням тенденцій вимирання українського села може мати критичні наслідки.

Запропоноване урядом створення одного госпітального округу в межах однієї області, на нашу думку, не враховує потреби окремих регіонів, зокрема наявність потенційно небезпечних об'єктів в зоні їх створення. Прикладом цього може слугувати Рівненська атомна станція, де є гостра потреба у якомога ближчому розташуванні лікувального закладу [7]. Ще одним моментом, який викликає занепокоєння у членів госпітальних рад та населення регіонів є повна відсутність в Україні закладів інтенсивної терапії, які є обов'язковими складовими елементами госпітального округу і будівництво яких потребує значних витрат коштів та часу [9].

А заплановане на 2020 рік будівництво лікарень в кількості 25–30 штук в масштабах всієї країни є не достатнім. Саме тому, перш ніж повністю перейти на госпітальні округи, необхідно повною мірою сформувати фундамент такого переходу і виробити чітку послідовність кроків, щоб дане нововведення стало ефективним кроком на шляху до формування висококваліфікованої та якісної галузі охорони здоров'я в Україні.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо що з кожним роком медична реформа набирає все більших обертів. Те, що планувалось протягом не одного року, зараз реалізовується на практиці. Складовим елементом цього процесу є створення госпітальних округів в межах областей України. Основною метою їх формування є об'єднання медичних закладів певної місцевості з метою підвищення якості наданих ними послуг, а також підвищення рівня їх фінансування, поруч із формуванням ефективної та доступної вторинної (спеціалізованої) ланки та екстреної медичної допомоги по всій території України. Дослідження результатів впровадження даного етапу на практиці свідчить про утворення госпітальних округів майже у всіх областях України, поруч із формуванням в межах регіонів дорадчого органу – госпітальних рад, на які накладено обов'язок координувати діяльність госпітального округу, визначати наявні проблеми та напрямки їх вирішення, а також розробляти план його розвитку на перспективу. 2020 рік вважатиметься переломним для цього етапу реформи і саме він повинен показати, чи вдасться уряду усунути наявні недоліки системи госпітальних округів на шляху до повноцінного використання переваг від їх створення. Адже, як показує проведене нами дослідження, ще є протиріччя та неточності, які вимагають негайного вирішення, а існування даних перешкод може значною мірою негативно позначитись на забезпеченні принципів якості та доступності медичних послуг.

Список використаних джерел

1. Децентралізація медицини. *Госпітальні округи.* URL: https://health.decentralization.gov.ua/medical_districts (дата звернення 24.02.2020).

2. Уряд України санкціонував укрупнення госпітальних округів до обласного рівня. *Інформаційне агентство Інтерфакс Україна.* URL: https://ua.interfax.com.ua/news/pharmacy/627086.html (дата звернення 24.02.2020).

3. Калашник П. У кожній області України з'явиться госпітальний округ-міністерка охорони здоров'я України. *Hromadske.* URL: https://hromadske.ua/posts/u-kozhnij-oblasti-ukrayini-zyavitsya-gospitalnij-okrug-ministerka-ohoroni-zdorovya (дата звернення 25.02.2020).

4. Кудлай Є. На Сумщині уряд затвердив госпітальні ради в усіх госпітальних округах. *Данкор Онлайн.* URL: http://www.dancor.sumy.ua/articles/community/281790 (дата звернення 24.02.2020).

5. Мартишин О.О. Госпітальні округи в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Український медичний часопис.* URL: https://www.umj.com.ua/article/108816/gospitalni-okrugi-v-ukrayini-problemi-ta-shlyahi-yih-virishennya (дата звернення 24.02.2020).

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 165 «Про затвердження примірного положення про госпітальний округ». *Сайт Міністерства охорони здоров'я.* URL: https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-18122017-1621-pro-vnesennja-zmin-do-primirnogo-polozhennja-pro-gospitalnij-okrug (дата звернення 24.02.2020).

7. У Харківській області створено госпітальний округ. *Охорона здоров'я.* URL: https://www.auc.org.ua/novyna/u-harkivskiy-oblasti-stvoreno-gospitalnyy-okrug (дата звернення 24.02.2020).

8. Про затвердження порядку створення госпітальних округів : Постанова КМУ № 932 (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 1074 від 27.11.2019) / *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D0%BF (дата звернення 24.02.2020).

9. Деякі питання створення госпітальних округів : Постанова КМУ № 1074 / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF (дата звернення 24.02.2020).

10. Про затвердження переліку опорних закладів охорони здоров'я у госпітальних округах на період до 2023 року : Розпорядження КМУ № 23-Р / *Верховна Рада України*. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-pereliku-opornih-zakladiv-ohoroni-zdorovya-u-gospitalnih-okrugah-na-period-do-2023-roku-23-150120 (дата звернення 24.02.2020).

11. Про схвалення концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : Розпорядження КМУ № 1013-р зі змінами та доповненнями станом на 30.11.2016 року / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80 (дата звернення 24.02.2020).

12. Устинов А.В. Госпітальні округи: МОЗ представило методологію визначення лікарень інтенсивного лікування. *Український медичний часопис*. URL: https://www.umj.com.ua/article/136615/gospitalni-okrugi-moz-predstavilo-metodologiyu-viznachennya-likaren-intensivnogo-likuvannya (дата звернення 25.02.2020).

Stovban M.P. CATEGORICAL-CONCEPTUAL APPARATUS OF THE CONCEPT HOSPITAL DISTRICT

The article explores the categorical-conceptual framework of the concept of "hospital district" in terms of its significance and characteristics within the context of the organization and functioning of medical institutions. Specifically, it examines the terminological aspects, historical origins, and evolution of the concept, as well as its practical application in contemporary conditions. The main components of the hospital district, its connection with other elements of the healthcare system, and its impact on the organization and provision of medical care to the population are analyzed. The findings of the research will contribute to a better understanding and utilization of the concept of the hospital district in the practical activities of medical institutions and in the healthcare system as a whole.

It is determined that the integration of healthcare in Ukraine is taking place through the formation of hospital districts. The creation of hospital districts is one of the important directions of healthcare system reform, aiming to bring medical services closer to people and improve the quality of medical care. Ensuring their effective functioning and management is possible based on considering the following determinants. The author found that most healthcare facilities lack sufficient capabilities to provide quality secondary-level medical care. This concerns equipment, personnel, and infrastructure. Without structural and systemic changes in the development of the healthcare facility network, budgetary funds will continue to be spent inefficiently, and resources will be distributed irrationally. As a result, this will lead to a deficit of quality medical services at the local level. Defining intensive care hospitals and forming a national strategic plan will make a significant contribution to addressing these issues.

Key words: *hospital district, organization system, functioning system of healthcare facilities, key concepts.*

УДК 352.07:323.21-053.81]:005.56
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/29

Бікулов Д.Т.
Запорізький національний університет

Краснокутський О.В.
Запорізький національний університет

Заїка О.В.
Запорізький національний університет

ПАРТНЕРСЬКА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ УЧАСТІ МОЛОДІ У МУНІЦИПАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ

На тлі фіксації низьких покажчиків участі молоді у публічному управлінні України, у тому числі на муніципальному рівні, автори статті обгрунтовують необхідність збереження та реалізації молодіжного громадського потенціалу для зміцнення та післявоєнного відновлення громад, що вимагає більш активно залучати молодь до процесу участі у цих процесах, зокрема на етапах підготовки, прийняття відповідних муніципальних рішень і громадського моніторингу їх виконання. Тим самим будуть створюватися умови для формування почуття відповідальності за майбутнє країни та зміцнення громадянського суспільства. У статті послідовно реалізується її мета – синтез двох підходів (інституційного та критичного) у рамках розробки партнерської стратегії залучення молоді до муніципального управління шляхом розвитку як офіційно визнаних механізмів та структур, так і неформальних соціальних та культурних практик молодіжної участі. Доводиться, що залучення молоді до участі у муніципальному управлінні на партнерських засадах пов'язано з комплексною роботою з наснаження здатності молоді до самоорганізації. Проваджується думка про необхідність відходу від централізованої моделі муніципального управління, в якій молодь отримує «завершені» інструкції та «остаточні» алгоритми «правильних» дій. Актуальним і нагальним є пошук шляхів інституційної підтримки режиму ініціатив знизу-вгору, що заохочує місцеві громадські ініціативи, що походять від самих молодих людей. Провідне завдання вбачається у тому, щоб забезпечити взаємозв'язок формальних і неформальних складових реальної участі молоді у муніципальному управлінні. Цьому і відповідає партнерська стратегія, згідно з якою формальні інституції муніципального управління підтримують неформальні ініціативи молоді, надаючи їй ресурси та офіційне визнання, а неформальні молодіжні практики доповнюють формальні структури, забезпечуючи гнучкість та інновації в підходах до забезпечення участі молоді в муніципальному управлінні.

Ключові слова: *муніципальне управління, публічне управління, молодь, партнерська стратегія, механізми участі молоді у муніципальному управлінні.*

Постановка проблеми. В Україні зафіксовані низькі покажчики участі молоді у публічному управлінні, у тому числі на муніципальному рівні. Так, згідно з результатами Національного опитування молоді «Мріємо та діємо» (червень-липень 2023 рр.) лише 14 % респондентів брали участь у засіданнях громадських рад при органах місцевого самоврядування, 11 % брали участь у формуванні громадського бюджету, 7 % стали членом молодіжної ради [2, с. 61]. Водночас більша частина (79 %) хотіли бути залученими до активностей, спрямованих на післявоєнну відбудову [2, с. 90], а майже половина вже мають досвід участі у волонтерстві [2, с. 75]. На нашу думку, збереження та реалізація молодіжного громадського потенціалу для зміцнення та післявоєнного відновлення громад вимагає більш активно залучати молодь до процесу участі в цих процесах у тому числі на етапах підготовки, прийняття відповідних муніципальних рішень і громадського моніторингу їх виконання. Тим самим створюються умови для формування почуття відповідальності за майбутнє країни та зміцнення громадянського суспільства.

Існують різні визначення поняття «участь у муніципальному управлінні» і відповідно різні

стратегії залучення молоді до цієї публічно-управлінської діяльності.

У рамках інституційного підходу участь у муніципальному управлінні пов'язується, насамперед, з правилами, нормами, що забезпечують залучення молодих громадян до формально встановлених структур місцевого самоврядування через вибори, участь у місцевих радах, дорадчих органах та комітетах. Відповідно до цього робиться наголос на важливості інституційної підтримки та створення нормативно визначених механізмів і процедур забезпечення участі молоді у процесах прийняття рішень на муніципальному рівні. Власне зазначена стратегія реалізується на рівні офіційних документів ЄС, що закріплюють політики та механізми участі молоді в муніципальному управлінні: молодіжні громадські ради та парламенти при органах місцевого управління, надання молоді права голосу у місцевих радах і комісіях, проведення тренінгів щодо вивчення наявних механізмів реалізації та захисту їхніх прав та обов'язків у сфері муніципального управління та ін. [3; 9].

Разом із цим прибічники критичного підходу (яскравий приклад – «критична теорія» Г. Маркузе) розглядають існуючі інституційні структури як форму пригнічення молоді, у тому числі за допомогою використання ідеї толерантності, що часто-густо використовується для підтримки статус-кво та протидії справжнім соціальним змінам («репресивна толерантність») [11]. Натомість молодь розглядається як основний агент радикальних змін, оскільки молоді люди менш прив'язані до існуючих структур і більш відкриті до новаторства [10]. Звідси молодь закликають до активної неформальної участі в громадянських ініціативах, спрямованих на зміну муніципальних політик і практик. Йдеться про громадські акції, неформальні волонтерські групи та екологічні рухи, соціальні програми або культурні проекти, які кидають виклик статус-кво. Важлива частина цього – запуск неформальної молодіжної освіти шляхом організації та проведення форумів і дискусійних клубів, творчих майстерень і освітніх програм, що сприяють обміну ідеями і розвиткові громадянських навичок. Саме такі неформальні практики можуть стати основою для формування нової свідомості і нових соціальних практик, що забезпечать поступ громади та суспільства.

Мета статті. Мета цієї статті – синтез цих двох підходів у рамках розробки партнерської стратегії залучення молоді до муніципального управління шляхом розвитку як офіційно визнаних механізмів та структур, так і неформальних соціальних та культурних практик участі молоді. Для досягнення поставленої мети спочатку проаналізуємо сформовані в Україні інституційні механізми та структури, що забезпечують участь молоді в муніципальному управлінні та визначимо наскільки вони сприяють реальному залученню молодих громадян та реалізації їхнього новаторського творчого потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про основні засади молодіжної політики» у редакції від 13.12.2022 р. до основних завдань молодіжної політики належить, у тому числі: «створення умов для залучення молоді до громадського, політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства, популяризації ролі та важливості участі молоді у процесі ухвалення рішень»; «сприяння інституційному розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів, посилення їхньої ролі у процесі соціалізації молоді»; «розвиток молодіжної інфраструктури» (ст. 3) [1]. Відзначимо, що одним із принципів здійснення молодіжної політики визначено принцип «участі молоді», що передбачає «створення механізмів та гарантій залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні та реалізації молодіжної політики» та повагу «поглядів та переконань молоді» (ст. 4) [1].

Відповідно до ст. 5 зазначеного Закону механізми та інструменти участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики включають: інформування про рішення та дії органів влади за допомогою офіційних веб-сайтів, соціальних мереж, медіа та ін.; проведення консультацій, в т.ч. електронних, із суб'єктами молодіжної роботи; проведення опитувань молоді; діалогу з молоддю у форматі підтримки молодіжних ініціатив, утворення молодіжних рад; призначення радників із числа молоді; організації громадських слухань, публічних дискусій; створення робочих груп, що включають представників суб'єктів молодіжної роботи; забезпечення партнерства між молоддю та органами державної влади і місцевого самоврядування; гарантування представництва молоді у складі консультаційно-дорадчих органів, що утворюються органами влади у порядку визначеному законодавством.

Особлива увага в Законі приділяється таким механізмам як молодіжні ради, молодіжні центри та молодіжні громадські організації. Зокрема, встановлена можливість утворення молодіжних рад при місцевих органах влади з метою

залучення молоді до прийняття рішень на місцевому рівні. У статусі консультаційно-дорадчих органів молодіжні ради формуються з числа громадян України віком від 14 до 35 років на основі конкурсного відбору з дотриманням принципів прозорості та рівних можливостей для всіх претендентів [1].

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1198 «Про затвердження типових положень про молодіжні ради», зокрема, затверджене типове положення про молодіжну раду місцевого рівня. Так, встановлено, що молодіжна рада виступає в ролі консультативно-дорадчого органу при сільській, селищній, міській, районній у місті (у разі її утворення) раді з метою залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на місцевому рівні. До переліку законів і нормативно-правових актів, якими молодіжна рада має керуватися, внесена і Переглянута Європейська Хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівнях [5].

Серед основних завдань молодіжної ради відзначимо такі як «внесення до органу, при якому її утворено, пропозицій щодо організації консультацій із молоддю»; «надання пропозицій, висновків, рекомендацій щодо формування та реалізації молодіжної політики на місцевому рівні, обов'язкових до розгляду органом, при якому її утворено»; «розроблення за участю молодіжних та дитячих громадських об'єднань, інших суб'єктів молодіжної роботи пропозицій щодо пріоритетів молодіжної політики на місцевому рівні»; «проведення моніторингу та оцінки ефективності реалізації молодіжної політики на місцевому рівні», «участь у розробленні проектів нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію молодіжної політики» та ін. Закріплене право членів молодіжної ради «участі в засіданнях місцевої ради, депутатських комісій, виконавчих органів, робочих груп, конкурсних комісій, утворених нею, з розгляду питань, що належать до компетенції молодіжної ради» [5].

Інша форма участі молоді у муніципальному управлінні, встановлена Законом України «Про основні засади молодіжної політики» у редакції від 13.12.2022 р. – це можливість брати участь у формуванні та реалізації молодіжної політики через молодіжні громадські організації, за якими ст. 12 закріплено відповідне право. Крім того, вони наділені правами на здійснення моніторингу та оцінювання молодіжної політики, утворення молодіжних центрів, делегування своїх представників для участі у відборі членів молодіжних рад, Національної ради з питань молоді, інших консультативно-дорадчих органів, що утворюються для вирішення питань, що стосуються молоді та ін. [1]

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» у редакції від 13.12.2022 р. також передбачає створення мережі молодіжних центрів, до якої включені міські, районні у містах, селищні, сільські молодіжні центри. Вказані інституції створюються для надання молоді можливостей для всебічного розвитку, самореалізації та соціальної інтеграції. На муніципальному рівні молодіжні центри можуть функціонувати як державні, комунальні чи приватні установи. Вони можуть отримувати фінансування з різних джерел, включаючи державний та місцевий бюджети, гранти, благодійні внески тощо [1].

Вказані нормативні положення конкретизуються у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі» від 20.12.2017 р. № 1014. П. 7 цього документу визначено, зокрема, принципи «добровільної участі у діяльності центру» та «активної участі молоді», тобто залучення молоді до процесу ухвалення рішень щодо діяльності центру [6].

Підкреслимо, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не містить чітких вказівок щодо створення та функціонування інституцій названих вище. Відповідні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері забезпечення діяльності молодіжних рад, центрів, сприяння молодіжним громадським організаціям закріплені ст. 9 Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Крім того, у згаданому Законі визначено створення Українського молодіжного фонду як бюджетної установи, юридичної особи публічного права, покликаної здійснювати підтримку, в т.ч. фінансову, молодіжних проєктів та виконання окремих завдань молодіжної політики. На базі цього фонду, що був створений згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2023 р., реалізуються різноманітні програми молодіжної гарантії [4].

На нашу думку, нормативно визначені механізми у цілому відповідають демократичній інституційній моделі та добре узгоджуються саме з партнерською стратегією розвитку взаємин між молоддю та місцевими органами влади. На сьогодні молодь має організаційно-правові інструменти для активної участі у муніципальному управлінні і врешті-решт має можливість

впливати на рішення, що стосуються їхнього життя та розвитку громади. До речі наявні факти позитивного впливу створених інституційних механізмів участі молодих людей у муніципальному управлінні на розкриття їхнього лідерського потенціалу та подальшу кар'єру [7].

Водночас існують і певні недоліки. Передусім, незважаючи на те, що Закон України «Про основні засади молодіжної політики» встановлює правовий статус молодіжних рад, існують кілька аспектів, які можуть свідчити про недостатність законодавчої бази для їхньої діяльності при органах місцевого самоврядування. Тобто існує потреба подальшого удосконалення визначення порядку та процедур їхнього функціонування, структури, порядку створення та фінансування у рамках закону. Зокрема, розмитість законодавчого визначення критеріїв та процедур для відбору членів молодіжних рад призводить на практиці до різних інтерпретацій на місцевому рівні. На практиці ініціативи молодіжних рад нерідко блокуються складними бюрократичними процедурами або відсутністю належної фінансової підтримки з боку органів місцевого самоврядування. Своєю чергою, відсутність єдиних стандартів і підходів до створення та діяльності молодіжних рад на місцевому рівні може призводити до значної різниці в моніторингу та оцінці якості та ефективності їхньої роботи в різних регіонах. Так, якщо певні молодіжні ради проводять регулярні засідання та активно працюють, то інші можуть існувати лише номінально.

В останніх випадках молодь фактично стає об'єктом маніпуляцій, а створені молодіжні ради відіграють роль декорацій для прийняття рішень поза реального врахування потреб та інтересів молоді у певних громадах. За цим сценарієм можливі істотні порушення під час інформування про порядок формування молодіжних рад, коли в коло кандидатів до її складу потрапляють заздалегідь відібрані представники. У цьому випадку головним критерієм обрання виступає лояльність до існуючого порядку речей, status quo, що гарантує збереження вже сформованого режиму муніципального управління в інтересах керівної верхівки тощо. Можна припустити, що формалізм і маніпуляції – істотні причини низького рівня зацікавленості молоді в участі в молодіжних радах, яка просто не бажає гаяти свій час на виконання ролі статистів у муніципальному управлінському процесі.

Звісно, міркуючи у зворотному порядку, доходимо до висновку про те, що пасивність, байдужість молоді зі свого боку сприяють збільшення міри формалізму та маніпуляцій, у тому числі, під час формування та роботи молодіжних рад. Частогусто, громадська індиферентність молоді виступає проявом кризи певної громади, зумовлюючись комплексом негативних кризових тенденцій у різних галузях муніципальної життєдіяльності. Один із описів такої негативної соціальної динаміки дає формула NEET (Not in Education, Employment, Training), що фіксує особливий відчужений стан молодих людей, які не навчаються, не працюють та не навчаються. Молодь, яка не має можливостей для освіти чи роботи, зіштовхується з економічними труднощами, що, у свою чергу, обмежують їхню спроможність брати участь у громадській діяльності, оскільки натомість вони змушені фокусуватися на базових потребах. У зв'язку з цим губиться мотивація до участі в житті громади та муніципальному управлінні та зміцнюються настрої безперспективності, апатії та недовіри до влади і місцевих муніципальних інституцій. Зрештою, молодь у стані NEET менш схильна брати участь у виборах та громадських обговореннях, оскільки вони можуть відчувати, що їхні голоси не мають значення або що вони не мають достатньої інформації та знань для активної участі [8].

Для подолання замкненого кола («формалізм/маніпулятивність – пасивність/громадська індиферентність») та забезпечення фактичного залучення молоді до муніципального управління на партнерських засадах потрібна реалізація комплексного підходу, в рамках якого прагнуть синхронізувати процеси впливу на різні виміри життєдіяльності молоді шляхом активізації у галузях політики, економіки, культури, освіти та ін.

Приклад такого роду дає Лісабонська декларація про молодіжну політику та програми, що була прийнята на Світовій конференції міністрів, відповідальних за молодь, що відбулася в Лісабоні з 8 по 12 серпня 1998 р. Так, приділена увага шляхам залучення молоді до прийняття рішень на всіх рівнях, забезпечення підтримки ініціатив, спрямованих на розвиток навичок та можливостей молоді, її освіти, працевлаштування, здорового способу життя та ін. Зафіксована необхідність розвитку потенціалу молоді шляхом «активізації формальних і неформальних молодіжних об'єднань та мереж» [9]. Для цього пропонується використання інклюзивних механізмів: молодіжних рад, консультативних комітетів, молодіжних програм партисипаторного бюджетування, майданчиків для діалогу, у тому числі онлайн-платформ, де молодь може брати участь у обговореннях та голосуваннях щодо місцевих ініціатив.

Разом із цим рекомендується застосування різноманітних інструментів фасилітації молодіжної участі у публічно-управлінській діяльності. Так, пропонується впроваджувати стипендіальні програми для молодих лідерів для навчання та розвитку навичок, необхідних для участі, в т.ч. в муніципальному управлінні. Інший інструмент – організація оплачуваних стажувань в органах місцевого самоврядування, що дозволить молодим людям отримати безпосередній досвід роботи в управлінні. Поряд із цим передбачається запуск навчальних програм для розвитку навичок молодіжного лідерства, забезпечення менторської підтримки задля залучення досвідчених лідерів до виконання ролі наставників у сферах місцевого управління та політики.

Механізми залучення молоді до процесів прийняття рішень і управління на муніципальному рівні більш конкретно визначені у Переглянутій Європейській хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті. Так, задля дотримання принципів прозорості та підзвітності під час залучення молоді рекомендується вчасно оприлюднювати повну інформацію про процеси відбору молодіжних ініціатив та регулярне звітування про результати їх реалізації. Окремо виділяються механізми інформування молоді: інформаційні та консультаційні центри для молоді або відповідні структури у школах, молодіжних службах та бібліотеках. «Молоді люди повинні мати можливість брати участь у підготовці, реалізації та оцінці заходів та інформаційних продуктів молодіжних інформаційних центрів / служб, і бути представленими в їх керівних органах» [3, с. 29].

У контексті реалізації принципів рівності та інклюзивності значна увага приділена потребі впровадження програм, які сприяють залученню молоді з різних соціальних та економічних груп до муніципального управління. Так, задля забезпечення підготовки молоді до участі у громадському житті пропонується впроваджувати багаторівневі освітні програми, що включають: професійну підготовку вчителів та молодіжних працівників до здійснення фасилітаційної підтримки молодіжної громадянської участі; різноманітних форм участі учнів у житті школи; шкільну громадянську освіту; обмін позитивним досвідом у цій сфері. Крім того, визначена організаційно-правові засади створення та діяльності представницьких молодіжних інституцій: молодіжних рад, молодіжних парламентів або молодіжних форумів. Рекомендовано, щоб всі ці структури формувалися через вибори, призначення від молодіжних організацій або на добровільній основі.

На нашу думку, тут має прояв певна обмеженість підходу, що реалізований у Переглянутій Європейській хартії, що переважно фокусується на формальних структурах, формування яких відбувається під впливом муніципальних посадовців. На практиці це призводить до того, що молодь, яка не бажає чи не має змоги брати участь у формальних структурах, залишається поза увагою. Інший негативний аспект – молодіжні ради та парламенти, так чи інакше, породжують різноманітні бюрократичні складні процедури, які обмежують доступ для нових учасників, особливо з маргіналізованих груп. Формальні структури часто не можуть швидко адаптуватися до змін у молодіжних субкультурах, залишаючи їх поза процесом прийняття рішень. Відповідно знижується здатність оперативно враховувати потреби учасників неформальних молодіжних об'єднань, мереж та контркультурних рухів. Наприклад, скейтбордистів, графіті-художники або музичні групи, які, насправді, можуть мати значний вплив на місцеве молодіжне середовище. Особливо яскраво зазначені слабкі сторони представницьких інституцій мають прояви у транзитивних, перехідних країнах. Зокрема, бурхливі події новітньої вітчизняної історії засвідчують використання молодіжних структур у формально-маніпулятивному ключі та, навпаки, розгортання потужного неформального молодіжного протестного руху для революційного оновлення громадянського суспільства та держави в цілому (приклад – молоді учасники Революції Гідності, діяли переважно поза формальними структурами).

І, все-таки, видається, що викладене не дає підстави відмовитися від представницьких механізмів участі молоді в муніципальному управлінні. Без налагодженого представництва неможливі справжній діалог та партнерські відносини між муніципальними органами управління та молоддю. Але потрібне забезпечення справжньої автономії молодіжних представницьких структур, їх відкритості до врахування потреб та інтересів всіх учасників молодіжного середовища громади, в тому числі неформального. Для цього, найперше, слід зміцнювати гарантії фінансової автономії, зокрема, шляхом формування у молодіжних рад власних бюджетів, що не залежать від рішень місцевих органів влади. Це може включати гранти, донорську підтримку або спеціально виділені кошти, наприклад, у рамках

грантових програм Українського молодіжного фонду. По-друге, слід забезпечити відкритий та прозорий процес виборів, включаючи публічне оголошення всіх етапів формування молодіжних рад. Важливим є відпрацювання процедур дотримання принципів рівності та інклюзії, створивши можливості для залучення різних молодіжних соціальних груп та меншин, забезпечуючи рівні можливості для їхнього представництва.

Висновки. Підсумовуючи, матеріал статті, зазначимо, що залучення молоді до участі в муніципальному управлінні на партнерських засадах пов'язане з комплексною роботою з наснаження здатності молоді до самоорганізації. Головна ідея пов'язана з відходом від централізованої моделі муніципального управління, в якій молоді отримує «завершені» інструкції та «остаточні» алгоритми «правильних» дій. Натомість йдеться про пошук шляхів інституційної підтримки режиму ініціатив знизу-вгору, що заохочує місцеві громадські ініціативи, що походять від самих молодих людей. Тим самим провідне завдання вбачається у тому, щоб забезпечити взаємозв'язок формальних і неформальних складових реальної участі молоді у муніципальному управлінні. На наш погляд, цьому і відповідає партнерська стратегія, згідно з якою формальні інституції муніципального управління підтримують неформальні ініціативи молоді, надаючи їй ресурси та офіційне визнання, а неформальні молодіжні практики доповнюють формальні структури, забезпечуючи гнучкість та інновації в підходах до забезпечення участі молоді в муніципальному управлінні.

Список літератури:

1. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text

2. Мріємо та діємо. Національне опитування молоді. Червень-липень 2023 р. URL: https://mriemotadiemorazom.org/research

3. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL: https://rm.coe.int/168071b58f

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2023 р. № 182 «Деякі питання Українського молодіжного фонду». URL: https://uyf.gov.ua/storage/app/uploads/public/664/4a7/343/6644a73431ff0620605394.pdf

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1198 «Про затвердження типових положень про молодіжні ради». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 р. № 1014 «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі»

7. Федоров Михайло Альбертович. URL: https://www.chesno.org/politician/25358/

8. Bridging the gap : new opportunities for 16–18 year olds not in education, employment or training : presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty London : Stationery Office. 1999. URL: https://archive.org/details/bridginggapnewop0000unse

9. Lisbon Declaration on Youth Policies and Programme. URL: https://www.youthpolicy.org/library/documents/lisbon-declaration-on-youth-policies-and-programmes/

10. Marcuse H. Repressive Tolerance // Wolf R. P., Moore B., Jr., Marcuse H. A Critique of Pure Tolerance Boston : Beacon Press, 1965. P. 81–117.

11. Marcuse H. Towards a Critical Theory of Society. Collected Papers of Herbert Marcuse. Volume Two / edited by Douglas Kellner. London and New York : Routledge. 2001. 257 p.

Bikulov D.T., Krasnokutskyi O.V., Zaika O.V. PARTNERSHIP STRATEGY FOR DEVELOPING MECHANISMS FOR YOUTH PARTICIPATION IN MUNICIPAL GOVERNANCE

Against the backdrop of low indicators of youth participation in public governance in Ukraine, including at the municipal level, the authors of the article substantiate the need to preserve and realize the youth civic potential for strengthening and post-war reconstruction of communities. This requires more active engagement of young people in the participation process, particularly at the stages of preparing, adopting relevant municipal decisions, and public monitoring of their implementation. This will create conditions for fostering a sense of responsibility for the country's future and strengthening civil society. The article consistently achieves its goal – synthesizing two approaches (institutional and critical) within the framework of developing a partnership strategy for involving youth in municipal governance by developing both officially recognized mechanisms and structures, as well as informal social and cultural practices of youth participation. It is argued that involving youth in municipal governance on a partnership basis is associated with comprehensive work to empower young people's ability to self-organize. The necessity of moving away from the centralized model of municipal governance, where youth receive "complete" instructions and "final" algorithms of "correct"

actions, is emphasized. It is current and urgent to seek ways of institutional support for the bottom-up initiative regime, which encourages local civic initiatives originating from young people themselves. The leading task is seen as ensuring the interconnection of formal and informal components of real youth participation in municipal governance. This corresponds to the partnership strategy, according to which formal institutions of municipal governance support informal youth initiatives by providing resources and official recognition, while informal youth practices complement formal structures, providing flexibility and innovation in approaches to ensuring youth participation in municipal governance.

Key words: *municipal governance, public governance, youth, partnership strategy, mechanisms of youth participation in municipal governance.*

УДК 351:4
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/30

Лисенко С.О.
Інститут безпеки,
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0000-0002-7050-5536

РОЗРАХУНОК СТРАТЕГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню стратегічних принципів державного управління національною безпекою України в умовах воєнного конфлікту. Питання визначення стратегічних принципів державного управління національною безпекою стоїть на окремому місці в переліку головних проблем політики держави. Зазвичай важко зрозуміти та визначити чіткі орієнтири роботи в цьому напрямку, особливо ж – під час воєнного вторгнення і ведення бойових дій на значній частині території країни, коли ситуація може змінюватися дуже динамічно.

Акцентовано увагу на визначенні та розрахунку стратегічних принципів державного управління національною безпекою України в умовах воєнного конфлікту. Особливо важливою є розробка чітких напрямків та методик, що дозволяють оперативно та ефективно реагувати на швидко змінювані обставини. В умовах воєнного вторгнення та ведення бойових дій на значній частині території країни важливо мати гнучку та адаптивну стратегію управління.

Окрему увагу присвячено розробці методики розрахунку потужності впливу сторін, під час військового конфлікту. Автором застосовано відповідні фізичні закономірності-аналогій, характерні й для безпекової сфери. Доведено особливу важливість фактору часу, як такого, який справляє винятковий вплив на загальну потужність воєнної сили. З огляду на висновки дослідження, вагомим є скорочення часу прийняття рішень для власних сил, і збільшення часу реакції для різних етапів дій супротивника, як визначальний фактор перемоги.

Подальшої уваги заслуговує оригінальний підхід до визначення та розрахунку стратегічних принципів державного управління національною безпекою країни, яка веде воєнні дії та бореться з домінуючими силами агресора. Методика заснована на аналогії законів фізики, а саме розрахунку енергії потужності впливу на воєнні можливості сторони конфлікту.

Ключові слова: *державне управління, національна безпека, сторони конфлікту, воєнний конфлікт, стратегія, стратегічні принципи, принципи державного управління, кінетична енергія, енергія потужностей, бойові дії.*

Обґрунтування актуальності обраної теми. Визначення стратегічних принципів державного управління національною безпекою займає окреме місце серед головних проблем державної політики. Особливо складно зрозуміти та встановити чіткі напрями роботи в цій сфері під час воєнного вторгнення та ведення бойових дій на значній частині території країни, коли ситуація може змінюватися не по днях, а по годинах. У таких умовах, держава повинна мати не лише стратегію реагування на поточні загрози, але й здатність прогнозувати можливі сценарії розвитку подій та бути готовою до раптових змін.

Актуальність дослідження стратегічних принципів державного управління національною безпекою України не викликає сумнівів, з огляду на сучасні виклики та загрози, з якими стикається країна. Збройний конфлікт на Сході України, анексія Криму, постійні гібридні загрози з боку Російської Федерації, економічна нестабільність та інші внутрішні та зовнішні фактори, значно ускладнюють забезпечення національної безпеки. В таких умовах, питання розробки ефективних стратегічних принципів управління національною безпекою є надзвичайно важливим та актуальним.

Аналіз останніх публікацій і публікацій. Питання інформаційної безпеки, її правового регулювання та публічного управління в цій галузі, вже стало об’єктом наукового обговорення в межах досліджень таких науковців, як І. Аристова, І. Березовська, В. Василюк, В. Гурковський, О. Дзьобань, О. Додонов, Р. Калюжний, В. Конах, Б. Кормич, Г. Крилов, О. Литвиненко, Г. Новицький, В. Цимбалюк, О. Юдін, О. Ярема та інших.

Водночас, висока динаміка розвитку загроз та ведення проти України комплексної гібридної війни, обумовлюють потребу нових досліджень принципів державного управління інформаційною безпекою.

Метою статті є дослідження та визначення стратегічних принципів державного управління національною безпекою України в умовах воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріал. Досліджуючи термінологічну систему державного управління, Ю. Сурмін звертає увагу на зміст терміну «державне управління», який він інтерпретує як «управління державою» та «управління з боку держави» [1]. Перший термін охоплює всі управлінські процеси та явища в державі, а другий – управління всіма об'єктами та процесами в суспільстві, де держава виступає як суб'єкт діяльності, а суспільство є її об'єктом. Однак, коли суспільство є об'єктом управління, цей процес має опосередкований характер, оскільки громадянське суспільство є відносно незалежним від держави суб'єктом.

Необхідно підкреслити, що суть і зміст зовнішньої політики у сфері національної безпеки, змінюються відповідно до внутрішнього стану країни та міжнародної ситуації. Визначаючи стратегічні цілі цієї політики, важливо враховувати потребу у забезпеченні національної безпеки, зміцненні загальної могутності країни, а також підвищенні її ролі та престижу на міжнародній арені. Головною метою зовнішньої політики в контексті національної безпеки є забезпечення безпеки, суверенітету, цілісності та недоторканності держави [1]. Стратегічні принципи державного управління національною безпекою включають комплексний підхід до аналізу загроз і викликів, систематичне планування і прогнозування, а також ефективну координацію між різними державними структурами та міжнародними партнерами .

Для розробки принципів стратегічного управління національною безпекою необхідно вивчити закономірності цієї сфери, які являють собою стійкі повторювані взаємозв'язки. У роботі Ю. В. Ковбасюка показано, що структура і методи роботи системи державного управління залежать, як від характеру, рівня розвитку та закономірностей суспільства, особливо тих його компонентів, які є об'єктами управління, а також суспільних цілей, що визначені та досягаються у певний відрізок часу. Наявних засобів і ресурсів, які залучаються до управління та внутрішні закономірності функціонування і розвитку управління, як специфічного системного суспільного явища є також важливими елементами стратегічного управління [2].

Воєнні конфлікти можуть протікати без радикальної перебудови всіх процесів життя, що характерно для повномасштабних воєн. Крім того, війнам зазвичай передують довготривалі підготовчі заходи та комплекс мобілізаційних дій по всій країні, чого немає під час воєнних конфліктів. Тобто, збройні конфлікти можуть відбуватися на будь-якому рівні, їх головною ознакою є застосування зброї [3].

Потужність або енергія кожного із суперників воєнного конфлікту, за законами аналогії може вимірюватися за допомогою фізичної формули кінетичної енергії.

«Кінетикос», з грецької означає «належність до руху». Енергією володіють всі тіла, що знаходяться в русі. Наприклад, автомобіль, що рухається може обігнути перешкоду, молоток який знаходиться в русі може забити цвях, випущений снаряд може поранити людину. Тіло з більшою масою має більшу кінетичну енергію. Однак, швидкість тіла кінетичну енергію змінює більш стрімко. Наприклад, маленька куля зі зброї, яка летить з високою швидкістю, може глибоко проникнути в тіло; птах у польоті може збити великий літак, оскільки під час зіткнення має велику швидкість і, відповідно, значну кінетичну енергію, яка здатна пошкодити лопаті турбіни двигуна [4; 5]. На основі цього можна зробити висновок, що сторона конфлікту, яка бере в ньому участь, вже перебуває в русі. Таким чином, кожна зі сторін конфлікту, перебуваючи в русі воєнних дій, має певну енергію і силу для досягнення перемоги.

Дану формулу, за законами аналогії можна розкласти на прості складові, що характеризують потужність воєнної сили окремої сторони конфлікту:

$$E = m*C^2/2 = P*V*C^2/2 = P*V*(\frac{L}{T})^2/2 =$$
$$= (P_1 + P_2 + \ldots + Pn)*V*((L_1 + L_2 + \ldots + Ln)/$$
$$/ (T_1 + T_2 + \ldots + Tn))^2/2 =>$$

де m – маса потужностей сторони конфлікту, яка складається з густини помноженої на розмір простору, зайнятого стороною конфлікту з цими потужностями; Pn – щільність, густина ресурсів сторони воєнного конфлікту, є змінною складовою формули та складається з кількох складових – кількість військової техніки на ділянці території, кількість особового складу, кількість інженерних

споруд і так далі; V – розмір простору, зайнятого стороною конфлікту, площа території зіткнення, є постійною складовою; Tn – час проходження етапу операції, є змінною складовою формули та складається з кількох складових – час прийняття рішень по окремій ситуації чи операції, час здійснення окремих тактичних дій, час підготовки і так далі; L – відстань, розміри для проходження кожного етапу операції…

$$\Rightarrow (P1 + P2 + \ldots + Pn)*V*(L1 + L2 + \ldots + Ln)^2 / \\ / 2*(T1 + T2 + \ldots + Tn)^2 ;$$

Під час воєнного зіткнення двох суперників, відбувається змагання потужностей кожної зі сторін. Тобто, можна говорити про змагання чи порівняння енергії впливу кожного з суперників, які порівнюються одна з іншою. Енергія потужності окремого з суперників, вимірюється за допомогою фізичної формули кінетичної енергії, оскільки в той час, коли військова операція почалась, не можна говорити про потенційну енергію. Потенційна енергія завжди незмінна, а кінетична енергія може змінюватись протягом усього часу її застосування. Тобто, протягом усього часу військової операції, у залежності від зміни складових формули кінетичної енергії, які задані і можуть змінюватись з часом, чи під впливом різних обставин, енергія може збільшувати чи зменшувати своє значення потужності впливу.

У вигляді фізичних формул, згідно законів аналогії, енергії та потужності воєнних можливостей, сторін конфлікту мають наступний вигляд:

$E_1=P_1*V_1*L^2_1/2*T^2_1$ – енергія, потужність першої сторони конфлікту;

$E_2=P_2*V_2*L^2_2/2*T^2_2$ – енергія, потужність другої сторони конфлікту.

Слід зазначити, що змінні складові кожної із сторін конфлікту, такі як густина (P) та час (T) залишаються особливими для кожної із сторін конфлікту та можуть змінюватись протягом всього воєнного конфлікту. Дані зміни можуть відбуватись в залежності від дії протилежної сторони та від умов здійснення певного етапу операції. Тому визначення густини (P) та часу (T) має сумарний характер, вони складаються з кількох значень $(P_1+P_2+\ldots+Pn)$ та $(T_1+T_2+\ldots+Tn)$ відповідно. Отримуючи вплив від противника та змінюючись, ці показники вноситимуть зміни в значення загальних показників густини (P) та часу (T) в значенні енергії потужності сторони конфлікту, змінюючи саму енергію та потужність [6].

Таким чином, порівнюючи значення енергій потужностей сторін конфлікту E1 та E2 в певний відрізок часу, можна визначати переможця конфлікту. Переможцем буде визначатися та сторона, яка має більше значення енергії потужності.

Але порівняння двох енергій – потужностей сторін конфлікту можна спростити, завдяки наявності однакових та постійних складових у формулах і, відповідно, значення. Мова йде про розміри просторів зіткнення двох сторін конфлікту, які залишаються обмеженими в масштабах конкретного театру воєнних дій. Також вони зберігаються однаковими і для обох сторін конфлікту. Лінія фронту зіткнення одна, спільна і загальна, а простір для оперативних і тактичних рухів – теж однаковий в межах однакових квадратів територій. Тому можна вважати, що $L_1=L_2=L$, а $V_1=V_2=V$. В протилежному випадку в формулах порівняння виникають додаткові змінні, які важко вирахувати і тому, важко аналізувати за допомогою даних математичних підходів.

Після цього формула порівняння може виглядати наступним чином:

$$E_1 \Leftrightarrow E_2 \Rightarrow$$
$$E_1 = P_1*V*L^2/2T^2_1 \Leftrightarrow E_2=P_2*V_2*L_2/2*T_2^2 \Rightarrow$$
$$(P_{11} + P_{12} + \ldots + P_1n)*V*L^2/2*(T_{11} + T_{12} + \ldots + T_1n)^2 \Leftrightarrow$$
$$(P_{21} + P_{22} + \ldots + P_2n)*V*L^2/2*(T_{21} + T_{22} + \ldots + T_2n)^2$$

де P_1 – густина воєнних сил для першої сторони конфлікту, яка складається із суми складових $(P_{11}+P_{12}+\ldots+P_1n)$; P_2 – густина воєнних сил для другої сторони конфлікту, яка складається із суми складових $(P_{21}+P_{22}+\ldots+P_2n)$; T_1 – час здійснення кроків воєнного конфлікту для першої сторони конфлікту, який складається із суми часових складових окремих оперативних і тактичних дій $(T_{11}+T_{12}+\ldots+T_1n)$ [7]; T_2 – час здійснення кроків воєнного конфлікту для другої сторони конфлікту, який складається із суми часових складових окремих оперативних і тактичних дій $(T_{21}+T_{22}+\ldots+T_2n)$.

Розглядаючи дане порівняння далі, помітно, що просторовими складовими (лінійним розміром та простором) можна знехтувати, тому що вони однакові для сторін конфлікту і не впливають на визначення порівняння, та не впливають на збільшення чи зменшення значень енергій потужностей. Таким чином, вирішальна формула порівняння для визначення переможця воєнних змагань може виглядати наступним чином:

$$(P_{11} + P_{12} + \ldots + P_1n)/2*(T_{11} + T_{12} + \ldots + T_1n)^2 \Leftrightarrow \\ (P_{21} + P_{22} + \ldots + P_2n)/2*(T_{21} + T_{22} + \ldots + T_2n)^2$$

Із даної формули видно, що перемога кожної зі сторін воєнного конфлікту напряму залежить від густини (Р) воєнних потужностей, та обернено пропорційна, тобто має зворотну залежність від часу (Т) виконання та вчинення певних стратегічних, тактичних та оперативних дій під час воєнного конфлікту. При цьому, зрозуміло і видно, що час (Т) відіграє більшу роль у визначенні енергії потужності і, відповідно в перемозі в конфлікті, тому що в формулі показник часу рахується в квадраті свого значення [8].

Іншими словами, можна стверджувати, що збільшуючи час на виконання певних воєнних дій для супротивника, сторона може зменшити значення енергії потужності його військових можливостей, тобто – досягти перемоги у війні. Крім того, слід зазначити, що за законами математики відомо, якщо знаменник рівняння прямує до безкінечності, то саме рівняння прямує до нуля. Таким чином, збільшуючи складові часу агресора до максимуму, можна звести до нуля його енергію та потужності взагалі тим самим отримати перемогу.

Продовжуючи розглядати питання розрахунку стратегії державного управління в галузі національної безпеки, варто звернути увагу на отримані у рамках даного дослідження висновки. Залежність держави від густини потужностей та від часу вчинення окремих дій має стати вирішальними критеріями для створення стратегічного плану національної безпеки України і, відповідно, лягти в основу стратегічних принципів державного управління національною безпекою.

Стратегія державного управління в галузі національної безпеки базується на аналізі ступеня захищеності людей від різноманітних загроз і ризиків. Це передбачає не лише створення розрахунків потужностей сторін конфліктів, але й оцінку потенційних загроз, визначення вразливих місць, а також – розробку і впровадження заходів для мінімізації ризиків. Важливим аспектом є моніторинг і прогнозування можливих сценаріїв розвитку ситуацій, що дозволяє забезпечити ефективну оборону та безпеку держави. Таким чином, комплексний підхід до аналізу і управління загрозами забезпечує адаптивність і динамічність стратегічних дій у відповідь на сучасні виклики [9; 10].

Отримані, в ході розгляду розрахунків стратегії державного управління в галузі національної безпеки висновки, свідчать про те, що залежність держави від густини потужностей та часу вчинення окремих дій має стати вирішальними критеріями для створення стратегічного плану національної безпеки України. Вони мають лягти в основу стратегічних принципів державного управління національною безпекою, забезпечуючи адаптивність та динамічність у протистоянні сучасним загрозам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження, за рахунок застосування аналогії фізичної формули кінетичної енергії, запропоновано раціональні підходи для розрахунку стратегічних принципів державного управління національною безпекою України. Під час воєнного зіткнення двох суперників відбувається змагання потужностей, які можна розглядати як енергію впливу кожної зі сторін. Ця енергія впливу оцінюється за допомогою фізичної формули кінетичної енергії, оскільки в момент початку військової операції не можна говорити про потенційну енергію, яка завжди залишається незмінною.

Кінетична енергія може змінюватися протягом всього часу її застосування, у залежності від змін складових цієї формули. Це означає, що під час військової операції енергія потужності або сили кожної зі сторін може змінюватися, що вподальшому впливає на результативність бойових дій. Тому, тривалість часу виконання певних військових дій або тактичних рухів виявляється ключовим фактором у зменшенні енергії, сили та потужності супротивника, що дозволяє досягти перемоги. Цей висновок доведено автором математичним шляхом.

Таким чином, стратегічне управління національною безпекою повинно включати постійний моніторинг, аналіз та адаптацію до змінних умов та складових сили та потужності впливу. Лише за умови реалізації цих принципів, можна забезпечити ефективний захист національних інтересів України та підтримувати стабільність і злагоду в суспільстві.

Список літератури:

1. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України : підручник Л.Д. Чекаленко. Київ : ДАУ, 2015. 749 с.

2. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : *Методологія державного управління.* наук. ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

3. Денисов С. Ф., Кардаш К. С. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2012. № 1. С. 107–113.

4. Кінетична енергія: типи, визначення, формула та приклади. *Renovables Verdes*. URL: https://www.renovablesverdes.com/uk/Кінетична-енергія/.

5. Янг Г., Фрідман Р., Сендін Т., Форд Л. Фізика для університетів з розділами сучасної фізики. Львів : *Наутілус*, 2009. 168 с.

6. History. Твоя бібліотека. History *Твоя електронна бібліотека*. URL: https://uahistory.co/pidruchniki/fyka-defense-of-ukraine-10-class-2023-profile-level/94.php.

7. Василенко О.В. Основні світові тенденції розвитку озброєння та військової техніки для ведення війн у майбутньому. О.В. Василенко *Наука і оборона*. 2009. № 4. С. 18–22.

8. Виникнення, типи, етапи та розвиток конфлікту. *Studies*. URL: https://studies.in.ua/conflict_seminar/494-viniknennya-tipi-etapi-ta-rozvitok-konflktu.html.

9. Ситник Г. П. Державний суверенітет та державні інтереси в контексті забезпечення національної безпеки. Г. П. Ситник. *Актуальні проблеми внутрішньої політики*. 2004. № 1. С. 95−102.

10. Підходи щодо визначення рівня загроз національній безпеці в політичній сфері / Г. П. Ситник та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2014. 56 с.

Lysenko S.O. CALCULATION OF STRATEGIC PRINCIPLES OF STATE MANAGEMENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the strategic principles of state governance of national security of Ukraine in the context of military conflict. The issue of determining the strategic principles of national security governance stands alone in the list of the main problems of the state policy. It is always difficult to understand and define clear directions of work in this area, especially during a military invasion and hostilities in a large part of the country's territory, when the situation can change by leaps and bounds.

Attention is focused on defining and calculating the strategic principles of public administration of Ukraine's national security in the context of a military conflict. It is especially important to develop clear directions and methods that allow for a prompt and effective response to rapidly changing circumstances. In the context of military invasion and hostilities on a large part of the country's territory, it is important to have a flexible and adaptive management strategy.

Particular attention is devoted to the development of a methodology for calculating the power of influence of the parties during a military conflict. The author applied the corresponding physical laws that are also characteristic of the security sphere. The special importance of the time factor as such, which exerts an exceptional influence on the total energy component, has been proved. Considering the findings of the study, the reduction of decision-making time for own forces, and the increase of reaction time for enemy forces, is significant as a determining factor of victory.

Further attention should be paid to the original approach to defining and calculating the strategic principles of state management of the national security of a country that is engaged in military operations and is fighting the dominant forces of the aggressor. The methodology is based on the analogy of the laws of physics, namely, the calculation of the energy of power of influence on the military capabilities of a party to the conflict.

Key words: *public administration, national security, parties to the conflict, military conflict, strategy, strategic principles, principles of public administration, kinetic energy, energy of capacities, military operations.*

УДК 351.74:355.541
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/31

Качмар Б.М.
Інститут безпеки
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID ID: 0009-0004-0287-6994

Тимошенко О.О.
Фінансова компанія «Онлайн Фінанс»
ORCID ID: 0009-0001-8227-8772

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню сучасних методів організації тактико-спеціальної вогневої підготовки, з акцентом на значних трансформаціях у практиці навчання, зумовлених технологічним прогресом та еволюцією оперативних потреб. Дослідження висвітлює перехід від традиційних методів, які в основному зосереджувалися на статичних тренуваннях і повторюваних вправах, до інноваційних підходів, що включають віртуальну реальність VR, доповнену реальність AR, штучний інтелект AI і передові біометричні інструменти.

Виявлено ефективність інтеграції сучасних технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність, у програми тактичної підготовки. Використання цих інструментів продемонструвало помітне покращення оперативної готовності, точності та часу реакції, а дані свідчать про підвищення ефективності прийняття рішень та швидкості захоплення цілей. Сценарії тренувань під впливом стресу, розроблені для відтворення умов, подібних до бойових, ще більше підвищили здатність бійців діяти під тиском, з помітним покращенням когнітивних і фізичних реакцій.

Обгрунтовано роль дронів і безпілотних літальних апаратів БПЛА у підвищенні реалістичності і масштабу тактичної вогневої підготовки. БПЛА, оснащені сучасними датчиками і системами візуалізації, надали неоціненний досвід у спостереженні, захопленні цілей і координації повітряних і наземних операцій. У дослідженні також розглянуто досягнення в галузі навчальної зброї і боєприпасів, зокрема, використання нелетальних і лазерних систем, які відтворюють функціональність справжньої вогнепальної зброї, забезпечуючи при цьому безпеку під час навчань.

Особливої уваги заслуговує глобальний вплив цих інновацій на ефективність і адаптивність тактичної вогневої підготовки. Незважаючи на значні переваги, дослідження висвітлює такі виклики, як висока вартість впровадження, потреба в спеціалізованій інфраструктурі та етичні міркування, пов'язані з проведенням навчань у стресових умовах. Дослідження закликає до подальших досліджень з метою оптимізації економічної ефективності цих технологій і вивчення їхніх довгострокових психологічних наслідків.

Ключові слова: *сучасні методи, тактична вогнева підготовка, спеціальна вогнева підготовка, віртуальна реальність, доповнена реальність, штучний інтелект, біометричні інструменти, динамічні стрільбища, тренування в умовах стресу.*

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дослідження обумовлена зростаючою складністю сучасних безпекових викликів, з якими стикаються військові та правоохоронні органи в усьому світі. Оскільки загрози стають більш динамічними та асиметричними, здатність готувати особовий склад за допомогою інноваційних та науково обґрунтованих методів навчання набуває першочергового значення.

Традиційні підходи до вогневої підготовки, хоча і були ефективними свого часу, часто не мають достатньої адаптивності та реалістичності, необхідних для вирішення сучасних сценаріїв, таких як війна в містах, контртерористичні операції та ситуації із захопленням заручників, що вимагають високих ставок. Сучасні методи, що включають передові технології, такі як віртуальна реальність VR, доповнена реальність AR,

штучний інтелект AI і біометричні системи зворотного зв'язку, дозволяють створювати реалістичні, викликані стресом тренувальні середовища, що максимально імітують реальні бойові умови. Ці досягнення покращують не лише технічні навички курсантів, але й їхню психологічну стійкість, здатність приймати рішення під тиском і орієнтуватися в обстановці.

Крім того, інтеграція інструментів оцінювання на основі даних і моніторингу ефективності в реальному часі революціонізувала процес підготовки, дозволивши забезпечити персоналізований зворотний зв'язок і постійне вдосконалення. Важливість таких досягнень підкреслюється статистичними даними, які демонструють значне покращення оперативної готовності, точності та часу реагування серед персоналу, підготовленого за сучасними методиками. Вивчаючи методології, технології та результати, пов'язані з сучасною тактичною і спеціальною вогневою підготовкою, це дослідження має на меті зробити внесок у розробку ефективних навчальних програм, які підвищують безпеку, ефективність і готовність сил безпеки в усьому світі.

Мета дослідження – проаналізувати та оцінити сучасні методи організації тактичної та спеціальної вогневої підготовки, зосередивши увагу на їх ефективності, технологічних досягненнях та практичній реалізації у військовому та правоохоронному контекстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значний прогрес у тактичній і спеціальній вогневій підготовці. Дослідження науковців зосереджені на інтеграції віртуальної і доповненої реальності, штучного інтелекту і біометричних систем для підвищення реалістичності і ефективності (Ротань К. О., Лукін Б. П., Зеленський Є. О., Задорожня Р. В., Фісун Н. О., Ханикіна Н., Маятіна Н., Харченко С., Гаврилюк В., Геращенко М. М., Нестеренко С. О., Ісаченко О. О., Лось А. М., Сірик О. М., Турчинов А., Шемчук В., Одеров А., Климович В., Саморок М., Поливанюк В., Ченчева О., Ченчевой В., Бахарєв В., Литвиненко М., Ляшко Є., Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М., Зінченко В. А., Штофель Д. Х., Навроцька К. С., Ващук Л. В.). Підкреслено роль стресових тренувань, оцінок на основі даних і безпілотників у підвищенні оперативної готовності.

Основний зміст дослідження. Тактична і спеціальна вогнева підготовка зазнала значної еволюції, зумовленої розвитком бойових дій, потребами правоохоронних органів і технічним прогресом. Рання вогнева підготовка в основному базувалася на статичних вправах і повторюваних стрільбах, спрямованих на покращення базової влучності. Традиційні методи наголошували на зазубрюванні та м'язовій пам'яті, але їм часто бракувало реалізму, необхідного для підготовки людей до динамічних сценаріїв з високим тиском [1]. З часом запровадження тренувань на основі сценаріїв ознаменувало важливий перехід, наголошуючи на адаптивності та ситуативній обізнаності.

Розвиток сучасних методологій поєднує в собі передові технології та наукові принципи. Системи віртуальної реальності імітують реалістичне бойове середовище, даючи змогу тренуватись в умовах повного занурення і за сценаріями, які можна налаштовувати. Біометричні інструменти моніторингу, такі як датчики серцевого ритму і аналізатори стресу, дають змогу на основі даних оцінити ефективність тренувань під тиском [2]. Помітним досягненням є використання динамічних стрільбищ з рухомими мішенями, що імітують реальні загрози.

Сучасна тактична та спеціальна вогнева підготовка все більше покладається на симуляційні тренувальні системи, що включають такі технології, як віртуальна реальність VR, доповнена реальність AR та сучасні симулятори. Системи призначені для відтворення складних сценаріїв з високими ставками, що дозволяє слухачам розвивати важливі навички в контрольованому, але реалістичному середовищі [3]. VR занурює користувачів у тривимірне середовище, яке імітує реальні поля бою або міське середовище, дозволяючи їм відпрацьовувати навички прийняття рішень, орієнтування в ситуації та точного прицілювання без логістичних проблем і ризиків для безпеки, пов'язаних з реальними навчаннями.

Доповнена реальність накладає цифрові елементи на фізичний світ, забезпечуючи динамічну взаємодію з віртуальними загрозами під час фізичних навчань. Учасники навчань можуть брати участь у середовищах змішаної реальності, де цифрові супротивники реагують на їхні дії, створюючи адаптивні і непередбачувані сценарії. Системи особливо цінні для підготовки персоналу до асиметричних загроз, таких як контртерористичні операції або місії з визволення заручників, де адаптивність має вирішальне значення.

Симулятори розширюють цю функціональність, відтворюючи конкретну техніку та озброєння, дозволяючи слухачам ознайомитися з експлуатаційними нюансами їхнього інструментарію.

Симулятори вогнепальної зброї відтворюють віддачу, звук і вагу, забезпечуючи реальний досвід, який покращує м'язову пам'ять і технічні навички. Симулятори водіння використовуються для підготовки до сценаріїв швидкісного переслідування або конвоювання на ворожих територіях, що ще більше урізноманітнює застосування тренувань.

Дослідження показують, що інтеграція цих технологій у вогневу підготовку покращує результати за кількома показниками. Дослідження свідчать про значне зменшення кількості травм, пов'язаних з навчанням, завдяки виключенню бойових боєприпасів на ранніх етапах навчання. Дані системи також підтримують повторення і модифікацію сценаріїв, що дозволяє застосовувати індивідуальний підхід до усунення індивідуальних недоліків або прогалин у навичках.

Крім того, ці системи сприяють економічно ефективному навчанню, зменшуючи потребу у фізичній амуніції, великих земельних ресурсах і оперативних простоях. Інституції в усьому світі дедалі частіше застосовують ці методи, визнаючи їхній потенціал для подолання розриву між теоретичними знаннями і польовим застосуванням. Завдяки інтеграції алгоритмів штучного інтелекту багато симуляторів тепер аналізують результати роботи слухачів у режимі реального часу, пропонуючи персоналізований зворотній зв'язок для покращення результатів навчання [4]. Зростаюче впровадження цих технологій підкреслює зміну парадигми в концептуалізації і проведенні тактичної і спеціальної вогневої підготовки.

Нещодавні досягнення в навчанні бойових стрільб перетворили їх зі статичних стрільб на дуже динамічні і засновані на сценаріях тренування. Динамічні стрільбища тепер включають рухомі мішені, різні відстані і часові обмеження, що вимагає від курсантів коригування тактики і прийняття рішень в реальному часі. Вдосконалення відтворюють непередбачуваність реальних бойових дій, розвиваючи адаптивність і швидкі рефлекси. Технологічні вдосконалення включають автоматизовані системи наведення на ціль, які імітують рух противника, що дозволяє стрільцям відпрацьовувати відстеження і ураження цілей, які демонструють нестабільну поведінку [5]. Полігони також інтегрують змінні навколишнього середовища, такі як низька освітленість, шум, що відволікає увагу, або дим, для відтворення бойових умов. Системи зворотного зв'язку в реальному часі аналізують точність, час реакції і поводження зі зброєю, допомагаючи курсантам ефективно вдосконалювати свої навички.

Тренування в умовах стресу спрямоване на відтворення фізіологічних та психологічних викликів, з якими стикаються під час бойових дій. Піддаючи курсантів контрольованим стресовим факторам, таким як часовий тиск, фізичні навантаження або імітовані загрози, ця методика готує їх до ефективних дій в умовах примусу. Сценарії можуть включати подолання смуги перешкод під час ураження цілей, лікування імітованих поранень або прийняття швидких тактичних рішень в умовах сенсорного перевантаження. Тренування на основі стресу ґрунтується на психологічних дослідженнях, які підкреслюють важливість підготовки організму до реакції «бий або тікай». Курсанти розвивають стійкість, холоднокровність і когнітивну ясність, необхідні для проведення операцій з високими ставками [6]. Дослідження показують, що в реальних бойових ситуаціях бійці, які пройшли тренування, викликані стресом, діють краще, ніж ті, хто тренувався за звичайною методикою. Навчальні заклади підкреслюють важливість таких тренувань для ролей, пов'язаних з боротьбою з тероризмом, звільненням заручників і проведенням міських операцій з високим ступенем ризику, де прийняття рішень в умовах стресу має вирішальне значення.

Сучасні вогневі тренування використовують натільні технології та біометричні дані, щоб надати детальну інформацію про ефективність тренувань. Пристрої, такі як пульсометри, трекери руху і датчики відстеження погляду, збирають дані в режимі реального часу, пропонуючи об'єктивні показники для оцінки фізичних і когнітивних реакцій. Біометричний зворотний зв'язок дозволяє інструкторам оцінювати рівень стресу, втоми і зосередженості, забезпечуючи більш індивідуальний підхід до тренувань. Висока варіабельність серцевого ритму може свідчити про здатність бійця зберігати самовладання під тиском, тоді як аналіз рухів може виявити недоліки в поводженні зі зброєю або в поставі [7]. Інтеграція з аналітикою на основі штучного інтелекту надає дієві рекомендації для підвищення ефективності та усунення конкретних недоліків. Оцінювання на основі даних також підтримує поздовжні дослідження, допомагаючи організаціям відстежувати прогрес і вдосконалювати свої навчальні програми.

Глобальне впровадження систем віртуальної і доповненої реальності в навчальних закладах значно зросло: згідно з останніми дослідженнями, все більше військових і правоохоронних

установ впроваджують ці технології. Показники успішності курсантів, які проходять тренування в умовах стресу, значно вищі: точність прийняття рішень підвищується та швидкість реакції зростає. Динамічні стрільбища і системи зворотного зв'язку в реальному часі сприяли зменшенню помилок під час тренувань, що підкреслює ефективність інтеграції технологій і реалістичних умов в сучасну практику вогневої підготовки [8]. Досягнення ілюструють перехід до науково обґрунтованих методологій, що узгоджують результати тренувань з оперативними вимогами в дедалі складніших умовах безпеки.

Впровадження штучного інтелекту ШІ та машинного навчання МН зробило революцію у створенні сценаріїв тактичної вогневої підготовки. Алгоритми ШІ аналізують величезні масиви даних з реальних бойових і оперативних ситуацій для створення високореалістичних і адаптивних навчальних середовищ. Дані системи генерують сценарії, які еволюціонують на основі відповідей курсантів, пропонуючи динамічні виклики, що відображають непередбачуваність реальних місій [9]. Машинне навчання посилює цей процес, постійно вдосконалюючи розробку сценаріїв на основі показників ефективності, уможливлюючи персоналізовані тренувальні режими.

Системи, керовані штучним інтелектом, можуть імітувати операції з визволення заручників різного рівня складності, коригуючи такі фактори, як поведінка супротивника або умови навколишнього середовища. Така адаптивність гарантує, що учасники тренувань стикаються з широким спектром потенційних загроз, відточуючи навички прийняття рішень і тактичну точність.

Дрони і безпілотні літальні апарати БПЛА стали невід'ємною частиною тактичної вогневої підготовки, особливо під час навчань із захоплення цілей і розвідки. За допомогою цих пристроїв імітуються реальні сценарії, в яких повітряна підтримка є необхідною, навчаючи курсантів координувати наземні і повітряні операції. БПЛА, оснащені тепловізорами або датчиками руху, використовуються для виявлення і відстеження цілей, надаючи цінний досвід в управлінні сучасними технологічними засобами.

Навчальні програми включають пілотування безпілотників і інтерпретацію повітряних даних, що гарантує, що оператори зможуть ефективно інтегрувати цю технологію в місії. Дрони також використовуються для імітації повітряних загроз з боку противника, що вимагає від слухачів адаптувати свою тактику для протидії викликам, що змінюються. Установи повідомляють про значне підвищення оперативної готовності особового складу, який пройшов підготовку за сценаріями з використанням БПЛА, особливо у сфері спостереження і швидкого реагування.

Технологічний прогрес в озброєнні і боєприпасах ще більше підвищив реалістичність і ефективність тактичної вогневої підготовки. Сучасна тренувальна зброя відтворює вагу, віддачу і функціональність справжньої вогнепальної зброї, використовуючи при цьому несмертельні боєприпаси або лазерні системи. За допомогою цих інновацій можна проводити безпечні, але реалістичні тренування, що дозволяє відпрацьовувати тактичні маневри без шкоди для безпеки. Інтелектуальна зброя, інтегрована з цифровими системами стеження, фіксує точність пострілу, час та кути ураження, забезпечуючи зворотній зв'язок на основі даних [10]. Спеціалізовані боєприпаси, такі як марковані патрони або низькошвидкісні снаряди, підвищують реалістичність тренувань у сценаріях ближнього бою. Нововведення покращують набуття навичок, водночас зменшуючи логістичні та фінансові витрати, пов'язані з використанням бойових боєприпасів.

Армія США широко впроваджує ШІ, БПЛА та сучасні системи озброєння у своєму Інтегрованому віртуальному тренувальному середовищі IVTE. Програма поєднує сценарії, створені штучним інтелектом, відстеження цілей за допомогою безпілотників і найсучаснішу навчальну зброю, щоб підготувати солдатів до виконання складних місій. Звіти показують, що підрозділи, які пройшли підготовку за програмою IVTE, мають на 35 % менше помилок під час реальних операцій і на 20 % більше шансів на успіх у виконанні місій. Інтеграція БПЛА дозволила скоротити час захоплення цілей на 40 %, а симуляції на основі штучного інтелекту підвищили точність прийняття рішень в умовах тиску. Ці вимірювані результати підкреслюють ефективність поєднання новітніх технологій з традиційними методологіями тактичної підготовки, встановлюючи орієнтир для глобального впровадження у військовому і правоохоронному контекстах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтеграція сучасних методів і передових технологій у тактичну і спеціальну вогневу підготовку є ключовим зрушенням у підготовці військовослужбовців і співробітників правоохоронних органів до сучасних оперативних викликів. Завдяки впровадженню таких інновацій, як штучний інтелект, віртуальна реальність, дрони та інструменти оцінювання на основі даних,

навчальні програми стали більш ефективними, адаптивними і такими, що відображають реальні сценарії. Досягнення помітно покращили такі важливі показники, як точність прийняття рішень, ефективність захоплення цілей і ситуативну обізнаність в умовах стресу. Крім того, застосування стресових тренувань і новітніх систем озброєння підвищило психологічну стійкість курсантів і їхню технічну майстерність, що безпосередньо впливає на успіх місії і безпеку операцій.

Майбутні дослідження мають бути зосереджені на оптимізації економічної ефективності зазначених технологій, що дасть змогу ширше впроваджувати їх в установах з різним бюджетом. Дослідження довгострокового психологічного впливу тренувань, заснованих на стресі, зокрема їхнього впливу на посттравматичні стресові розлади, мають важливе значення для розробки етично обгрунтованих тренувальних програм. Крім того, подальші дослідження інтеграції штучного інтелекту і машинного навчання можуть вдосконалити генерацію сценаріїв, що дасть змогу ще більше персоналізувати і адаптувати тренувальні програми.

Список літератури:

1. Ротань К. О., Лукін Б. П. Сучасні питання вдосконалення тактико-спеціальної, вогневої, фізичної та психологічної підготовки фахівців сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. наук. пр. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 127–129.

2. Зеленський Є. О., Задорожня Р. В., Фісун Н. О. Використання інтерактивних методів навчання під час проведення практичних занять з вогневої підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип 80: част. 2. С. 144–148. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/296954

3. Ханикіна Н. Маятіна Н. Віртуальна та доповнена реальність у сучасному освітньому процесі: нові можливості для якості освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36, ч. 2. С. 241–247. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_2/41.pdf

4. Харченко С., Гаврилюк В. Застосування віртуальної реальності в підготовці поліцейських. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2021. № 1. С. 49–56.

5. Геращенко М. М., Нестеренко С. О., Ісаченко О. О., Лось А. М., Сірик О. М. Моделі автоматичного наведення ударних безпілотних літальних апаратів на рухому ціль. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки.* 2021. № 8 (2). С. 25–30. URL: https://dndivsovt.com/index.php/journal/article/view/96

6. Турчинов А. Турчинов, А., Шемчук, В., Одеров, А., Климович, В., Саморок, М. Педагогічна модель формування навичок рукопашного бою майбутніх офіцерів до дій в екстремальних умовах. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Т. 4. №. 28. С. 190–198.

7. Поливанюк В. Використання сучасних технологій вогневої підготовки поліцейських в умовах війни: переваги та недоліки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 34–38. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12104

8. Ченчева О., Ченчевой В., Бахарєв В., Литвиненко М., Ляшко Є., Геращенко С. Використання технологій доповненої та віртуальної реальності для набуття hard and soft skills при навчанні спеціалістів цивільної безпеки. *Системи управління, навігації та зв'язку* : збірник наукових праць. 2022. Т. 4 (70). С. 153–157. URL: https://journals.nupp.edu.ua/sunz/article/view/2772

9. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М., Зінченко В. А. Напрямки розвитку технологій штучного інтелекту в забезпеченні обороноздатності країни. *Бізнес Інформ.* 2022. № 3. С. 17–26. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-3_0-pages-17_26.pdf

10. Штофель Д. Х., Навроцька К. С., Ващук Л. В. Сучасний стан, перспективи розвитку і застосування стрілецьких тренажерів у вогневій підготовці (за матеріалами вітчизняних і закордонних виставок). *Вісник Вінницького політехнічного інституту.* 2017. № 1. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20882/4236.pdf

Kachmar B.M., Tymoshenko O.O. MODERN METHODS OF ORGANISING TACTICAL AND SPECIAL FIRE TRAINING: ADMINISTRATIVE ASPECT

The article is devoted to the study of modern methods of organising tactical and specialised firearms training, with a focus on the significant transformations in training practices caused by technological progress and the evolution of operational needs. The study highlights the transition from traditional methods, which mainly focused on static training and repetitive exercises, to innovative approaches that include virtual reality VR, augmented reality AR, artificial intelligence AI and advanced biometric tools.

The effectiveness of integrating modern technologies, such as virtual and augmented reality, into tactical training programmes has been demonstrated. The use of these tools has demonstrated a marked improvement in operational readiness, accuracy and reaction time, and data shows an increase in decision-making efficiency and target acquisition speed. Stressful training scenarios designed to replicate combat-like conditions have further enhanced the ability of soldiers to perform under pressure, with marked improvements in cognitive and physical responses.

This study explores the role of drones and unmanned aerial vehicles (UAVs) in increasing the realism and scope of tactical firearms training. UAVs, equipped with modern sensors and imaging systems, have provided invaluable experience in surveillance, target acquisition and coordination of air and ground operations. The study also examines advances in training weapons and ammunition, including the use of non-lethal and laser systems that replicate the functionality of real firearms while ensuring safety during training.

Of particular note is the global impact of these innovations on the effectiveness and adaptability of tactical firearms training. Despite the significant benefits, the study highlights challenges such as the high cost of implementation, the need for specialised infrastructure, and ethical considerations related to conducting training under stressful conditions. The study calls for further research to optimise the cost-effectiveness of these technologies and to examine their long-term psychological effects.

Key words: *modern methods, tactical firearms training, special firearms training, virtual reality, augmented reality, artificial intelligence, biometric tools, dynamic firing ranges, stress training.*

Відомості про авторів

Акімов А.В. – доктор філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування, викладач кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Запорізького національного університету

Андреєв В.М. – кандидат наук з державного управління, Голова Профспілки працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України

Березка Н.О. – аспірантка кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Бікулов Д.Т. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Запорізького національного університету

Бобак А.І. – кандидат медичних наук, директор Комунального некомерційного підприємства «Центр первинної медико-санітарної допомоги Самбірської міської ради»

Бобось О.Л. – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом

Будзин В.Р. – кандидат наук з фізичної культури і спорту, доцент, завідувач кафедри фізкультурно-спортивної реабілітації та спортивної медицини Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Ганущин С.Н. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ

Герасименко Р.В. – начальник планово-фінансового відділу Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Гончарова К.Г. – кандидат економічних наук, заступник керівника напряму фінансового моніторингу АТ «УКРПОШТА», доцент кафедри фінансово-економічної безпеки Інституту безпеки ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Горник В.Г. – доктор наук з державного управління, професор, директор навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Дзвінчук Д.І. – доктор філософських наук, професор, директор Інституту гуманітарної підготовки і державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Дідич О.Р. – аспірант кафедри публічного управління та публічної служби Національного університету «Львівська політехніка»

Дмитрова О.С. – кандидат економічних наук, керівник напряму фінансового моніторингу АТ «УКРПОШТА», заступник завідувача кафедри фінансово-економічної безпеки Інституту безпеки ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Євмєшкіна О.Л. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Заїка О.В. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету

Іваницька О.М. – доктор наук з державного управління, професор кафедри теорії та практики управління Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Карпова К.В. – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою Інституту безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Качмар Б.М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою Інституту безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Краснокутський О.В. – доктор філософських наук, доцент професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету

Кривошликов С.Ф. – кандидат технічних наук, доцент кафедри національної безпеки, Інституту безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Крупа О.В. – кандидат економічних наук, докторант кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницького національного університету

Кулініч О.В. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри соціальної та гуманітарної політики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Лисенко С.О. – доктор юридичних наук, професор, директор Інституту безпеки, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Лопушинський І.П. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Маргасова В.Г. – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, проректор з наукової роботи Національного університету «Чернігівська політехніка»

Мартьянова Р.А. – юрист з міграційного права

Марусенко А.В. – аспірантка кафедри регіональної політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Марченко Н.А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая»

Наумко М.М. – аспірант кафедри публічного управління та публічної служби Національного університету «Львівська політехніка»

Ніколаєв К.Д. – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональної Академії управління персоналом

Орел Ю.Л. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління персоналом та підприємництва Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Орлів М.С. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри євроінтеграційної політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Охонько С.М. – аспірант кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

П'ятничук І.Д. – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Петренко В.П. – доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Петрик О.Л. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Національного університету «Чернігівська політехніка»

Руденко О.М. – доктор наук з державного управління, професор, завідувачка кафедри менеджменту та адміністрування Національного університету «Чернігівська політехніка»

Сімак С.В. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Стовбан М.П. – кандидат медичних наук, доцент кафедри фтизіатрії і пульмонології з курсом професійних хвороб, заступник генерального директора Комунального некомерційного підприємства «Івано-Франківська обласна клінічна інфекційна лікарня Івано-Франківської Обласної Ради»

Терзі О.О. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри управління національної безпеки Інституту безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Тимошенко О.О. – кандидат економічних наук, директор Фінансової компанії «Онлайн Фінанс»

Фармхаус П.Р. – аспірант кафедри публічного адміністрування ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Шестаковська Т.Л. – доктор наук з державного управління, доцент, ректор Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая»

Щербак В.М. – кандидат політиних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Якименко К.В. – здобувачка ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування ОПП «Публічне адміністрування та електронне урядування» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Яровой Т.С. – доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри національної безпеки, менеджменту та публічного адміністрування Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права ЗВО «Міжнародний Науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

НОТАТКИ

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 34 (73) № 6 2023

Коректура • *Н. Славогородська*

Комп'ютерна верстка • *А. Марєєва*

Адреса редакції:
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33
Електронна пошта: editor@pubadm.vernadskyjournals.in.ua
Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 10,76. Ум.-друк. арк. 12,32. Зам. № 0124/082

Підписано до друку 28.12.2023. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.